

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

GAGAUZ KONUŞMA DİLİ: KIPÇAK KASABASI ÖRNEĞİ

Victor COPUŞCIU

Doktora Tezi

Ankara, 2021

GAGAUZ KONUŞMA DİLİ: KIPÇAK KASABASI ÖRNEĞİ

Victor COPUŞCIU

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı

Doktora Tezi

Ankara, 2021

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ([1])
- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ([2])
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ([3])

30/06/2021

Victor COPUŞCIU

---

[i] "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı**, tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir

*Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Nurettin DEMİR danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

30/06/2021

Victor COPUŞCIU

ÖZET

COPUŞCIU, Victor. *Gagauz Konuşma Dili: Kıpçak Kasabası Örneği*, Doktora Tezi, Ankara, 2021.

Gagauz yazı dili XX. yüzyılda konuşma dili temelinde gelişmeye başlamıştır. Bugüne kadar Gagauzca üzerine yapılan gramer araştırmaları ve makalelerin çoğu yazılı metinlerden hareketle yapılmıştır. Yazı geleneği yeni olduğu için konuşma dili Gagauzcanın esas şeklidir. Bugünkü konuşurların çoğu okulda anadili eğitimini almamış, bu yüzden genelde yazı diline hakim değildir.

Bu çalışma, Moldova Cumhuriyeti Gagauzya Özerk Bölgesi Kıpçak kasabasında konuşulan Gagauzcanın tipik özelliklerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Kıpçak'ta alan araştırması sırasında derlenen malzemeden hareketle konuşma dilinin ses envanteri çıkarılmış, fonemleri ve varyantları tespit edilmiş, parçalarüstü birimler ele alınmış, ses değişimleri betimlenmiştir. Konuşma dilinin leksikolojik özellikleri ortaya çıkarılmış, farklı dillerden alınan kopya kelimelerin tasnifi yapılmıştır.

Ünlülerin vurgusuz hecelerde indirgenmesi, farklı nedenlerden meydana gelen değişken ünlü uzunluğu, hece ve ses düşmeleri, çeşitli ses nöbetleşmeleri, süre, durak ve vurgu gibi parçalarüstü birimlerin anlam ayırıcı olabilmesi, konuşma dilinin fonetik ve fonolojik özellikleridir. Başta Rusça olmak üzere yabancı dillerden kopyalanan kelime ve yapıların yaygın bir şekilde kullanımı konuşma dilini standart yazı dilinden ayıran ana karakteristiklerden biridir.

Anahtar Sözcükler:

Gagauzca, konuşma dili, Kıpçak kasabası, fonoloji, leksikoloji.

ABSTRACT

COPUŞCIU, Victor. *Spoken Gagauz: the Town of Kıpçak*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2021.

Gagauz written language began to develop on the basis of spoken language in the XX century. Most of the grammatical research and articles on the Gagauz language have been based on written texts. Since the writing tradition is new, the spoken language is the main form of Gagauz. Most of today's speakers have not received training in their native language at school, so they generally do not have a good command of the written language.

This study was carried out to determine the typical characteristics of Gagauz language spoken in Kıpçak town (Autonomous Territorial Unit of Gagauzia, Republic of Moldova). Based on the material compiled during field research in Kıpçak, a sound inventory of the spoken language was made, its phonemes and variants were determined, the suprasegmental units of language were discussed, and the sound changes were described. Lexicological features of the spoken language were revealed, and a classification of words copied from different languages was made.

Vowel reduction in unstressed syllables, variations in vowel length (occurring for a variety of reasons), syllable and sound omissions, various sound alternations, and suprasegmental units such as duration, pause, and stress which make a difference in meaning, are the phonetic and phonological features of the spoken language. One of the main characteristics that distinguishes the spoken language from the standard written language is the widespread use of words and structures copied from foreign languages, especially Russian.

Key Words:

Gagauz, spoken language, town of Kıpçak, phonology, lexicology.

İÇİNDEKİLER

SİMGELER VE KISALTMALAR

*	: varsayımsal yapı
“...”	: kelime anlamı
>	: artzamanlı biçimden gelişim (öncesi > sonrası)
<	: artzamanlı biçimden gelişim (sonrası < öncesi)
[]	: ses karşılığı
//	: fonem karşılığı
[ˈ]	: vurgu
[ː]	: ünlü uzunluğu
~	: nöbetleşen şekil
/	: durak
⇗	: çıkan ton
⇘	: düşen ton
Alm.	: Almanca
Ar.	: Arapça
bk.	: bakın
bs.	: baskı
Bulg.	: Bulgarca
Çev.	: Çeviren
E.T.	: Eski Türkçe
Ed.	: Editör
Fars.	: Farsça

Fr.	: Fransızca
harf.	: harfiyen
Hz.	: Hertz
Haz.	: Hazırlayan
Gag.	: Gagauzca
İng.	: İngilizce
İt.	: İtalyanca
krş.	: karşılaştırın
Lat.	: Latince
Rum.	: Rumence
Rus.	: Rusça
s.	: sayfa
T.	: Türkçe
TDK	: Türk Dil Kurumu
V	: ünlü
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay. Haz.	: Yayına hazırlayan
Yun.	: Yunanca

TABLOLAR

HARİTALAR VE ŞEKİLLER

GİRİŞ

XIX. yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın başında çalışan kimi dil bilimciler, doğalcıların savunduğu evrenselliği ve dogmacılığı aşarak belli dil olaylarına odaklanmayı tercih etmişlerdir. Dilcilerin bireylerin dilini incelemeye yönelmelerinde psikolojinin bilim dalı olarak gelişmesi de etkili olmuştur. Bu akımın görüşlerini paylaşan Şahmatov, toplumsal dilin gerçek dil olmadığını şu şekilde açıklar:

> Her kişinin dili gerçek bir varlıktır; köyün, şehrin, bölgenin, halkın dili bilindiği üzere bilimsel kurgudur, çünkü o belli bölge veya kavim bireylerinin dil olaylarından oluşur. Bununla birlikte bireylerin sayısı hakkında kesin bilgi elde etmek zor olduğu için dillerinin kapsamlı şekilde incelenmesi mümkün değildir. (1941, s. 59).

Bu yaklaşıma itiraz eden dilciler ise dil ile konuşulan söz arasında büyük fark olduğunu yazarlar. “Konuşmayla üretilenlerin toplamı olarak dil ile halkın ağzından çıkan söz aynı değildir” (Reformatskiy, 2000, s. 39). Sistem olarak dil sözün anlaşılmasına yarar, söz ise dilin oluşması için vazgeçilmez koşul oluşturur, dolayısıyla her ikisinin de ayrı olarak incelenmesi gerekir (Saussure, 1933, s. 42).

XX. yüzyılda konuşmanın, bünyesindeki unsurların birbiriyle belli ilişkilerde bulunduğu sistem olarak dil mi yoksa dilin belli kişiler tarafından belli şartlarda kullanılan tarzı mı olduğu tartışılmıştır. Bugüne kadar *konuşma dili* terimini benimseyip bu konuyu araştıran bir çok dilbilimci[1] olmakla birlikte bazı araştırmacılar konuşulan dilin ayrı bir sistem oluşturmadığını varsayar ve konuşma dilini ulusal dilin varyantı olarak değerlendirir. Teorik tartışmalara girmeden *konuşma dili* terimini *konuşulan dil* ile eşanlamlı olarak kullandığımızı söylemek gerekir. Konuşma dilinin esas özelliği –ki ileride söz edilecek diğer özellikler de bununla ilgilidir– sohbet sırasında sözlü iletişim aracı olmasıdır. Bu açıdan konuşma dili yazı diline karşıt bir yere sahiptir. Yazısı olmayan dil ise sadece konuşma diliyle temsil edilen bir dizgedir.

---

[1] Türk dilleri üzerine yapılan araştırmaların bazıları: Ergenç, 2002; Schroeder, 2002; Akın, 2015; Kartallıoğlu, 2017; Özkan, 2018; Amirov, 1972; Urinbayev, 1978).

Konuşma Dili

Genel olarak dillerin tarihine baktığımızda yazı dilinin konuşma dilinden geliştiğini söyleyebiliriz. İnsan önce konuşmaya başlamış, yazı ise iletilmek istenilen bildiriyi mekanda ve zamanda alıcıya ulaşmasını sağlamak için daha sonra icat edilmiştir. Yazı dizgesi zamanla kendine özgü yeni bir gerçeklik düzlemi yaratır, dili durağanlaştırır, farklı varyantları aynı biçime getirir, kurumlaşarak ve kurallaşarak dilin değişmesini engeller (Ergenç, 2002, s. 13-14).

Konuşma dili –yazı dilinde olduğunun aksine– akıcı ve değişkendir. Konuşurun eğitim ve sosyal statüsüne, ruhsal haline, konuşmanın amacına, bağlamına ve ortamına göre değişebildiğine göre simgesel anlamda aynı anlatımı çeşitli göstergelerle aktarmaya imkan sağlar. Konuşma dilindeki çeşitlilik en çok fonetik seviyesinde belirse de gramerin semantik ve sentaks gibi bölümlerinde de gözlemlenir.

Konuşma dilini yazı dilinden ayıran üç ana kriter belirtebiliriz: 1. konuşmanın hazırlıksız ve anlık olması, 2. konuşmanın serbest olması ve 3. karşı tarafın konuşmaya katılması. Konuşma sırasında dil dışı bağlam konuşma eyleminin ayrılmaz bir parçası haline gelir. Bununla birlikte jest, mimik, hareket, bakış gibi sözel olmayan iletişim araçları önem kazanır.

Araştırmacılar konuşma dilinde bir yandan yeni şekillerin üretilmesi, diğer yandan ise hazır kalıpların kullanılması olmak üzere iki karşıt eğilimden söz ederler (Zemskaya vd., 1981, s. 6-7):

1. Konuşucu konuşma dilinde standart yazı diline göre daha kolay, sık ve serbest şekilde kelime, birleşik ve öbek gibi yeni birimler üretir. Cinas, şaka, kaba söz, küfür, yazı diline göre yanlış şekilde üretilmiş ve kullanılan yapılar, ses taklitleri; konuşma diline özgü tipik unsurlar sayılır.

2. Konuşma dili; hazır yapıların, kalıplaşmış birliklerin, değişik şablonların kullanıldığı bir sistemdir. Konuşma hazırlıksız ve kimi kere otomatik yapıldığı için konuşan kişi sıkça hazır yapılara başvurur. “En az çaba yasası” gereğince kısıtlı ve sınırlı imkanlarla geniş ve derin yapılı anlatım birimleri aktarılır.

Yukarıda söz edilen özelliklerin yanı sıra konuşma diline özgü şu hususları da sıralayabiliriz:

1. Tipik iletişim işlevi. Bildirinin doğru şekilde söylenmesinde ve alıcı tarafından anlaşılmasında vurgu, süre, ton, ezgi, durak gibi parçalarüstü birimler ön plana çıkar (*avŠAM oldu* “akşam oldu” krş. *AVşam oldu* “(olay) dün akşam oldu”).

2. Söylem işaretleyicilerinin daha sık kullanımı. Boşlukları doldurmak için semantik içeriği olmayan kelimeler (T. *şey, yani, işte*; Gag. *nestä, töö, töölä, tebu*), kipsel işaretleyiciler (T. *bence, aslında, tabii*; Gag. *olmălï, allele, bana kalsa*) tercih edilir.

3. Tipik olmayan sözdizimsel yapıların sık kullanımı. Konu ve odak, bilinen ve yeni bilgi gibi karşıtlıkların cümle yapılandırması standart dışı olabilir (*olmadï vakïdïm benim dinnenmää* “benim dinlenecek vaktim olmadı” = *benim dinnenmää vakïdïm olmadï*).

4. Bağlaçsız birleşimlerin daha sık kullanımı. Cümleler mümkün olduğunca basitleştirilir, bağlaçsız yapılar tercih edilir (*bašărdï on klas, školaa gideräk üürendi traktărist, verdilär onnăra školăda prava* (I/197) “on sınıflı okulu bitirdi, okula giderken traktör sürmeyi öğrendi, onlara ehliyet okulda verdiler”).

5. Sözdizimsel yapıların karıştırılması. Konuşmanın akıcılığından ve otomatik hale gelmesinden yapılar iç içe girebilir, sınırları kesin olmayabilir (*böön dă ič unutmăărïm, avšamdăn dikti bir čivit čïkma, töönu istedim söölemää* (III/92) “bugün de hiç unutmuyorum, akşamdan bir çift çıkma çarık dikti, işte bunu söylemek istedim”).

6. Tamamlanmamış cümleler. Konuşucu bazen dikkatsizlikten, acele ettiğinden veya başka nedenlerden bir yapıyı bitirmeden diğerine geçebilir. Kimi durumlarda konu değişince cümle tamamlanmamış kalır (*bobam vosemnaţătăvă goda vosemnaţătăvă fevrălä, vosemnaţătăvă dă dekăbrä* (III/4) “babam on sekiz Şubat on sekiz yılında [doğdu], on sekiz Aralıkta da [öldü]”).

Konuşma dilinin gerçekleştiği diyalog ve monolog olmak üzere iki söylem türü vardır. Diyalog, en az iki kişinin karşılıklı olarak konuşmasına denir. Tarafların bir sese veya harekete kadar daralabilen replikleri çoğu kez eksiltili olur. Monolog şeklindeki konuşma ise ağırlıklı olarak tek kişi tarafından yapılır ve gerektiğinde dinleyicinin onay, kabul,

şaşırma veya soru işlevli replikleri olur. Diyalog konuşmalarının incelenmesi ayrı yöntemleri gerektirdiği, araştırma sorularının da başka konulara odaklandığı için bu çalışma; konuşucunun kendini rahat ve serbest hissettiği, bildiriyi istediği biçimde ve söylem çerçevesinde aktardığı monolog şeklindeki metinler esasında yapılmıştır.

Gagauzlar, Gagauzya, Gagauzca

Gagauzlar, günümüzde başta Moldova olmak üzere Ukrayna, Bulgaristan, Yunanistan, Rusya ve diğer eski Sovyet ülkeleri, Türkiye, ABD ve Avrupa ülkelerinde yaşayan bir halktır. Moldova ve Ukrayna Gagauzlarının ataları XVIII. yüzyılın ikinci yarısından 1830'lu yıllara kadar başta Dobruca olarak adlandırılan bugünkü Bulgaristan'nın kuzey-batı bölgesi olmak üzere Balkanlardan Tuna'nın kuzeyine göç etmişlerdir. Prut ve Dinyester nehirlerinin arasındaki Basarabya bölgesi 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Bükreş Antlaşması'na göre Rusların eline geçince Gagauzlara Balkanlardan gelen diğer Hristiyan halklarla birlikte Çarlık hükümet tarafından kolonist statüsü verilmiştir (Şabaşov, 2006, s. 33-37). XX. yüzyılda bu topraklar birkaç defa el değiştirmiş, Romanya Krallığı, Sovyetler Birliği ve 1991'den sonra bağımsız Moldova Cumhuriyetinin parçası olmuştur. Basarabya'nın güney-doğu kısmı Ukrayna'ya geçtiği için Gagauzların bir kısmı Ukrayna vatandaşı olmuştur. Daha erken dönemlerde Ukrayna'nın diğer bölgelerine farklı nedenlerden göç eden Gagauzlar da vardır. Ukrayna Gagauzlarının sayısı tahminen 40 000 civarındadır, 2001 yılının resmi verilerine göre 31 900'dür (Hünerli ve Arnaut, 2017, s. 17). 1829-1830 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Dobruca'da yaşayan Gagauzların bir kısmı Doğu Trakya'ya yerleşmiştir. Bu Gagauzlar Lozan Antlaşması gereğince Yunanistan'a gönderilmiş ve çoğunlukla Türkiye sınırlarına yakın bölgelere yerleşmişlerdir (Hünerli, 2019, s. 7). Dobruca'da kalanlar ise bugünkü Bulgaristan Gagauzlarına temel oluşturmuştur. Bulgaristan ve Yunanistan Gagauzlarının sayısı hakkında resmi veriler bulunmamaktadır.

Moldova Gagauzları 1990 yılında Kişinev tarafından tanınmayan bağımsız Gagauz Cumhuriyetini ilan ederek Gagauzların yoğun yaşadığı bölgenin siyasi yapılanmasının temelini atmışlardır. 1994 yılında Moldova parlamentosunun aldığı özel kanunla Gagauzya

(eşdeğer ismi Gagauz Yeri) Moldova Cumhuriyetinin bünyesinde özerkliğe sahip bölge olarak tanınmıştır. Gagauzya'nın en büyük şehri Komrat halk oylamasıyla başkent olmuştur.

Bugün Gagauzya Komrat, Çadır ve Valkaneş olmak üzere üç ilçeden oluşur. Şehir statüsünde olan ilçe merkezlerinden başka bu ilçelere bağlı olan 23 belde vardır. 2014 yılında yapılan nüfus sayımına göre Gagauzya'da 134.132 kişi yaşamaktadır[2]. Nüfusun % 83,8'i Gagauzlar (112,4 bin), % 4,9'u Bulgarlar (6,6 bin), % 4,7'i Moldovalılar (6,3 bin), % 3,2'i Ruslar (4,3 bin), % 2,5'i Ukraynalılar (3,3 bin), % 0,9'u diğer milletler (1,2 bin) oluşturur.

Gagauzya'nın resmi dilleri Gagauzca, Rumence ve Rusçadır. Resmi olarak her üç dil de aynı hukuki statüye sahip olmakla birlikte dillerin fiili kullanım alanları aynı değildir. İkisi Rumence, biri Türkçe eğitim veren okullar ayrı tutulduğunda eğitim dili Rusçadır. Gagauzca anadili olarak sadece Gagauz çocukları için zorunludur. Gagauz dili ve edebiyatı dersinden başka Gagauz halkının kültürü, tarihi ve gelenekleri isimli ders de Gagauzca okutulur. Komrat Devlet Üniversitesinin hukuk, milli kültür, ziraat ve iktisat fakülteleri ağırlıklı olarak Rusça eğitim verir. *Lingua franca* işlevini gören Rusça siyaset, medya, ekonomi, eğitim gibi bir çok alanda baskın dildir.

2018 yılında Gagauzya Halk Toplușu'nun Gagauzcanın kullanım alanının genişletilmesini öngören kanununun yürürlüğe girmesiyle ilkokullarda beden eğitimi gibi bazı dersler Gagauzca verilmeye başlanmıştır. Bu kanun; Gagauzca edebi eserlerin yayınlanmasını, ünlü tiyatro eserlerinin Gagauzcaya çevrilip sahnelenmesini, kreşlerde, okullarda,

---

[2] Bu veriler Moldova Cumhuriyeti İstatistik Kurumu sitesinden alınmıştır [elektronik kaynak] http://www.statistica.md/public/files/Recensamint/Recensamint_pop_2014/Rezultate/Tabele/Caracteristici_populatie_RPL_2014_rom_rus_eng.xls. Erişim tarihi 25.04.2021. 2004 yılının verilerine göre Gagauzya'nın nüfusu 155 646 kişidir.

kolejlerde ve üniversitede Gagauzca ders verecek öğretmenlerin ek maaş almasını ve benzer faaliyetleri öngörmüştür[3].

Gagauzca, Baskakov'un Türk dilleri tasnifine göre tarihteki Peçenek ve Uz boylarının dilleriyle birlikte Oğuz grubunun Oğuz-Bulgar altgrubunda yer alır (1952). Ön damak ünlülerden önceki ünsüzlerin palatalleşmesi açısından Gagauzca Karaycaya ve Çuvaşçaya yakınlık gösterir. Ancak bu özelliğin Eski Bulgarca ve Kıpçakça ile temaslar sonucunda geliştiği tezi sorgulanabilir. Bu dillerdeki ünsüz palatalleşmesi Rusça ve diğer Avrupa dillerinin etkisiyle gelişmiş olabilir. Türk dillerini fonetik özelliklerine göre tasnif eden Tekin, Gagauzcayı Türkçe ile birlikte olduğu *dağlı* grubunun *yev* bölümüne yerleştirir (1989). Gagauzcanın "Oğuz Türkçesinin ayrı bir kolu olarak Hazar denizinin kuzeyinden Karadeniz'in kuzey kıyılarını aşarak Güney Rusya bozkırları boyunca batıya göç etmiş ve Tuna'nın aşağı bölgelerinde yerleşmiş" olduğu tahmin edilir (Özkan, 2019, s. 69). Dobruca'da Türkçenin bazı Anadolu ağız unsurlarını ve doğrudan temas etmediği Arapça, Farsça gibi dillerden alınan kelimeleri Türkçe üzerinden benimsemiştir.

Gagauzcanın tarihi rekonstrüksiyonu, elimizdeki ilk Gagauzca metinlerin XIX. yüzyılın sonuna ait olduğundan neredeyse mümkün değildir. Gagauzların göçleri ve hareketleri tarihi kaynaklarda XVIII. yüzyılın sonundan başlayarak her ne kadar takip edilebilse de XIX. yüzyılın başında konuşulan dil hakkında şimdiye kadar kaynak bulunmamıştır. Diğer bir sorun, XIX. yüzyılda ve hatta XX. yüzyılın ilk yarısında hem Gagauzların konuştukları dili hem de yabancıların Gagauzların dilini Türkçe olarak adlandırmasıdır. Yazılı kaynaklarda dil isminin *Türkçe* > *Türkçe-Gagauzca* > *Gagauzca-Türkçe* > *Gagauzca* olarak değiştiği gözlemlenebilir. Gagauzların milli kimlik inşaası sürecinde büyük rol oynayan Ortodoks papaz Mihail Çakir (1861-1938) dil isminin halk ismine bağlandığı geçiş dönemde faaliyet göstermiştir. 1911-1912 yıllarında broşür halinde basıp sonra sayfalarını ciltlediği İncil'in kapağında *Evangelie Gagauzça Türkçe* yazmış, 1938 yılında çıkardığı

[3] Gagauzya Halk Topluşu sitesi [elektroik kaynak] https://www.halktoplushu.md/index.php/zakonodatelstvo-ato/zakony-ato-gagauziya/2510-zakon-30-xvii-vi-ot-26-oktyabrya-2018-g-o-rasshirenii-sfery-primeneniya-gagauzskogo-yazyka. Erişim tarihi 25.04.2021.

sözlüğü ise *Dicţionar gagauzo(tiurco)-român*[4] olarak adlandırmıştır. Gagauzca dua kitabının 1935 tarihli ikinci baskısında *gagauz dili* tabirini kullanmıştır: *Bu dua kitabını geçirdi gagauz dilinä protoierey Mihail Çakir*[5] (bk. Kopuşçu, 2015, s. 108-126; Hünerli, 2019).

Bugünkü Moldova ve Ukrayna Gagauzlarının konuştuğu ağızlar merkez ve güney olmak üzere iki ana ağız teşkil eder (Pokrovskaya, 1997, s. 33-35). Merkez ağzı genelde Komrat ve Çadır ilçelerinde konuşulurken, Valkaneş merkezi ve etrafındaki beldeler güney ağzını oluşturur. Ukrayna'daki ağızlar da bu iki ana gruba dahil edilir (Özkan, 2018, s. 70).

Güney ağzı Slav dillerinden daha az etkilendiği için merkez ağzına kıyasla Türkçenin Balkan ağızlarına daha çok yakınlık gösterir. Farklılaşma en çok fonetik ve leksikoloji katmanlarında belirir. Aşağıda ağızlar arasındaki farklılıkların bazıları sıralanmıştır (güney ağzı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Tukan, 1964).

Merkez ağzı:	**Güney ağzı:**
1.1. Ünlü indirgemesi büyük derecede olabilir	1.1. Ünlü indirgemesi az derecededir
parêy, burêy, bulêydïm	*parayï, burayï, bulayïm*
aliǰam, geliǰek, yapiǰez	*alaǰam, geleǰek, yapaǰaz*
yevdiydim	*yevdeydim*
1.2. /ä/ fonemi gelişmiştir	1.2. /ä/ fonemi yoktur
bän, sän, geǰä, köpään	*ben, sen, geǰe, köpeen*
1.3. [o] ve [ö] ünlüleri korunur	1.3. [o] ve [ö] ünlüleri bazen daralır
boba, booday	*buba, buuday*

---

[4] Sözlüğün altbaşlığı şu şekildedir (transkripsiyon orijinal imladan tarafımızca yapılmıştır): *Laflık gagauzça (türkça) hem romınca (moldovanca) Bessarabiyalı gagauzlar için*. Diller parantez içindeki varyantlarıyla eşdeğer olarak verilmiştir.

[5] Transkripsiyon orijinal imladan tarafımızdan yapılmıştır.

ölä, sölä	*üle, süle*
1.4. Kelime başında /h/ korunur	1.4. Kelime başında /h/ düşer
haber, hadi, hasta	*aber, adi, asta*
1.5. Çoğul ekindeki /r/ korunur	1.5. Çoğul ekindeki /r/ düşer
aldïlar, gelmišlär	*aldïla, gelmišle*
2.1. Şimdiki zaman eki *-(ê)êr/-(e)er*	2.1. Şimdiki zaman eki *-ïy/-iy*
alêr, gider, sesleer	*alïy, gidiy, sesliy*
2.2. İstek kipi 2. tekil ve 2. çoğul şahıs eki *-(y)a/-(y)ä*	2.2. İstek kipi 2. tekil ve 2. çoğul şahıs eki - *ay/-ey*
alasïn, veräsin, bekleyäsiniz	*alaysïn, vereysin, bekleysiniz*
3.1. Arapça ve Farsça kökenli bazı kelimeler Rusça kopyalarla değiştirilmiştir	3.1. Arapça ve Farsça kökenli bir çok kelime korunmuştur
načalnik < Rus. *naçalnik*	*zaabit* "yönetici"
bukinbar < Rus. *bakenbardı*	*zülüf* "zülüf"
3.2. Türkçe kökenli bazı kelimeler yabancı dillerden giren kopyalarla değiştirilmiştir	3.2. Türkçe kökenli kelimeler çoğunlukla korunmuştur
molik < Rus. *mol'*	*güve* "güve"
pol < Rus. *pol*	*döşeme* "taban döşemesi"
farfuri < Rum. *farfurie*	*čini* "tabak"
fusta < Rum. *fustă*, *yupka* < Rus. *yubka*	*yeteklik* "eteklik"
kupriva < Bulg. *kopriva*	*sïrgan* "ısırgan"

Gagauz ağızlarını inceleyen araştırmacılara göre bu ayrımların kökenleri Gagauzların Balkanlardan göç etmelerinden önceki dönemlere kadar gider (Pokrovskaya, 1997, s. 41). Özkan, Gagauzcanın merkez ağzının Türkçenin Deliorman ağzına, güney ağzının ise Dobruca ağzına yakın olduğunu yazar (2019, s. 73). Gagauzcanın dil ilişkileri sonucunda

ortaya çıkan sentaktik özellikleri araştıran Menz; Gagauzcanın Türk lehçesi olduğu, yabancı dillerin etkisi altında kalıp bir dizi sentaktik ve leksikolojik kopya aldığı kanaatindedir (1999, s. 2-3).

Kıpçak Kasabası

Kıpçak, Gagauzya'nın Çadır ilçesine bağlı bir kasabadır. Gagauz yerleşim merkezlerinin nüfus sıralamasında beşinci yerdedir. 2017 yılı verilerine göre yüz ölçümü 102,4 km^2, nüfusu 9.791 kişidir [6]. Moldova'nın Ukrayna sınırında yer alan Kıpçak, çoğunluk olarak Bulgarların yaşadığı Taraklı (Taraclia) ilçesiyle çevrelenmiştir[7].

Milli yapı açısından Kıpçak homojen bir yerleşim merkezidir. Gagauzlar salt çoğunluk oluşturur; Rus, Bulgar, Roman, Moldovalı, Ukraynalı ve diğer milletlerin sayısı çok azdır. Karışık ailelerde doğan çocuklar ve Gagauz olmayan anneleri veya babaları genel olarak Gagauzcaya hakim olurlar, bu açıdan günlük hayatta Gagauzca baskın dil sayılabilir. Diğer taraftan son yıllar çok daha belirgin hale gelen, küçük çocuklarla Rusça konuşma eğilimi vardır. Bir çok aile, ebeveynlerin her ikisinin ve evdekilerin hepsinin Gagauz olmasına rağmen çocuklara küçük yaşlardan itibaren Rusça öğretmeyi tercih eder. Böyle duruma maruz kalan kimi çocuklar kreşe veya okula başladıklarında Rusçayı Gagauzcadan daha iyi bilir ve anadilini konuşmakta zorlanırlar.

Dört kreş ve iki lisede yaklaşık 1700 öğrenci eğitim görür. Müfredat dışı olarak kültür evi, spor merkezi ve kilise okulu da eğitim verir. Sağlık merkezi ve yeni açılan huzur evi sosyal hizmetler sunar. Ortodoks kilisesinin yanı sıra Baptist ve diğer Protestan ibadethaneleri de faaliyet gösterir, ibadetlerde çoğunlukla Eski Slavca ve Rusça kullanılır. Tarım sektöründe en büyük şirket Sovyetler Birliği döneminden kalan kolhoz, sanayide ise Türk yatırımcılarının açtığı tekstil fabrikasıdır. İşsizlik, maaşların düşük olması ve diğer ekonomi

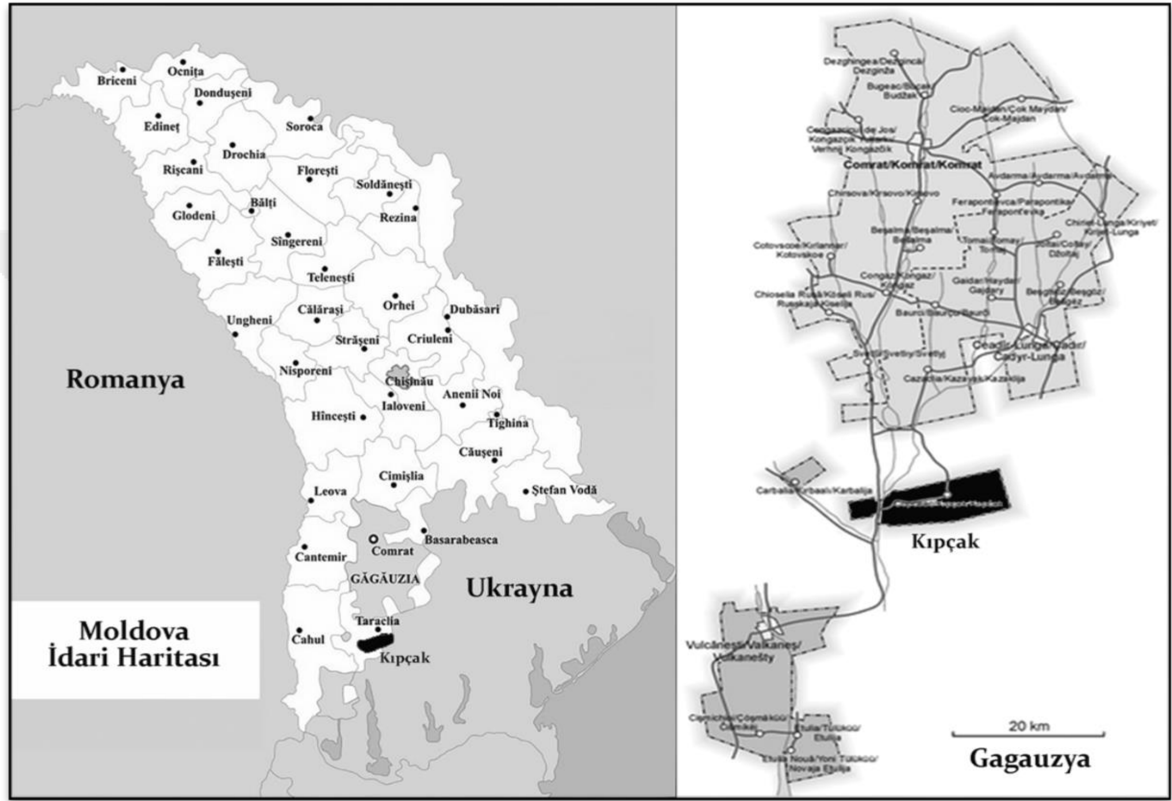
---

[6] Veriler Kıpçak belediyesi sitesinden alınmıştır [elektronik kaynak] http://www.copceac.md/chislennost-naseleniya/. Erişim tarihi 27.04.2021.

[7] Toprak bütünlüğü olmayan Gagauzya dört parçadan oluşur: kuzeyde Komrat ve Çadır ilçeleri, güneyde Valkaneş ilçesi, doğuda Kıpçak, batıda Kırbaalı.

sorunlar, çalışabilecek yaşta olan Kıpçaklıların –Moldova genelinde olduğu gibi– çalışmak üzere yurt dışına gitmelerinin ana nedenidir.

Harita 1. Moldova ve Gagauzya Haritası

XIX. yüzyılın başında Gagauzlar Balkanlardan gelen diğer Hristiyan göçmenlerle birlikte bu topraklara yerleşmeden önce Bucak olarak bilinen bu bölgede yarı göçebe hayatını süren Bucak Nogayları yaşamıştır (Russev, 2012, s. 140). Nogayların bıraktığı yerleşim merkezlerinin yerinde veya onlara yakın olan yerlerde kolonilerini kuran Gagauzlar eski yer isimlerini korumuştur: Komrat, Caltay, Kazayak, Baurçu, Kongaz, Avdarma, Beşgöz. Kıpçak kasabasının eski adı Tatar-Kıpçak[8] ismi 1940 yılında yerel Sovyet iktidarı kararıyla değiştirilmiştir (Kopuşçu, 2019, s. 10).

[8] Yer ismi Rusça kaynaklarda Tatar-Kopçak şeklinde olduğu için Gagauzca telaffuzu (*Kıpçak*) resmiyata yansımamıştır. Bu durum bugünkü yazılışta da devam eder: Rum. *Copceac,* Rus. *Kopçak*.

Kıpçak ismi araştırmacıları ve okuyucuları yanıltabilir. *Kıpçak konuşma dili* veya *Kıpçak ağzı* gibi öbeklerde geçen isim Gagauzların yaşadığı kasabanın ismidir ve Türkçenin Kıpçak grubu veya Kıpçak boyları ile ilişkisi yoktur.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Konusu Gagauz konuşma dili olan bu çalışma Kıpçak kasabasında derlenen metinler temelinde yapılmıştır. Araştırmanın odaklama boyutu Kıpçak ağzını ön plana çıkarırken, genelleme boyutu konuşma dili özelliklerine dikkat çeker.

İlk Gagauzca metinleri yayımlayan Moşkov'un (1895, 1904) dil üzerine yaptığı gözlemler ve notlardan başlayarak XXI. yüzyılda basılan gramer kitapları ve makalelere kadar *konuşma dili* ayrı bir olay olarak incelenmemiştir. Dmitriyev (1955, 1962a, 1962b) Moşkov'un derlediği folklor metinlerinden yola çıkarak Gagauzcayı başta Türkçe olmak üzere diğer Türk dillerinden ayıran özelliklerin ana hatlarını çizmiştir. Onun öğrencisi Pokrovskaya (1960a, 1964, 1997) Gagauzcanın akademik gramerinde derlediği konuşma dili metinlerini de kullanmıştır, fakat onların yanı sıra folklor metinlerinden ve edebi eserlerden de yararlanmıştır. Gagauzcanın güney ağzını inceleyen Tukan (1964) kaynak kişilerden ağırlıklı olarak masal derlemiş, günlük konuşmaları pek kullanmamış ve çalışmasını diyalektolojik boyutla sınırlı tutmuştur. Özkan (1996, 2019) Gagauzcanın gramerini yazılı kaynaklar esasında yazmıştır. Gagauzcanın söz dizimini dil ilişkileri teorisi açısından ele alan Menz (1999) çalışmasını konuşma metinleri üzerinde yapmış, yazılı metinlere düşmeyen konuşma dilinin bir çok sentaktik özelliğini ortaya koymuş ve kopyaların kaynaklarını tespit etmiştir. Bu tez Menz'in çalışmasının devamı sayılabilecek şekilde hazırlanmıştır.

Gagauzlar günlük hayatta standart yazı dilini kullanmazlar. Yazı geleneği olmadığı için Gagauzca kitap okuma neredeyse okullardaki derslerle sınırlı kalır. Siyasetçilerin kimi defa kullandıkları ve medyanın Gagauzca varyantı halka çok suni gelebilir. Resmi dilin söz varlığı son yıllar Türkçeden giren kopyalarla zenginleşirken konuşma dilinde Rusça kopyalara ağırlık verilir. Bu yüzden Gagauzların gerçek anadilini konuşma dili teşkil eder.

Bu çalışmanın temel amacı Gagauz konuşma dilinin tipik özelliklerini ortaya çıkarmak ve Kıpçak ağzının fonetik ve diğer ana karakteristiklerini tespit etmektir. Bu amaca ulaşabilmek için inceleme şu çerçeve sınırlarında yapılacaktır:

1. Ses envanterinin çıkarılması.

2. Fonemlerin, varyantların ve aralarındaki ilişkilerin tespit edilmesi.

3. Parçalarüstü birimlerin işlevlerinin ve kullanım özelliklerinin belirlenmesi.

4. Ses değişimlerinin betimlenmesi.

5. Türkçe ve yabancı kökenli kelimelerin oranının çıkarılması.

6. Kopya kelimelerin uyarlanma modellerinin tarif edilmesi.

7. Konuşma diline özgü leksikolojik unsurların belirlenmesi.

Bu araştırmanın, Gagauzya'nın dil atlası hazırlandığında Kıpçak ağzı hakkında bilgi sunan kaynak olarak yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Türkçenin ve diğer Türk dillerinin konuşma dili olarak incelendiği çalışmaların hazırlanmasında faydalı olacaktır. XXI. yüzyılın başında konuşulan Gagauzcanın özelliklerini yansıtan kaynak sıfatında sonraki araştırmalara katkı sunacaktır.

Kaynak Kişi

Konuşma metinlerinin derlenmesinde kaynak kişinin seçilmesi çok önemlidir. Türkçenin ağızları üzerine yapılmış olan çalışmalarda genellikle konuşturulan kişilerin eğitim durumuna, ağzını konuştuğu bölgeyi terk etmemiş olmasına, ağız özelliklerini koruyor olmasına, yaşına ve cinsiyetine dikkat edilmiştir (Demir, 1998). Kadınların erkeklere göre yaşadıkları bölgeye daha bağlı olduğu ve yerel unsurları daha iyi korudukları gibi varsayımlar yaygındır. Okuryazarlığı olmayan kişilerin yazı diline meyletmeyeceği düşünüldüğü için ilk olarak bu informantlar tercih edilir. Derleme sırasında derlemecinin gözlemci statüsünde kalması, konuşmaya aktif olarak katılmaması ve yerliler gibi konuşması kaliteli malzeme elde etmeyi sağlayan faktörlerdir (Demir, 1999).

Derleme Kıpçak kasabasında iki zaman aralığında yapılmıştır: 1. 18 Temmuz 2019 – 17 Ağustos 2019, 2. 20 Ocak 2020 – 28 Ocak 2020. Konuşucuların evlerinde (odada, kapı önünde, bahçede) yapılan mülakatların ses ve görüntü kayıtları alınmıştır. Ses kaydı Sony ICD-UX560 cihazı, video kaydı ise Canon EOS 1300D kamerası ile yapılmıştır. Mülakattan önce kayıtların tez çalışması için yapıldığı, metinlerin bir kısmının basılabileceği ve basıldığında konuşanların soy isimlerinin yazılmayacağı tarafımızdan söylenmiştir. En genci 59 yaşında, en yaşlısı ise 96 yaşında olmak üzere on altı kişinin konuşması kaydedilmiştir. Kaynak kişilerin ortalama yaşı 78,1'dir. Kadınların sayısı erkeklere göre iki kat fazladır (5 erkek, 11 kadın).

Kıpçak doğumlu olduğum için kaynak kişilerle irtibat kurmak ve onları kameranın karşısında konuşturmak zor olmamıştır. İkisiyle ancak mülakat sırasında tanışmama rağmen yeni tanışıklığımız malzemenin kalitesine yansımamıştır. Geri kalan ön dört kişi akraba, komşu ve yakın tanıdık olduğu için konuşmalar genellikle samimi ortamda gerçekleşmiştir. Kimi mülakatlar (I, III, V, VIII, XI, XII, XIII, XV) üçüncü şahıslar olmadan yapılırken, kimilerine bir (IX, X, XVI) veya daha çok kişi (II, IV, VI, VII, XIV) katılmıştır. Üçüncü kişilerin olması bazen faydalı olabilir; konuşan kişi sürekli derlemeciye ve kameraya odaklanmaksızın diğer kişilerle de konuşur, açtıkları ilginç konulara geçip sayelerinde önemli olayları hatırlayabilirler. İkiden fazla kişinin konuşmasının dezavantajlı tarafı, kaydın kalitesini düşürebilecek gürültülü konuşmak, konuşucunun sözünü kesmek, bitirmediği bir konudan başka konuya geçmek olabilir. Genelde üçüncü şahıslar (konuşanın çocuğu, tanıdığı, diğer konuşucu) konuşmaya fazla müdahale etmemişlerdir. Bu davranış, mümkün olduğu kadar pasif derlemeci ve daha çok gözlemci kalma taktiği ile örtüşmüştür. Bu usul konuşmacının monolog şeklinde konuşmasına, acele etmeksizin istediği konu üzerinde durmasına imkan sağlamıştır. Kısacası, konuşmanın akışı genelde konuşucuya bırakılmıştır. Karşılıklı repliklerden, kısa cevaplardan, eksiltili yapılardan bilerek kaçınılmıştır. Konuşmanın başında ve devamında da genel sorular sorulmuş, bir konudan diğer konuya geçiş replikleri yapılmıştır. Kaynak kişilere benzer sorular sorulmuştur:

– Kendinizi tanıtır mısınız (isim, doğum tarihi, eğitim durumu)?

– Küçüklüğünüzden söz eder misiniz?

– 1946-1947 yıllardaki açlığı nasıl geçirdiniz?

– Eski geleneklerden hangilerini hatırlıyorsunuz?

– Ne iş yaptınız? Nerede çalıştınız?

– Eşinizle nasıl tanıştınız? Nasıl evlendiniz?

– Hayatınızdan ilgi çekici bir şey anlatır mısınız?

Görüldüğü gibi konuların çoğu konuşturulan kişilerin küçüklük ve gençlik dönemlerini kapsar. Yaşlıların bu tür konular üzerine uzun uzun konuşma alışkanlıkları monolog metinlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Yaşlıların diş noksanlığı derleme sırasında dikkat edilmesi gereken bir husustur. Konuşturulan kişilerin birkaçında diksiyon sorunu görülmüş (VIII, X, XV), fakat bu eksiklik derlenen malzemenin kalitesini bozacak kadar çok değildir. Araştırmanın fonetik kısmı hazırlanırken bu kişilerin peltek diyebileceğimiz bir tarzda konuştukları göz önünde bulundurulmuştur.

Kaynak kişilerin eğitim durumları bir yıllık eğitim tecrübesinden mesleki okul mezuniyetine kadar farklılık gösterir. Kıpçak'ta eğitim almamış birini bulmak mümkün değil denilebilir. 1930'lu yıllarda doğmuş kişilerin eğitim süreleri bir veya birkaç yılla sınırlı olabilir, fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün çocuklar az veya çok okumuş, en azından ilkokulu bitirmişlerdir. Okuryazarlığı olmayan iki kişi (IV kadın, X kadın) sadece bir yıl, bir kişi ise (IX erkek) iki yıl okula gitmiş, sonrasında farklı nedenlerden eğitime devam edememiştir. Üçü 4. sınıfa kadar olan Rumence ilkokulu bitirmiş (XIII, XV, XVI), diğerleri derslerin Rusça okutulduğu ilkokul, ortaokul ve mesleki okullardan mezun olmuştur. Anna A.'nın (I, 72 yaşında) anlattıklarına göre 1895 doğumlu dedesi okumuş biri olarak –ki o dönemlerde okumuşluk Rusça okuma yazma ve konuşmayı bilmek anlamına gelir– ona Rusça okumayı, saymayı ve dua etmeyi küçükten öğretmiştir. Stefanida K. (IV, 83 yaşında) on dört yaşındayken babasıyla Rusya'ya gittiğinde hiç Rusça bilmiyormuş. Genelde erkeklerin Rusçayı daha iyi bildikleri söylenebilir, bu yüzden mülakatlar çoğunlukla kadınlarla yapılmıştır.

Aşağıda konuşucuların cinsiyeti, yaşı ve eğitim durumu gösterilmiştir.

Tablo 1. Kaynak Kişiler

Kaynak kişi	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu
I	kadın	72	ortaokul
II	kadın	68	mesleki okul (muhasebecilik)
III	erkek	70	mesleki okul (müzik)
IV	kadın	83	1 sınıf (okuryazarlığı yok)
V	erkek	77	ortaokul
VI	kadın	59	ortaokul
VII	kadın	77	ilkokul
VIII	kadın	67	ortaokul
IX	erkek	92	2 sınıf (Rumence)
X	kadın	90	1 sınıf (okuryazalığı yok)
XI	kadın	77	6 sınıf
XII	kadın	79	ortaokul
XIII	kadın	82	ilkokul (Rumence)
XIV	kadın	77	ilkokul
XV	erkek	96	ilkokul (Rumence)
XVI	erkek	85	ilkokul (Rumence)

Yöntem

Konuşma dilinin ana karakteristiklerinden biri çeşitliliktir. Ulusal bir dili konuşanlar aynı dilsel sistem çerçevesinde iletişim gerçekleştirseler de bölgeler, köyler ve hatta bireyler arasında dil kullanımı açısından pek çok farklılık olabilir. Aynı kişinin dili hem zamanda hem mekanda değişkenlik gösterebilir. Yazı ve konuşma dilleri de bir dilin çeşitleridir. Ünlü dilbilimci Martinet, dilbilimin kuralcı olmaması gerektiğini savunur. Ona göre bir araştırmanın bilimsel olması için araştırma dil olaylarının gözlemlenmesi ve bu olayların

arasından belirli estetik veya ahlaki ilkeler adına ayrım yapılmaması temelinde yürütülmelidir (1980, s. 6-7).

Kıpçak kasabasında konuşma metinlerinin derlenmesi amacıyla alan araştırması yapılmıştır. Derleme, betimleyici dilbilim alan araştırmasının şu ilkeleri bazında gerçekleştirilmiştir (Chelliah ve Reuse, 2011, s. 8):

1. Konuşma dilinin belgelenmesi ve betimlenmesi amacıyla veri toplama.

2. Konuşucularla bizzat görüşme yoluyla veri toplama.

3. Konuşucuların dili doğal bir şekilde kullandıkları ortamda veri toplama.

Bu çalışmaya esas olan metinler ses ve görüntü olarak kayda alınmış, sonradan deşifre edilerek Türkolojide kullanılan alfabenin Gagauzcaya uyarlanmış varyantıyla yazıya aktarılmıştır (bk. Tablo 1. Uyarlanmış Gagauz Alfabesi). Konuşma metinlerinde cümle sınırlarının belirlenmesi zor olduğu için öbekler durakların olduğu yerde parantez içindeki rakamlarla sıralanmıştır. Kaynak kişilere atıflar Romen rakamlarının kaynak kişiyi, Arap rakamlarının ise konuşmasındaki öbeği gösterir şekilde düzenlenmiştir. Örneğin: birinci kişinin ön beşinci öbeği (I/15). Bir kişinin konuşması konu veya bloklara göre paragraflara bölünmüştür (bk. Ek 1. Metinler).

Araştırmanın inceleme kısmında genel olarak betimleyici yöntem kullanılmıştır. Fonemler ve varyantların tespit edilmesinde işlevsel dilbilim kuramı uygulanmıştır. Parçalarüstü birimlerinin daha elverişli bir şekilde irdelenmesi amacıyla Praat 6.1.12 programında örnek parçaların spektrogramları çıkarılmıştır. Ses değişimleri incelenirken bazen karşılaştırmalı yöntem, bazen ise karşılaştırmalı-tarihsel yönteme başvurulmuştur. Etimolojik yöntem kelimelerin kökenlerinin belirlenmesi için faydalı olmuştur. Kopya kelimelerin Gagauzcaya uyarlanmasından söz edilirken Johanson’un (2007) kod kopyalaması kuramından faydalanılmıştır.

1. BÖLÜM

PARÇALI BİRİMLER

XX. yüzyıl boyunca yapılan araştırmalarda Gagauzcanın ses ve fonem sayısı konusunda ortak bir anlayışa varılamamıştır. İlk Gagauzca gramerini hazırlayan Pokrovskaya, dokuzu normal, dokuzu da uzun olmak üzere 18 ünlü ve 22 ünsüz fonemden söz eder (1964, s. 24), fakat daha sonra kaleme aldığı Gagauzca gramer özetinde fonem sayısını 41'e çıkarır (1973, s. 614). Pokrovskaya diğer çalışmasında Gagauzcanın fonoloji sistemini 38 fonemin teşkil ettiğini yazar (1997, s. 53). Bu çalışmalarda fonem tanımı verilmediği için seslerin envanteri çıkarılırken temel alınan esaslar çok esnektir. Leningrad Devlet Üniversitesinden mezun olan yazarın Leningrad Fonoloji Okulunun fonem anlayışını benimsediği söylenebilir. Bu Okulu temsil eden dil bilimcilere göre *fonem*, dilin morfem ve sözcüklerine anlam kazandıran zaman kesiminde parçalanamaz en kısa birimdir; minimal çift oluşturmayan iki ses ise iki ayrı fonem oluşturabilir (Zinder, 2007, s. 54-56).

Gagauzca gramerini inceleyen diğer bilim insanları da fonemleri farklı yaklaşımlarla ele alarak değişik tasniflerde bulunmuşlardır (bk. Doerfer, 1959; Dmitriyev, 1962a; Zajączkowski, 1966, s. 8-13; Özkan, 1996, s. 41, 66). Gagauzcanın fonetik sistemiyle ilgili görüşlerin çeşitliliği doğrudan fonetik ve fonoloji, ses ve fonem arasında ayrım yapılmamasından kaynaklanır. Bu çalışmada, bugün konuşulan Gagauzcanın ses sistemini incelemek için N. Trubetskoy'un fonoloji anlayışı (2000) ve Prag Dilbilim Çevresi'nin geliştirdiği fonem teorisi esas alınacaktır.

Fonemleri daha küçük alt birimlerden ayırmak için Trubetskoy şu kuralları geliştirmiştir (2000, s. 51-57):

1. Aynı konumda bulunan iki ses, kelimenin anlamını değiştirmeksizin birbirinin yerinde kullanılıyorsa, bu iki ses aynı fonemin varyantlarıdır[9]. Bu tür varyantlar genel ve şahsi olmak üzere ikiye ayrılır. Her konuşurun kullanabildiği genel varyantlar yanlış veya anormal kullanım sayılmaz ve esas varyanlarla birlikte geniş kitle tarafından kabul görür. Örneğin, Türkçe konuşmada farklı duyguların ifadesi için uzatılan ünlüler ayrı fonem teşkil etmez: *amaan, bak seen, hadi yaa*. Almanca kelime başındaki ünsüzler uzayabilir: *sso? schschön!* Şahsi varyantlar ise belli ağızlarda veya belli kişilerin konuşmasında görülen yan seslerdir. Kimi Türkçe ağızlarında bulunan [ŋ] sesi bunun örneğidir: *baŋa, aŋlaşmak, siŋek*.

2. Aynı konumda bulunan iki ses, birbirinin yerini alınca kelimenin anlamı değişiyorsa bu iki ses iki ayrı fonemi temsil eder. Türkçede /k/, /m/, /s/ gibi ünsüzler birbirinin yerine geçince anlam değiştirici özelliğini taşır: *kum – mum, kus – sus, mis – sis*.

3. Boğumlanma veya akustik özellikleri benzeyen iki ses, aynı konumda birbirinin yerine geçemiyorsa, bu sesler aynı fonemin tamamlayıcı dağılım ilişkisinde bulunan iki varyantıdır. Rusçada [ö] ve [ä] sesleri sadece iki ön damak ünsüzü arasında bulunurken [o] ve [a] bu konuma hiç düşmez. Bu yüzden [ö] ve [o] sesleri /o/ foneminin, [ä] ve [a] sesleri ise /a/ foneminin varyantları olarak değerlendirilir: *сядь* [s'ät'] "otur" – *сад* [sat] "bahçe".

4. Boğumlanma veya akustik özellikleri benzeyen iki ses, aynı konumda birbirinin yerine geçemiyor, fakat yan yana kullanılabiliyorsa, bu sesler aynı fonemin varyantları değildir. İngilizcede [r] sesi sadece ünlülerden, [ə] ise sadece ünsüzlerden önceki durumda bulunduğundan dolayı bu iki ses 3. madde şartlarına uygun görünüyor olabilir. Fakat *profession* [prəˈfeʃn] örneğinde olduğu gibi yan yana gelebildiği için aynı fonemin varyantları sayılamazlar.

Fonem, kendi başına bir anlam ifade etmeyen, ancak daha büyük parçaların anlamlarının ayırt edilmesini sağlayan en küçük dil ögesidir. Anlam ayırıcı özellikleri olan fonem bir veya birden fazla varyanttan ibarettir. İki ses aynı konumda anlam ayırıcılık işlevini yerine getirdiği zaman iki ayrı fonem sayılır. Aynı konumda anlam ayırmayan iki ses ise bir

[9] Leningrad Fonoloji Okulunun temsilcileri, *alofon* terimini başta Trubetskoy olmak üzere diğer araştırmacılardan farklı olarak kullandıkları için bu çalışmada alt sesbirim için *varyant* terimi tercih edilmiştir (bk. Kaseviç, 1977, s. 40; Kodzasov ve Krivnova, 2001, s. 337-338).

fonemin ya tamamlayıcı dağılım, ya da serbest kullanım ilişkilerinde bulunan iki varyantı olarak değerlendirilir. İki sesi aynı pozisyonda kıyaslamak için bu dilde ancak kıyaslanan sesle birbirinden farklı olan en az iki sözcüğün olması gerekir. Minimal çift olmadığı sürece aynı pozisyon şartı yerine getirilmemiş sayılır. Bu çerçevede fonem teorisini ve fonemlerin anlam ayırt edici özelliğini esas alarak Türkçenin ses sistemini inceleyen S. Eker, Türkçede ödünç ve parçalarüstü sesbirimler dahil olmak üzere toplam 45 sesbirim olduğunu tespit etmiştir (2007).

Alan araştırması esnasında Gagauz Yeri'nin Kıpçak kasabasında derlenen konuşma metinlerinden yola çıkarak Gagauzcanın ses sistemini incelediğimizde, dokuzu normal, sekizi uzun omak üzere 17 ünlü ve 21 ünsüz fonem tespit edilmiştir.

Fonemler için uyarlanmış Gagauz alfabesi ve /.../ işareti, sesler için ise Uluslararası Fonetik Alfabe (International Phonetic Alphabet, IPA) ve [...] parantez işareti kullanılmıştır. "..." işareti içinde örnek olarak seçilen Gagauzca kelimelerin Türkçe karşılığı verilmiştir.

Gagauzca örnekler, derlenen metinlerin transkripsiyonunda kullanılmış alfabeyle yazılır. Uyarlanmış bu alfabeye Türk dilleri için birçok Türkologun kullandığı sistem esas alınarak Gagauz konuşma diline özgü bazı harfler eklenmiştir.

Tablo 2. Uyarlanmış Gagauz Alfabesi

Harf	Açıklama	IPA karşılığı
A a	art damak, geniş, düz orta damak, geniş, düz (/č/, /ǰ/, /š/, /ž/, /y/ ünsüzlerinden sonra gelir)	[ɑ] [a]
Ă ă	orta damak, yarı geniş, düz (vurgulu heceden önceki hecede bulunur) orta damak, merkezi, düz (vurgulu heceden sonraki hecelerde bulunur)	[ɐ] [ə]
Ä ä	ön damak, geniş, düz	[æ]
B b	ötümlü, çift dudak, patlamalı	[b]
Č č	ötümsüz, diş-damak, patlamalı-sürtünmeli	[tʃ]
D d	ötümlü, diş yuvası, patlamalı	[d]
E e	ön, yarı dar, düz	[e]

Ê ê	ön, yarı geniş, düz (vurgulu hecede bulunur)	[ɛ]
F f	ötümsüz, diş-dudak, sürtünmeli	[f]
G g	ötümlü, ön damak, patlamalı ötümlü, art damak, patlamalı	[ɟ] [g]
H h	ötümsüz, gırtlak, sürtünmeli	[h]
İ i	ön, düz, dar	[i]
Ï ï	art, düz, dar yarı dar (/č/, /ǰ/, /š/, /ž/, /y/ ünsüzlerinden sonra gelir)	[ɯ] [ɨ]
J̌ ǰ	ötümlü, diş-damak, patlamalı-sürtünmeli	[dʒ]
K k	ötümsüz, ön damak, patlamalı ötümsüz, art damak, patlamalı	[c] [k]
L l	ötümlü, ön damak, yan-sürtünmesiz ötümlü, art damak, yan-sürtünmesiz	[l] [ɫ]
M m	ötümlü, çift dudak, geniz	[m]
N n	ötümlü, diş yuvası, geniz ötümlü, art damak, geniz (/k/ ve /g/ ünsüzlerinden sonra gelir)	[n] [ŋ]
O o	art damak, geniş, yuvarak art damak, yarı geniş, yuvarlak (/u/ ünlüsüne yaklaşır)	[ɔ] [o]
Ö ö	ön damak, geniş, yuvarlak	[ø]
P p	ötümsüz, çift dudak, patlamalı	[p]
R r	ötümlü, diş yuvası, çarpmalı, tek vuruşlu	[ɾ]
S S	ötümsüz, diş yuvası, sürtünmeli	[s]
Š š	ötümsüz, diş-damak, sürtünmeli	[ʃ]
T t	ötümsüz, diş yuvası, patlamalı	[t]
Ţ ţ	ötümsüz, damak, patlamalı-sürtünmeli	[ts]
U u	art damak, dar, yuvarlak	[u]

	orta damak, dar, yuvarlak	[ʉ]
Ü ü	ön damak, dar, yuvarlak	[y]
V v	ötümlü, diş-dudak, sürtünmeli	[v]
Y y	ötümlü, ön damak, sürtünmesi, yarı ünlü	[j]
Z z	ötümlü, diş yuvası, sürtünmeli	[z]
Ž ž	ötümlü, diş-damak, sürtünmeli	[ʒ]

Resmi Gagauz alfabesinde olmayan (GDOPK, 2015, s. 5), ancak bu çalışmada kullanılan metinlerin transripsiyonu için uyarlanmış yazı sistemine eklediğimiz harfler şunlardır: ă, č, ï, ǰ, š, ž.

1.1. ÜNLÜLER

Ünlü sesler, boğunlanma sırasında akciğerlerden havanın ses organlarında tam kapanma gibi bir engelle karşılaşmadan ses tellerinin titreşmesiyle oluşan sesler olarak tanımlanır. Ünlüler, nitelik ve nicelik olmak üzere iki ana ölçütle sınıflandırılır. Ünlü niteliği, boğumlanma noktası, darlık-genişlik ve düzlük-yuvarlaklık karşıtlıkları üzerinden incelenir; ünlü niceliği ise seslerin boğumlanma süresine bağlıdır ve uzunluk açısından değerlendirilir.

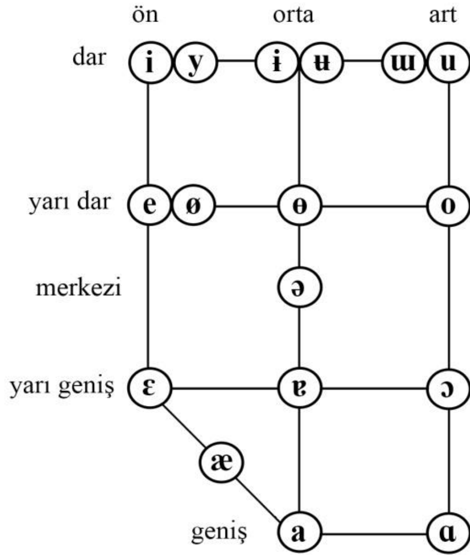
Doerfer, "Das Gagausische" isimli makalede dördü art damak, dördü orta damak, dördü de ön damak olmak üzere 12 ünlüden söz eder (1959, s. 264). Türk bilim adamlarından H. Eren, Gagauzcanın 8 ünlüsünün, N. Özkan ise 10 ünlüsünün bulunduğunu savunurlar (1996, s. 41). Normal ünlülerin "uzunları"nı da inceleyen Özkan, uzun ünlülerin ayrı fonem olup olmadıkları hakkında açık bilgi vermemiştir. Yazar aynı çalışmasında, "Gagavuz Türkçesinde uzun ünlüler eş sesli kelimelerdeki anlam ayrılığını göstermek gibi bir görev de üstlenirler" diyerek uzun ünlülerin fonem olduklarını dolaylı olarak belirtmiştir (s. 54). *Gagavuz Türkçesinin Grameri* isimli kitabın gözden geçirilmiş ikinci baskısında yazarın yaklaşımı değişmemiş, 10 normal ünlü ve bu ünlülerin "uzunları" sıralanmıştır (Özkan,

2019, s. 84). Diğer bir çalışmada, Moldova Cumhuriyeti Gagauz Yeri'nin Çadır ilçesinde derlenen Gagauzca metinlerden hareketle 8 ünlü fonem ve bu fonemlerin konuşmada 17 "yan ses" ile temsil edildiğinden söz edilir (Stamova Tufar, 2007, s. 98-99). Stamova Tufar'ın fonem tasnifi bu çalışmadaki fonem tasnifine yakındır, fakat ünlü uzunluğu anlam ayırıcı olduğu halde uzun ünlüler ayrı fonem olarak değerlendirilmemiştir.

Kıpçak kasabasında derlenen metinlerin tahlili sonucunda, konuşmada kullanılan ve aşağıda tasnifi yapılmış olan ünlü seslerin 17 fonem oluşturduğu ve bu fonemlerin 36 varyantla temsil edildiği tespit edilmiştir.

Boğumlanma süresi uzun olmayan 9 ünlü fonemin çoğu konuşmada birden fazla varyantla temsil edilir. /i/, /ö/ ve /ü/ fonemlerinin ise tek varyantları vardır. [øː]–[ø] çiftinde uzunluk anlam ayırıcı değildir; minimal çift de bulunmadığına göre [øː] /ö/ foneminin varyantıdır. /iː/ ve /üː/ fonemleri ise tek varyantlıdır.

Şekil 1. Ünlü Fonemlerin Varyantları

1. Boğumlanma noktasına göre:

1a. ön damak: [i], [y], [e], [ø], [ɛ], [æ].

1b. orta damak: [ɨ], [ʉ], [ɵ], [ə], [ɐ], [a].

1c. art damak: [ɯ], [u], [o], [ɔ], [ɑ].

Orta damak ünlüleri, /ǰ/, /č/, /š/, /ž/ ve /y/ ünsüzlerinden sonra gelen /ï/, /u/, /o/, /a/ art damak ünlülerinin varyantlarıdır. Bu ünlülerin /ǰ/ etkisi sonucunda oluştuğunu yazan Doerfer, *čoǰuk* “çocuk” ve *yolǰu* “yolcu” gibi örneklerle bu kanıyı destekler (1959, s. 264). Pokrovskaya ünlü gevşemesinde (redüksiyonunda) /ǰ/ ve /y/ ünsüzlerinin etkisinden söz eder (*alăǰek* “alacak”, *toplăyïǰï* “toplayıcı”) (1964, s. 47-48).

2. Ağız boşluğundaki açıklığa göre:

2a. dar: [i], [y], [ɨ], [ʉ], [ɯ], [u].

2b. yarı dar: [e], [ø], [ɵ], [o].

2c. merkezi: [ə].

2d. yarı geniş: [ɛ], [ɐ], [ɔ].

2e. geniş: [æ], [a], [ɑ].

3. Dudakların durumuna göre:

3a. düz: [i], [ɨ], [ɯ], [e], [ɛ], [ə], [ɐ], [a], [ɑ].

3b. yuvarlak: [y], [ø], [æ], [ʉ], [u], [ɵ], [o], [ɔ].

4. Boğumlanma süresine göre:

4a. normal: [ɑ], [a], [ɐ], [ə], [e], [ɛ], [æ], [i], [ɯ], [ɨ], [ɔ], [o], [ɵ], [u], [ʉ], [ø], [y].

4b. uzun: [ɑː], [aː], [ɐː], [eː], [ɛː], [æː], [iː], [ɯː], [ɨː], [ɔː], [oː], [ɵː], [uː], [ʉː], [øː], [yː].

Tablo 3. Ünlüler

Normal		Uzun	
Fonem	Varyant	Fonem	Varyant
/a/ /ä/ /e/	[ɑ], [a], [ɐ], [ə] [æ], [e] [e], [ɛ]	/a:/ /ä:/ /e:/	[ɑː], [aː], [ɐː], [əː] [æː], [eː] [eː], [ɛː]

/o/	[ɔ], [o], [ɵ]	/oː/	[ɔː], [oː], [ɵː]
/ö/	[ø], [øː]	–	
/ï/	[ɯ], [ɨ]	/ïː/	[ɯː], [ɨː]
/i/	[i]	/iː/	[iː]
/u/	[u], [ʉ]	/uː/	[uː], [ʉː]
/ü/	[y]	/üː/	[yː]

9'u normal süreli, 8'i uzun süreli olmak üzere toplam 17 fonem vardır. /ö/ foneminin uzun çifti bulunmamaktadır, [øː] sesi /ö/ foneminin varyantıdır.

1.1.1. /a/ Fonemi

/a/ fonemi, vurgulu hecede bulunup bulunmamasına, vurgudan önce veya sonra gelmesine ve bulunduğu hecenin kelimenin başında olup olmamasına göre dört varyantla temsil edilir.

[ɑ] – art damak, geniş, düz. Açık ve kapalı birinci hecede bulunan bu ses vurgulu veya vurgusuz olabilir, diğer hecelerde vurgulu konumda bulunur; /ǰ/, /č/, /š/, /ž/ ve /y/ fonemlerinden sonra gelemez. *sal* [ˈsɑɫ] "sal", *balla* [bɑɫˈɫɑ] "balla", *kaurma* [kɑuɾˈmɑ] "kavurma".

[a] – orta damak, geniş, düz. /ǰ/, /č/, /š/, /ž/ ve /y/ fonemlerinden sonra gelir ve çoğunlukla vurgulu hecede bulunur, vurgusuz birinci hecede de bulunabilir. *ǰannar* [dʒanˈnɑˑɾ] "canlar", *ačan* [ɑˈtʃan] "-dığı zaman", *bašak* [bɑˈʃak] "başa", *yanïmda* [janɯmˈdɑ] "yanımda", *bašlăyan* [bɑʃɫɐˈjɑn] "başlayan".

[ɐ] – orta damak, yarı geniş, düz. Birinci hecede bulunmayan bu ses vurgulu heceden önce gelen ikinci ve sonraki hecelerde bulunur. *kačărak* [kɑtʃɐˈɾɑk] "çabuk", *bašărdï* [bɑʃɐˑɾˈdɯ] "bitirdi", *bollăndïrdï* [bɔɫɫɐndɯɾˈdɯ] "hafifletti".

[ə] – orta damak, merkezi, düz. Boğumlanma sürecinde dudaklar ve dil pasif kaldığı için net bir şekilde telaffuz edilmeyen bu ses [a], [e] ve [o] arasında bir konuma sahiptir. Vurgulu heceden sonraki hecede bulunur. *alma* [ˈɑɫmə] "alma", *varkănă* [ˈvɑˑɾkənə] "var

iken”, *kosă* [ˈkɔsə] “tırpan”, *salătă* [ˈsɑɫətə] “salatalık”. Şva ismiyle bilinen bu ses İbranice, Ermenice, Portekizce, Rusça ve diğer dillerin fonetik sistemlerinde yer alır. Rumence (ă), Bulgarca (ъ) ve Arnavutça (ë) yazı sistemlerinde ise ayrı harfle gösterilir (Gamkrelidze ve İvanov, 1984, s. 166).

Gagauzca fonetiğinde ve özellikle Kıpçak kasabasındaki konuşulan dilde [ə] sesi Balkan dilleri ve Rusça ile olan temaslar sonucu yaygınlaşmıştır. Bu dillerde adı geçen ses şu örneklerde vardır; Bulgarca: *pıt* [ˈpət] “yol”, *sıprug* [səpˈrug] “koca”; Rumence: *vacă* [ˈvakə] “inek”, *după* [ˈdupə] “sonra”; Rusça: *korova* [kɐrˈovə] “inek”, *ladno* [ˈɫadnə] “tamam”. Sonraki bölümlerde kod kopyalaması ele alınırken bu özelliğe de değinilecektir (bk. *4.2. Yabancı Kökenli Kelimeler*).

1.1.2. /ä/ Fonemi

/ä/ fonemi, Gagauzcadan başka Azerice, Türkmence, Tatarca, Uygurca, Başkurtça ve Kazakça gibi çağdaş Türk dillerinde rastlanır (İshakov, 1955, s. 70-71). Tarihi Türk dillerinde de bulunan bu ses bugünkü Gagauzcada bazı köklerde görülür (Tenişev, Levitskaya ve Pokrovskaya, 1984, s. 89-90). Yabancı dillerden kopyalanan kelimeler de bu örneklere dahildir. Tamamlayıcı dağılım ilişkilerinde bulunan iki varyanttan biri vurgulu hecelerde, diğeri ise vurgusuz hecelerde kullanılır. Gagauzcanın merkez (Komrat-Çadır) ağzına göre güney (Valkaneş) ağzında kullanışı yaygın değildir (Tukan, 1964, s. 40-42).

[æ] – ön damak, geniş, düz. Boğumlanma sürecinde [e] sesine göre ağız boşluğu daha fazladır. Birinci ve ikinci şahıs tekil zamirlerinde ve yabancı kökenli kelimelerin köklerinde mevcuttur: *bän* [ˈbæn] “ben”, *sän* [ˈsæn] “sen”, *dädu* [ˈdædu] “dede”, *lüzgär* [lyzˈɟæˑɾ] “rüzgar”, *gejä* [ɟeˈdʒæ] “gece”, *tekä* [teˈcæ] “teke”. Eklerde kullanışı daha sistematiktir: *bizä* [biˈzæ] “bize”, *bizdä* [bizˈdæ] “bizde”, *bizdän* [bizˈdæn] “bizden”, *sözlär* [søzˈlæˑɾ] “sözler”, *beklä* [becˈlæ] “bekle”, *seslärdi* [sesˈlæˑɾdi] “dinlerdi”, *silmä* [silˈmæ] “silme”, *sevmäk* [sevˈmæc] “sevmek”.

[e] – ön damak, yarı geniş, düz. Vurgusuz hecelerde meydana gelen bu varyantın boğumlanmasında dil ve dudaklar birkaç derece gevşediği için ağız boşluğu daralır.

Köklerde ve eklerde diğer varyantın vurgulu olduğu hecelerin üzerinden vurgu kayınca belirir: *benim* [benˈim] "benim", *lüzgersiz* [lyzɟeˑɾˈsiz] "rüzgarsız", *gejelär* [ɟedʒeˈlæˑɾ] "geceler", *bizdeki* [bizdeˈci] "bizdeki", *sözlerin* [søzleˈɾin] "sözlerin", *beklesin* [beclæˈsin] "beklesin", *silme* [ˈsilme] "silme".

Pokrovskaya /ä/ hakkında şöyle yazar: "Kelime köklerinde görülmeyen ve /a/ ve /e/ ünlülerine tabi olan /ä/ ünlüsü muhakkak ki tek başına bir fonem değildir. Bununla birlikte /ä/, /a/ veya /e/ fonemlerinin varyantı da sayılamaz, çünkü her ikisiyle de ilgilidir" (1964, s. 27). Fakat otuz sene sonra yayımlanan üniversite kitabında yazar, /ä/ sesini ayrı fonem olarak tanımlar (1997, s. 54). "/a/'ya yaklaşan en açık /ɛ/ sesidir" ifadesini kullanan Stamova, [æ] sesini tek başına fonem olarak tasnif etmez ve /e/ foneminin varyantı olarak tanımlar (2001, s. 53).

Bu tereddütü gidermek ve sorunu çözmek için basit bir kıyaslama yapılabilir. Fonem tespiti testi için minimal çift bulunması şarttır. Denetlenen iki ses (/ä/–/a/ ve /ä/–/e/) değiştirildiği zaman kelimenin anlamı değişirse, iki farklı fonem var demektir. *bän* [ˈbæn] "ben" – *ben* [ˈben] "benek", *sän* [ˈsæn] "sen" (zamir) – *sen* [ˈsen] "sen" (fiil); *bän* [ˈbæn] "ben" – *ban* [ˈbɑn] "ban" (fiil), *kär* [ˈcæˑɾ] "dahi" – *kar* [ˈkɑˑɾ] "kar". Örneklerde görüldüğü gibi anlam ayırma şartını yerine getiren /ä/ fonemi, /a/ ve /e/'den bağımsız fonem sayılabilir.

1.1.3. /e/ Fonemi

/e/ foneminin varyantları birbirinden ağız boşluğu oranıyla ayrılır. Birinci varyant daha dar ağız boşluğunda telaffuz edildiği için boğumlanmasında dil daha öndedir.

[e] – ön damak, yarı dar, düz. Kelime başında ve ortasında bulunan bu ses, kelime başında türeyen [j] (/y/) sesiyle birleşerek çift sese dönüşür: *elim* [ʲeˈlim] "elim", *evdä* [ʲevˈdæ] "evde". Köklerde ve eklerde son ses haricinde kullanılır: *čeket* [tʃeˈcet] "başla", *kayet* [kɑˈjet] "gayet", *yardïm etti* [jɑˑɾˈdɯm ‿etti] "yardım etti", *kesä* [ceˈsæ] "cüzdan", *bekim* [ˈbecim] "belki", *sesirgen* [sesiɾˈɟen] "kulak ver". Şimdiki zaman ekinde ünlü uyumuna uygun şekilde ön damak ünlülü kelimelerde ve art damak ünlülü kelimelerde /y/ ünsüzünden sonra bulunur ve bu durumda [ɾ]'den dolayı yarı uzun olur: *čekerim*

[tʃeˈce·ɾim] “çekiyorum”, *bičersiniz* [biˈtʃe·ɾsiniz] “biçiyorsunuz”, *lavedyeriz* [ɫavedˈje·ɾiz] “konuşuyoruz”, *olyer* [oɫˈje·ɾ] “oluyor”, *ölyer* [ølˈje·ɾ] “ölüyor”.

Güney ağzında son seste [æ] yerine [e] tercih edilir (Tukan, 1964, s. 34). Güney ağzına birçok açıdan uzak olan ve daha çok merkez ağzına uyum sağlayan Kıpçak konuşma dilinde *kere* [ceˈɾe] “kere”, *zere* [zeˈɾe] “zira” ve *te* [ˈte] “işte” kelimelerinde vurgulu konumda son seste /e/ bulunur. Komrat-Çadır ağzında aynı kelimeler *kerä* [ceˈɾæ] “kere”, *zerä* [zeˈɾæ] ve *tä* [ˈtæ] şeklindedir.

[ɛ] – ön damak, yarı geniş, düz. [ə] sesine yaklaşır, fakat her zaman vurgulu konuma sahiptir. Köklerde bulunmayan bu ses, sadece şimdiki zaman ekinde görülür. Bu kuralın dışında kalan Rumenceden kopyalanmış bazı kelimeler ve /a/ > /e/ değişimine uğramış sözcükler vardır: *hêy-hêy* [hɛjˈhɛj] “yeni yıl kutlaması”, *mêy* [ˈmɛj] “hadi bre”, *bïrêy* [bɯˈɾɛj] “buraya”. Şimdiki zaman *-(y)er/-(y)êr* eki, *-yor/-yer* ekinden gelişmiştir. Pokrovskaya bu sesin aslında *ïe/ăe* diftong olduğunu düşünür (1964, s. 27). Tek başına fonem teşkil etmediği halde yazı sisteminde ayrı harf karşılığı bulunur (ê). Güney ağzında şimdiki zaman eki gelişerek *-ïy/-iy* şeklini aldığı için bu ağzın fonetik sisteminde [ɛ] sesi yoktur (Tukan, 1964, s. 37). Kıpçak konuşma dilinde daima aynı hecede [ɾ] ünsüzünden önce geldiği için yarı uzundur: *bakêrlar* [bɑkˈɛ·ɾɫɘ·ɾ] “bakıyorlar”, *kačêr* [kɑˈtʃɛ·ɾ] “koşuyor”, *šašêrïm* [ʃaˈʃɛ·ɾɯm] “şaşırıyorum”. Bu sesin normalden daha uzun olması şimdiki zaman ekinin tarihi gelişimiyle de ilgilidir: *bakïyor* > *bakïyer* > *bakïer* > *bakêr.*

1.1.4. /o/ Fonemi

Türkçe kökenli kelimelerde birinci hecede, yabancı dillerden kopyalanmış kelimelerde ise diğer hecelerde de yer alır. İkisi art damak, biri ise orta damak olmak üzere toplam üç varyantla temsil edilir.

[ɔ] – art damak, yarı geniş, yuvarlak. Ön ses konumunda ve /ǰ/, /č/, /š/, /ž/ ve /y/ fonemlerinden sonraki konumda bulunmaz. Vurgulu veya vurgusuz olabilir: *kolsuz* [kɔɫˈsuz] “kolsuz”, *soramădïm* [sɔˈɾɑmədɯm] “soramadım”, *boz* [ˈbɔz] “boz”, *moloz* [mɔˈɫɔz] “moloz”.

[o] – art damak, yarı dar, yuvarlak. Kelime başında görülen bu varyant [ɔ] sesine göre daha dardır, [u] sesine yaklaşır: *ona* [oˈnɑ] “ona”, *otuz* [oˈtuz] “otuz”, *olak* [oˈɫɑk] “oğlak”, *oturdum* [oturˈdum] “oturdum”. Pokrovskaya bu sesin yükselen diftong olduğunu yazar: *ᵘon* “on”, *ᵘoolum* “oğlum”, *ᵘoku* “oku” (1964, s. 25-26); /ö/ foneminin de kelime başında diftonglaşma eğilimi vardır (bk. *1.1.5. /ö/ Fonemi*).

[ɵ] – orta damak, yarı dar, yuvarlak. /ǰ/, /č/, /š/, /ž/ ve /y/ ünsüzlerin arkasında yer alır, bu ünsüzlerden dolayı boğumlanma sürecinde dil damağın orta kısmına kayar: *ǰongă* [ˈdʒɵŋgə] “cadı”, *çolluk* [tʃɵɫˈɫuk] “çöl”, *šopar* [ʃɵˈpɑˑɾ] “domuz yavrusu”, *naprižon* [nɑpɾiˈʒɵn] “gergin”, *rayon* [ɾɑˈjɵn] “ilçe”.

1.1.5. /ö/ Fonemi

[ø] – ön damak, yarı dar, yuvarlak. Gagauzca kelimelerde kullanışı birinci heceyle sınırlıdır, fakat yabancı kökenli kelimelerde diğer hecelerde de olabilir. Hem Komrat-Çadır, hem de Valkaneş ağızlarında ön seste diftong şeklinde telaffuz edilir: *ᵘöküz* “öküz”, *ⁱöbür* “öbür”, *ⁱöpüş* “öpüş”, *ⁱölçü* “ölçü” (Pokrovskaya, 1964, s. 28; Tukan, 1964, s. 39; Özkan, 1996, s. 43). Gagauzcanın Çadır ağzını inceleyen Stamova /ö/ foneminin konuşmada açık ve kapalı olmak üzere iki varyantla gerçekleştiğini yazar (2001, s. 56). Kıpçak konuşma dili için bu tespitler geçerli değildir. Gerek ön ses gerekse iç seste bulunduğu durumda açık ve net şekilde telaffuz edilir: *köpeknen* [cøˈpecnen] “köpek ile”, *örülü* [øɾyˈly] “örülmüş”, *ölä* [øˈlæ] “öyle”, *döktü* [døcˈty] “döktü”.

1.1.6. /ï/ Fonemi

[ɯ] – art damak, dar, düz. Kelime ortasında ve sonunda köklerde ve eklerde kullanılır: *bïrdan* [bɯɾˈdɑn] “buradan”, *balïk* [bɑˈɫɯk] “balık”, *baktï* [bɑkˈtɯ] “baktı”, *karï* [kɑˈɾɯ] “kadın”, *altmïš* [ɑɫtˈmɯʃ] “altmış”.

[ɨ] – orta damak, dar, düz. /ǰ/, /č/, /š/, /ž/ ve /y/ ünsüzlerinden sonra gelen bu ses tarihi olarak ön seste bulunduğu kelimelerde önünde /y/ ünsüzünü türetir: *yïsïttïm* [jɨsɯtˈtɯm]

“ısıttım”, *kanǰïk* [kɑnˈdʒɨk] “dişi köpek”, *kïlčïk* [kɯłˈtʃɨk] “kılçık”, *sïkïšïk* [sɯkɯˈʃɨk] “sıkışmış”, *žïludăk* [ʒɨˈłudək] “mide”, *kayïl* [kɑˈjɨł] “razı”.

1.1.7. /i/ Fonemi

[i] – ön damak, dar, düz. Köklerde ve eklerde her konumda bulunur. Bazı kelimelerde daralmış /e/ ünlüsünden gelişmiştir: *čepič > čipič* [tʃĭˈpitʃ] “ayakkabı”, *ani* [ˈɑni] “ki”, *iki* [iˈci] “iki”, *geldiynen* [ɟelˈdijnen] “geldiği zaman”, *zenginneri* [zeŋɟinˈneɾi] “zenginleri”. Vurgulu heceden sonra gelen kapalı hecede daha daralır: *čekärdik* [tʃeˈcæˑɾdĭc] “çekiyorduk”, *imedim* [ˈimedĭm] “yemedim”.

1.1.8. /u/ Fonemi

[u] – art damak, dar, yuvarlak. Türkçe kökenli ve yabancı dillerden kopyalanan kelimelerde ön ses, iç ses ve son ses konumlarında bulunur. Bazı kelimelerde vurgusuz hecede /ï/’ya döner: *bïrda* [bɯɾˈdɑ] “burada”, *bïkădar* [bɯkɐˈdɑˑɾ] “bu kadar”, *dolu* [dɔˈłu] “dolu”, *mamu* [ˈmɑmu] “anne”, *uže* [uˈʒe] “artık”, *ušăklêê* [uʃɐkˈłɛː] “çocukları”.

[ʉ] – orta damak, dar, yuvarlak. /ǰ/, /č/, /š/, /ž/ ve /y/ ünsüzlerinden sonra geldiği için kelime başında bulunmaz. *čoǰuum* [tʃɵˈdʒʉːm] “oğlum”, *čiču* [ˈtʃitʃʉ] “amca”, *čukur* [tʃʉˈkuɾ] “çukur”, *komušular* [kɔmuʃʉˈłɑˑɾ] “komşular”, *žuliklär* [ʒʉlicˈlæˑɾ] “hainler”, *koyun* [kɔˈjʉn] “koyun”.

1.1.9. /ü/ Fonemi

[y] – ön damak, dar, yuvarlak. Stamova bu fonemin açık ve kapalı varyantlarından söz eder (2001, s. 58), fakat derlenen malzeme bu kanıyı desteklemez. Pokrovskaya (1997, s. 56) ve Özkan, kelime başında türeyen /y/ ulamasıyla söylendiğini yazarlar: *yüzüm – üzüm, yük – ük, yüstünä – üstünä* (1996, s. 44; 2019, s. 89). Alan araştırmasında elde edilen metinlere göre Kıpçak konuşma dilinde [y] sesi gerek kelime başında gerekse kelime ortasında ve

sonunda aynı nitelikle telaffuz edilir: *üčündä* [ytʃynˈdæ] “üçünde”, *küčük* [kyˈʃyk] “küçük”, *öldü* [ølˈdy] “öldü”, *ütülü* [ytyˈly] “ütülenmiş”, *türmää* [tyɾˈmæː] “cezaevine”.

1.1.10. Birincil Uzunluk

Türk dillerinin Oğuz grubuna dâhil olan Gagauzcanın en belirgin fonetik özelliklerinden biri uzun ünlülerdir (Baskakov, 1952). Ünlü uzunlukları birincil ve ikincil olmak üzere ikiye ayrılır. Gagauzcadaki birincil uzunluğu koruyan kelimelerin sayısı çok az olsa da, birincil uzun ünlülü sözcüklere hem Komrat-Çadır, hem de Valkaneş ağızlarında rastlanır.

Türk dillerindeki birincil ünlüler konusu yüz elli yıl boyunca bilim insanlarını meraklandırmıştır. Bu sürede konuyla ilgili Almanca, Rusça, Türkçe ve diğer dillerde çalışmalar yayımlanmıştır. Türkiye’de birincil ünlüler üzerine en kapsamlı araştırmasıyla meşhur olan Talat Tekin, 1975 yılında *Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler* adlı eserini yayımlamış, daha sonra da monografiyi gözden geçirerek ve yeni bilgiler ilave ederek tekrar basmıştır (1995). Ana Türkçede olan asli uzun ünlüler Türkmence, Yakutça ve Halaçça gibi Türk dillerinde korunurken Gagauzca, Türkçe, Kırgızca, Özbekçe, Uygurca ve bu dillerin ağızlarında çoğunlukla kısalmış ve kısa ünlülerle karışmıştır. Bununla birlikte bu dillerde asli uzunlukların kalıntıları, bugüne kadar korunmuş ve daha önceki dönemlerde birincil uzun ünlülerin var olmasının göstergesi sayılır (s. 7). “Türkiye Türkçesinde, özellikle ölçünlü dilde birincil uzun ünlüler yabancı kökenli kelimeler dışında hemen hemen yok denecek kadar azdır” (Erdem, 2008, 254). Birincil ünlü uzunluğunun izlerinden biri, tek heceli kelimelerin sonundaki ünsüzün ötümsüzleşmesiyle ortaya çıkar: *gök > göğü*.

Gagauzcadaki uzun ünlülere dikkat çeken ilk bilim adamı Dmitriyev’dir. Önce Almanca, sonra da Rusça yayımlanan *Fonetika gagauzskogo yazıka* isimli çalışmasında birincil, ikincil ve nedensiz ünlü uzunluklarını ele almıştır (1962).

Kıpçak konuşma dilinde diğer Gagauzca ağızlarında olduğu gibi birincil uzun ünlüler sadece kimi Türkçe kökenli kelimelerde korunmuştur: *aaz* “az”, *aara-* “aramak”, *aač* “aç”, *kaar* “kar”, *yaarïn* “yarın”, *koor* “kor”, *geeri* “geri”, *beeri* “beri”. Bununla birlikte diğer ağızlarda korunan birincil uzun ünlüler Kıpçak ağzında kısalmıştır: *aarï – arï* “arı”, *aadï –*

adï “ismi”, *kaaz – kaz* “kaz”, *booz – boz* “boz”, *tooz – toz* “toz”, *aay – ay* “ay”, *yaaz – yaz* “yaz, bahar” (Pokrovskaya, 1964, s. 29-30; Tukan, 1964, s. 46; Özkan, 1996, s. 44; Stamova, 2001, s. 60-63).

1.1.11. İkincil Uzunluk

İkincil uzun ünlüler Altayca, Kırgızca, Çulımca ve diğer Türk dillerinde sık görülen bir olaydır (Güner Dilek, 2015, s. 76). Türkçenin Anadolu’daki bazı ağızlarında da ikincil ünlü uzunluğunun yaygın olduğu söylenebilir (Korkmaz, 1994, s. 38; Buran, 2006, s. 3-4). Gagauzcada birincil uzunluklara kıyasla ikincil ünlü uzunluğu daha yaygın ve sistematik bir hale gelmiştir. Konuşma dilinde görülen ünsüz düşmesi, kaynaşma, büzüşme ve ulama gibi çeşitli ses değişmeleri sonucunda meydana gelen ünlü uzunluklarını kalıcı ve değişken uzunluk olmak üzere ikiye ayırarak incelemek daha faydalı olabilir. Uzun ünlülerin tek başına fonem olup olmadığını tespit etmek için kalıcı değişiklikler sonucu oluşan uzun ünlüleri içeren kelimeler seçilmiştir.

/a/ – /aː/ *sola* “sola” – *solaa* “solağa”, *kapa* “kapa” – *kapaa* “kapağa”, *sayï* “sayı” – *saayï* “sağı”.

/ä/ – /äː/ *šišäm* “şişem” – *šišääm* “şişeğim”, *čizmä* “çizme” – *čizmää* “çizmeğe”, *dizlä* “dizle” – *dizlää* “dizliğe”.

/e/ – /eː/ *ben* “benek” – *been-* “beğen”, *yetenä* “döl eşi” – *yeteenä* “eteğine”.

/o/ – /oː/ *tom* “cilt” – *toom* “tohum”.

/ï/ – /ïː/ *sïra* “sıra” – *sïïra* “sığıra”, *kïrma* “kırılmış” – *kïïrma* “kıvırma, börek”, *yazlï* “yazlı” – *yazlïï* “yazlığı”.

/i/ –/iː/ *iši* “işi” – *iiši* “ekşi”, *ilik* “ilik” – *iilik* “iyilik”.

/u/ – /uː/ *solum* “sol elim” – *soluum* “nefesim”, *budu* “budu” – *buudu* “boğdu”.

/ü/ – /üː/ *dün* “dün” – *düün* “düğün”, *südü* “sütü” – *süüdü* “sövdü”.

Anlam ayırıcı özelliğine sahip olan bu tür normal-uzun ünlülü çiftler diğer araştırmacılar tarafından da kaydedilmiştir (Dmirtiyev, 1955, s. 205-207; Pokrovskaya, 1964, s. 30-31; Tukan, 1964, s. 66-68).

Konuşmada rastlanan [ɛː] ve [øː] ünlüleri, uzunlukları anlam ayırıcı olmadığı için ayrı fonem sayılamaz: *bašlêêr* [bɑʃˈłɛːɾ] "başlıyor", *böön* [ˈbøːn] "bugün", *söölä* [søːˈlæ] "söyle", *böölä* [bøːˈlæ] "böyle".

Uzun ünlüler hem köklerde hem eklerde bulunur. Kökler ve gövdeler ek aldığında ünsüz düşmesiyle oluşan uzunluk köklerdeki uzunluktan daha yaygın ve sistematiktir.

1.1.11.1. Kalıcı Uzunluk

/aː/ fonemi dört varyantla temsil edilir:

1. art damak, düz, geniş [ɑː] birinci ve vurgulu hecelerde bulunur: *saalïk* [sɑːˈłɯk] "sağlık", *kïrmaa* [kɯɾˈmɑː] "kırmağa".

2. orta damak [aː] /č/, /ǰ/, /š/, /ž/ ve /y/ ünsüzlerinden sonra gelir: *čaardïk* [tʃaːɾˈdɯk] "çağırdık", *baǰaam* [bɑˈdʒaːm] "bacağım", *bašaa* [bɑˈʃaː] "başağı, başağa", *kayaa* [kɑˈjaː] "kayağı, kayağa".

3. orta damak [ɐː] birinci hece haricinde vurgulu heceden önceki hecelerde meydana gelir: *kapăănda* [kɑpɐːnˈdɑ] "kapağında", *bašăănï* [bɑʃɐːˈnɯ] "başağını".

4. orta damak [əː] vurgulu heceden sonraki hecelerde bulunur: *bakmăărïm* [ˈbɑkməːɾɯm] "bakmıyorum".

Köklerde ikincil /aː/ fonemi, kapalı hecenin son sesi durumunda olan veya iki ünlü arasında bulunan ünsüzlerin düşmesi sonucu oluşur. Arapçadan kopyalanan kelimelerde ayn ünsüzünün düşmesiyle uzayan ünlüler de ikincildir.

Vf > aa. Çoğunlukla yabancı kökenli kelimelerde: *vaatiz* [vɑːtˈiz] < *vaftiz* < Yun. *vaptizo* "suya daldırmak".

(1) *ušak vaatiz olurdu* (I/118) "Çocuk vaftiz oluyordu".

Vg/VgV > aa. *Baalămaa* [bɑːłɐˈmɑː] < *baġla-*, *aazïna* [ɑːzɯˈnɑ] < *aġïz*, *saadïč* [sɑːˈdɯtʃ] < *saġdïč*, *aar* [ˈɑːɾ] < *aġïr*, *baarmăsïn* [ˈbɑːɾməsɯn] < *baġïr-*.

(2) *giderim baa baalămaa dă* (I/35) "Bağ bağlamaya da gidiyorum".

(3) *almïš bulü yarïm kilă rakï dă saklămïš firïn aazïna* (VI/50) "Yengem yarım litre votka almış ve fırın ağzına saklamış".

(4) *orda uže saadïč, krêsniţă gelirdilär* (I/120) "Sağdıç ve eşi artık gelirdi".

(5) *kïrk birdä mamu kalmïš aar güüdäynen* (I/83) "Kırk bir yılında annem hamile kalmıştı".

(6) *geldiynen, mamu bizä baarmăsïn* (I/93) "Annem gelince bize bağırmasın".

Vh/VhV > aa. *Taa* [ˈtɑː] < *taha* < *daha*.

Sabaa [sɑˈbɑː] < *sabah* < Ar. *ṣabāḥ*, *baašïš* [bɑːˈʃɨʃ] < *bahšiš* < Fars. *baḫşiş*, *raametli* [ɾɑːmetˈli] < *rahmet* < Ar. *raḥmet*, *laană* [ˈłɑːnə] < *lahana* < Yun. *lahanon*.

(7) *i sabaa oldu* (VIII/20) "Nihayet sabah oldu".

(8) *getirirdi baašïš ušaa* (I/128) "Çocuğa hediye getiriyordu".

(9) *mamu raametli, ikisinin dă toprăklêê ilin olsun* (III/86) "Rahmetli annem, ikisinin de toprakları hafif olsun".

(10) *ne biz taa mï prost* (II/13) "Acaba biz daha mı beceriksiziz?".

(11) *biber, patlăǰan, laană, fsäkiy bakêr orda* (IX/32) "Biber, domates, lahana, türlü sebze orada yetiştirir".

VkV > aa. Çoğunlukla yanabcı kökenli kelimelerde: *laabï* [łɑːˈbɯ] < *lakap* < Ar. *laḳab*.

(12) *benim dädumun familyăsï, laabï Arnăuttu* (I/50) "Dedemin soyadı, lakabı Arnaut'tu".

Vy > aa. Çoğunlukla yanabcı kökenli kelimelerde: *kaari* [kɑːˈɾi] < *gayri* < Ar. *ġayr*.

(13) *kim bileǰek Allăhtan kaari nindă o* (I/187) "Allah'tan başka onun nerede olduğunu kim bilir?".

V'/ V'V > aa. Arapçadaki ayn içeren kelimelerde: *saat* [ˈsɑːt] < Ar. *sā'at*.

(14) *durăǰan yarïm saat očeredä dă* (IX/21) "Yarım saat da sırada duracaksın".

Eklerdeki değişiklikler sonucu oluşan /aː/ fonemi iki ünlü arasında düşen ünsüz düşmesiyle meydana gelir. Aşağıdaki örneklerdeki uzunluk morfonolojik uzunluktur.

VġV > aa. *Suǰaaz* [suˈdʒɑːz] < *su-ǰaġïz*, *kïščaazlăn* [kɯʃtʃˈɑːzłən] < *kïz-čaġïz*.

(15) *yalăǰïï yïkăyïp taazä pak suǰaaz dökmää* (I/92) “Yalağı yıkayıp taze temiz su dökmek için”.

(16) *dă bän töö iki kïščaazlăn* (IV/66) “Ve ben o iki küçük kız ile”.

VkV > aa. *Ašăăda* [ɑʃɐːˈdɑ] < *ašak-a*, *kalpaa* [kɑłpˈɑː] < *kalpak-ï*, *gïrtlăănadăn* [gɯɾtłɐːˈnɑdən] < *gırtlak-ïnadan*.

Univermaa [univeˑrˈmɑː] < *univermak-a* < *univermak* < Rus. *univermag*.

(17) *pa Puškină töörda ašăăda vă* (III/65) “Puşkin sokağının aşağısında bre”.

(18) *gittim univermaa* (III/95) “Mağazaya gittim”.

(19) *delmiš iki tarăftan kalpaa dă gečmiš* (I/44) “Kalpağı iki taraftan delip geçmiş”.

(20) *Todur batünun čipičilee gïrtlăănadăn boyaynăn dolu* (VI/65) “Todur ağabeyimin ayakkabıları konçlarına kadar boya dolu”.

VyV > aa. *Moskvaa* [moskˈvɑː] < *Moskva-ya*, *yollaamădï* [jołˈłɑːmədɯ] < *yolla-yamadï*, *mïrïldămaa* [mɯɾɯłdɐˈmɑː] < *mïrïldama-ya*.

(21) *benim dädum gittiydi Moskvaa* (I/51) “Dedem Moskova’ya gittiydi”.

(22) *aber dă yollaamădï bišeyǰik* (I/178) “Ne haber ne bir şey yollayabildi”.

(23) *bašlădïm bän mïrïldămaa bizim selsăvet bašlărïna* (II/10) “Belediye meclisindekileri bezdirmeye başladım”.

/äː/ fonemi, vurgulu hecede bulunan ön damak, düz, geniş [æː] ve vurgusuz durumdaki [eː] varyantlarından oluşur. Bulunduğu köklerin sayısı sınırlıdır.

Vy > ää. *Güvää* [ɟyˈvæː] < *güvey*, fakat vurgusuz hecede fonemin [eː] varyantı kullanılır: *güveeyä* [ɟyveːˈjæ] < *güvää-yä*.

(24) *gelyer yep dolăšmaa güvää dă deer* (VIII/15) “Damat hep ziyarete geliyor ve diyor ki”.

(25) *bu güveeyä zoor gelyer* (VIII/16) “Bu olay damadın gücüne geliyor”.

Eklerde görülen /äː/ fonemi çoğunlukla vurgusuz hecelerde [eː] ile temsil edilir. Ancak bu durumun istisnaları da vardır. Kopyalanan bazı kelimelerde ve olumsuz fiil şekillerinde vurgulu heceden sonraki hecelerde [æː] korunur (*RUBläädăn*, *PLOTnää*, *VERmemää*).

VgV > ää/ee. *İščääz* [iʃˈtʃæːz] < *iš-čegiz*, *yemǰeezini* [jemdʒeːziˈni] < *yem-ǰegizini*.

(26) *iščääz yapêrïz taa, gezeriz taa, kendimizi da bakabilyeriz taa* (I/202) “Daha iş yapıyor, geziyor, kendimize bakabiliyoruz”.

(27) *piličleen yemǰeezini taazelemää* (I/92) “Civcivlerin yemlerini tazelemeye”.

Vk/VkV > ää/ee. *İmää* [iˈmæː] < *imäk*, *imeelär* [imeːˈlæˑɾ] < *imää-lär*.

Plotnää [ˈpłɔtnæː] < *plotnik-ä* < Rus. *plotnik* “marangoz”.

(28) *dedi, bizdä yok imää bišey* (IX/57) “Bizde yiyecek bir şey yok, dedi”.

(29) *yoktu šindiki imeelär o vakït* (I/101) “Şimdiki yemekler o zaman yoktu”.

(30) *onda diil bir plotnää, iki plotnää, daǰi üčünä deyni dă vardï instrument* (III/42) “Onun bir veya iki marangoza değil, hatta üç marangoza yetecek kadar aleti vardı”.

VyV > ää. *İlerläämiyciz* [ileˑɾˈlæːmijdʒiz] < *ilerle-yämeyeǰez*, *nestää* [nesˈtæː] < *nestä-yä*.

Rubläädăn [ˈɾublæːdən] < *ruble-yädan* < Rus. *rubl’* “ruble”.

(31) *yem ačan biz yïnanmïyǰïz, biz ozman ilerläämiyǰiz* (I/28) “İnanmadığımız zaman gelişemeyiz”.

(32) *geldi ikisi onnaa nestää, bïrêy* (VIII/32) “Onların ikisi şeye, buraya geldi”.

(33) *toplardïm yirmi otuz rubläädăn* (VI/33) “Yirmi otuz rubleye kadar topluyordum”.

/eː/ fonemi, köklerde ünsüz düşmesi sonucu meydana gelir ve ön damak, düz ve yarı dar [eː] sesiyle temsil edilir.

VgV > ee. *Beenirdi* [beːˈniɾdi] < *begen-*.

(34) *o beenirdi yep yïlk olmaa* (I/61) “O hep birinci olmayı severdi”.

VyV > ee. *Neerdă* [ˈneːɾdə] < ne yerdä.

Zeedä [zeːˈdæ] < *ziyade* < Ar. *ziyāde*.

(35) *bän sandïm, ani sööliyǰiklär neerdă o* (I/187) “Ben onun nerede olduğunu söyleyeceklerini sanmıştım”.

(36) *punudaa čaarïlïrdï taa birăščïk zeedä insan* (I/114) “Punuda ziyafetine biraz daha fazla kişi davet edilirdi”.

Eklerde /eː/ foneminin [eː] varyantıyla birlikte ön damak, düz ve yarı geniş [ɛː] varyantının kullanışı da söz konusudur. Bu ses, [eː]’ye göre daha kalındır. Vurgulu hecelerde bulunan [ɛː] sesi, en çok fiillerin gövde ve şimdiki zaman eki arasında oluşur.

VyV > ee. *Üsteleer* [ysteˈleːɾ] < *üstele-yer*, *isteerim* [isˈteːɾim] < *iste-yerim*.

(37) *išlär üsteleer* (III/68) “İşler üsteliyor”.

(38) *diil niǰe bän isteerim* (V/7) “Benim istediğim gibi değil”.

VyV > êê. *Yašêêrïz* [jɑˈʃɛːɾɯz] < yaša-yerïz, *sulêêrïz* [suˈɫɛːɾɯz] < *sula-yerïz*.

(39) *i, dă böölä te yašêêrïz* (I/201) “İşte böyle yaşayıp duruyoruz”.

(40) *su tašïyoruz sïrtlăn, biigirleri sulêêrïz* (IX/19) “Sırtımızda su taşıyor, atları suluyoruz”.

/oː/ fonemi, köklerde ünsüz düşmesiyle uzar ve art damak, yuvarlak, yarı dar [oː], yarı geniş [ɔː] ve /č/, /ǰ/, /š/, /ž/ ünsüzlerinden sonraki hecelerde meydana gelen [ɵː] varyantlarından oluşur. Bu tür köklerin sayısı oldukça azdır. Eklerde bulunmaz.

Vġ > oo. *Dooru* [dɔːˈɾu] < *doġru* , *ool* [oːˈɫ] < *oġul*.

(41) *kaldïk večerniyä ötää dooru nestetmää* (III/70) “Şeyi devam etmek için akşam ayinine kaldık”.

(42) *onun dă var iki oolu, bir kïzï* (I/199) “Onun da iki oğlu, bir kızı var”.

Vk > oo. Bu değişim eklenme sırasında gerçekleşir: *čooyu* [tʃɵːˈju] < *čok* + *u*.

(43) *geldilär čooyu, yardïm ettilär kuvedinnen* (V/16) “Çoğu gelip gücüne göre yardım etti”.

/ï:/ fonemi, art damak, düz, dar [ɯː] ve /č/, /ǰ/, /š/, /ž/, /y/ ünsüzlerinden sonra gelen orta damak [ɨː] ile temsil edilir.

VġV > ïï. *Čïïrdïlaa* [tʃɨːɾdɯˈɫɑː] < *čaar-* < *čaġïr-*.

(44) *ölä dă soră sonunda beni čïïrdïlaa klisää mum satmaa* (II/59) “Beni zaten sonuçta kiliseye mum satmak için çağırdılar”.

VvV > ïï. *Kïïrma* [kɯːɾˈmɑ] < *kıvırma*.

(45) *bän ne makăron iyirdim, ne sičak ekmek, ne lokum, ne kïïrma* (I/146) “Ben ne makarna, ne sıcak ekmek, ne lokum, ne börek yerdim”.

/ï:/ fonemi morfonolojik nedenlerden de meydana gelir:

VkV > ïï. *Kardăščïï* [kɑɾdɐʃˈtʃɨː] < *kardaščïk-ï*, *saalïï* [sɑːˈɫɯː] < *saalïk-ï*, *kalăǰïïdïm* [kɑɫɐˈdʒɨːdɯm] < *kalaǰek-tïm*.

(46) *bir dă kardăščïï anămïn varmïš* (I/79) “Annemin bir de küçük erkek kardeşi varmış”.

(47) *güleräk aula girdiynen, karšlăšălïm anăǰïïmnăn* (I/95) “Annem avluya gülerek girince onunla karşılaşalım diye”.

(48) *v vosemsät čitvörtăm gadu dă saalïï braadï* (III/5) “Seksen dört yılında ise öldü”.

(49) *bän kabăătlï kalăǰïïdïm* (I/179) “Ben suçlu kalacaktım”.

/i:/ fonemi tek varyantı [iː] sesinden oluşur. Köklerde iki ünlü arasındaki veya kapalı hecenin sonundaki /g/ ve /y/ ünsüzlerin düşmesiyle oluşur.

Vg/VgV > ii. *Čii* [tʃiː] < *čig*, *diil* [ˈdiːl] < *degil*.

(50) *a ileri onnăra denirdi čii manǰăsï* (I/107) “Ama eskiden onlara çiğ yemek denirdi”.

(51) *ilerki imeklär gene doyunǰăydï, čokar, ama čok türlü diildi* (I/104) “Eskiden yemekler yine doyurucuydu, çoktu, fakat çok çeşitli değildi”.

Vy/VyV > ii. *Siirek* [siːˈɾec] < *seyrek*.

Yabancı kökenli kelimelerde: *biigirǰik* [biːɟiɾˈdʒic] < *beygir* < Fars. *bār-gir*, *siiredä* [siːɾeˈdæ] < *seyir* < Ar. *seyr*.

(52) *ičerdä biigirǰik oynêêz Grišă batüynăn* (VI/16) "Odada Grişa ağabeyim ile at oyunu oynuyoruz".

(53) *čok siirek yerdä vardï pïnar* (IX/18) "Çok nadir yerde kuyu vardı".

(54) *bän bunnărï siiredä siiredä bašlădïm kïskănmaa* (II/8) "Ben bunları seyrede seyrede kıskanmaya başladım".

Eklenme sırasında oluşan uzunluk:

Vk/VkV> ii. *Gideǰiikăn* [ɟideˈdʒiːkɑn] < *gideǰek-ken*, *takeǰii* [ˈtɑcedʒiː] < *takeǰik-i*.

Yabancı kökenli kelimelerde: *yaščiin* [ˈjɑʃtʃiːn] < *yaščik-in* < Rus. *yaşçik* "kutu".

(55) *armiyaa gideǰiikăn yevlendim* (III/75) "Askere gitmeden önce evlendim".

(56) *nasï var nasï yaščiin ičindä görmää diri insănï* (I/54) "Kutu içinde canlı insan nasıl görülebilir?".

(57) *götürürdüm onun ušăklărna o takeǰii* (I/76) "O şapkayı onun çocuklarına götürüyordum".

VyV > ii. *Avšamniin* [ɑvˈʃamniːn] < *avšam-neyin*.

(58) *avšamniin čarïklar dikildi* (III/83) "Akşamleyin çarıklar dikildi".

/uː/ fonemi art damak, yuvarlak ve dar [uː] ve /č/, /ǰ/, /š/, /ž/ ünsüzlerinden sonra gelen [ʉː] sesleriyle temsil edilir. Hem köklerde hem eklerde oluşma nedeni ünsüz düşmesine bağlıdır.

Vg/VgV > uu. *Suuk* [su:k] < *soġuk*, *uurăttïk* [u:ɾɐtˈtɯk] < *uġrat-* < *uġur*.

(59) *a dïšărda suuk, ǰïngïrdêê suuk* (VI/5) "Oysa dışarda soğuk, aşırı derece soğuk".

(60) *bir seksän kup taš uurăttïk biz ordan* (V/18) "Oradan yaklaşık seksen metreküp taş çıkardık".

Vf/VfV* > *uu. Çoğunlukla yabancı kökenli kelimelerde görülür: *kuuney* [ˈkuːnej] < *kufne-yi* < Rus. *kuhnya* “mutfak”, *luusă* [ˈłuːsə] < *lufusa* < *lohusa* < Yun. *lehousa* “yeni doğum yapmış kadın”.

(61) *čabuk lääm kuuney süpürmää* (I/92) “Hemen mutfağa süpürmek gerek”.

(62) *sora ačan biräščïk luusă kendinä gelyer* (I/113) “Sonra lohusa biraz kendine gelince”.

Morfonolojik nedenlerden meydana geldiği örnekler:

VkV* > *uu. *Čoǰuum* [tʃɵˈdʒʉːm] < *čoǰuk-um*.

Stanoǰuu [stanɔˈdʒʉː] < *stanoǰuk-u* < Rus. *stanok* “marangoz makinesi”.

(63) *üčünǰü čoǰuum dă yetmiš üčün duumăsï* (I/196) “Üçüncü oğlum da yetmiş üç doğumlu”.

(64) *ačan aldïm bän te bu stanoǰuu* (III/39) “Bu makineyi aldığım zaman”.

/üː/ fonemi, köklerde ve eklerde çoğunlukla /g/, /v/, /y/ ünsüzlerinin erimesi sonucu /ö/ veya /ü/ ünlülerinden türer ve tek varyantı [yː] sesine eşittir.

Vg/VgV* > *üü. *Üülen* [yːˈlen] < *öglen, düündä* [dyːˈndæ] < *dügün*.

(65) *ilkin birär kiši doyururdu üülen yekmeeni yem avšamliin* (V/25) “Baştan öğle ve akşam yemeklerini bir kişi veriyordu”.

(66) *i biz dă düündä* (VII/26) “Biz de düğündeyiz”.

Vv* > *üü. *Süümäk* [syːˈmæc] < *söv-*, *düüdüm* [dyːˈdym] < *döv-*.

(67) *bän görmedim ne saroščuluk bizdä, ne süümäk* (I/64) “Ben bizde ne sarhoşluk, ne sövme gördüm”.

(68) *dübektä düüdüm, yïslăttïm biräz suylăn, tepsilerä koydum* (IV/55) “Havanda dövdüm ve biraz suyla ıslatıp tepsilere koydum”.

Vy/VyV* > *üü. *Küü* [cyː] < *köy*, *büük* [ˈbyːc] < *büyük*.

(69) *nečin kolveryersiniz bizim küüdä otlăsïn aalem ayvanï* (II/12) “Niçin yabancı hayvanların bizim köyde otlamasına izin veriyorsunuz?”.

(70) *büük čöšmäydi, ačan yetištim bän* (IX/33) “Ben yetiştiğimde büyük bir çeşmeydi”.

Eklenme sırasında oluşan uzunluk:

VkV* > *üü. *Küčüü* [cyˈtʃyː] < *küçük-ü*.

(71) *yem küčüü İtaliyăda* (III/10) “En küçüğü İtalya’da”.

Pokrovskaya [öː] sesinin ayrı bir fonem oluşturmadığını yazar (1964, s. 36-37). Kıpçak’ta derlenen malzeme bu tezi destekler. Kaydettiğimiz örneklerde uzunluğun anlam ayırıcı özelliği yoktur, dolayısıyla [öː] sesi /ö/ foneminin uzun varyantı olarak değerlendirilebilir. [ö] ve [öː] seslerinin kullanımı, işlevi ve arasındaki ilişkiler ayrı bir araştırmaya konu olabilir.

Vy* > *öö. *Sööliyǯäm* [søːlijˈdʒæm] < *söyle-*, *böölä* [bøːˈlæ] < *böyle*.

(72) *sööliyǯäm sizä masal* (VI/23) “Size masal anltacağım”.

(73) *ne bu senin tetradin böölä* (IV/33) “Defterin neden böyle?”.

1.1.11.2. Değişken Uzunluk

Değişken uzunluk, kesinlik kazanmamış ve kişiden kişiye, durumdan duruma farklılık gösteren ses olayları sonucu meydana gelir. Gagauzcadaki bütün ikincil uzun ünlülerin bu aşamadan geçtiği tahmini kabul edilirse, kesinlik kazanmış uzunlukların da geçmişte değişken olduğu söylenebilir. XX. yüzyılda yazı dilinin oluşturulması bu süreci tamamen durdurmasa da, oldukça yavaşlatmıştır. Kesinlik kazanmamış bu tür uzunluk hem köklerde hem eklerdeki ses değişimleri sonucu oluşur.

Vh* > *aa. Yabancı kökenli kelimelerde: *Allaa* [ɑɫˈɫɑː] < *Allah* < Ar. *allāh*, *günaa* [ɟyˈnɑː] < *günah* < Fars. *gunāh*.

(74) *amă šükür, Allaa verdi kuvet, sabur* (VII/5) “Yine de şükür, Allah güç, sabır verdi”.

(75) *orăda dă günaa yedindim* (II/41) “Orada da günah topladım”.

(76) *biz sevdik Allăhïn yolunu* (I/29) “Biz Allah’ın yolunu sevdik”.

Vk > aa. *Braadï* [brɑːˈdɯ] < *brak-* < *bïrak-*.

(77) *götürdü tätü beni orêy, braadï orda beni* (IV/153) “Babam beni oraya götürüp orada bıraktı”.

(78) *ikinǰi günä brak bu nestey* (VI/83) “Bu şeyi ikinci güne bırak”.

VnV > aa. *Baa* [bɑː] < *bana*.

(79) *mamu baa sїmărlădï yerlee yïkămaa* (VI/35) “Annem bana yerleri yıkamamı söyledi”.

(80) *sorardïlar bana, nindăn üürenmišim* (XI/121) “Bana nereden öğrendiğimi soruyorlardı”.

Vr/VrV > aa. *Čarïklaa* [tʃarɯkˈɫɑː] < *čarïk-lar*, *yollaadï* [jɔɫˈɫɑːdɯ] < *yolla-r-dï*, *kollăăma* [kɔɫɫɐːˈmɑ] < *kollar-ï-ma*.

(81) *bă, čarïklaa nindă* (III/100) “Nerede çarıklar bre?”.

(82) *mamu yep yollaadï lavkaa* (VI/31) “Annem hep bakkala gönderiyordu”.

(83) *ačan lääm olurdu lavetmää, o yollardï bana izvestiye* (I/176) “Konuşmamız gerekince bana haber yolluyordu”.

(84) *te bän dă böön kollăăma buyuramêêrїm* (III/67) “Ben de işte bugün kollarımı kaldıramıyorum”.

Vr > ää. *Kabletmiyǰikläă* [kɑbletmijdʒicˈlæː] < *kabletmeyecek-lär*, *biigirläänen* [biːɟiɾˈlæːnen] < *beygirlär-län*.

(85) *seni išä kabletmiyǰikläă baška yerä* (II/57) “Seni başka yerde işe almazlar”.

(86) *soră dă kazardïk, biigirläänen, angï biigirlär vardï, onnar mašïnkălardï* (X/93) “Sonra ise kazıyorduk, var olan atlarla da çift sürüyorlardı”.

Vy > ää. *Dääne* [dæːˈne] < *deyni*, *däăn* [ˈdæːn] < *deyni*.

(87) *ne yapmaa yïnsăna dääne dabro* (V/3) “İnsan için nasıl bir iyilik yapmak”.

(88) *i šini bizi čïïryeela prostetmää dään* (VIII/45) “Şimdi bizi affetmek için çağırıyorlar”.

(89) *onnar peredăvik olmaa deyni, aldïlar yepsini* (XVI/56) “Onlar birinci olmak için her şeyi aldılar”.

VfVr* > *ee. Arapça kökenli kelimelerde: *See* [ˈseː] < *sefer* < Ar. *sefer*.

(90) *yevindä bizi yer see karšlădï o* (V/28) “Evinde bizi her defa kabul etti”.

(91) *papšoyu biz kazardïk üč sefer, diil iki see* (XVI/47) “Mısırı iki değil üç defa kazıyorduk”.

VnV* > *ee. *Beem* [ˈbeːm] < *benim*.

(92) *saylyer beem avezim vardï* (III/66) “Hevesim vardı yani”.

(93) *biz orda yašădïk, benim duumam dă orda* (XIII/2) “Biz orada yaşadık, ben de orada doğdum”.

Vr/VrV* > *ee. *Gidee* [ɟiˈdeː] < *gid-er*.

Arapça ve Farsça kökenli kelimelerde: *kee* [ˈceː] < *kere* < Ar. *kerre, zeem* [ˈzeːm] < *zerem* < *zere* < Fars. *zīrā*.

(94) *gidee kačărak yevä* (VIII/28) “Hızlı eve gidiyor”.

(95) *iki kere doyarkă, bir kee delikannïykănă, bir kee yevliykănă* (VII/4) “Bir defa evlenmeden önce, bir defa da evlendikten sonra sağıcı olarak çalıştım”.

(96) *tätü zeem baarăǰek* (VIII/11) “Babam bağıracak çünkü”.

(97) *kïrk altïyï tutêrïm aklïmda zere, dädu dă kïrk sekizdä öldü, yatălaktï* (XIV/11) “Kırk altı yılını hatırlıyorum tabii, dedem de yatalaktı, kırk sekizde öldü”.

VrV* > *ee/êê. *Duryeez* [duɾˈjeːz] < *duryer-ïz, kendilee* [cendiˈleː] < *kendileri*.

(98) *i biz duryeez sokăkta* (VIII/44) “Biz sokakta duruyoruz”.

(99) *deer, yok, ne zvonok, ne kendilee gelyee* (XIV/25) “Ne telefonla arıyor, ne de kendileri geliyorlar, diyor”.

(100) *i onnar ačtïlar kendileri, girdilär* (XII/9) “Onlar ise kendileri açıp girdi”.

Vf* > *oo. Arapça kökenli kelimelerde: *soorăda* [sɔːrɐˈdɑ] < *sofra* < Ar. *sufrat* "üzerinde yemek yenen yer".

(101) *čeket bunnaa gülmää soorăda yepsiǐii* (VI/2) "Bunların hepsi sofrada gülmeye başladı mı".

Vr* > *oo. *Alyoo* [ɑłˈjɔː] < *al-yor/al-yer*.

(102) *alyoo biygirleri yedemää kïra* (IX/5) "Atları yedeklemek için tarlaya alıyor".

(103) *yep kök boyundan alyor görünmesin* (IX/30) "Görünmesin diye hep kökünden alıyor".

(104) *doynïy inek almăăr, yesli bua, dana, koyun, bïzaa, onu alyer* (XVI/40) "Sağmal inek almıyor, boğa, dana, koyun, buzağı varsa onları alıyor".

VgV* > *öö. *Böön* [ˈbøːn] < *büün* < *bu gün*.

(105) *böön dă anêrlăr onu o insănnar, kimä o yardïm etti* (I/191) "Yardım ettiği kişiler bugün de onu anıyorlar".

(106) *bizim načalniklär, ani oldular načalnik, pušti büünădăn* (IX/10) "Neredeyse bugüne kadar başkan olan başkanlarımız".

VyV* > *ii. *Niinï* [ˈniːnɯ] < *näänï* < *ne yana*, *näändă* < *ne yanda*.

(107) *bišey bilmeerim, niinï dooru dönmää, ne yapmaa* (II/27) "Nereye dönmek, ne yapmam gerek, hiç bir şey bilmiyorum".

(108) *näändă kumătriyăymïš, näändă raždenyăymïš, băn yep zanet* (III/142) "Nerede bir vaftiz ziyafeti, bir doğum günü kutlaması varsa ben hep meşgulum".

Pokrovskaya, iki farklı ünlü yan yana geldiğinde oluşan uzun ünlülerin bazen diftong şeklinde telaffuz edildiğini yazar. Örneğin, *agï* < *aa* değişmesi sonucunda meydana gelen [aː], vurgusuz durumda [aï] izlerini koruduğunu söyler: *kulaïma* < *kulak* (> *ġ*) + *ïma* (1964, s. 31). Kıpçak'ta derlenen metinlerin bu tezi desteklemediği söylenebilir. İkincil uzun ünlüler diftong şeklinde değil, normal ünlüye göre daha uzun süreli tek ünlü şeklinde telaffuz edilir. Daha yukarda gösterildiği gibi birinci hece dışındaki vurgusuz durumlarda

/a:/ fonemi, redüksiyonundan dolayı [ɐː] ve [əː] varyantlarıyla temsil edilir: *kulăăma* [kułɐːˈmɑ] < *kulaïma* < *kulakïma*, *bakmăărïm* [ˈbɑkməːɾɯm] < *bakmaerïm* < *bakmayerïm*.

1.1.11.3. Emfatik ve Pozisyon Uzunluğu

Emfatik uzunluk konuşmada kelimeye duygusallık katmak, dikkat çekmek veya anlamsal açıdan vurgulamak için kullanılır. Doğrudan konuşmaya ve konuşanın duygusal durumuna bağlı olduğu için değişkendir. Daha çok ünlemlerde, ses taklitlerinde, çocuk konuşmasında görülür. Bu tür uzunluk diğer Türk dillerinde de kaydedilmiştir (Saaya, 2018). Gagauz yazı dilinde emfatik uzunluk her zaman gösterilmeyebilir, fakat ağızlarda sık görülen bir olaydır (Pokrovskaya, 1960a, s. 183-184; Tukan, 1964, s. 67-68).

biiy [ˈbiːj] "şaşırma ifadesi", *ïï* [ˈɯː] "üzülme ifadesi", *nee* [ˈneː] "öfke ifadesi".

(109) *biiy, bän dă azïrlăndïm, türkü čalăjam* (VII/33) "Ben ise türkü söylemek için hazırlanmıştım".

(110) *bän dă bakêêm o oynêê baška kïznăn vals, ïï* (VIII/16) "Ben ise bakıyorum ki o başka kızla dans ediyor".

(111) *nee, bän ušak diil amă, köpek tă vermiyǰäm onnêên aullăăna* (VIII/22) "Ne, ben onların avlusuna çocuk değil, köpek bile vermem".

Kıpçaklı konuşurların dilinde sistematik bir hale gelen pozisyon uzunluğu, diğer yerleşim yerlerinde istisna olarak algılandığı gibi hiç farkedilmeyen bir söyleniş özelliği de olabilir. Aynı hecede çarpmalı [ɾ] sesinden önce gelen /a/, /ä/, /e/, /o/, /ö/ fonemleri ve varyantları yarı uzunluk kazanır. Gerek köklerde gerek eklerde çalışan bu kural dar ünlüler için geçerli değildir. Köklerdeki pozisyon uzunluğu hem vurgulu hem de vurgusuz gecelerde görülür: *nekădar* [ˈnekɐdɑˑɾ] (IX/20) "nekadar", *tarlă* [ˈtɑˑɾłə] (IV/78) "tarla", *ikär* [iˈcæˑɾ] (XV/28) "özellikle", *ilerki* [ileˑɾˈci] (I/100) "eski" – krş. *i-le-ri* [ileˈɾi] (I/107) "ileriye", *orta* [oˑɾˈtɑ] (IX/61) "orta", *ördüydü* [øˑɾˈdyjdy] (XII/115) "ördüydü".

Aynı özellik, kopya kelimelerde kelimelerin kaynak dillerde uzun ünlülü olup olmamasından bağımsız olarak gözlemlenir: *hïyar* [hɯˈjɑˑɾ] (XII/110) "hıyar" < Fars.

ẖiyār, *garmoškă* [gɑˑɾmɔʃˈkə] (III/126) “garmon enstrümanı” < Rus. *garmoşka*, *zarar* [zɑˈɾɑˑɾ] (XIV/2) “zarar” < Ar. *żarar*, *biberleyip* [bibeˑɾleˈjip] (I/143) “biberleyip” < Yun. *pipéri*, *šeker* [ʃeˈceˑɾ] (VI/13) “şeker” < Fars. *şeker*.

Gagauzcaya Eski Türkçeden miras kalan ve eskiden uzun ünlülü olan bazı kelimelerde [ɾ] öncesi yarı uzunluk korunur: *dar* [ˈdɑˑɾ] (IV/108) “dar” < E.T. *tār*, *vardï* [ˈvɑˑɾdɯ] (XI/3) “var idi” < E.T. *bār*, *vermištilär* [veˑɾˈmiʃtilæˑɾ] (XV/69) “vermişlerdi” < E.T. *bēr*. Eski Türkçede uzun ünlülü olmayan kelimelerde ise yarı uzunluk türer: *sormădï* [ˈsɔˑɾmədɯ] (IV/14) “sormadı” < E.T. *sor-*, *sarma* [sɑˑɾˈmɑ] (I/103) “sarma” < E.T. *saru-*, *karšï* [kɑˑɾˈʃɨ] (III/72) “karşı” < E.T. *kar-*.

[ɾ] öncesi yarı uzunluk eklerde de sistematik bir şekildedir: *yapardï* [jɑˈpɑˑɾdɯ] “yapıyordu” (IV/44), *gidärkănă* [ɟiˈdæˑɾkənə] (XVI/8) “gidiyor iken”, *gelmärmiš* [ɟˈelmæˑɾmiʃ] (XIV/26) “gelmiyormuş”, *bunnar* [bunˈnɑˑɾ] (XV/59) “bunlar”, *birär* [biˈɾæˑɾ] (IV/29) “birer”.

1.2. ÜNSÜZLER

Ünsüz sesler, telaffuz sırasında akciğerlerden gelen havanın konuşma organlarında tıkanma, daralma, sürtünme gibi engellerden etkilenerek çıkan seslerdir. Ünsüzler çıkış yerleri, çıkış biçimleri ve ses tellerinin durumu olmak üzere genellikle üç ölçüte göre sınıflandırılır.

1. Çıkış yerlerine göre:

1a. Çift dudak: [p], [b], [m].

1b. Diş-dudak: [f], [v].

1c. Diş yuvası: [t], [d], [n], [ɾ], [s], [z], [ts].

1d. Diş-damak: [ʃ], [ʒ], [tʃ], [dʒ].

1e. Ön damak: [c], [ɟ], [j], [l].

1f. Art damak: [k], [g], [ŋ], [ɫ].

1g. Gırtlak: [h].

2. Çıkış biçimlerine göre:

2a. Patlamalı: [p], [b], [t], [d], [c], [ɟ], [k], [g].

2b. Geniz: [m], [n], [ŋ].

2c. Çarpmalı: [ɾ].

2d. Sürtünmeli: [f], [v], [s], [z], [ʃ], [ʒ], [h].

2e. Patlamalı-sürtünmeli: [ts], [tʃ], [dʒ].

2f. Sürtünmesiz: [j].

2g. Yan-sürtünmesiz: [l], [ł].

3. Ses tellerinin durumuna göre:

3a. Ötümlü: [b], [d], [ɟ], [g], [m], [n], [ŋ], [ɾ], [v], [z], [ʒ], [dʒ], [j], [l], [ł].

3b. Ötümsüz: [p], [t], [c], [k], [f], [s], [ʃ], [ts], [tʃ], [h].

Çift dudak ünsüzlerinin oluşumunda akciğerlerden gelen hava dudakların kapanmasından dolayı patlamayla ya da genizden çıkar. Diş-dudak ünsüzleri üst dişlerle alt dudak engellemesi sonucu oluşur. Dil ucunun diş köklerinin içine gömüldüğü çukurcuklara değmesiyle meydana gelen seslere diş yuvası ünsüzler denir. Dil ucunun diş etine dayanmasıyla oluşan ünsüzler, diş-damak ünsüzleridir. Ön damak ünsüzleri, dilin damağın ön kısmına doğru kayarak havayı engellemesiyle oluşur ve genellikle ön damak ünlüleriyle aynı hecede bulunurlar. Art damak ünsüzleri ise dilin damağın arka kısmına yaklaşarak havayı engellemesi sonucu oluşur ve hecelerde art damak ünlüleriyle birlikte yer alırlar. Gırtlak ünsüzü havanın gırtlaktaki ses tellerine sürtünerek telaffuz edilir.

Boğumlanma sürecinde akciğerlerden gelen havanın konuşma organlarında karşılaştığı engelleri patlamayla aştığında patlamalı ünsüzler oluşur. Havanın engelleri aşarak genizden çıkmasıyla oluşan ünsüzlere geniz ünsüzleri denir. Diş ucunun diş etine çarpmasıyla meydana gelen ünsüzler çarpmalı ünsüzlerdir. Sürtünmeli ünsüzler ağız boşluğundaki ve gırtlaktaki hafif kapalı engellere çarpıp sızma sonucu oluşur. Boğumlanmasında hem

patlama hem de sızma olan sesler ise patlamalı-sürtünmeli olarak adlandırılır. Yarı ünlü denilen [j] ünsüzünün boğumlanmasında çıkan hava engellerle en az ölçüde karşılaştığı için bu ses sürtünmesiz ünsüz olarak tanımlanır. Yan-sürtünmesiz ünsüzlerinin oluşumunda ise hava, dille damağın arasında oluşan tıkanmayı aşarak avurt boşluklarından çıkar.

Boğumlanma sürecinde gırtlağın ortasında bulunan ses tellerinin titreşmesiyle söylenen ünsüzler ötümlü, ses telleri titreşmeden boğumlanan ünsüzler ise ötümsüzdür.

Bazı ünsüzlerin kullanım alanları ve işlevlerinin daralması, Gagauzcanın ünsüz sisteminin belirleyici özelliklerinden biri sayılır. Dilin gelişme sürecinde ünlü fonemlerin sayısı artarken ünsüz fonemlerin işlevselliği ve kullanışı azalmıştır. Türkçe alfabede (ğ) harfiyle karşılanan [ɣ] ünsüzü tamamen kaybolmuştur. Bugünkü dilde bu ünsüzün sadece fonematik izlerine rastlanabilir. Örneğin, tarihi [ɣ] ünsüzü düşerek kendisinden önce gelen ünlüleri uzatır: *yaamur, saadïč, baa, saalïk*. Bu tür kelimelerde [ɣ] ünsüzünün düşmesi, aralarında anlam farkı olan çiftlerin ortaya çıkmasını sağlar: *yaa – ya, saa – sa*.

[c], [k], [ɾ], [h] ve bazı diğer ünsüzlerin düşmesi sık görülen bir olaydır. [ʒ] ve [ts] ünsüzleri sadece yabancı kökenli kelimelerde bulunduğu için eklerde kullanılmazlar (Pokrovskaya, 1964, s. 51-52).

Bu çalışma esnasında derlenen konuşma dili metinlerini inceleyerek 25 varyantla temsil edilen 21 ünsüz fonem tespit edilmiştir. /g/, /k, /l/ ve /n/ fonemlerinin ikişer varyantı vardır: [ɟ] – [g], [c] – [k], [l] – [ɫ], [n] – [ŋ]. Belli şartlar altında meydana gelen bu varyantlar anlam ayırıcı özelliğini taşımaz, çiftlerin aralarında tamamlayıcı dağılım ilişkisi vardır.

Tablo 4. Ünsüzler *(ötümlü ünsüzler koyu renklidir)*

	Çift-dudak	Diş-dudak	Diş yuvası	Diş-damak	Ön damak	Art damak	Gırtlak
Patlamalı	[p] **[b]**		[t] **[d]**		[c] **[ɟ]**	[k] **[g]**	
Geniz	**[m]**		**[n]**			**[ŋ]**	
Çarpmalı			**[ɾ]**				

Sürtünmeli		[f] [**v**]	[s] [**z**]	[ʃ] [**ʒ**]				[h]
Patlamalı-sürtünmeli			[ts]	[tʃ] [**dʒ**]				
Sürtünmesiz					[**j**]			
Yan-sürtünmesiz					[**l**]	[**ł**]		

1.2.1. Patlamalı Ünsüzler

/p/ fonemi kelime başında, ortasında ve sonunda kullanılır: *pineriz* [piˈneˑɾiz̥] (IV/53) “biniyoruz”, *toplădïk* [tɔpłɐˈdɯk] (I/156) “topladık”, *köprü* [cøpˈɾy] (V/4) “köprü”, *yep* [ˈjep] (XV/67) “hep”.

Yabancı kökenli kelimelerde: *primăriyă* [pɾimɐˈɾijə] (III/177) “belediye” < Rum. *primaria, šarap* [ʃaˈɾɑp] (I/112) “şarap” < Ar. *şerāb, tertip* [teˑɾˈtip] (X/144) “düzen” < Ar. *tertīb*.

Dmitriyev’e göre Gagauzcada kelime başında /p/ kullanışı /b/’ye kıyasla biraz daha yaygındır: *pin-* “binmek”, *piit* “beyit” (1962, s. 244-245). Benzer durum Türkçenin Trabzon ağızlarında da tespit edilmiştir. Balkan, Anadolu ve Azeri ağızlarında kelime başında art damak ünlülerinden önceki patlamalı ünsüzler ötümleşirken, Trabzon ağızlarında ötümleşmemiştir (Brendemoen, 2002, s. 85, 202).

/b/ fonemi kelime sonunda bulunamaz: *bïldïr* [ˈbɯłdɯɾ] (IV/105) “geçen yıl”, *büük* [ˈbyːc] (I/62) “büyük”, *boba* [bɔˈbɑ] (III/26) “baba”, *balăban* [bɑłɐˈbɑn] (IV/48) “yüksek boylu”, *bulurdu* [bułuɾˈdu] (XII/117) “buluyordu”.

/t/ fonemi ön ses, iç ses ve son ses durumlarında olabilir: *türkülär* [tyɾcyˈlæˑɾ] (III/179) “türküler”, *isteer* [isˈteːɾ] (V/7) “istiyor”, *onuštan* [ˈonuʃˈtɑn] (I/156) “bu yüzden”, *dört* [ˈdøˑɾt] (XIV/23) “dört”.

Yabancı kökenli kelimelerde: *seftä* [sefˈtæ] (V/45) “ilk defa” < Ar. *siftah, kiyat* [ciˈjɑt] (I/177) “kitap” < Fars. *kāġaẕ*.

/d/ fonemi kelimenin son ses durumunda olamaz: *dikärdi* [diˈcæˑɾdi] (II/42) “dikiyordu”, *šindi* [ˈʃindi] (III/55) “şimdi”, *dädu* [ˈdædu] (III/27) “dede”, *dooru* [dɔːˈɾu] (XII/67) “doğru”, *kïzkärdăšïm* [ˈkɯz̥kɐˑɾdɐˈʃɨm] (XI/164) “kız kardeşim”.

/k/ fonemi ön damak [c] ve art damak [k] varyantlarıyla temsil edilir. Ön damak ünlülü hecelerde ön damak varyantı, art damak ünlülü hecelerde ise art damak varyantı kullanılır: *kïrk* [ˈkɯɾk] (I/83) “kırk”, *kaku* [ˈkɑku] (VIII/28) “abla”, *kendi* [cenˈdi] (XI/14) “kendi”, *mekik* [meˈcic] (X/141) “mekik”, *bayrăk* [ˈbɑjɾək] (III/157) “bayrak”.

Kopya kelimelerde: *kolkoz* [kɔłˈkɔz̥] (XI/4) “kolhoz” < Rus. *kolhoz*, *školă* [ˈʃkɔłə] (XI/8) “okul” < Rus. *şkola*.

/g/ foneminin de ön damak [ɟ] ve art damak [g] olmak üzere iki varyantı vardır. Kelime başında daha çok ön damak ünlülerinden önce gelen [ɟ] varyantı görülür, [g] ile başlayan kelimelerin çoğu ise yabancı kökenlidir. Kelime sonunda kullanılmaz: *görmedim* [ˈɟøˑɾmedim] (I/64) “görmedim”, *gözäl* [ɟøˈzæl] (II/7) “güzel”, *dangălak* [dɑŋgɐˈłɑk] (IV/36) “dangalak”.

Garantiye [gɑˈɾɑntije] (IX/110) “garanti” < Rus. *garantiya*, *taligă* [tɑˈligə] (X/40) “at arabası” < Rus. *telega*.

1.2.2. Geniz Ünsüzleri

/m/ fonemi tek varyanttan oluşur ve kelime başında çok nadir olur: *mamu* [ˈmɑmu] (I/68) “anne”, *čölmek* [tʃølˈmec] (II/31) “çömlek”, *yem* [ˈjem] (IX/34) “ve”, *bekim* [ˈbecim] (I/136) “belki”.

Yabancı kökenli kelimelerde: *masal* [mɑˈsɑł] (IV/210) “masal” < Ar. *mes̱el*, *kilim* [ciˈlim] (IX/101) “kilim” < Fars. *gilīm*, *kemenčä* [cemenˈtʃæ] (VIII/161) “keman” < Fars. *kemānçe*.

/m/ ve /n/’den sonra gelen /l/ < /n/ değişimi hem ağızlarda hem de yazı dilinde kaydedilen bir özelliktir (Pokrovskaya, 1964, s. 60; Özkan, 1996, s. 68). Kıpçak konuşma dilinde /n/ ünsüzünden sonra benzeşme sonucu /l/ < /n/ değişimi her zaman gerçekleşirken /m/

ünsüzünden sonra bu değişim çoğu zaman görülmez. D. Uzun Kıpçak ağzının bu özelliğine dikkat çekmiştir (2010, s. 16).

Yazı dilinde	Kıpçak konuşma dilinde
gamnı, ölümnük, kumnukta	*gamlı, ölümlük, kumlukta*

/m/ ünsüzünden sonra /l/ < /n/ yarı benzeşmesi değişken olduğu için kesinlik kazanmamış bu özelliğin henüz oluşma sürecinde olduğu söylenebilir. Bu görüş metinlerden örneklerle de desteklenir: *dädumnăn* (I/68) “dedemle”, *adămnar* (9/56) “adamlar”, *gözlerimnen* (XVI/10) “gözlerimle” – *adămlar* (I/47) “adamlar”, *anamlăn* (I/88) “annemle”, *üzümleri* (XI/159) “üzümleri”.

/n/ fonemi kelime başında ve kelime sonunda [n] varyantıyla temsil edilir, [ŋ] ise /k/ ve /g/ fonemlerinden sonra meydana gelir: *nasï* [ˈnɑsɯ] (I/54) “nasıl”, *čanak* [tʃaˈnɑk] (II/31) “tabak”, *nestä* [nesˈtæ] (VII/14) “şey”, *nemţă* [ˈnemtsə] (XVI/3) “Alman” < Rus. *nemets*, *iini* [iːˈni] (XIV/41) “yeni”, *düün* [ˈdyːn] (II/7) “düğün”, *böönkü* [bøːŋˈcy] (III/36) “bugünkü”, *angïsï* [ɑŋɯˈsɯ] (IX/101) “hangisi”.

Stamova [ŋ] varyantının /k/, /g/, /j/ ve /ž/ sesleriyle genizsilleştiğini yazar (2001, s. 94-95). Türkçe metinlerden hareketle bu tespiti yapan Ergenç’e (2002, s. 24) ait bu genelleme Gagauzca metinlerinde kısmen doğrulanır.

1.2.3. Çarpmalı Ünsüzler

/r/ fonemi tek vuruşlu [ɾ] varyantından oluşur. Aynı hecede kendisinden önce gelen /a/, /e/, /o/ ve /ö/ fonemlerinin bütün varyantlarına yarı uzunluk kazandırır. Gagauzca ses bilgisi üzerine yapılan çalışmalarda bu olaydan söz edilmediğine göre yarı dar, yarı geniş ve geniş ünlü seslerin [ɾ] öncesi yarı derece uzaması Kıpçak ağzının özelliği sayılabilir. Söz konusu yarı uzama hem Gagauzca sözcüklerde hem de diğer dillerden kopyalanan kelimelerde görülür: *rakï* [ɾɑˈkɯ] (I/123) “votka”, *para* [pɑˈɾɑ] (I/65) “para”, *terekä* [teɾeˈcæ] (IV/67) “buğday”, *sürü* [syˈɾy] (XVI/69) “sürü”, *ver-* [ˈveˑɾ] (VI/44) “vermek”, *sarma* [sɑˑɾˈmɑ] (I/103) “sarma”.

Kopya kelimelerde: *komorkă* [kɔˈmɔˑɾkə] (XII/7) "küçük oda" < Rus. *komorka*.

1.2.4. Sürtünmeli Ünsüzler

/f/ fonemi Türkçe kökenli kelimelere kıyasla daha çok yabancı dillerden kopyalanan sözcüklerde bulunur. Kıpçak ağzında /v/ fonemine dönme eğilimi diğer yerleşim yerlerine göre daha yaygındır: *fasüle – vasüle* "fasülye", *kafa – kava* "baş, kafa", *fičï – vičï* "fıçı", *hošaf – ošav* "hoşaf", *fakir – vakir* "fakir", *kenef – kenev* "tuvalet", *filǰan – vilǰan* "bardak". Kelimelerde her üç pozisyonda bulunur: *firïn* [fɯˈɾɯn] (IV/56) "fırın, soba", *kanfeti* [kɑnˈfeti] (I/13) "şeker" < Rus. *konfetı*, *afta* [ɑfˈtɑ] (I/154) "hafta" < Fars. *hefte*, *tuflă* [ˈtufɫə] (VII/5) "tuğla" < Yun. *toúvla*, *telifon* [teliˈfɔn] (XIV/3) "telefon" < Rus. *telefon*, *alaf* [ɑˈɫɑf] (IV/185) "hayvanların yiyeceği" < Ar. *a'lāf*.

/v/ fonemi tek varyantlı olup kelime başında, ortasında ve sonunda bulunur. Tarihi olarak Türk dillerinde /ğ/, /g/ ve /b/ ünsüzlerinden geliştiği için ikincil olduğu savunulur (Ryasenen, 1955, s. 167-168). Ses taklitlerinde ve yabancı kökenli kelimelerde sık görülür: *var* [ˈvɑˑɾ] (I/111) "var", *čuval* [tʃuˈvɑɫ] (XV/15) "çuval", *yev* [ˈjev] (IV/177) "ev".

Yabancı kökenli kelimelerde: *vakït* [vɑˈcɯt] (VII/12) "zaman" < Ar. *vaḳt*, *tavan* [tɑˈvɑn] (XIV/49) "tavan", *yevelki* [jevelˈci] (VII/23) "eski" < Ar. *evvel*, *aves* [ɑˈves] (II/65) "heves" < Ar. *heves*.

Stamova Kıpçak kasabası ağzında "/f/ ünsüzünün tonlulaşmış örneklerinden" söz eder: *venălïk* "kötülük", *vukăăra* "fakir" (2001, s. 100).

/s/ fonemi tek varyantlıdır ve başta, ortada ve sonda olmak üzere her pozisyonda bulunur: *süümäk* [syːˈmæc] (I/64) "sövme", *soră* [ˈsɔɾə] (IX/6) "sonra", *basma* [bɑsˈmɑ] (IV/238) "mendil", *ses* [ˈses] (V/38) "ses".

Kopya kelimelerde: *sutkă* [sutˈkə] (XII/61) "bir günle bir gece" < Rus. *sutki*, *gradus* [gɾɑˈdus] (XII/112) "derece" < Rus. *gradus*.

/z/ fonemi daha çok yabancı kökenli kelimelerde bulunur ve kelime sonunda ötümsüzleşerek [s] sesine yaklaşır (Pokrovskaya, 1964, s. 56). Ötümsüzleşmeyi belirtmek

için fonetik transkripsiyonda harfin altında küçük daire işareti [z̥] kullanılır (Ergenç, 2002, s. 22; Stamova, 2001, s. 100). *Kïrmïzï* [kɯɾmɯˈzɯ] (II/24) "kırmızı", *dokuz* [dɔˈkuz̥] (II/19) "dokuz".

Yabancı kökenli kelimelerde: *zoor* [ˈzɔːɾ] (IV/104) "zor", *izmet* [izˈmet] (III/133) "hizmet" < Ar. *ḫidmet*, *zvezda* [zvezˈdɑ] (IV/96) "yıldız" < Rus. *zvezda*, *pazar* [pɑˈzɑˑɾ] (IX/124) "pazar günü" < Fars. *bāzār*.

/š/ fonemi tek [ʃ] varyanttan oluşur ve art damak ünlülerinden önce geldiği zaman onların çıkış noktasını ön damağa doğru yaklaştırır: *ušăklar* [uʃɐkˈłɑˑɾ] (II/14) "çocuklar", *avšam* [ɑvˈʃam] (I/7) "akşam", *yašêêr* [jɑˈʃɛːɾ] (IV/174) "yaşıyor", *taš* [ˈtɑʃ] (V/15) "taş", *yetmiš* [jetˈmiʃ] (XIV/51) "yetmiş".

Aynı özellik kopya kelimelerde de görülür: *šükür* [ˈʃycyɾ] (I/202) "şükür" < Ar. *şukr*, *školă* [ʃkɔˈłə] (XV/102) "okul" < Rus. *şkola*.

/ž/ fonemi [ʒ] varyantıyla temsil edilir ve sadece yabancı kökenli kelimelerde bulunur. Art damak ünlülerini etkileyerek öndamaksıllaştırır: *boži* [ˈbɔʒi] (I/27) "tanrı" < Bulg. *boje*, *žïludăk* [ʒɨˈługək] (I/140) "mide" < Rus. *jeludok*, *uže* [uˈʒe] (II/67) "artık" < Rus. *uje*, *naprižon* [nɑpɾiˈʒɔn] (XV/65) "gergin" < Rus. *napryajen*, *malădöž* [mɑłɐˈdʲoʒ] (V/6) "gençler" < Rus. *molodej*.

/h/ fonemi tek varyantlı olup kelimenin her pozisyonunda bulunur, fakat etrafındaki ünlülerin uzamasına neden olarak kelimenin neresinde olursa olsun düşme eğilimi vardır: *hič* [ˈhitʃ] (II/36) "hiç" – *ič* [ˈitʃ] (I/172) "hiç", *haleră* [hɑˈleɾə] (VI/20) "küfür sözü" < Rus. *holera*, *ihteerlădïk* [ihteːɾłɐˈdɯk] (VII/2) "yaşlandık" < Ar. *iḫtiyār*, *buhalter* [buˈhɑłteˑɾ] (XII/151) "muhasebeci" < Rus. *buhgalter*, *yeh* [ˈjeh] (III/51) "ah".

Kimi araştırmacılara göre bu fonemin iki varyantı vardır, birinin çıkışında dil arkası art damağa yaklaşır, diğerinin çıkışında ise hava hiç bir engele çarpmadan çıkar (Pokrovskaya, 1964, s. 56-57; Tukan, 1964, s. 97; Özkan, 1996, s. 69-70). Diğer araştırmacılar ise Gagauzcadaki bu fonemin tek varyantlı olduğunu kabul eder (Stamova, 2001, s. 101).

1.2.5. Patlamalı-sürtünmeli Ünsüzler

/ţ/ fonemi sadece yabancı dillerden kopyalanan kelimelerde ve ses taklitlerinde bulunur: *ţïka* [tsɯˈkɑ] (II/22) "merkez komite" < Rus. *TsK* = *tsentralnıy komitet*, *speţiălist* [spetsiɐˈlist] (III/56) "uzman" < Rus. *spetsialist*, *liţey* [liˈtsej] (III/79) "lise" < Rus. *litsey*, *bolniţaa* [bɔlˈnitsɑː] (IV/163) "hastaneye" < Bulg. *bolnitsa*, *buţă* [ˈbutsə] (VI/13) "topalak", *malădeţ* [mɑɫɐˈdets] (I/10) "bravo" < Rus. *molodets*. Kişi adı olan *Ţana*[10] kelimesinde /č/ ile nöbetleşir: *Ţană – Čană*.

/č/ fonemi tek [tʃ] varyantıyla temsil edilir ve art damak ünlüleriyle bir araya geldiği zaman onları orta damağa doğru çeker: *čok* [ˈtʃɵk] (I/32) "çok", *čïkărdïm* [tʃɨˈkɐˑɾdɯm] (IV/63) "çıkardım", *ačan* [ɑˈtʃan] (V/1) "-dığı zaman", *bučuk* [buˈtʃʉk] (XIV/55) "buçuk", *birkač* [biɾˈkɑtʃ] (XV/118) "birkaç".

Yabancı kökenli kelimelerde: *faktičeski* [fɑkˈtitʃesci] (III/2) "fiilen" < Rus. *faktiçeski*, *učtilkă* [utʃˈtiɫkə] (XII/120) "kadın öğretmen" < Bulg. *uçitelka*, *pilič* [piˈlitʃ] (IX/110) "civciv" < Bulg. *pileşko* < pile (BER, 1996, s. 235-237).

/ǰ/ fonemi tek [dʒ] varyantlıdır ve kullanışı diğer Türk dillerinde olduğu gibi Gagauz fonetiğinde de yaygındır. Ötümlü olduğu için kelimenin sonunda bulunmaz, köklerde ve eklerde ön ve iç ses pozisyonlarında bulunur: *güǰenik* [ɟydʒeˈnic] (V/26) "gücenik", *niǰe* [ˈnidʒe] (X/48) "nasıl", *uǰuz* [uˈdʒʉz̥] (III/135) "ucuz".

Kopya kelimelerde: *ǰöpleri* [dʒøpleˈɾi] (IX/124) "cepleri" < Ar. *ceyb*, *ǰan* [ˈdʒan] (XII/55) "can" < Fars. *cān*, *patlăǰan* [pɑtɫɐˈdʒan] (I/105) "domates" < Ar. *bādincān*.

1.2.6. Sürtünmesiz Ünsüzler

/y/ fonemi transkripsiyon sisteminde [j] işaretiyle karşılanır. Bu sesin boğumlanmasında çıkan hava ağız boşluğundaki engellerle en az şekilde temas ettiği için ona yarı ünlü denir, ama ünlüler gibi tek başına hece oluşturmaz. Bu özelliğinden dolayı /y/ iki ünlü arasında olduğu gibi belli pozisyonlarda düşer. Ön damak ünlüleriyle yan yana geldiğinde bu sesin düşmesi daha yaygındır (Pokrovskaya, 1964, s. 59). /y/'den sonar gelen /a/, /ï/, /u/

[10] Bu isim resmi belgelerde Aleksandra olarak geçer.

fonemleri orta damak varyantlarıyla temsil edilir: *yapmaa* [japˈmɑː] (I/154) “yapmak”, *yakïn* [jaˈkɯn] (II/64) “yakın”, *buyurdular* [bujʉɾduˈɫɑˑɾ] (IX/10) “yönettiler”, *soy* [ˈsɔj] (V/39) “nesil”, *bïrêy* [bɯˈɾɛj] (XII/21) “buraya”.

Kopya kelimelerde: *ayat* [ɑˈjat] (IX/121) “koridor” < Ar. *ḥiyāṭ*, *uyču* [ˈujtʃʉ] (I/115) “dayı” < Bulg. *vuyço*, *šey* [ˈʃej] (XI/23) “şey” < Ar. *şeyʾ*, *pasledniy* [pɑsˈlednij] (XVI/61) “son” < Rus. *posledniy*.

1.2.7. Yan-Sürtünmesiz Ünsüzler

/l/ fonemi ön damak ünlüleriyle [l] ve art damak ünlüleriyle [ɫ] birlikte kullanılan iki varyanttan oluşur. XIX. yüzyılın sonunda konuşulan Gagauzcada bu iki varyantın arasındaki geçiş varyantı kaydedilmiştir (Moşkov, 1904, s. XXX). Türkçe kökenli kelimelerin başında bulunmaz: *ileri* [ileˈɾi] (I/26) “önce”, *pali* [ˈpɑli] (IX/68) “köpek yavrusu”, *tolu* [tɔˈɫu] (X/119) “dolu” (yağış), *diil* [ˈdiːl] (XV/69) “değil”.

Yabancı kökenli kelimelerde: *lavkă* [ˈɫɑvkə] (XIV/39) “bakkal” < Rus. *lavka*, *lelü* [ˈlely] (X/144) “hala, teyze” < Bulg. *lelya*, *bomboli* [bɔmˈbɔli] (I/18) “şeker” < Rum. *bomboane*, *daul* [dɑˈuɫ] (VI/20) “davul” < Ar. *ṭabl*.

2. BÖLÜM

PARÇALARÜSTÜ BİRİMLER

Dilin, parçalanabilen birimlerden başka sesin süre, frekans, şiddet gibi akustik parametrelerine bağlı olan ve parçalı birimlerden ayrı düşünülmeyen vurgu, süre, durak, ton ve ezgi gibi fonetik ögelerine parçalarüstü birimler denir. "Parçalanabilen sesbirimleri bürümüş durumda olan, onlardan ayrı düşünülemeyen ses özelliklerinin tamamını göstermek için bürün terimi" kullanılır (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 41). Bürün olguları her dilde anlam ayırıcı olmadığı için incelenmelerinde yarattıkları karşıtlıkların tespit edilmesi ve bu karşıtlıklardan hareketle kıyaslanmaları önemlidir.

Bu bölümde, derlenen konuşma dili metinler esasında Kıpçak kasabasında konuşulan Gagauzcada süre, vurgu, durak, ton ve ezgi gibi parçalarüstü birimler irdelenecektir.

2.1. SÜRE

Birinci bölümde Gagauzcada ünlü uzunluğunun anlam ayırıcı işlevini yerine getirdiğine değinilmiştir. [ɛ] – [ɛː] ve [ø] – [øː] karşıtlıkları için anlam farkı olan minimal çift bulunmadığına göre bu uzun ünlüler normal süreli /e/ ve /ö/ fonemlerinin varyantları olarak değerlendirilir. *başlêêr* [bɑʃˈłɛːɾ] "başlıyor", *onnêên* [onˈnɛːn] "onların", *böön* [ˈbøːn] "bugün", *töörda* [tøːɾˈdɑ] "işte orda" gibi uzun ünlülü kelimelerin normal ünlülü çiftleri bulunmamaktadır. /aː/, /äː/, /eː/, /iː/, /ïː/, /oː/, /uː/, /üː/ olmak üzere sekiz uzun ünlü ise normal süreli ünlülerle anlam farkı yarattığı çiftler oluşturduğundan ayrı fonem sayılır.

Gagauzcadaki ünlüler üzerine araştırma yapan bütün gramer uzmanları ünlülerin boğumlanma süresinin anlam ayırıcı olduğundan söz ederler (Dmitriyev, 1955, s. 203-220; Pokrovskaya, 1964, s. 29-38; Tukan, 1964, s. 45-68; Özkan, 1996, s. 44-54; Stamova, 2001, s. 58-67). Bununla birlikte şimdiye kadar ünlü uzunluğu teknik araçlarla ölçülerek rakamlarla belirlenmemiştir.

Praat 6.1.12 programında ünlü uzunluğunu ölçmek için süresini öğrenmek istediğimiz sesin kelime başında, ortasında ve sonunda olacak şekilde normal ünlülü-uzun ünlülü olmak üzere anlamlı çiftler seçilmiştir. Her üç pozisyonda minimal çiftleri bulunmayan ünlülerin örnekleri birer veya ikişer çiftle sınırlıdır. Seçilen kelimeler Praat programında kayda alınarak tahlil edilmiş, sonrasında incelenen ünlülerin süreleri karşılaştırılmıştır.

Tablo 5. Uzun Ünlülerin Süreleri *(saniye)*

Başta	Ortada	Sonda
***a**ra – **aa**ra* 0.209518 – 0.343445	*b**a**lï – b**aa**lï* 0.165803 – 0.332435	*baš**a** – baš**aa*** 0.159631 – 0.392346
	*šiš**ä**n – šiš**ää**n* 0.222856 – 0.398769	*yekm**ä** – yekm**ää*** 0.165203 – 0.390142
	*b**e**n – b**ee**n* 0.206314 – 0.319289	
***i**ši – **ii**ši* 0.131192 – 0.334407	*k**i**lä – k**ii**lä* 0.111086 – 0.334489	*ipl**i** – ipl**ii*** 0.171791 – 0.341734
	*s**ï**ra – s**ïï**ra* 0.109374 – 0.310908	*bašl**ï** – bašl**ïï*** 0.109278 – 0.295725
***o**l – **oo**l* 0.236194 – 0.460118	*k**o**la – k**oo**la* 0.174461 – 0.3240575	
***u**r – **uu**r* 0.240121 – 0.414846	*b**u**du – b**uu**du* 0.145841 – 0.323677	*buld**u** – buld**uu*** 0.187882 – 0.398769
	*s**ü**dü – s**üü**dü* 0.149909 – 0.322384	*gözl**ü** – gözl**üü*** 0.177474 – 0.339173
	***ö**lä – s**öö**lä* 0.168710 – 0.307293	

Tablodaki kelimelerin ünlü uzunluğunun ölçümünü değerlendirerek şu genellemeleri yapabiliriz:

1. /i/ ve /ï/ fonemleri en kısa süreli ünlülerdir (0.10-0.17 saniye).

2. Kelime başındaki /o:/ ve /u:/ fonemleri en uzun sürelidir (0.41-0.46 saniye).

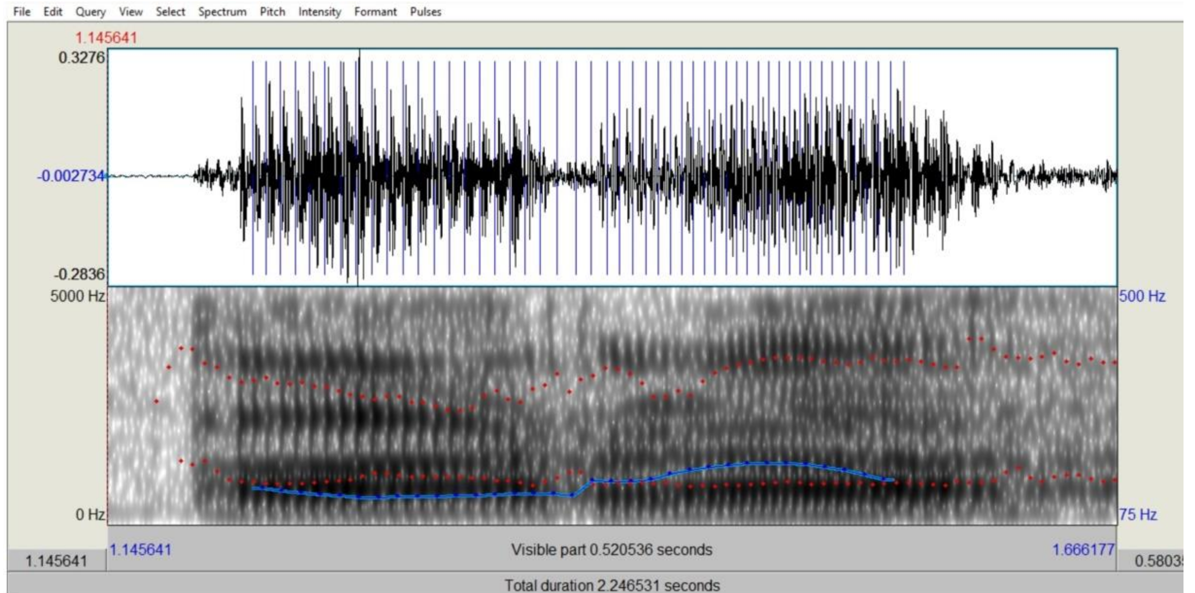
3. /e/ ve /e:/ arasındaki uzunluk farkı en azdır (% 155).

4. /i/ ve /ï/ fonemlerine kıyasla /i:/ ve /ï:/ seslerinin süresi üç katına çıkar (% 290-300). Bu fonemlerde görülen uzunluk-kısalık oranı en yüksektir.

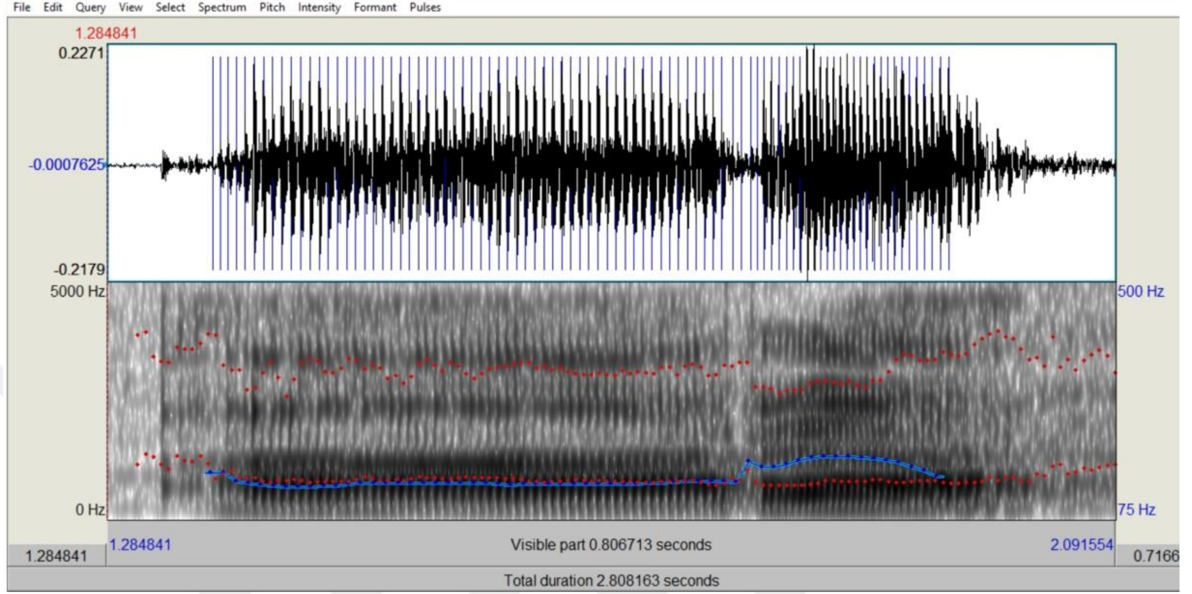
5. Kelime sonundaki geniş /a:/ ve /ä:/ fonemlerinin süresi de oldukça uzundur (% 240-260).

Dar ünlülerin daha kısa süreli, geniş ünlülerin ise daha uzun süreli olmaları doğrudan çene açıklığına bağlıdır. Akciğerlerden gelen hava çıkışında ağız boşluğu daraldıkça boğumlanma süresi azalır. Kelime başındaki yuvarlak uzun ünlülerin süresi eskiden bu pozisyonda diftongların olduğunu işaret eder. Çoğu zaman son sesteki uzunluk oranı iç sestekine göre daha yüksektir, açık hecelerde ünsüz oluşumunda ortaya çıkan engeller olmadıkça ünlülerin süresi doğal olarak uzar. Kapalı hecelerde ise ünsüzlerin boğunlanması ünlülerin çıkış süresini azaltır.

Şekil 2. *ara* Kelimesinin Spektrogramı

Şekil 3. *aara* Kelimesinin Spektrogramı

2.2. VURGU

Vurgu, bir kelime veya kelime öbeğinde hecelerden birinin daha şiddetli, daha baskılı ve kimi kere telaffuz süresi uzatılarak diğer hecelere göre daha belirgin söylenmesi olarak tanımlanır (Demircan, 1981, s. 65; Ergenç, 1989, s. 42). Vurgunun temel etkenlerinden biri tonu yükseltebilmesidir. Çoğu Türk dillerinde vurgulu hecelerin tonu yükselir (Johanson, 1998, s. 34-35). Vurgu şu sesletme ayrımlarından oluşur (Demircan, 1996, s. 124):

1. Sesin temel titreşim sayısı. Sesin birim zaman içerisindeki titreşim sayısına frekans denir. Bir saniyedeki devir sayısını gösteren birim ise Hertz'dir (Hz) (bk. *2.4. Ton*). Ses frekansı vurguyla birlikte artar.

2. Hecelerin görece şiddeti. Kelimenin söylenişinde değişik soluk baskısı uygulandığı için vurgulu hece diğerlerine göre daha şiddetli söylenir.

3. Ünlülerin çıkış özellikleri. Bazı ünlülerin niteliği vurgulu hecede olup olmamasına göre değişebilir.

4. Unsüz yeğinliği. Vurgulu hecedeki ünsüz vurgusuz hecedeki ünsüze göre daha yeğindir: *kaPA* kelimesindeki /p/ ünsüzü /k/'den daha şiddetlidir.

5. Ünsüz uzunluğu. Kelime ya da çekimli biçim pekiştirme vurgusunu alınca vurgulu hecenin ünsüzü ikilenir veya uzatılır: *eşŞEK, yürRÜ (be kardeş), otTUR (yerine), amMA (zengin).*

Benzing, Türkçe kelimelerin birinci hecelerinde olan sabit vurgudan söz eder (1941, s. 302-303). Anlam farkı yaratan ve yerini değiştirebilen diğer parçalarüstü birim ise ton veya daha geniş anlamda asıl vurgudur (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 44; Eren Özdemir ve Özdemir, 2020, s. 73-74). Gagauzca konuşma dilinde birinci hece vurgusuz olsa dahi daha şiddetli söylenişe sahiptir. Birinci hecedeki /a/ foneminin vurgusuz durumlarda redüksiyona uğramaması bunu ispat eder: *kalSİN* [kɑɫˈsɯn], *kalăBA* [kɑɫɐˈbɑ], *alăǰA* [ɑɫɐˈdʒa].

Bulgaristan Gagauzları ve onların konuştukları dil üzerine araştırma yapan T. Kowalski, yabancı dillerden kopyalanan kelimelerde vurgunun son heceye kaymamasını yabancı dillerin tesiri olarak değerlendirir ve bu sözcüklerde vurgunun son heceden bir önceki veya daha uzak hecelerde bulunduğunu yazar: *girdi KUHneya neredä SLUGlar oturudu* "uşakların oturduğu mutfağa girdi" (1949, s. 495-496). Pokrovskaya Gagauzcada son hecesi vurgulu olmayan kelimeleri Bulgarca ve Türkçe şekilleriyle karşılaştırır (1964, s. 78-79):

Tablo 6. Gagauzca, Bulgarca ve Türkçe Aynı Kelimelerdeki Vurgu

Gagauzca	Bulgarca	Türkçe
BAǰa	*baDJA*	*baCA*
BAYrak	*bayRAK*	*bayRAK*
BOru	–	*boRU*
GAga	*GAga*	*gaGA*
GAARga	*GARga*	*karGA*
GUguš	*guGUŞka*	–
KAvak	*kaVAK*	*kaVAK*

KARtal	*karTAL*	*karTAL*
KOPča	*KOPça*	*kopÇA*
Oda	*oDAya*	*oDA*

Son heceden önceki heceleri vurgulu olan isimlerin Bulgarcadan kopyalandığını diğer bilim adamları da belirtmiştir: *BAbu* “yaşlı kadın” < Bulg. *BAba*, *ČOTra* “çotra, su kabı” < Bulg. *ÇETra*, *DÄdu* “dede” < Bulg. *DYAdo* (Zajączkowski, 1966, s. 17-18).

> Gagavuz Türkçesinde vurgunun Oğuz grubu Türk lehçeleri ve özellikle Türkiye Türkçesi ile Slav dilleri arasında kaldığı söylenebilir. Türkçede, asıl vurgusu sonda olan kelimelerin, başta da ikinci derecede bir vurgu taşıdıkları bilinmektedir. Gagavuz Türkçesinde sayısı giderek artan Rusça kelimelerdeki vurgu düzeni, Türkçe kelimelerde bulunan ikinci derecedeki, ilk hece vurgusunu son heceye göre biraz daha güçlendirmiş olabilir. (Özkan, 2019, s. 161).

Türkçe kelimelerde vurgu çoğunlukla son hecenin üzerine gelse de diğer heceler de vurgulanabilir. Aynı durum Gagauzcanın ses düzeninde de görülür. Yeri sabit olmadığı için vurgunun anlam ayırıcı işlevini yerine getirdiği çiftler mevcuttur. Aşağıdaki örneklerden vurgunun anlam için ne kadar önemliği olduğu açıkça görülür.

A. *klasta biRİ yok* “Sınıfta biri eksik”.

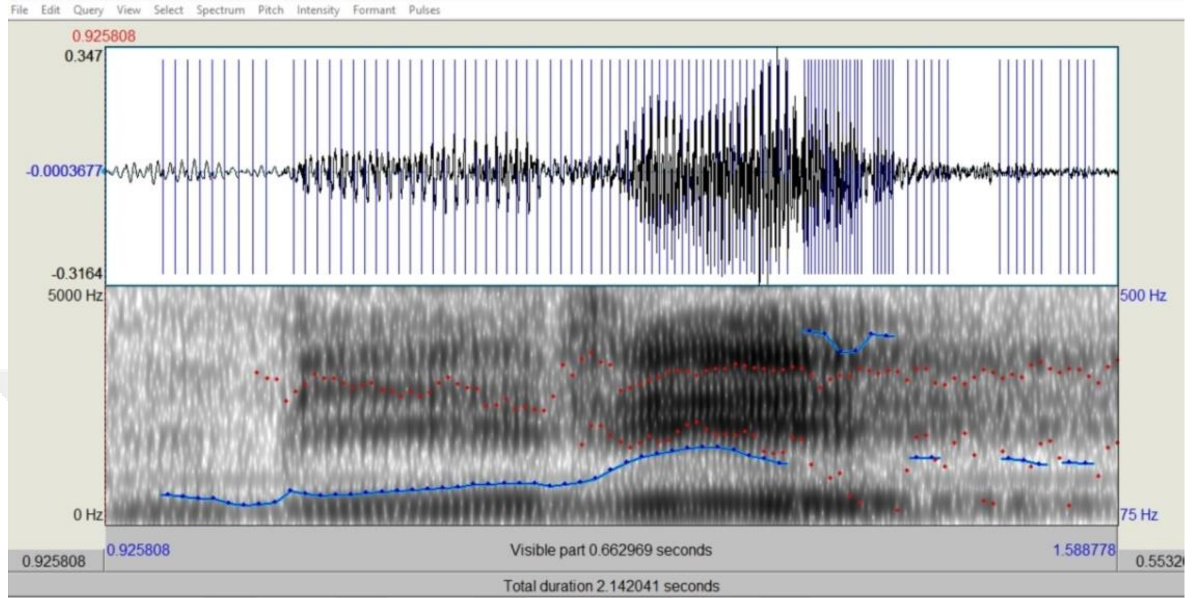
B. *klasta Bİri yok* “Sınıfta hiç kimse yok”.

C. *bïktïm arTÏK* “Artık bıktım”.

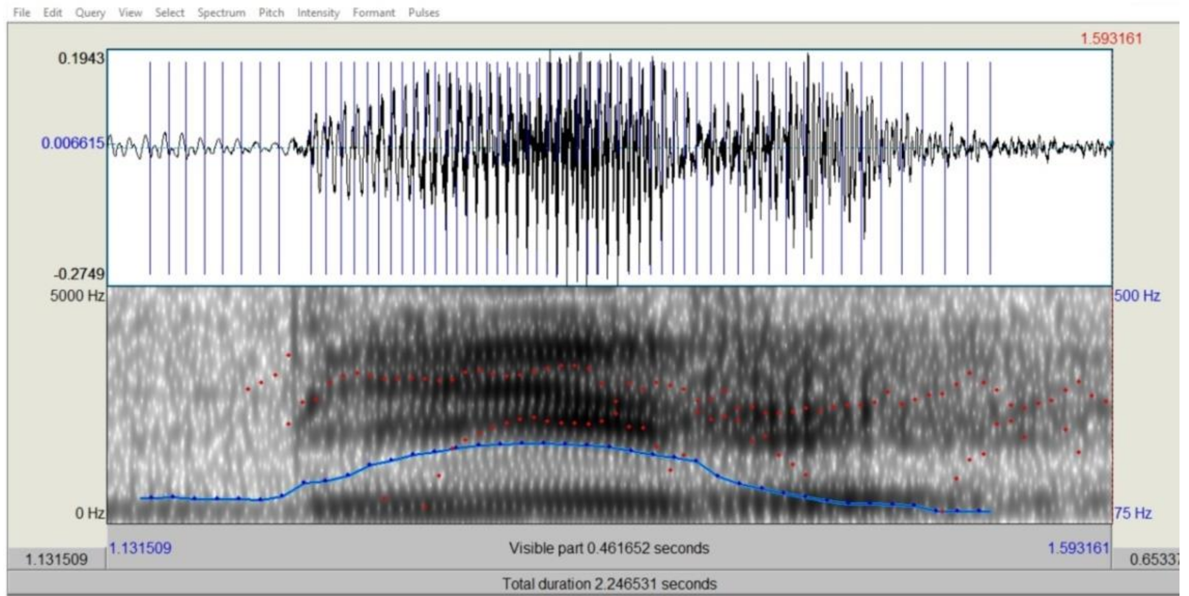
D. *ARtïk brakăjam iši* “Bundan böyle işi brakacağım”.

Birinci cümlede (A) *biri* eksik olan “tek bir kişi” anlamına gelirken ikinci cümlede (B) “hiç kimse”nin olmadığı mesajı iletir; *artïk* kelimesi vurgunun yerine göre bir şeyin yeter olduğunu (C) veya bir işin yeni başlayacağını ifade eder.

Şekil 4. ***biRİ*** **Kelimesinin Spektrogramı**

Şekil 5. ***Bİri*** **Kelimesinin Spektrogramı**

Tablo 7. Vurgunun Anlam Değiştirdiği Örnekler

avŠAM "akşam"	*AVšam* "dün akşam"
saBAA "sabah"	*SAbaa* "yarın"

geLİN “gelin”	*GElin* “gelin, buyurun”
yazDÏ “yazdı”	*YAZdï* “yaz idi”
alMA “elma”	*ALmă* “alma”
oYUN “dans”	*Oyun* “oyun, yontun”
biRİ “biri, kimse”	*Bİri* “hiç biri”

Bu araştırma için derlenen metinlerden yola çıkarak kelime vurgusunun son hece üzerine gelmediği şu durumları belirtebiliriz:

1. Türkçe kökenli gövdelerde: *SOră* (I/3), *YEPsiǰii* (III/42), *Bİri* (III/76), *TARlă* (IV/78), *DÜdük* (X/161), *GEne* (XI/41), *KAyă* (XI/41), *TEminǰik* (XIV/24).

2. Yabancı kökenli gövdelerde: *BAtü* (I/3), *GRAmătnïy* (I/5), *poluŠUPkă* (I/41), *zaVEduščiy* (II/26), *RUbă* (II/43), *pilăRAmă* (III/45), *PRAvnuk* (III/76), *ČANtă* (IV/5), *KOMnătă* (IV/121), *noYABri* (V/41), *FLÄgă* (VI/61), *MUzïkă* (VIII/16), *saŽALkă* (X/95), *iMUŠčestvă* (XI/54), *LOTkă* (XII/100).

3. Kişi adlarında: *FEde* (I/3), *VAni* (I/3), *KOSti* (I/79), *Sİdur* (III/13), *AlekSANdăr* (IV/7), *YOvă* (IV/221), *Nİku* (VI/4), *VasiLİkă* (XI/67), *NiKULnă* (XII/49), *VARkă* (XIV/21).

4. Yer adlarında: *KirLOVkă* (III/11), *DubăSArï* (III/56), *RuSİyă* (IX/54), *GROZnïy* (XIV/16), *RuMUniyă* (XV/52), *ČEhiyă* (XVI/37).

5. Enklitikli kelimelerde: *O dă* (III/7), *bilYER misin* (III/57), *tööLÄ te* (III/113), *yarDİM etti* (V/22), *šiNÄÄN soră* (VIII/48), *te ŠİN te* (IX/18), *duA et* (IX/68), *TAA islä* (X/100), *O yïlïn* (X/119), *KAYmă mari* (XII/119), *kaRÏ vă* (XIV/43).

6. Birleşik kelimelerde: *NAsï* (I/8), *NEsă* (I/76), *İČănna* (II/45), *NEkădar* (III/22), *BUtürlü* (IV/210), *KİMsey* (IV/237), *NÄbăyïm* (V/24), *čaKÏvereǰiz* (VI/52), *KÏZkărdăšïm* (VIII/27), *KAYnătă* (VIII/44), *İLKyaz* (XI/19), *TÖÖZman* (XII/102).

7. Pekiştirme sıfatları ve zarflarında: *SApăsaa* (I/46), *BİMbiyaz* (VI/56), *DOPdolu* (X/83), *DOZdolay* (XII/118), *DÖN döner* (XII/166).

8. Vurgulanmayan eklerde: *yardïMİNnăn* (I/45), *GÜzün* (I/65), *lääZİMdï* (II/54), *VARdï* (III/42), *aJİTmădï* (IV/17), *gaGĂuščă* (IV/160), *duRUdu* (V/12), *GÜLmiyǯiz* (VI/8), *VARmïš* (VI/25), *girDİYdim* (IX/40), *gečirYEriz* (X/48), *İLkin* (X/91), *BAkïn* (XII/71), *saBAAliin* (XII/93), *NİNdăsăydï* (XIII/12), *bilMÄZdik* (XIII/23).

Son hecesi vurgulu olan gövdeler vurgulanmayan ekler hariç olmak üzere ek aldığı zaman vurgu kelime sonuna geçer: *kusurLUK* (I/46), *tepsileRÄ* (IV/55), *tašïdïLAR* (V/18), *vagonnărDA* (XII/142). Vurgu son heceden önceki hecelerde ise vurgulanan ek alsalar bile vurgu yerini değiştirmez: *KLİsedä* (II/60), *RAdivăǯïk* (VII/10), *TÄtüya* (VIII/22), *KEremetlär* (IX/121), *senTÄBrinin* (XII/141).

Kelime vurgusu, /a/ ve /ä/ fonemlerinin asıl varyantlarını tespit etmekte büyük rol oynar. Vurgusuz hecelerde bu ünlüler boğumlanma aygıtlarının gevşemesinden dolayı bazı ses özelliklerini kaybetmiş durumda oldukları için asıl varyantları vurgulu hecelerde bulunur. Bu fonemler için vurgusuz heceler zayıf pozisyon, vurgulu heceler ise güçlü pozisyon sayılır (Crystal, 1969, s. 146-1477; Reformatskiy, 2018, s. 93-95). Rusçada az vurgulu ve vurgusuz heceler ve sözcükler büzüşerek akustik şekillerine değiştirebilirler, öyle ki konuşma esnasında alıcı ancak bağlamdan anlamı doğru olarak çıkartabilir (Rozanova, 1983, s. 46-47).

alMA [ɑłˈmɑ] “elma” – *ALmă* [ˈɑłmə] “alma” kelimeleri arasındaki fark sadece vurgunun yeri değil, aynı zamanda ikinci hecedeki /a/ foneminin ayrı varyantlarıdır. Aynı durum /ä/ fonemi için de geçerlidir: *gelMÄ* [ɟelˈmæ] “yerli olmayan” – *GELme* [ˈɟelme] “gelme”.

Cümlede kelime öbeklerinden biri veya birkaçı konuşucunun beklentilerine ve bağlama uygun olarak ve daha şiddetli söylenerek öne çıkarılabilir (Fidan, 2002, s. 19-20). Bu kelimelerin veya öbeklerin daha baskılı söylenmesine cümle vurgusu denir.

(112) *bän GÖRMEDİM ne sarosčuluk bizdä, ne süümäk* (I/64) “Ben bizde ne sarhoşluk, ne sövmek gördüm”.

(113) *geleǯäm, deem, MUM satmaa* (II/58) “Mum satmaya geleceğim, diyorum”.

(114) *i bir geǯä yatyer o patta yalnïz, DOKUZ YAŠÏNDA UŠAK* (XI/66) “İşte bir gece dokuz yaşında çocuk yatakta yalnız yatıyor”.

(115) *götürdü o bizi, orda bir yev, BÜÜK bir yev* (XII/84) "O bizi götürdü, orada ise bir ev, büyük bir ev var".

(116) *düšeǰek službaa, kïrkïnǰï yïlda geleǰek rus, duva yedin KARÏ KOǏA* (XV/24) "Askere gidecek, kırk yılında Ruslar gelecek, karı koca dua edin".

(117) *VAR MÏYDÏ ozman abmen valütï, boh yevo znayet* (XVI/44) "O zaman döviz değişimi var mıydı, Allah bilir".

Ergenç, cümle vurgusu söz konusu olunca kelimedeki vurgulanan hecede bir değişimin olmadığını, tonun değiştiğini belirtir (1989, s. 50-51).

2.3. DURAK

Bilgi öbeklerini birbirinden ayıran ve konuşucunun kodlamasının yanlış şekilde anlaşılmasını engelleyen kelimelerin arasındaki sessizlik aralarına durak denir (Ergenç, 1989, s. 39-40; Crystal, 1992, s. 188). Türkçede durak anlam ayırıcı bir birimdir.

> Konuşucunun iletmek istediği duygu ve düşüncelerin, bildirinin amacının en etkili ve anlaşılır biçimde alıcı tarafından algılanabilmesine, gönderilen kodun doğru olarak çözümlenmesine yardımcı olan duraklar, gereği gibi kullanılmadıklarında yanlış anlamlara neden olacak ölçüde önemli ve anlam ayırıcı özellik taşımaktadır. (Ergenç, 2002, s. 26).

Durak, / işaretiyle gösterilir. Ekteki metin transkripsiyonunda öbekler parantez içindeki rakamlarda numaralandırılır, öbekler içindeki duraklar ise virgülle belirtilmiştir. Aşağıdaki örnek cümleler içinde durağı göstermek için virgül yerine / işareti tercih edilmiştir.

(118) *biz sevinirdik pek / ani biz bilyeriz / ne o üüredyer bizi / tutêrïz aklïmïzda* (I/11) "Bize öğrettiklerini bildiğimiz için, aklımızda tuttuğumuz için çok sevinirdik".

(119) *yey dädo / ačan ayozlu yer / ne prost olur bana* (II/49) "Ya dede, bu yer kutsalsa bana ne olabilir ki?".

(120) *aldï tätü čïkărdï ǰöbündän anatărï / ačtï bir komnătăy / ay gir / girdik* (IV/122) "Babam cebinden anahtarı çıkardı, bir odayı açtı, hadi gir dedi, girdik".

(121) *i šini bizi čïïryeelă / prostetmää dään* (VIII/45) "İşte şimdi bizi affetmek için çağırıyorlar".

(122) *kolkoz bašlădï ačan / bašlădïlar polelărï yekmää* (XI/34) “Kolhoz kurulunca tarlaları ekmeye başladılar”.

(123) *romïnǯă üüredirdilär / amă bilmäzdik* (XIII/23) “Rumenceyi öğretiyorlardı fakat biz bilmezdik”.

Durağın anlam ayırıcı olması için dilde duraklı-duraksız karşıt öbeklerin bulunması gerek. Konuşma dilinde bu tür karşıtlıklara rastlanır.

Tablo 8. Duraklı-Duraksız Karşıt Öbekler

A. *islä bir imää yap*	“Güzel bir yemek pişir”.
B. *islä / bir imää yap*	“Tamam, bir yemek pişir”.
C. *bostăna girdik ačan / geldi bekçi*	“Biz bostana girince bekçi geldi”.
D. *bostăna girdik / ačan geldi bekçi*	“Bekçi geldiği zaman bostana girdik”.

2.4. TON

Ton bir hecenin sıklık yüksekliği veya düşüklüğü, yani bir hecenin tiz veya pes söylenmesi olarak tanımlanır (Ergenç, 2002, s. 26-27). Sıklık, bir sesin bir saniyedeki titreşim sayısıdır. Bir sesin veya ses öbeğinin sıklığı yükseldiğinde ton yükselir, sıklık düştüğünde ise hece pesleşir ve ton alçalır. Vurgulu söylenen bir hecenin veya kelimenin tonu yükselir.

Sıklığın ölçü birimi Hertz’dir (Hz). İnsanın duyu sistemi 20 ile 20 000 Hz arasındaki ses dalgalarını algılayabilir. Kişiden kişiye değişiklik gösteren temel sıklık ses tellerinin bulunduğu gırtlak yapısına bağlıdır. Genelde erkek sesinde temel sıklık 80-120 Hz iken, kadın sesinde bu rakam 150-320 Hz’dir (Ashby ve Maidment, 2005, s. 20-22).

Ton; Çince, Japonca, İsveççe ve bazı diğer dillerde kelimelere yeni anlam katar, Türkçede ise tonun ezgi birimine bağlı olduğu kabul edilir (Ergenç, 1989, s. 40-41). Bununla birlikte tek kelimeli cümlelerde anlam ayırıcı olabilir: *efendim* kelimesi yükselen, düz veya alçalan tonla söylendiğinde farklı anlamlar taşır (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 49).

Demircan konuşmada anlam farkı yarattığı tonun şu yön ve biçimlerini belirtir (1996, s. 27-28):

1. düşen (üst perdeden alt perdeye doğru) ⇘; 2. çıkan (alt perdeden üst perdeye doğru) ⇗; 3. düşüp çıkan ⇘ ⇗; 4. çıkıp düşen ⇗ ⇘; 5. düz ⇒.

Tonun yönü ve biçiminin değişmesiyle karşıtlık yaratılmış olur. Aşağıdaki örnek Türkçe konuşma dilinden verilmiştir.

Tablo 9. Türkçede Tonun Yönü ve Biçimleri

Bağlam	Metin	Ton
– Kim camı kırdı?	*– Ben.*	⇘
– Çöpleri sen atacaksın.	*– Ben?*	⇗
– Kim bunu dedi?	*– Ben (e?).*	⇘ ⇗
– Yemek kim yapacak?	*– Sen (alaylı).*	⇗ ⇘
– Hesabı kim ödeyecek?	*– Sen.*	⇒

Konuşucu söylediklerine duygusallık katmak amacıyla tonu yükseltip alçaltabilir. Konuşucunun ruhsal durumu ve genel yapısı da ton yüksekliğini doğrudan etkileyen unsurlardır.

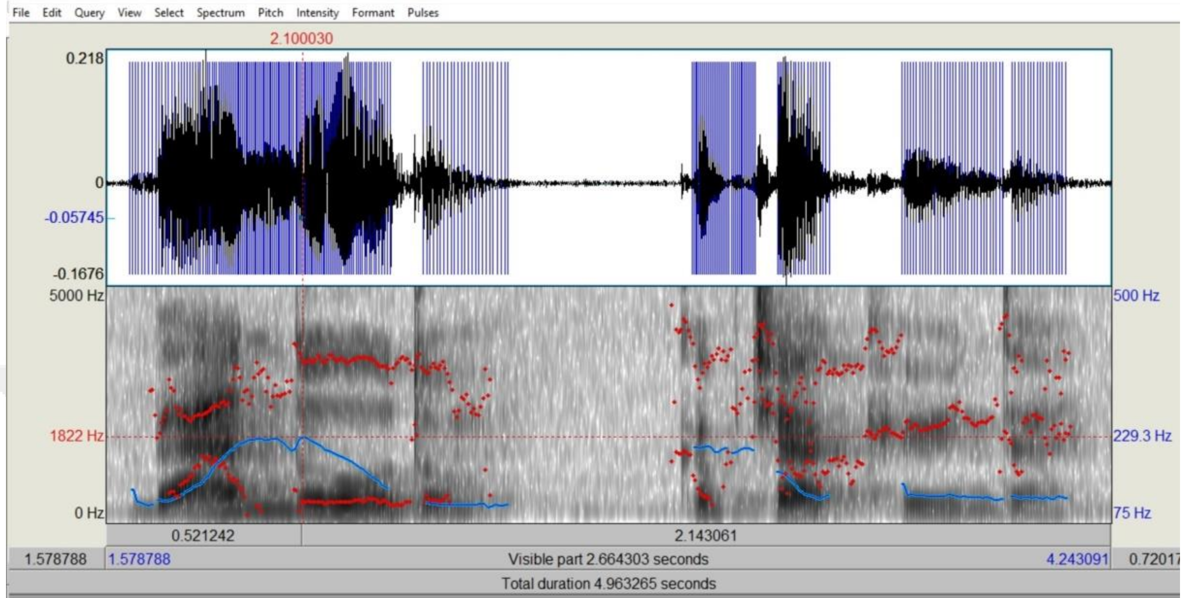
Ton değişikliğini görsel bir şekilde belirlemek için aynı cümle (*bän duudum Kïpčak küüyündä* (I/1) "Ben Kıpçak kasabasında doğdum") farklı ögeleri vurgulanarak iki biçimde söylenmiştir.

A. *BÄN duudum / Kïpčak küüyündä*

⇗ ⇒ ⇘ ⇒ ⇒ ⇘

(A) örneğinde *bän* kelimesinin sonunda sıklık 250 Hz'tir, cümlenin sonunda ise 95 Hz'e kadar düşer. Cümlenin sonunda bildirimin bittiğini ileten tekrar bir alçalma söz konusudur.

Şekil 6. (A) Cümlenin Spektrogramı

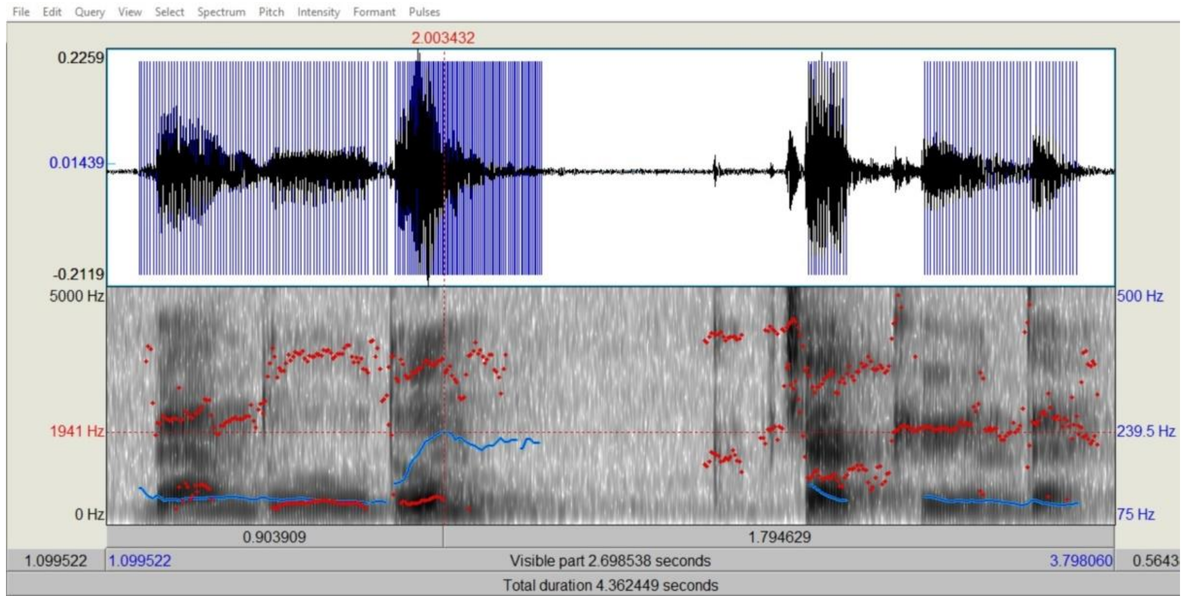

B. *bän duuDUM / Kïpčak küüyündä*

⇒ ⇒ ⇗ ⇘ ⇒ ⇒ ⇘

Cümle (B) 115 Hz sıklıkla başlar, *duudum* kelimesinin sonunda 208 Hz'lik en yüksek noktasıdır. Yükşelişten sonra ton alçalır ve cümlenin ikinci yarısı düz tonlu söylenir.

Şekil 7. (B) Cümlenin Spektrogramı

2.5. EZGİ

Ezgi, cümlenin konuşma melodisi, ses yüksekliği, temposu ve ritmik düzeni gibi parçalarüstü özelliklerinin bütünüdür (Kodzasov ve Krivnova, 2001, s. 387). Ergenç'e göre bir konuşma zincirindeki hece, morfem ve sözcükleri kapsayan ton değişimlerinin tümü, cümlenin ezgisini oluşturur (2002, s. 27).

Dilin parçalanabilen birimleri ve onların anlam ayırıcı özellikleri kendi başına bir anlam ifade etmez. Anlam taşıyan ve simge işlevini üstlenen ezgi birimlerinin ise semantik içerikleri vardır.

Ezgi, öbek vurgusu ve integral özellikler olmak üzere iki araçla gerçekleşir. Kelime vurgusuyla örtüşen öbek vurgusunun en belirgin göstergesi tonun değişimidir. Konuşucu, tonun değişimini bildirim amacını belirtmek için kullanır. İntegral özellikler öbek vurgusuyla birlikte karşıtlıklar yaratır ve akustik açıdan o kadar belirgin değildir (Gussenhoven, 2004, s. 22-23).

Araştırıcılar ezgi işlevlerinden başlıca şunları belirtirler (Wells, 2006, s. 11-12; Kodzasov ve Krivnova, 2001, s. 382-383):

1. Semantik. Bildirimin amacını belirtmek, iletişimsel altyapısını kurmak, cümledeki öbeklere önem kazandırmak, bilinen ve yeni bilgiyi ayırmak.

2. Duygusal. Konuşucunun ruhsal durumunu belirtmek, alıcının duygularını etkilemek. Düz veya alçalan tonla birlikte ezginin integral özelliklerini oluşturur.

3. Sentaktik. Öbek vurgusu etrafındaki integral özelliklerle birlikte sentaktik bir birim oluşturabilir.

4. Melodik. Konuşma parçasının kulağa hoş biçimde söylenmesini sağlamak, vurgulu ve vurgusuz hecelerden oluşan daha küçük parçalara bölmek.

Konuşucunun eğitim durumu, yaşadığı bölge ve şartlar, yaptığı iş, psikolojik karakteri, konuşma anı ve konuşmanın yapıldığı bağlam, ezgiyi etkileyen faktörlerdir. Japoncada ezgiyi ve hatta grameri etkileyen etkenlerden biri konuşucunun cinsiyetidir. Bu yüzden ezginin her dil için geçerli olacak, evrensel kalıplarından söz etmek çok zordur. Brazil

(1984, s. 46) iki kişiye seslendirmek üzere yazılı metin verildiğinde her ikisinin de aynı metni bireysel ezgi seçimi yaparak farklı okuyacaklarını yazar ve ezgi seçiminde konuşucunun yorumlayıcı rolünün önemli olduğunu vurgular.

2.5.1. Ezgi türleri

Türkçedeki ezgi Rusya'da Yu. V. Şçeka (1993), Türkiye'de N. Selen (1973), İ. Ergenç (1989), Ö. Demircan (1981; 1996), D. Fidan (2002), İ. Sığırcı (2013) ve diğerleri tarafından incelenmiştir. Çeşitli varyantlardan ve seçim olanaklarından genelleme yapıldığında temelde üç tür ezgi belirlenebilir: biten ezgi, süren ezgi ve soru ezgisi.

2.5.1.1. Biten ezgi

Biten ezgi dinleyiciye bildirimin bittiğini iletir ve cümlenin sonunda ses tonunun alçalmasıyla duyulur.

Bu tip ezgi Rusça ve Fransızca gibi yabancı dillerde de bildirim cümlelerinde görülür (Kodzasov ve Krivnova, 2001, s. 386-387, 392; Lian, 1980, s. 35). Cümleleri birbirinden ayırmak için aralarında daha uzun duraklar yapılır. Bunun semantik boyutuyla birlikte fizyolojik nedenleri de vardır, sonraki öbeği söylemek için cümle içinde alınan soluktan daha derin nefes alınması gerekir.

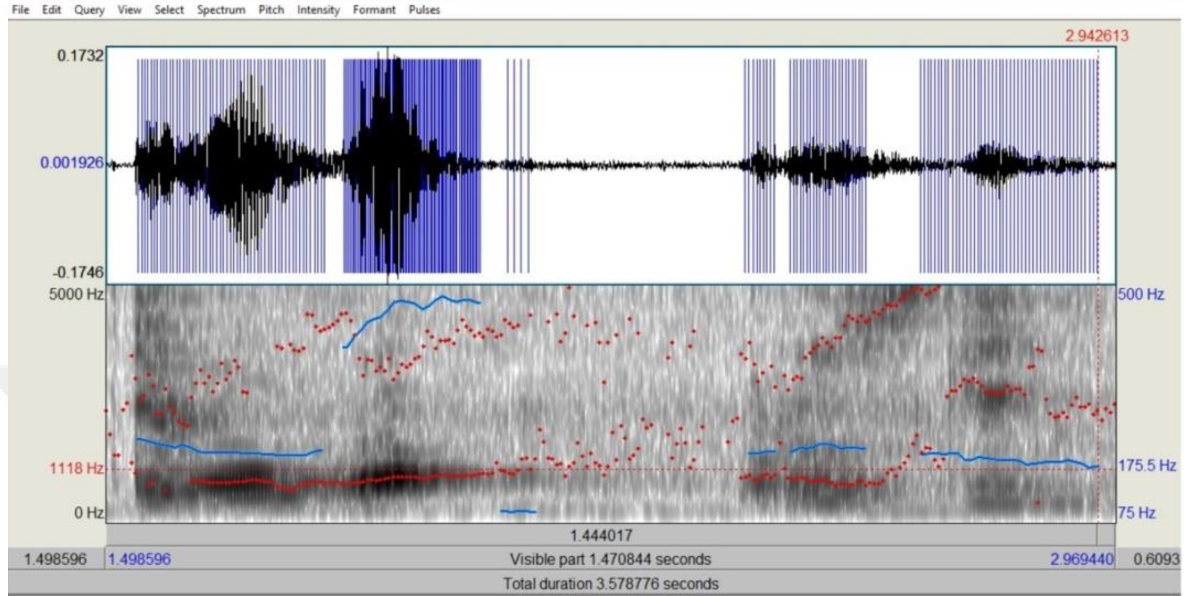
(124) *pu⇗NUdaa čaarïlïrdï / taa biräščik zee⇗DÄ in⇘san* (I/114) "Vaftiz ziyafetine biraz daha çok kişi davet ediliyordu".

(125) *te ⇗ŠİN te biz / TAA čok iye⇘riz* (IX/108) "İşte şimdi biz daha çok yiyoruz".

(126) *bän ⇗SOră išledim pamuklărda / elli dörttä / te parmaam dă kusur⇘lu* (X/115) "Ben sonra, elli dört yılında pamuk yetiştirmekte çalıştım, işte parmağım da kusurlu kaldı".

(127) *gitti ro⇗MUN / RUS gel⇘di* (IV/26) "Rumenler gitti, Ruslar geldi".

Şekil 8. (127) Cümlenin Spektrogramı

2.5.1.2. Süren ezgi

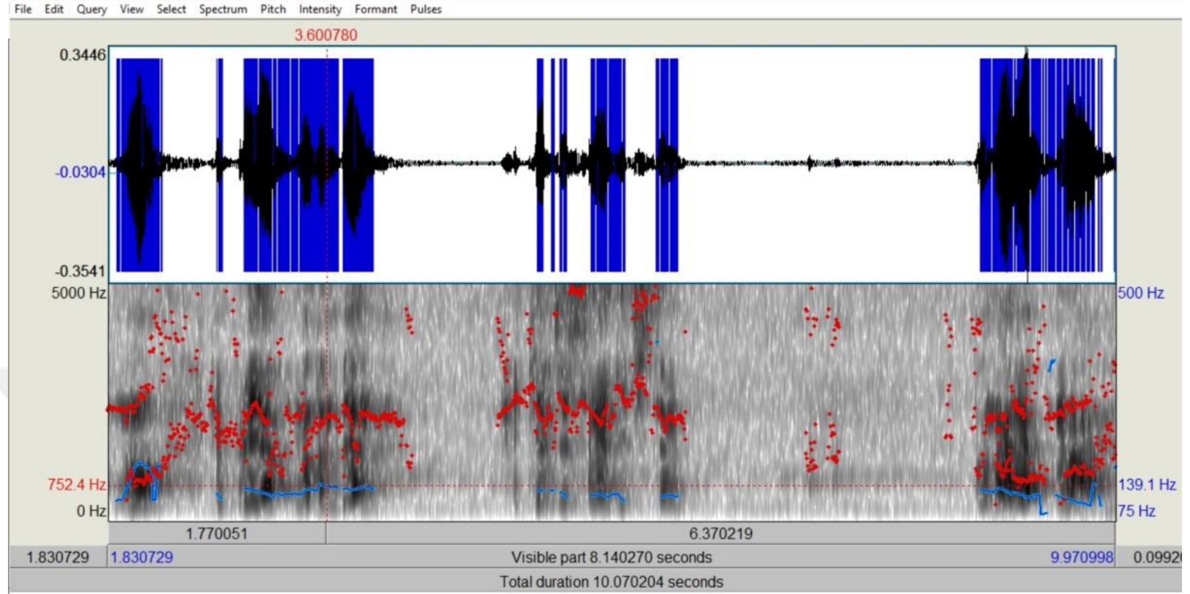
Dinleyiciye bildirimin süreceğini iletmek işleviyle yüklü olup genellikle yan cümle veya sıralı cümlelerde görülür. Ses tonu ezgiyle aynı düzeyde ya da biraz daha yüksektir. Konuşucu ezgi doruğu ile örtüşen iletmek istediği en önemli kelimeyi veya öbeği kullanmadığı sürece bildiri süren ezgiyle söylenmeye devam eder (Selen, 1973, s. 48; Fidan, 2002, s. 25-26).

(128) *BÄN⇗ kïrk dörttä ⇒yevlendim / klise ⇒diildi ačïk / biz Kobey⇗DÄ stevnoz ol⇘duk* (IX/69) “Ben kırk dört yılında evlendim, kilise açık değildi, dini nikâhımız Kobey’de yapıldı”.

(129) *ačan⇗ čeketti ⇒vayna / ⇗SRAzum bïrdan ⇒ayerodromdan kalktï samălöt⇘lar* (XVI/6) “Savaş başladığında hemen buradaki havalimanından uçaklar kalktı”.

(130) *NU⇗ / köprü ⇒yapmădïm bän / fikirǰesinä gečtim / pï⇗NAR yap⇘maa* (V/5) “Yani, ben köprü yapmadım, aklımca kuyu yapmaya karar verdim”.

Şekil 9. (130) Cümlenin Spektrogramı

Spektrogramdan görüldüğü gibi sıralı cümlede (*köprü yapmădïm bän*) ton değişimi ve ezgi doruğu yoktur. Bu durum, bildirimin devam edeceğine ve önemli bilginin sonraki parçada geleceğine işaret eder.

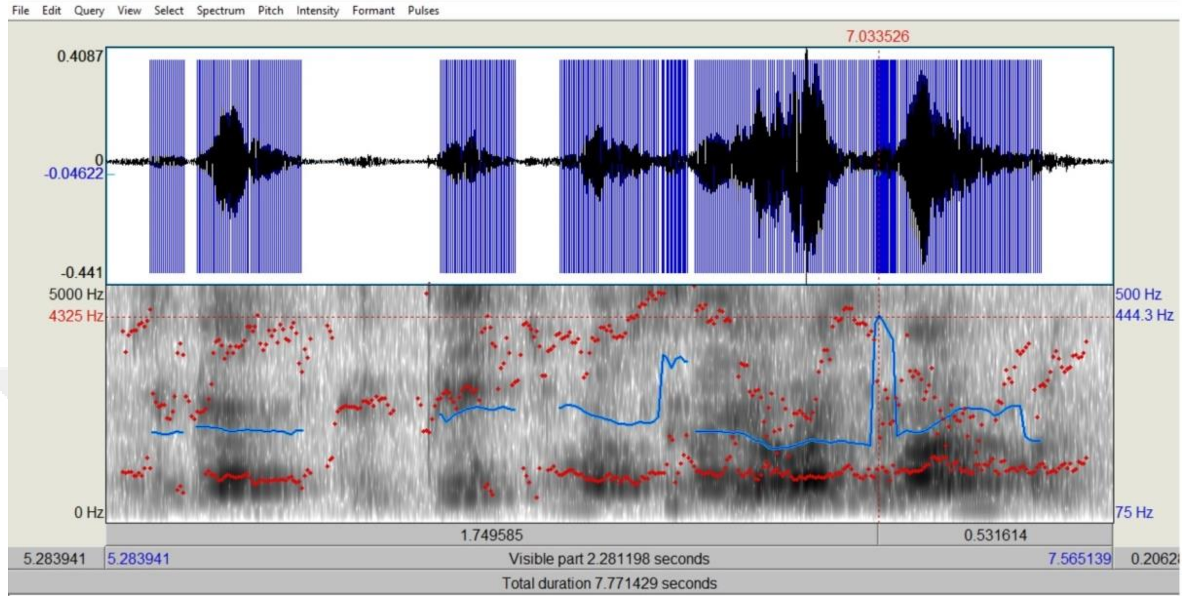
2.5.1.3. Soru ezgisi

Dinleyiciden bilgi veya cevabın beklendiği mesajını ileten ezgi türünde ses tonu cümle sonunda yükselir. Soru ekiyle biten cümlelerin sonunda bu ekler vurgusuz olduğu için ezgi doruğundan sonra tonun alçalması yabancıların cümleyi yanlış anlamalarına yol açabilir.

Cümlede soru eki varsa dinleyicinin sorgulanan bilgiyi daha kolay anlaması için ezgi doruğu soru ekinden önceki kelime üzerine gelir. Cümle soru zamiriyle kurulmuşsa ezgi doruğu, genelde cümle başında bulunan soru zamirindedir.

(131) *ne bän köpek ↗mi / osăy ay↗VAN mï* (IV/206) "(Nasıl evlendiriyorlar?) Ne, ben köpek miyim yoksa hayvan mıyım?".

Şekil 10. (131) Cümlenin Spektrogramı

(132) ⇗*ÜČ mü yïl / osă* ⇗*DÖRT mü* (XII/123) "Üç mü yoksa dört mü yıl?".

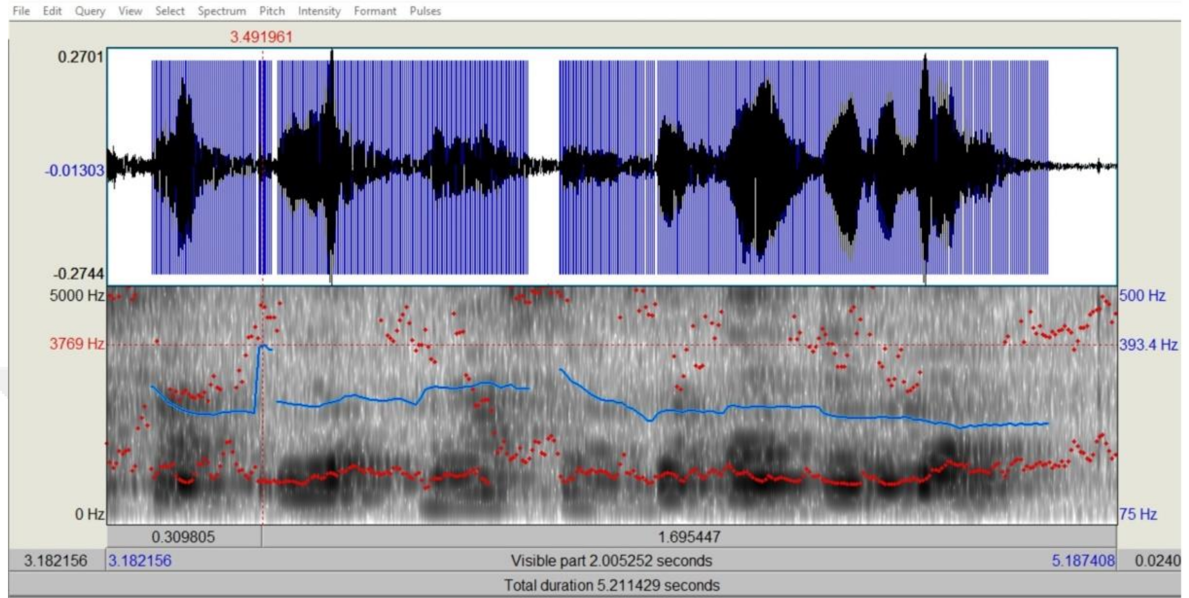
(133) ⇗*NEčin biz kaldïk aač / v sorăk šestom* (XVI/46) "Neden kırk altı yılında aç kaldık?".

Gagauzcada sözcük dizilişi kuralları, ögelerinin semantik işlevlerine ve cümlenin bilgi yapısı özelliklerine göre kelimelerin yerlerini değiştirmelerine izin verir. Dolayısıyla sorulan bilgiyi ifade eden öge gerek cümlenin sonunda gerekse başında ve ortasında bulunabilir durumdadır.

(134) ⇒*aylak durmaa* / ⇗*VAR mï* ⇘*niǰe* (IV/161) "Aylak durmak mümkün mü?".

(135) *sän* ⇗*KORKmăărsïn mï / bïrda* ⇘*durmaa* (II/46) "Sen burada durmaktan korkmuyor musun?".

Şekil 11. (135) Cümlenin Spektrogramı

2.5.2. Odaklama

Cümlenin bilgi yapısı söylemde söz edilen konu ve konu hakkında iletilen yeni bilgi ya da odak olmak üzere iki ana unsurdan oluşur. Konu ve odak arasında geçiş öbeğinin de bulunduğu görüş bazı araştırmacılar tarafından kabul edilir (Şevyakova, 1990, s. 22-23). Bilgi yapısının çözümlenmesinde kullanılan modeller farklı kuramlar çerevesinde çalışan bilim adamları tarafından geliştirildiği için bu alanda terminoloji ve yaklaşımlar da farklı olabilir. Bu çalışmada Türkçe araştırmalarda yer alan *konu* ve *odak* terimlerinin kullanımı uygun görülmüştür.

Konu, semantik kategori olduğu için cümlenin sentaktik öznesiyle örtüşmeyebilir. Aşağıdaki cümlelerin birincisinde özne ve konu aynıdır (*köpek*), ikincisinde ise farklıdır (özne: *köpek,* konu: *küçük kızı*).

A.1. *Köpek <u>küçük kızı ısırdı</u>*.

A.2. *Küçük kızı <u>köpek ısırdı</u>*.

Rusça gibi diğer dillerde olduğu gibi Türkçede konu ve odak, sözcük dizilişinde değişiklik yapılmaksızın ancak ezgi değişimiyle yerlerini değiştirebilir.

B.1. *Baban geliyor* (çocuk babasını beklediği zaman).

B.2. *Baban geliyor* (çocuk babasını beklemediği zaman).

"Özgür sözcük dizilişine sahip dillerde sözcük dizilişinin oynaklığının nedeni ve ne derece özgür olduğu her zaman ilgi çekmiş ve araştırılmıştır. Bu açıdan Türkçeye ilişkin olarak yapılan çalışmalarda, sözcük dizilişinin oynaklığının, diğer özgür dizilişli dillerde olduğu gibi, söylemsel işlevler taşıdığı görüşü bu alanda çalışanların neredeyse bütünü tarafından kabul edilmektedir. Yani, sözcük dizilişinin konu, odak gibi bilgi yapısı bileşenlerinin kodlanması doğrultusunda bir işlev taşıdığı düşünülmektedir." (İşsever, 2000, s. 75).

Türkçede bilgi yapısını inceleyen araştırmacılar bilgi yapısı birimlerini doğrudan doğruya belli ezgi örüntülerine sahip bürünsel öbeklerle ilişkilendirirler (Fidan, 2002; Ivošević, 2011, s. 31). Türkçede 5 ayrı odaklama şekli olduğu öne sürülür (Demircan, 1996, s. 152-153):

1. Olağan odaklama. En yaygın odaklama tipi olan bu şekil, yeni bilgi içeren kelimeyi yüklemin önüne getirerek yapılır:

C.1. *Bugün annem geliyor* (önemli olan, kimin geldiği).

C.2. *Annem bugün geliyor* (önemli olan, ne zaman geldiği).

2. Odaklayıcı öge kullanma. Odaklayıcı ögeler, odağın ardına ve önüne bitişen unsurlar olmak üzere ikiye ayrılır. *-mI* soru eki, *dA*, *bile* gibi ögeler odağın ardına; *ancak*, *yalnız*, *daha* gibi ögeler ise odağın önüne gelir.

D. *Ben sizinle gitmek isterim.*	D.1. *Ben de sizinle gitmek isterim.*
	D.2. *Ben sizinle de gitmek isterim.*
	D.3. *Ben sizinle gitmek de isterim.*
E. *Ben bu akşam kitap okurum.*	E.1. *Ancak ben bu akşam kitap okurum.*
	E.2. *Ben ancak bu akşam kitap okurum.*
	E.3. *Ben bu akşam ancak kitap okurum.*

3. Vurguyu kaydırma. Bu tür odaklamada olağan sözdizimi aynı kalır, ancak vurgu odak üzerine getirilir (bk. B.1., B.2.).

4. Devrik dizim. Olağan sözdizimine göre devrik yapılarda görülür. Çoğu zaman odaklama öne çekilen yükleme yapılır, ama bununla birlikte yüklem konu da olabilir.

F.1. *DEmedim mi ben sana!*

F.2. *SakLA samanı, geLİR zamanı.*

5. Vurgulu heceyi değiştirme. Cümlenin diziminde bir değişiklik yapmaksızın vurgulu hecesi değişebilen bir kelimenin vurgusunun kaydırılmasıyla yapılır.

G.1. *Toplantı buraDA yapıldı* (bu yerde yapıldı).

G. 2. *Toplantı BUrada yapıldı* (başka yerde değil).

Hem Türkçede hem Gagauzcada ezginin en önemli işlevlerinden biri odaklamadır (Ergenç, 2002, s. 28). Cümledeki odak, ezgi doruğu ile örtüşür, ezgideki alçalma odaktan sonra gelen birim sayısına göre kademeli olur (Ergenç, 1989, s. 56; Fidan, 2002, 35).

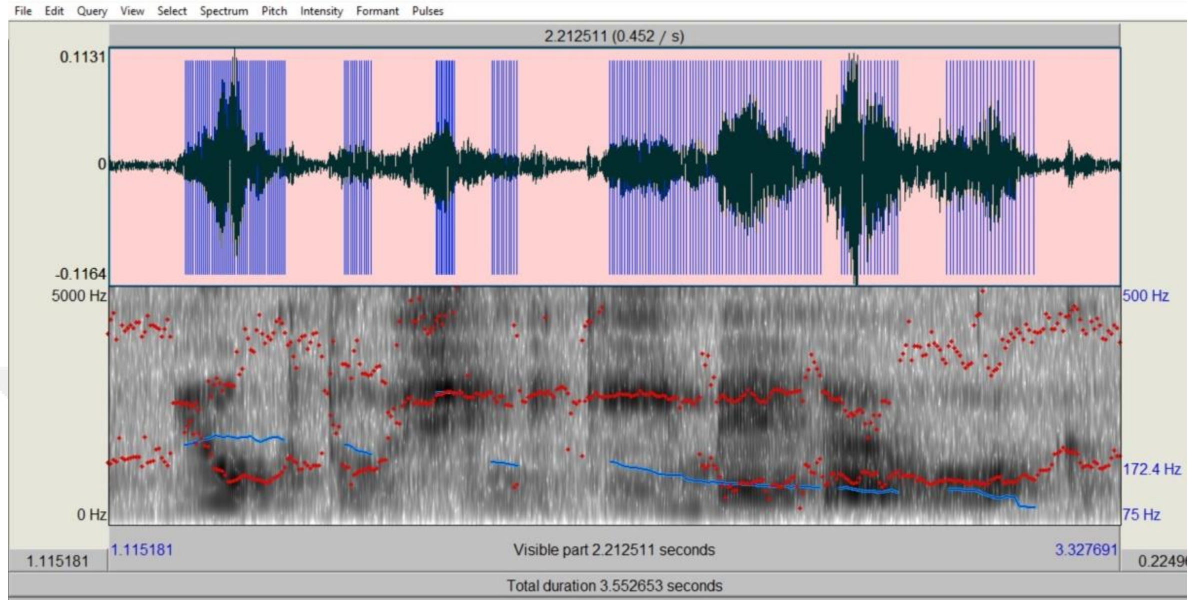
(136) *vakïdï töö↗LÄ ↘gečirdik* (III/163) “İşte öyle zaman geçirdik”.

(137) *čayï dă ičeem or↗DA* (IV/44) “Çayı da orada içiyorum”.

(138) *gelmärmiš ↗Bİri / ↘kakunun kapusunu ačmaa* (XIV/26) “Kimse ablamı ziyaret etmeye gelmiyormuş”.

(139) *↗YOKtu šindiki ↘imeelär ↘o vakït* (I/101) “Şimdiki yemekler o zaman yoktu”.

Şekil 12. (139) Cümlenin Spektrogramı

3. BÖLÜM

SES OLAYLARI

Semantik açıdan çift taraflı, yani simge ve anlam boyutlarına sahip olan kelimeler ve ekler, kendi başına hiç bir anlam ifade etmeyen seslerden oluşurlar. Konuşma sürecinde seslerin zaman kesiminde yan yana gelmesiyle meydana gelen sisteme ses dizimi denilir. Bu süreçte kelime yapısındaki değişik nedenlerden gerçekleşen ses değişiklikleri, ses olayları veya ses hadiseleri olarak adlandırılır.

Sesler çeşitli nedenlerden değişir. Bu nedenlerin bazıları analiz, gözlem, karşılaştırma gibi yöntemlerle tespit edilirken, bazılarının belirlenmesi zordur. “En az çaba yasası”, insanların sözlü bir bildiriyi iletmek için bildirinin anlamını bozmama şartıyla mümkün olduğunca az çaba harcamaya gayret gösterdiklerini dildeki değişikliklerin nedeni olarak belirtir. Dil ilişkileri ve göç, yazı dili ve konuşma dili ilişkisi ve diğer iç ve dış faktörler de bu tür değişimlerin kaynakları olabilir (Labov, 1963; Lyons, 1968, s. 38-52; Bybee, 2015, s. 10).

Ses olaylarının diğer bir kısmı dilin eski dönemlerinde gerçekleşen değişimlerden oluşur. Bu tür değişmeler çoğu zaman sonuçlanmış olsa da bazen ikili biçimler de kullanılmaya devam eder. Bazen ise çağdaş dilde geçmişte gerçekleşen değişimlerin izleri kalır: Ana Türkçede ünlüsü uzun olan *ōt* kelimesi bu uzunluğu kaybetmiş, ancak *odun* kelimesindeki ünsüz ötümleşmesi gibi bir izi korunmuştur (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 76-77). Bu kuralın diğer bir örneği olan *kȫk > gök – göğü* kelimesindeki ötümleşme Gagauzcada gerçekleşmez ve *gök* kelimesinin çekimli biçimlerinde iki ünlü arasında dahi [k] değişmez: *gökün, gökü, gökä*.

Bir dile yabancı dilden alıntı kelimeler kopyalandığında genellikle verici dildeki şekillerinde kullanılmazlar, alıcı dilin yapısına uygun olarak uyarlanırlar. Örneğin Türkçeye Arapça, Farsça, Rusça, Fransıza, Çince gibi dillerden alınmış kelimelerde belli ses parçaları Türkçenin ses düzenine en yakın eşdeğerleriyle değiştirilmişlerdir: ikiz ünlüler tek ünlülere,

geniz ünlüleri ağız ünlülerine, uzun ünlüler kısa ünlülere dönüştürülmüştür (Johanson, 2007, s. 88).

Ses değişimleri kelimelerin çekim ve türetim eklerini aldığı zaman da gerçekleşebilir. Bu tür ses olayları morfonolojik boyutlu olduğu için ayrı başlık altında incelenecektir (bk. *3.2. Morfonolojik Nöbetleşmeler*).

3.1. KÖKLERDEKİ SES OLAYLARI

Köklerdeki ses olayları ünlü seslerin değişmesi, ünsüz seslerin değişmesi ve ünlüler ile ünsüzlerin oluşturduğu hecelerdeki değişimlerdir. Genelde değişime uğrayan seslerin arasında en az bir ortak özelliğin bulunması şarttır. Ünlüler önlük-artlık, genişlik-darlık ve düzlük-yuvarlaklık olmak üzere üç parametre özelliklerine sahiptirler. Uzunluk-kısalık parametresi anlam ayırıcıdır, ünlü uzaması ise eklenme sırasında meydana gelir. Köklerdeki uzunluk-kısalık ses olayları tamamlanmış durumda değildir, bu tür değişmeler nöbetleşme olduğu için morfonolojik özelliklerle birlikte ele alınır. Ünsüz değişmeleri ötümlülük-ötümsüzlük, benzeşme-aykırılaşma özelliklerinin birinde yapılan değişikliktir. Göçüşme, ünsüzlerin yer değiştirmesi olayıdır. Bu sınıflandırmaya ünlü ve ünsüz türemesi ve düşmesi de dahil edilmiştir. Hem ünlülerin hem ünsüzlerin değişime uğradığı ses olaylarından kaynaşma, büzülme ve hece düşmesi de incelenecektir.

3.1.1. Ünlü Daralması

/a/, /e/, /o/, /ö/ fonemleri, başta vurgusuz hecede olduğu durum olmak üzere bazen dar ünlülere dönüşür. Ünlü daralması hem Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine kadar uzayan zaman kesiminde değişen kelimelerde hem de Gagauzcanın Türkçeden farklılaşmaya başladığı son ikiyüz yıl içerisinde değişen sözcüklerde görülür. Ünlü daralması çoğu defa ikincil uzun ünlülerin oluşmasına neden olan ünsüz düşmesiyle birlikte gerçekleşir.

/a/ > /ï/. *Čïïrdïlaa* (II/59) "çağırdılar" < *çaar-* < E.T. *çākır-*, *yïkădïm* (III/48) "yıkadım" < E.T. *yayka-* (Clauson, 1972, s. 981; ESTYA, 1989, s. 77-78), *dïšărï* (VI/4) "dışarıya" < *dış* + *arı* < E.T. *taş* (DTS, 1969, s. 539).

/e/ > /i/ – çoğunlukla yabancı kökenli kelimelerde: *piisät* (III/113) "elli" < *pedisät* < Rus. *pyatdesyat*, *čipičilär* (IV/219) "ayakkabılar" < çepiç < Bulg. *çepitsi*, *biigir* (IX/76) "at" < *beygir* < Fars. *bār-gīr*, *čiiz* (XIII/9) "çeyiz" < *çeyiz* < Ar. *cihāz*, *telifonu* (XIV/3) "telefonu" < *telefon* < Rus. *telefon*, *biyaz* (XVI/46) "beyaz" < *beyaz* < Ar. *beyāż*.

/o/ > /u/ – *duudum* (I/1) "doğdum" < *doġ-* < E.T. *toġ-*, *suvănnï* (I/99) "soğanlı yemek" < *soġan* < E.T. *soġun* (DTS, 1969, s. 507), *yuurt* (X/68) "yoğurt" < *yoġurt* < E.T. *yoġur-* (ESTYA, 1989, s. 207-208).

Kopya kelimelerde: *luusă* (XIV/48) "lohusa" < *lohusa* < Yun. *lehoúsa*.

/ö/ > /ü/ – *übürlär* (IV/34) "öbürleri" < *öbür*, *düüšmäk* (XI/42) "dövüşmek" < *döv-* < *dög-* < E.T. *tög-* (ESTYA, 1980, s. 270), *süütlük* (XV/48) "söğütlük" < *sögüt*, *üüsüz* (XIV/15) "öksüz" < *öksüz* < E.T. *ögsüz* (Clauson, 1972, s. 116).

Kopya kelimelerde: *küüdän* (XII/167) "köyden" < *köy* < Fars. *kūy*.

3.1.2. Ünlü Genişlemesi

Dar ünlülerin genişlemesi Türkçede olduğu gibi (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 81) Gagauzcada da nadir görülen bir ses olayıdır (Özkan, 1996, s. 61). /ï/, /i/, /u/, /ü/ fonemleri hem Türkçe kökenli hem yabancı kökenli kelimelerde genişler.

/ï/ > /a/ – *patlăǯan* (IX/32) "domates" < *patlıcan* < Ar. *bādincān*.

/i/ > /e/ – *seftä* (I/109) "ilk kez" < *siftah* < Ar. *istiftāḥ*, *peškir* (VI/78) "havlu" < Fars. *pīşgīr*, keremet (IX/120) "kiramit" < *kiramit* < Yun. *keramídion*, *zere* (XIV/11) "zira" < *zira* < Fars. *zīrā*.

/u/ > /o/ – *lokum* (I/146) "börek" < Ar. *rāḥatu'l-ḥulḳūm* ~ Ar. *luḳma*, *okol* (I/148) "iğne" < Rus. *ukol*.

/ü/ > /ö/ – *gözäl* (II/7) “güzel” < *güzel* [bu şekil Valkaneş ağzında korunmuştur (Tukan, 1964, s. 39)] < gözel, *böön* (XI/95) “bugün” < *büün* < *bu gün*.

3.1.3. Öndamaksıllaşma

Türkçede /y/, /š/, /č/ gibi ünsüzlerin komşuluğundaki art damak ünlüleri ön damak ünlülerine dönüşür: *yaşıl* > *yeşil*, *bış*- > *piş*-, *yana* > *yine* (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 81). Gagauzcada yabancı dillerden kopyalanan bazı kelimelerde ünlü uyumuna uygun olarak ve bu kelimelerdeki ön damak ünlülerin etkisiyle öndamaksıllaşma gerçekleşir: *ǰimbizlen* (IV/154) “cımbız ile” < *cımbız* < Yun. *tsimbístra*, *tenä* (IV/72) < Fars. *dāne*, *aberlemää* (VIII/38) “haber vermek” < *haber* < Ar. *ḫabar*, *zerzeli* (XII/54) “zerdali” < *zerdeli* < *zerdali* < Fars. *zerdālū*.

Öndamaksıllaşma ses olayının görüldüğü diğer bir grup, Eski Türkçede art damak ünlülü olan fakat zamanla öndamaksıllaşan kelimelerdir: *bindän* (I/136) “binden” < E.T. *bıŋ* (DTS, 1969, s. 105), *piširirdi* (XI/13) “pişiriyordu” < E.T. *bış*- (ESTYA, 1978, s. 161-162), *dizledeǰek* (XV/118) “diz üstüne koyacak” < *diz* < E.T. *dīz* (ESTYA, 1980, s. 336).

3.1.4. Artdamaksıllaşma

Ön damak ünlülerinin art damak ünlülerine dönüşme olayına artdamaksıllaşma denir. Bu ses olayı çok yaygın olmamasıyla birlikte daha çok yabancı kökenli kelimelerde görülür. Kimi defa bu değişim ünlü uyumu sürecinde gerçekleşirken, kimi defa ünlü uyumuna aykırı olan örneklere rastlanır.

Tükçe kökenli kelimelerde: *yïnanmïyǰïz* (I/28) “inanmayacağız” < *inan*- < E.T. *ınan*- (DTS, 1969, s. 218),

Yabancı kökenli kelimelerde: *avezim* (III/66) “hevesim” < *heves* < Ar. *heves*, *yïnsan* (V/24) “insan” < Ar. *insān*, *saroš* (VI/64) “sarhoş” < Fars. *serḫōş*, *vakït* (IX/66) “zaman” < *vakit* < Ar. *vaḳt*, *penčerăsï* (XII/7) “penceresi” < *penčerä* < Fars. *pencere*.

3.1.5. Yuvarlaklaşma

Dudak ünsüzleri ve yuvarlak ünlülerinin etkisinden ve diğer nedenlerden dolayı düz ünlüler yuvarlak ünlülere dönüşebilir. Yuvarlaklaşma çoğu kez /b/, /p/, /m/, /v/ dudak ünsüzleri komşuluğunda gerçekleşir.

Yuvarlaklaşma hem Türkçe kökenli hem de kopya kelimelerde görülür:

büük (I/98) "büyük" < *büyük* < E.T. *bedük* (DTS, 1969, s. 91), *suva* (X/102) "sığ" < E.T. *sıġ* (DTS, 1969, s. 502), *bobam* (XI/42) "babam" < *baba*, *kapusunu* (XIV/26) "kapısını" < E.T. *kapıġ* ~ *kapuġ* (ESTYA, 1997, s. 274), *bučuk* (XV/52) "buçuk" < E.T. *bıçuq* (DTS, 1969, 105).

ǰöbündän (IV/122) "cebinden" < *cep* < Ar. *ceyb*, *čöšmenin* (IX/29) "çeşmenin" < Fars. *çeşme*, *romun* (IX/103) "Rumen" < Rum. *român*, *popaz* (IX/67) "papaz" < Yun. *papás*, *oloy* (XII/16) "ayçiçeği yağı" < Yun. *élaion*.

3.1.6. Düzleşme

Yuvarlak ünlülerinin düzleşme olayı çok yaygın olmamakla birlikte hem tarihi süreç içerisinde değişime uğramış kelimelerde hem de kopyalanan sözcüklerde gerçekleşir.

bïrăda (II/48) "burada" < *burada* < *bu arada*, *bïldïr* (III/172) "geçen yıl" < E.T. *bıldur* (DTS, 1969, s. 105), *yïkărdan* (V/9) "yukarıdan" < *yukarı* < E.T. *yokarı* ~ *yokaru* (ESTYA, 1989, s. 213-214), *yïmïrta* (X/156) "yumurta" < *yumurta* < E.T. *yumurtġa* (Clauson, 1972, s. 938).

bïkă (I/112) "lokma" < Rum. *bucă* < Lat. *bucca* (Dvoretskiy, 1976, s. 138), *vïčtilim* (IV/7) "öğretmenim" < Rus. *uçitel*, *ateţ* (IX/62) "peder" < Rus. *otets*, *firïnda* (XI/13) "fırında" < Ar. *furn* ~ Yun. *foúrnos* ~ Lat. *fornos*, *mïndar* (XI/11) "kirli" < *murdar* < Fars. *murdār*, *kalkoz* (XI/152) "kolhoz" < Rus. *kolhoz*, *ugăl* (XII/129) "köşe" < Rus. *ugol*.

Düz ünlülerin telaffuz açısından daha kolay söylenen ve boğumlanma sürecinde daha az çaba gerektiren sesler olmasına rağmen bir çok örnekte yuvarlak ünlüler korunmuş

durumdadır. Bu değişimi dudak ünlülerinin engellediği öne sürülür (bk. Demir ve Yılmaz, 2011, s. 84).

čabuk (I/92) “çabuk”, *čamur* (V/4) “çamur”, *tauklărïnï* (XV/55) “tavuklarını”, *yaamur* (XVI/49) “yağmur” gibi bazı kelimelerde yuvarlak ünlüler korunmuştur.

3.1.7. Ünlü Türemesi

Çoğunlukla alıntı kelimelerde ünsüz çiftlerini ayrı hecelere bölmek ve dolayısıyla bu kelimelerin söylenmesini kolaylaştırmak amacıyla /a/, /i/, /ï/, /u/ gibi ünlüler türer. Türeyen ünlü sesler kelime başında, ortasında ve sonunda olabilir.

Türkçe kökenli kelimelerde ünlü türemesi çok az görülür: *komušu* (I/109) “komşu” < *komşu* < E.T. *qonşı* (ESTYA, 2000, s. 67-68). Bununla birlikte bu değişiklik kesinlik kazanmış sayılamaz, aynı konuşucu hem *komušu* (X/44) hem de *komšu* (X/55) şekillerini kullanabilir.

Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin Gagauzcaya Türkçeden türemiş ünlüyle kopyalanmasına Dmitriyev (1962a, s. 222) dikkat çekmiştir. Genelde bu kelimelerde türeyen ünlüler kalıcıdır ve kökler ek aldığı zaman düşmezler: *ömür* (I/124) “ömür” < Ar. *ʿumr*, *kahïr* (I/180) “kahır” < Ar. *ḳahr*, *čivit* (III/92) “çift” < *çift* < Fars. *cuft*, *vakït* (VII/12) “vakit” < Ar. *vaḳt* – *vakïdï* (XII/7), *fikir* (I/32) “fikir” < Ar. *fikr* – *fikirimä* (V/14), *šükür* (XI/163) “şükür” < Ar. *şukr*. Bu tür sözcüklerin bazılarında ünlüyle başlayan ek getirildiği zaman türeyen ünlü düşer: *akïl* (IV/36) “akıl” < Ar. *ʿaḳl* – *aklïmïza* (I/91).

Aynı hecede birkaç ünsüzün yan yana gelmesi mümkün olan Rusçadan kopyalanan sözcüklerde iç ve son seste ünlü türemesi daha çok örneklerde kaydedilir: *rubankă* (III/43) “rende” < Rus. *rubanok* < Alm. *Raubank*, *registrăynăn* (III/126) “register ile” < Rus. *registr* < Lat. *registrum*, *Magnităgorskidä* (IV/66) “Magnitogorsk şehrinde” < Rus. *Magnitogorsk*, *kirvat* (IV/123) < Rus. *krovat* < Yun. *krávvatos*, *kumbaynăda* (X/99) “biçerdöver” < Rus. *kombayn* < İng. *combine*, *počerkăm* (XII/122) “el yazım” < Rus. *poçerk*, *podarkă* (XIV/37) “hediye” < Rus. *podarok*, *komunizmă* (XV/16) “komünizm” < Rus. *kommunizm* < Fr. *communisme*.

3.1.8. Ünlü Düşmesi

Köklerde ünlü düşmesi yaygın bir olay değildir, daha çok köklerin ek aldıkları sırada nöbetleşme hâlinde belirmiş olur. Köklerdeki ünlü düşmesi genelde sözcüklerin söylenmesinde daha az çaba harcamak için hecelerin yapısını etkiler. Kelime başında veya ortasında bir ünlünün düştüğünde kelimenin hece sayısı da azalır. Bazen bu ses olayı ünsüz çiftlerinin oluşmasına yol açar: *karšlăšălïm* (I/95) "karşılaşalım" < *karşılaş*- < *karşı*, *pazertsi* (III/141) "pazartesi" < *pazertesi* < *pazar ertesi*, *braktïk* (IV/119) "bıraktık" < *bırak*- < **bır*- (ESTYA, 1978, s. 307-308), *škembeli* (VI/78) "işkembeli" < *işkembe* < Fars. *şikenbe*, *moldvan* (II/39) "Moldovalı" < Rum. *moldovan*, *šavk* (X/12) "ışık" < *şafak* < Ar. *şefaḳ*.

Ünlü çiftlerinin oluşmadığı diğer örneklerde ünlü düşmesiyle kelimenin hece sınırları değişir: *nezman* (VI/29) "ne zaman" < *ne zaman*, *yepsi* (IX/117) "hepsi" < *hepsi* < *hepisi*, *orda* (X/39) "orada" < *orada*, *yalnïz* (XII/57) "yalnız" < E.T. *yalŋus* < *yalıŋ* (Clauson, 1972, s. 929-930), *kabletsinnää* (XII/152) "kabul etsinler" < *kabul et*-.

Aynı durum özel isimlerde de görülür: *Angilnă* (IX/51) < Yun. *Angelina*, *Nüklay* (XV/6) < Rus. *Nikolay* < Yun. *Nikolaos*.

3.1.9. Ünsüz Düşmesi

Gagauzcada ünsüz düşmesi hem art zamanlı hem eş zamanlıdır. Yabancı dillerden kopyalanan bazı kelimelerde de Gagauzcaya uyarlanma sürecinde ünsüz düşmesi gerçekleşmiştir. Çeşitli nedenlerden düşen /g/, /h/, /k/, /r/, /v/, /y/ ünsüzlerinden /h/ ünsüzü telaffuz özelliklerinden dolayı düşmeye en yatkın sestir (Pokrovskaya, 1964, s. 66). /t/ ve /l/ ünsüzlerinin düştüğü örneklerin sayısı ise çok sınırlıdır.

Eski Türkçede ünsüzlü olan *kapıg*, *ölüg*, *yalgan*, *ol*, *bol*- gibi kelimeler Türkçedeki gibi değişmiştir: *kapu* (I/92) "kapı", *ölü* (I/183) "ölü", *o* (II/66) "o", *yalan* (VI/58) "yalan", *oldu* (XI/137) "oldu".

üzär (I/123) "yüzer" < *yüz*, *nasï* (VI/49) "nasıl" < *nasıl* < *ne asıl*, *soră* (VIII/3) "sonra" < *sonra* < *soŋra*, *beki* (X/3) "belki" < *belki* < Ar. *bel* + Fars. *ki*, *angïsï* (X/129) "hangisi" < *hangi* < E.T. *kangı*, *šini* (XI/12) "şimdi" < *şindi* < E.T. *uş imdi*.

Kopya kelimelerde ünsüz düşmesi daha yaygındır: *luusă* (I/113) < *lohusa* < Yun. *lehoúsa*, *anătărï* (II/24) "anahtarı" < *anahtar* < Yun. *anihtérion*, *azïrla* (III/20) "hazırla" < *hazırla-* < Ar. *ḥāżir*, *poyeza* (IV/110) "trene" < Rus. *poezd*, *daul* (VI/20) "davul" < *davul* < Ar. *ṭabl*, *plasmăslaa* (VI/76) "plastik kaplar" < Rus. *plastmassovıy* < Lat. *plasticus*, *zeem* (VIII/11) "zira" < *zerem* < Fars. *zīrā*, *kresniţă* (X/58) "sağdıcın eşi" < Rus. *krestnitsa*.

Yabancı dillerden kopyalanan sözcüklerde ikiz ünsüzler çoğu zaman tekleşir: *yevelki* (II/2) "eski" < *evvelki* < Ar. *evvel*, *kere* (III/167) "kere" < Ar. *kerre*, *teritoriyăsïna* (IX/54) "topraklarına" < Rus. *territoriya* < Lat. *territorium*, *betva* (X/29) "beddua" < *beddua* < Fars. *bed* + Ar. *duʿā*, *komunizmă* (XV/16) "komünizm" < Rus. *kommunizm* < Fr. *communisme*.

3.1.10. Ünsüz Türemesi

Ünsüz türemesi olayının sistematik olmamasına rağmen derlenen metinlerden yola çıkarak bazı genellemeler yabılabilir. Gagauzcanın diğer ağızlarında yaygın olan ön seste /h/ türemesi (Pokrovskaya, 1964, s. 72; Özkan, 1996, s. 91; Stamova, 2001, s. 119) Kıpçak kasabasında görülmeyen bir özelliktir. /y/ ünsüzü ise kelime başında türeyen ünsüzlerden en çok rastlanan sestir: *yïnănărak* (I/46) "inanarak" < *inan-* < E.T. **ina-* (Bang, 1918/19, s. 11), *yïslăttïm* (IV/55) "ıslattım" < E.T. *ısla-* ~ *suvla-*, *yelinnen* (XII/31) "eli ile" < *el* < E.T. *elig* (ESTYA, 1974, s. 260).

Yuvarlak ünlüyle başlayan sözcüklerde ön seste /v/ ünsüzü de türeyebilir: *vučtili* (IV/6) "öğretmen" < Rus. *uçitel*, *vuže* (VIII/40) "artık" < Rus. *uje*.

İkiz ünlülerin arasında türeyen ünsüzler de çoğunlukla alıntı kelimelerde görülür (Stamova, 2001, s. 121): *duva* (I/124) "dua" < Ar. *duʿāʾ*, *kayïl* (V/38) "razı" < Ar. *ḳāʾil*, *büveǰek* (XV/120) "büyüyecek" < *büü-*.

Kelime sonunda geniz ünsüzleri ve çok nadir olarak /y/ türer: *kimseydän* (I/192) “kimseden” < *kimse* < *kim ise*, *bekim* (II/53) “belki” < *belki*, *birtaan* (IV/25) “bundan sonra” < *bir taa* < *bir daha*, *srazum* (XVI/6) “hemen” < Rus. *srazu*.

3.1.11. Ünsüz Ötümleşmesi

Kelime başındaki ötümsüz ünsüzlerin bir kısmı tarihi süreç içerisinde ötümlü ünsüzlere dönüşmüş olup bugünkü Türkçede korunmaya devam eder. Aynı kelimeler Gagauzcada da ötümlü ünsüzlüdür: *gel-* < E.T. *kel-*, *diil* < E.T. *tegil*, *dil* < E.T. *tıl* (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 96). Değişime uğramış ortak kelimelerden başka Türkçede ötümsüz, Gagauzcada ise ötümlü ünsüzlü olan Türkçe kökenli sözcükler de mevcuttur. Bunun yanı sıra alıntı kelimelerde de ön, iç ve son seste ötümlüleşme görülür, iç sesteki ötümlüleşmenin nedenlerinden biri ötümsüz ünsüzün iki ünlü arasında kalmasıdır.

/k/ > /g/ – *gün* (I/91) “gün” < E.T. *kün*, *gibi* (XI/136) “gibi” < O.T. *kibi*, *gördük* (XVI/10) “gördük” < E.T. *kör-*.

/k/ > /v/ – *avšămdan* (XII/16) “akşamdan” < *akşam* < E.T. *aḫşam* (DTS, 1969, s. 71-72).

/p/ > /b/ – *brezent* (IV/12) “mevcut” < Rum. *prezent*.

/t/ > /d/ – *dattïm* (VII/5) “tattım” < E.T. *tāt-* (ESTYA, 1980, s. 163).

/s/ > /z/ – çoğunlukla yabancı kökenli kelimelerde: *stavroz* (I/25) “haç” < Yun. *stávros*, *aliz* (III/111) “gerçek” < Ar. *ḫāliṣ*.

/f/ > /v/ – *vïzlï* (I/18) “hızlı” < *hızlı*, *kavădărlar* (I/47) “arkadaşlar” < *kafadar* < Ar. *ḳafā* + Fars. *dār*, *čivit* (IV/100) “çift” < Fars. *cuft*, *vasüle* (IV/106) “fasulye” < *fasüle* < Yun. *fasoúlia*, *lav* (X/62) “kelime” < Fars. *lāf*, *kavăsï* (XI/25) “kafası” < Ar. *ḳafā*. Bu değişim Kıpçak kasabası ağzının tipik fonetik özelliğidir.

3.1.12. Ünsüz Ötümsüzleşmesi

Ötümlü ünsüzlerin çeşitli nedenlerden dolayı ötümsüz çiftleriyle değişmesine ötümsüzleşme olayı denilir. Ötümlü ünsüzlerin ötümlüleştiği örneklerde yabancı dillerden kopyalanan sözcüklere göre Türkçe kökenli kelimelerin sayısı çok azdır. Alıntı sözcüklerin sonunda ötümlü ünsüzler, bu kelimelerin diğer Türk dillerinde olduğu gibi kelime sonunda ötümlü ünsüz bulundurmayan Gagauzcaya uyarlanma sürecinde ötümsüzleşir.

/b/ > /p/ – *parmaklărï* (XI/134) "parmakları" < E.T. *barmak* (ESTYA, 1978, s. 66), *pindik* (XII/49) "bindik" < *bin-* < E.T. *min-* (ESTYA, 2003, s. 68-70).

Kopya kelimelerde: *klup* (XIV/57) "kulüp" < Rus. *klub* < Alm. *Klub*.

/d/ > /t/ – *trut* (III/46) "zahmet" < Rus. *trud*, *got* (III/170) "yıl" < Rus. *god*, *gorăttan* (IV/149) "şehirden" < Rus. *gorod*.

/g/ > /k/ – *kayïp* (II/68) "kayıp" < Ar. *ġayb*, *nalok* (XI/55) "vergi" < Rus. *nalog*, *kayet* (X/129) "gayet" < Ar. *ġāyet*.

/z/ > /s/ – *kïskărdăšlărnï* (I/121) "kız kardeşlerini" < *kız kardaş*.

/ž/ > /š/ – *garăštan* (V/18) "garajdan" < Rus. *garaj* < Fr. *garage*, *druškălar* (XIII/28) "arkadaş kızlar" < Rus. *podrujka*.

/ž/ > /č/ – *bagăčlar* (IV/114) "bagajlar" < Rus. *bagaj* < Fr. *bagage*.

/ǰ/ > /č/ – *penčeră* (III/48) "pencere" < Fars. *pencere*.

3.1.13. Ünsüz Benzeşmesi

Dillerde en az çaba ilkesi gereği kelimelerin söylenmesini kolaylaştıran diğer bir ses olayı benzeşmedir. Ünsüzlerin birbirini boğumlanma yeri veya şekli açısından kendilerine benzer duruma getirmesi ünsüz benzeşmesi olarak adlandırılır. Önceki ses sonraki sesi etkilediğinde ilerleyici, geride olan ses öncekini etkilediğinde ise gerileyici benzeşme söz konusudur. Yakın benzeşme için iki sesin yan yana olması şartı aranırken, uzak benzeşme farklı hecelerde bulunan sesler arasında gerçekleşir (Ashby ve Maidment, 2005, s. 140).

/nl/ > /nn/ – *annïyǰïïnïz* (I/23) “anlayacaksınız” < *anla-* < E.T. *āŋla-* (ESTYA, 1974, s. 153), *dinnenyeelă* (VI/27) “dinleniyorlar” < *dinlen-* < E.T. *diŋ-* < *tın-* (ESTYA, 1980, s. 343-344).

/md/ > /nd/ – *šindi* (II/67) “şimdi” < *şimdi* < E.T. *uş imdi*.

/nb/ > /mb/ – çoğunlukla yabancı kökenli kelimelerde: *bomboli* (I/12) “şeker” < Rum. *bomboane* < Fr. *bonbon*, *pembä* (X/150) “pembe” < Fars. *penbe*, *čember* (X/152) “başörtüsü” < Fars. *çenber*, *ambărlar* (XII/81) “ambarlar” < Fars. *anbār*.

/hč/ > /šč/ – *bašča* (IX/32) “bahçe” < Fars. *bāġçe*.

3.1.14. Ünsüz Aykırılaşması

Benzeşme olayının tersi sayılabilecek aykırılaşma, boğumlanma özellikleri aynı veya yakın olan iki sesin ortak özelliklerinin azalmasıyla ortaya çıkan bu seslerin farklılaşmasıdır. Değişen ses etkilendiği sesle yan yana olabileceği gibi aralıklı da olabilir. Uzak aykırılaşma ünlü uyumunun bozulduğu örneklerde görülür: *buttibi* (II/40) “sözde” < Rus. *budto bı*. Benzeşmeye kıyasla daha az görülen aykırılaşma, ünlülere göre ünsüzler arasında daha yaygındır.

/l...l/ < /n...l/ – *senselesinin* (V/39) “akrabasının” < Ar. *silsile*.

/n...n/ < /l...n/ – *patlăǰan* (XIV/1) “domates” < Ar. *bādincān*.

/r...r/ < /n...r/ – *mïndar* (XI/11) “kirli” < Fars. *murdār*.

/m...n/ < /m...l/ – *bomboli* (I/12) “şeker” < *bomboni* < Rum. *bomboane*.

Ergin’e göre “Türkçede bir aykırılaşma temayülü değil, aksine, çok kuvvetli bir benzeşme temayülü vardır” (2009, s. 54). Aynı durum Gagauzca için de geçerlidir.

3.1.15. Göçüşme

Bir kelimedeki seslerin birbirinin yerine geçmesine göçüşme veya yer değiştirme denir. Göçüşme hem ünsüzler arasında hem de ünlüyle ünsüz arasında gerçekleşebilir. Çocuk

konuşmasının özelliklerinden biri sayılabilir: *Glišuri* (VI/29) “erkek ismi” < *Grişuli* < *Grişă*. Bu olay, bir bütün oluşturan usunların niteliği ve niceliği onların sıralanışından daha kolay algılandığından kaynaklanabilir.

Gagauzcada göçüşme olayı çok yaygın olmadığına göre bu araştırmanın temelini oluşturan metinlerde de örnekleri azdır: *čölmek* (II/31) “çömlek” < *çömlek*, *yarmïšar* (VI/24) “yarımşar” < *yarımşar*, *gölmek* (IX/112) “gömlek” < *gömlek* < E.T. *köŋläk* (DTS, 1969, s. 315).

3.1.16. Kaynaşma

Kaynaşma, ünlüyle biten bir kelimenin ünlüyle başlayan bir kelimeyle yan yana geldiğinde bu ünlülerin birleşmesidir. Bazı örneklerde kaynaşma ünlünün uzamasına yol açabilir.

nečin (I/20) “niçin” < *ne için*, *nasï* (III/40) “nasıl” < *ne asıl*, *böölä* (IV/232) “böyle” < *bu ölä*, *töölä* (VIII/29) “şöyle” < *te ölä*, *nestä* (X/130) “şey” < *nesne* < *ne ise ne*, *töörda* (XIII/16) “işte orada” < *te orada*.

3.1.17. Hece Düşmesi

Kelimenin veya birleşmiş kelimelerin aynı sesli veya yakın sesli heceleri düşebilir. Konuşma dilinde en az çaba yasası gereği gerçekleşen hece düşmesi çoğu zaman yazıya yansımayan bir olaydır (Ergenç ve Uzun, 2020, s. 272).

lääm (I/35) “lazım” < Ar. *lāzim*, *šin* (I/166) “şimdi” < *şindi*, *pazertsi* (III/139) “pazartesi” < *pazar ertesi*, *šinään soră* (IV/22) “şimdiden sonra” < *şindidän sora*, *zveno* (XI/46) “kolhozda grup başkanı” < Rus. *zvenyevoy*.

3.2. MORFONOLOJİK NÖBETLEŞMELER

Antik gramercilerden başlayarak XX. yüzyılın başına kadar yapılan dil araştırmalarında morfonolojiye yeterince önem verilmediğine Prag Dil Bilim Çevresinin önde gelen

isimlerinden Trubetskoy dikkat çekmiştir. Trubetskoy'un kullandığı tanıma göre morfonoloji, bir dilin fonolojik kompozisyonlarının morfolojik amaçla kullanılmasının araştırılmasıyla meşgul olan gramer alanıdır (1931, s. 160). Hem fonoloji hem de morfolojiyle ilgili olan morfonoloji, morfemlerin fonolojik değişimlerini inceleyen bir alan olarak da tanımlanabilir. Köklere ve eklere morfem ya da diğer deyişle biçim birimi denir. Dilin semantik boyutu olan en küçük parçası olan morfemin varyantları ise alomorf olarak adlandırılır[11].

Trubetskoy morfonolojinin ana hatlarını şu şekilde belirler (1967, s.116-117):

1. Morfemlerin fonolojik yapısı teorisi.

2. Morfemlerin birleşme sırasında gerçekleşen ses değişimleri teorisi.

3. Morfolojik işlevi üstlenen ses nöbetleşmeleri teorisi.

Morfemlerin fonolojik yapısı ve envanteri bu çalışmanın sınırları dışında bırakılarak eklenme sırasında köklerde ve eklerde nöbetleşme hâlinde gerçekleşen ses değişimleri ele alıncaktır.

3.2.1. Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi

Ünlülerin sıfırla nöbetleşmesi, ünlü düşmesinin ancak eklenme sırasında gerçekleştiği ve dolayısıyla morfemlerin iki varyantlı şekilde kullanıldığı kelimelerde görülür.

-ArI ekiyle kurulmuş yer zarflarının *-DA*, *-DAn* ve *-sI* eklerini ve *bïra*, *ora*, *nere* zarflarının *-DA* ve *-DAn* eklerini aldığında: *dïšărï* (VI/4) ~ *dïšărda* (VI/5), *ičeri* (I/75) ~ *ičerdä* (IV/143) ~ *ičersini* (I/155), *yïkărï* (IX/30) ~ *yïkărdan* (III/138) ~ *yïkărsï* (X/150), *bïrăda* (II/48) ~ *bïrda* (II/47), *orăda* (II/18) ~ *orda* (XII/44) ~ *ordan* (XIV/30), *nerăda* (I/183) ~ *nerdă* (VI/58).

[11] Dil bilimi ekollerine göre terim envanteri farklılık gösterebilir (bk. Kaseviç, 1986; Polivanov, 1991; Avrutina ve Guzev, 2014, s. 10-11).

ileri yer zarfı *-kI* ve *-LA-* eklerini aldığında: *ileri* (XII/67) "ileriye" ~ *ilerki* (XI/138) "eski" ~ *ilerläämiyǰiz* (I/28) "gelişemeyiz".

Orta hecede vurgusuz pozisyonda olan dar ünlünün bazı durumlarda düştüğü görülür: *sayïlyer* (XIII/21) ~ *saylyer* (XII/5) "demek", *kayïp oläǰeklar* (II/68) "kaybolacaklar" ~ *kaybeldilär* (IX/50) "kayboldular", *yanïldï* (XV/113) "yanıldı" ~ *yannïš* "yanlış".

Dar ünlüler kelime sonunda vurgusuz açık hecelerde de düşer: *nerăyï* (I/84) ~ *nerăy* (XII/15) "nereye", *kliseyi* (II/36) ~ *klisey* (XV/109) "kiliseyi", *tabliţăyï* ~ *tabliţăy* (I/17) "tabloyu", *liniyăyï* ~ *liniyăy* (XI/88) "demir yolunu".

Ünsüzle biten kelimelere ünsüzle başlayan ekler getirildiğinde morfemlerin arasında bağlama ünlüsü olan bir yardımcı ses türer: *kïz* ~ *kïz-ï-m* (I/60) "kızım", *yev* (IV/177) ~ *yev-i-miz* (XIV/9) "evimiz", *yazmaa* (I/5) ~ *yaz-ï-lmïš* (X/48) "yazılmış". Bu nöbetleşme Türkçenin de tipik morfonolojik özelliklerindendir (Aslan, 2006, s. 550; Demir ve Yılmaz, 2011, s. 115).

Şimdiki zaman ekinin eski şeklinde kök ile *-yor* ekinin arasında üreyen dar ünlü sıfırla nöbetleşir: *salver-i-yor* (IX/32), *gel-i-yor* (IX/38), *ol-u-yor* (IX/67) ~ *sayïlyor* (IX/12), *alyor* (IX/90), *olyor* (XV/71).

3.2.2. Geniş Ünlü ~ Dar Ünlü Nöbetleşmesi

Fiillerin vurgusuz orta hecelerinde bulunan geniş ünlüler eklenme sırasında dar ünlülerle nöbetleşir: *üsteleer* (III/68) "tepeliyor" ~ *üsteliyǰek* (I/57) "kazanacak", *gelme* (XIV/67) "gelme" ~ *gelmiyǰäm* (III/65) "gelmeyeceğim", *aalamă* (XII/24) "ağlama" ~ *aalïyrak* (IX/92) "ağlayarak", *aläǰam* (IV/92) "alacağım" ~ *aläǰek* (XVI/30) "alacak" ~ *aläǰïklar* (IX/104) "alacaklar".

Bundan başka söz konusu daralma vurgulu hecelerde de olabilir: *daalïšăǰez* ~ *daalïšăǰïz* (X/21) "dağılacağız", *iyeǰäm* (XI/22) "yiyeceğim" ~ *iyeǰän* (IX/109) "yiyeceksin" ~ *iyeǰiydik* (XVI/77) "yiyecektik".

3.2.3. /a/ ~ [ê] Nöbetleşmesi

İki ve daha çok heceden oluşan ve ünlüyle biten kelimeler yükleme ekini aldığında /y/ ünsüzünün arkasında gelen dar ünlü düşebilir: träpkă + yï > *träpkăy* "paçavrayı", *kapu + yu* > *kapuy* (XII/10) "kapuyu", *tetradi + yi* > *tetradiy* (IV/32) "defteri", *köprü + yü* > *köprüy* (III/96) "köprüyü". Ek alan tabanın son sesi olan /a/ fonemi, yükleme ekinin /ï/ ünlüsü düştüğünde [ê] sesiyle nöbetleşir: *ţena* (III/146) "fiyat" ~ *ţenêy* (III/151), *dana* (XVI/40) "dana" ~ *danêy* (XI/92), *para* (I/65) "para" ~ *parêy* (VI/44).

3.2.4. /ä/ ~ /a/ Nöbetleşmesi

Teklik birinci ve ikinci şahıs zamirleri yönelme eki aldıklarında ön damak /ä/ ünlüsü art damak /a/ ünlüsüne dönüşür: *bän* (IV/150) > *bana* (II/63), *sän* (V/27) > *sana* (XII/48).

Bu dönüşüm süreci geçmişte tamamlanmıştır. Ana Türkçede ve daha erken dönemlerdeki *bän* ve *sän* zamirlerinin rekonstrüksiyonu ile ilgili yaklaşımlar arsında birlik yoktur. Şçerbak teklik birinci şahıs zamirinin **pän*, Räsänen **mi(n)*, Aşnin ise **bi* şeklinden geliştiğini savunurlar (ESTYA, 2003, s. 51-52). Clauson'a göre bu zamirin farklı varyantlarından en eskisi *ben*'dir (1972, s. 346).

Clauson'un görüşü kabul edildiğinde söz konusu zamirlerin artdamaksıllaşması şöyle açıklanır (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 109):

ben-ke > *ben-ge* > *beŋe* > *baŋa* > *bana*.

sen-ke > *sen-ge* > *seŋe* > *saŋa* > *sana*.

3.2.5. [ä] ~ [e] Nöbetleşmesi

Birinci bölümde, /ä/ foneminin varyantlarından söz edilerek bu nöbetleşmeye değinilmiştir. Gagauzcadaki /ä/ foneminin özelliklerinden biri, vurgusuz orta hecelerde yarı dar [e] ünlüsüne dönüşmesidir. Vurgu genellikle eklenme sırasında yerini değiştirdiğine göre [ä] ~ [e] nöbetleşmesi sözcük köklerinde ve eklerde gerçekleşir.

Köklerdeki nöbetleşme: *bän* (I/147) "ben" ~ *benim* (I/158) "benim", *nestä* (II/40) "şey" ~ *nestelär* (III/39) "şeyler", *derä* (III/97) "nehir" ~ *derenin* (XII/99) "nehrin", *rendä* (III/65) "rende" ~ *rendelär* (III/43) "rendeler".

Eklerdeki nöbetleşme: *köšedä* (IX/61) "köşede" ~ *köšedekinin* (IX/62) "köşedekinin", *yekmeklär* (VI/15) "ekmekler" ~ *yekmekleri* (XI/38) "ekmekleri", *imää* (I/105) "yemek" ~ *imeelik* (XIII/34) "yiyecek", *tepä* (X/97) "yığın" ~ *tepeǰik* (I/57) "tepecik", *biberlärdi* (XI/140) "biberliyordu" ~ *biberleyip* (I/143) "biberleyip".

Çekimli kelimelerde vurgu son heceden önceki hecelerde olduğu hâlde çokluk eki üzerine ikinci vurgu düşer. Bu yüzden ön damak ünlülü örneklerde çokluk eki son heceyi oluşturduğunda *-lär* şeklinde kalır ve nöbetleşme gerçekleşmez: *moBİLniklär* (I/55) "cep telefonları", *TURnelärnen* (I/66) "turnalar ile", *TApičkilär* (III/91) "terlikler", *kesärmišlär* (IV/54) "kesiyorlarmış", *biZİMkilär* (IX/34) "bizimkiler", *ölDÜRmedilär* (XI/9) "öldürmediler", *keseǰİYdilär* (XVI/77) "kesecektiler".

3.2.6. Ünlü Uyumları ve Alomorf Nöbetleşmeleri

Gagauzcada diğer Türk dillerinde olduğu gibi ünlü uyumları kuralları gereğince eklenme sırasında tek varyantlı ekler hariç olmak üzere kökteki ünlülerin önlük-artlık ve düzlük-yuvarlaklık niteliklerine göre eklenen morfemlerin köklere uygun alomorfları seçilir. Tek morfemin varyantları olan alomorflar fonetik açıdan farklılaşsa da semantik açıdan aralarında hiç bir fark yoktur. Örneğin çokluk ekinin altı alomorfu vardır {*-LAr*}: {*-lar, -lär, -ler, -nar, -när, -ner*}.

Tek biçimli olan *-yor, -liin* < *-leyin, -(y)kăn/-(y)kănă* < *-iken* gibi ekler ünlü uyumlarına girmezler: *geliyor* (IX/40), *küčükkănă* (IV/124), *gelirkăn* (XII/148), *avšamliin* (III/139), *sabaaliin* (XII/93).

Önlük-artlık uyumu: Tükçe veya yabancı kökenli kelime tabanlarındaki ünlülerin önlük ya da artlık niteliklerine göre eklerin ön damak ünlülü ya da art damak ünlülü alomorfları tercih edilir. {*-(y)A*}: *kimseyä* (V/15) "kimseye", *kakuya* (XII/108) "ablaya", {*-LAr*}:

stameskălar (III/43) “keskiler”, *gittilär* (IV/144) “gittiler”, {*-mA*}: *gelmärmiš* (XIV/26) “gelmiyormuş”, *gelmesin* (XIV/53) “gelmesin”, *almădïm* (I/72) “almadım”.

Düzlük-yuvarlaklık uyumu: geniş ünlülü ekler önlük-artlık uyumuna göre değişiklik gösterirken, dar ünlülü ekler hem önlük-artlık hem de düzlük-yuvarlaklık uyumuna girerler. Buna göre eklenme sırasında düz ünlülerden sonra düz ünlüler, yuvarlak ünlülerden sonra ise yuvarlak ünlüler gelir. {*-LIk*}: *iišillik* (X/75) “yeşillik”, *aščïlïk* (I/97) “aşçılık”, *saroščuluk* (I/64) “sarhoşluk”, *karănnïk* (XII/65) “karanlık”, *süütlük* (XV/49) “söğütlük”, {*-CIk*}: *šekerčik* (I/12) “şeker parçası”, *komnătăjïk* (IV/141) “küçük oda”.

Türkçedeki gibi *mI* soru edatı da ünlü uyumlarına girer (Aslan, 2006, s. 556). {*-mI*}: *dedilär mi* (XV/59) “dediler mi”, *pazï mï, pită mï* (IV/62) “pazı mı çörek mi”, *yok mu* (XIV/24) “yok mu”, *üč mü, dört mü* (XVI/69) “üç mü dört mü”.

3.2.7. ∅ ~ /n/ Nöbetleşmesi

Bu, šu, o ve *kendi* zamirlerinin çekiminde, üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra gelen hâl eklerinde ve ilgi ekini alan sözcük tabanı ünlüyle biterse ilgi ekinin başında /n/ ünsüzü türer. Bu sesin Türkçede *-ki* aitlik ekinden sonra da türediği bilinir, fakat Gagauzca *-kI* ekinden sonra çekim eklerinde türemez: *bizimkiyä*, *içindekidän*, *dïšărdăkïda*. Derlenen metinlerde geçen *köšedekinin* (IX/62) örneğinde /n/ sesi ilgi ekine aittir.

Bu, şu ve *o* zamirlerinin çekiminde türeyen /n/ sesinin bu kelimelerin yalın hâlinde düşen, fakat tabanların ek aldığında yeniden beliren son sesi olduğu görüşü öne sürülür. Tekin’e göre “3. kişi iyelik eki almış isimlerin çekiminde çekim eklerinden önce zamir /n/’sinin belirmesi, 3. kişi iyelik ekinin kökeni ile ilgilidir. 3. kişi iyelik eki, aslında, Ana Altay dilindeki 3. kişi zamiri **in*’den başka bir şey değildir” (1980, s. 10). Bu yaklaşım benimsendiğinde ∅ ~ /n/ nöbetleşmesinin, zamir tabanlarında düşen arkaik /n/ foneminin bu zamirlerin ya da zamir kökenli üçüncü kişi iyelik ekinin çekimi sırasında restore edilmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz (Gülsevin, 1990, s. 187; Aslan, 2006, s. 549).

İşaret ve dönüşlülük zamirlerinde: *bu* (IV/218) ~ *bunnărï* (II/8), *buna* (XII/83), *o* (III/7) ~ *ondan* (V/1), *ona* (XIII/11), *kendi* (I/86) ~ *kendinä* (I/113), *kendini* (XI/70).

İlgi ekinin başında ve üçüncü şahıs iyelik ekin çekiminde: *kendilee-nin* (I/86) “kendilerinin”, *noyabri-nin* (V/41) “Kasım ayının”, *kapu-nun* (VII/28) “kapının”, *testeresi-n-nen* (III/46) “testeresi ile”, *yepsi-ni* (XI/115) “hepsini”, *sürüsü-nä* (I/86) “sürüsüne”, *familyăsï-n-da* (IX/98) “soyadında”, *angïsï-n-năn* (X/158) “hangisi ile”.

3.2.8. Ø ~ /s/ Nöbetleşmesi

Ünlüyle biten isim tabanlarına üçüncü şahıs iyelik eki eklendiğinde iyelik ekiyle ilişkisi olmayan /s/ sesi türer. Bu bağlantı ünsüzünün işlevi, iki ünlü arasındaki boşluğu doldurmaktır. Ünsüzle biten isim tabanı üçüncü şahıs iyelik ekini aldığında bu koşul olmadığı için /s/ türemez: *familyă-sï* (I/50) fakat *laab-ï* (I/50).

Bazı araştırmacılar üçüncü şahıs iyelik ekindeki /s/ sesinin yanlış hece bölünmesiyle ortaya çıktığını yazar. Onlara göre /s/ ile biten kelimelerin son sesi isim tabanından ayrılarak iyelik ekinin başına geçmiştir. Diğerleri, bağlama ünsüzünün Moğolcadaki çokluk ekiyle aynı olduğunu savunurlar. Moğolcadan çokluk şeklinde kopyalanan kelimeler iyelik ekini alınca /s/ sesi yanlış algılama sonucu iyelik ekine karışmıştır (Aslan, 2006, s. 549).

bitki-si-ndä (I/170) “sonunda”, *čözgü-sü* (II/39) “arışı”, *mamu-su-na* (VII/18) “annesine”, *semyă-sï-nnăn* (IX/50) “ailesi ile”.

3.2.9. Ø ~ /š/ Nöbetleşmesi

Ünlüyle biten sayı isimlerine üleştirme sıfatlarını yaratan *-Ar* eki getirildiğinde iki ünlü arasında /š/ sesi türer. Eski Türkçede üleştirme eki *-rAr* şeklindeyken dil geliştikçe ekin başındaki /r/ düşmüştür (Tekin, 2000, s. 111). Daha sonra *beş-er* > *be-şer* kelimesindeki yanlış hece bölünmesi örnekseme yoluyla diğer sayı isimlerinde de kullanılmıştır (Gemalmaz, 1997, s. 3).

Derlenen metinlerde sadece *yarmïšar* geçse de ünlüyle biten bütün sayı isimleri bunun gibidir: *yarïm* > *yarmï-šar* (VI/24), *altï-šar, yedi-šär, irmi-šär, yelli-šär,* fakat *čok-ar* (I/104), *bir-är* (I/112), *üz-är* (123), *dörd-är* (XI/153).

3.2.10. Ø ~ /y/ Nöbetleşmesi

Ünlüyle biten kelime gövdeleri ünlüyle başlayan ek alırken iki ünlü arasında /y/ ünsüzü ortaya çıkar.

iči̇ki-y-ä (I/33), *dädu-y-a* (II/47), *saplă-y-ïp* (XVI/59), uzun ünlülerden sonra da gereken morfonolojik koşullar sağlandığında türer: *küü-y-ä* (II/5), *daa-y-a* (VI/26), *güvee-y-ä* (VII/16).

su-y-un (IV/64) ve *ne-y-in* (XII/25) örneklerinde *su* ve *ne* sözcüklerinin ilgi hâli çekiminde iki ünlü arasına /n/ yerine /y/ girer. Birinci örnek şöyle açıklanırken: E.T. *subı* > *suwı* > *suyı* (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 123), ikincisinin açıklanması daha zordur. Gagauzcada *ne* zamirinin çekiminde hem /y/ hem de /s/ ünsüzlerinin türediği bilinir: *neyin nesi*, *neyi var*.

3.2.11. /k/ ~ Ø Nöbetleşmesi

Bazı ekleri alan kelimenin sonundaki /k/ foneminin düşmesi Gagauzcanın ses dizimi özelliklerinden biridir. Kimi durumlarda bu ses olayı kurallaşmış olup yazı dilinde yansıtılırken diğer durumlarda sadece konuşma dilinde görülebilir. /k/ ~ Ø nöbetleşmesi sözcük tabanlarına hem yapım hem de çekim ekleri eklendiğinde gerçekleşir.

Yapım eklerini alan tabanlarda: {-*CIk*}: *tezek* (X/89) ~ *teze-ǰik* (XII/141) "tezek parçası", *yekmek* (I/145) ~ *yekme-ǰik* (XIII/15) "ekmecik", *sïǰak* (IX/18) ~ *sïǰă-ǰïk* (XIV/62) "sıcacık", *küčük* (XII/95) ~ *küčü-ǰük* (IV/182) "küçücük", {-*CAk*}: *balïk* (X/37) ~ *balï-ǰak* (XIV/35) "küçük balık", *kašïk-năn* (XI/39) ~ *kašï-ǰak-năn* (XIII/11) "küçük kaşık ile", *büük* (IX/125) ~ *büü-ǰäk* (III/63) "büyücek".

Çekim eklerini alan tabanlarda: {-*In*}: *ušak* (XIV/45) ~ *ušaa-n* (I/111) "çocuğun", *Kïpčak* (I/1) ~ *Kïpčaa-n* (II/14) "Kıpçak'ın", {-A}: *mezărlïk* ~ *mezărlaa* (III/27) "mezarlığa", {-*I*}: *inek* (IX/77) ~ *inää* (XI/15) "ineği", *toprak* (XV/76) ~ *topraa* (XV/68) "toprağı", {iyelik eki}: *kalpak* (I/41) ~ *kalpăă-n-dan* (I/44) "kalpağından", *yekmek* (I/143) ~ *yekmee-mizi* (IV/47) "ekmeğimizi", *parmak-lărï* (XI/134) ~ *parmaa-m* (X/115) "parmağım", *yetek* ~ *yetee-n-dä* (XIII/11) "eteğinde".

3.2.12. Ötümlülük ~ Ötümsüzlük Nöbetleşmesi

Gagauzcada /č/, /p/ ve /t/ ünsüzleriyle biten gövdeler ek aldıklarında, bu ötümsüz ünsüzler iki ünlü arasında kalınca ötümlü karşılıklarıyla nöbetleşir: /č/ ~ /ǰ/, /p/ ~ /b/, /t/ ~ /d/: *uč* ~ *uǰunu* (VIII/25) "ucunu", (I/50), *kelep* ~ *kelebä* (X/133) "çileye", *unut-* ~ *unuduyorum* (IX/62) "unutuyorum".

Tek heceli Türkçe kökenli kelimelerin sonunda gerçekleşen ötümlüleşme bu sözcüklerin Ana Türkçede aslî uzun ünlülü olduklarından dolayıdır. Bu görüş Tekin (1995) ve diğer Türk ve yabancı araştırmacılar tarafından savunulur. Ana Türkçede uzun ünlü içermeyen tek heceli sözcüklerde ise ötümlüleşme olmaz: *sap* > *sapı*, *üç* > *üçü*. Ancak Gagauzcadaki *gök* kelimesi bu genellemenin dışında kalır. Türkçede /k/ ~ /ğ/ nöbetleşmesi gerçekleşse de (**kȫk* > *gök* > *göğü*) Gagauzcada /k/ korunur: *gök* > *gökü*.

Kelime sonundaki ötümsüz ünsüzlerin ötümlüleştiği morfonolojik koşulların diğeri ise /n/ veya /r/ ünsüzünün ve ek ünlüsünün arasında kalmasıdır: *instrument* (III/42) ~ *instrumendin* (III/58) "çalgım", *dört* (X/146) ~ *dördünǰü* (II/16) "dördüncü", *dördär* (XI/153) "dörder", *art* ~ *ardïna* (XI/167) "ardına".

Ötümlü ve ötümsüz ünsüzler ek alomorflarında da nöbetleşir. Kelime gövdesinin son ünsüzünün niteliğine göre ekin başındaki ünsüz ötümlü ya da ötümsüz olmak üzere seçilir. Ek alomorflarında /č/ ~ /ǰ/, /k/ ~ /g/, /t/ ~ /d/ nöbetleşmeleri görülür:

kuvetčik (X/49) "kuvvetçik" ~ *kopilǰik* (XV/7) "çocuk", *kiyătčïydï* (XV/1) "kitap severi idi" ~ *kliseǰiydi* (XV/1) "dindar idi", *čalïškan* (XV/72) "çalışkan" ~ *yorgan* (XI/69) "yorgan", *gittik* (III/167) "gittik" ~ *sevdik* (I/29) "sevdik", *yašămăktan* (V/43) "hayattan" ~ *školădan* (XIII/25) "okuldan".

4. BÖLÜM

LEKSİKOLOJİK ÖZELLİKLER

Leksikoloji ya da sözcük bilimi, kelimelerin kökenleri, anlamları, işlevleri ve aralarındaki ilişkileri inceleyen bir dil bilimi dalıdır. Leksikoloji şu konuları araştırır (Reformatskiy, 2000, s. 60-155):

1. Sözcük teorisi açısından kelime nedir. Bir kelimenin anlamı ve ifade ettiği kavram arasındaki ilişkiler.

2. Dilin söz varlığı yapısı. Kelimeler arasındaki ilişkiler.

3. Kelimelerin işlevleri ve kullanışı.

4. Kelime hazinesinin çoğalması. Yeni kelimeler nasıl kurulur, yeni anlamlar nasıl yüklenir.

5. Kelimelerin ve dil dışı gerçeğin uyumu. Kültürün söz varlığında yansıması.

Leksikoloji kendi içerisinde daha küçük kollara ayrılır. Bu kolların bazıları şunlardır:

a. Omonasioloji, nesnelerin adlandırılmasını inceler.

b. Semasioloji ya da anlam bilimi, kelimelerin anlamlarını ve göstergeleri araştırır.

c. Frazeoloji, mecazi anlamlı ögeleri ele alır.

d. Onomastik, özel isimleri (şahıs isimleri, yer isimleri vd.) inceler.

e. Etimoloji ya da köken bilimi, kelimelerin kökenini, ne zaman ortaya çıktıklarını, nasıl değiştiklerini ele alır.

Leksem, bir kelimenin çekimli varyantlarından oluşan ve en küçük anlam taşıyıcısı olan sözlük birimidir. Fonolojide ses-fonem ve morfolojide alomorf-morfem gibi parça-bütün ilişkilerinden hareketle leksikolojide de çekimli varyant-leksem kuramı geliştirilmiştir (Crystal, 1995, s. 118). Gagauzcadaki *SOKAK* leksemi şu varyantları içerir: *sokak*, *sokaan*, *sokaa*, *sokăkta*, *sokăktan*, *sokaklăn*, *sokăklar*, *sokăămïz* vb. *KAČ*- leksemi ise şu

varyantlardan oluşur: *kačtïm*, *kačêrsïn*, *kačarïz*, *kačărak*, *kačïp*, *kačăǰeklar*, *kačmïštï*, *kačsana*, *kačarkăn* vb. Çekim ekleriyle leksemin farklı varyantları oluşturulurken yapım ekleri yeni leksem yaratır. Örneğin *-LIk* ekiyle yapılmış kelimeler ekin getirildiği kelimeden ayrı leksem oluşturabilir: *göz – gözlük*, *baš – bašlïk*, *güz – güzlük, insan – insănnïk*, *büük – büüklük*, *yesăpsïz – yesăpsïzlïk*; veya fiil yapım eklerinden *-LA-* ile yapılmış: *baš – bašla-*, *aaz – aazla-*, *kuru – kurula-*, *yan – yanna-*, *inik – iniklä-*. Yapım eklerini alan bu kelimeler sözlüklerde tek başına madde oluşturur.

Bir dilin leksikolojisine yazı dili/konuşma dili karşıtlığı açısından bakıldığında konuşma dilindeki anlam yapısının hem farklı olduğu hem de bu farklılığı ortaya çıkaran usuller tespit edilebilir. Konuşma dilinin kelime kadrosu standart yazı dilinin kelime kadrosuyla tam olarak örtüşmez. Ayrıca argo gibi spesifik kelimeler ve deyimler de ancak konuşma diline ait unsurlar olabilir. Konuşmadaki duraklar ve boşluklar, ters sıralama ve tekrarlama gibi özellikler standart yazı dilinde kural dışı sayılır ve kullanılmaz.

Konuşma sırasında taraflar hem anlamı belirli olan sözlü birimleri hem de onların belirsiz varyantlarını kullanabilirler. Bu özellik, konuşmada örtük belleğin aktif olduğunun işaretidir (Schacter, 1987, s. 505). Bir diğer özellik de insanın psikolojisiyle ilgilidir. Hayvan ve kuş yavrularının bir davranışı benimsemelerinde diğer bir canlıdan veya nesneden etkilenerek belli modelleri kopyaladığı bilinir. Psikolojide ve etolojide bu tür edinime damgalama (imprinting) denir (Hess, 1959). Dil bilimciler damgalama terimini tek kullanım için bir araya getirilen kelimelerin anlamını ilk defadan çıkartabilmek yeteneği için kullanırlar (Kapanadze, 1983, s. 149). Daha önce karşılaşmadığı anlam kombinasyonunu konuşmada duyan dinleyici, hiç bir zorluk çekmeksizin konuşucunun ne demek istediğini hemen anlar. Örneğin bu çalışmada kullanılan metinleri derleme sırasında Gagauzca için spesifik şu yapılarla karşılaşıldı:

(140) *o vakïtlaa para pek yelimizä gečmäzdi, **yalïn kat yašardïk**, ama saalïknăn yašardïk* (I/130) “O zamanlar elimize pek para geçmiyordu, fakir ama sağlıklı yaşıyorduk”.

(141) *nu, köprü yapmădïm băn, **fikirǰesinä gečtim** pïnar yapmaa* (V/5) “Yani, ben köprü yapmadım, aklımca kuyu yapmaya karar verdim”.

(142) ***angïsï ligălï*** *bir tarăva, angïsï kayet biyaz bir tarăva, angïsï sarï onnărï bir tarăva* (X/129) "Islak olanları bir tarafa, gayet beyaz olanları bir tarafa, sarı olanları da bir tarafa koyuyorduk".

(140)'ta ***yalïn kat yašardïk*** konuşucunun küçüklüğündeki yoksulluğu tarif ermek için kullanılır, (141)'de ***fikirǰesinä gečtim*** öbeğine "aklımca karar verdim" anlamı yüklenir, (142)'de ise ***angïsï ligălï*** öbeğinde *ligălï* "tükürüklü" kelimesi ipek böceklerinin ıslak olduklarını belirtmek için tercih edilir. Bu anlamlar kelimelerin sözlükteki maddelerinden çıkarılmaz, konuşma durumu ve konusu yani bağlamdan ve dil ediniminde doğumdan itibaren damgalamaya maruz kalan dinleyicinin doğal kavrama yeteneğinden kolayca anlaşılır.

Konuşma diline kıyasla yazı dili, söz varlığı açısından daha ayrıntılıdır. Konuşmada dinleyicinin bağlamdan ve önceki tecrübesinden çıkartabildiği ögeler düşürülebilir. Bu yüzden konuşmacı rahatlıkla gerek leksilolojik gerekse sentaktik eksiltmelere başvurur. Eksilti, "ses, söz, ek veya cümle ögesi eksiltmesi gibi dilin her düzleminde görülen bir olay" olarak tanımlanır (Akalın, 2014, s. 16; Karaağaç, 2013, s. 771). Çoğu zaman söz eksiltisi isim ve sıfat tamlamalarında görülür: *sorardï bizä tabliţăy* (I/17) örneğinde *tabliţă* "çarpım tablosu" < Rus. *tablitsa umnojeniya, oldum šindi seksän üč yašïnda dă seksän dördü aldïm* (IV/1) örneğinde öbeğin ikinci yarısında *yaš* kelimesi eksiktir*, bu pazar bir čamur, ikinǰi üčünǰü taa bir čamur* (IX/124) örneğinde *ikinǰi üčünǰü* sıfatlarından sonra tamlamanın tamlananı (*pazar*) eksiltilmiştir.

"Dilin en fazla yenilenen bölümü söz varlığıdır" (Demir, 2017, s. 11). İnsan zihninin oluşturduğu değişik kavramları karşılayan kelime kadrosu, dilin diğer parçalarına göre maddi ve manevi kültürle ve genel olarak dil dışı gerçekle daha sıkı bir ilişkide bulunduğu için konuşurların hayatındaki değişimlere paralel olarak ses ve eklerden daha çok değişime yatkındır. Bir yandan yeni kavramları ifade etmek üzere yeni kelimeler üretilir, var olan kelimelere yeni anlamlar yüklenir, başka dillerden kelimeler ve yapılar kopyalanırken; diğer yandan ise konuşurlar için güncelliğini yitirmiş kavramları karşılayan kelimeler daha az kullanılır veya tamamen kullanımdan düşer. Örneğin, XX. yüzyılın ikinci yarısında Gagauz yazı dili ve edebiyatının gelişmesiyle birlikte yeni kelimeler üretilmiş, var olanlara

yeni anlamlar yüklenmiş ve yeni kelimeler kopyalanmıştır: *yazal* “kalem”, *on* “10 notu”, *günnük* “öğrenci ajandası”, *cümle* “cümle”, *urgu* “vurgu”, *rifma* “kafiye”. Geçmişte Gagauzların hayatında önemli yere sahip olan dokumacılık XXI. yüzyılın başında çok az usta kişi tarafından yaşatılır. Dolayısıyla günlük hayatta dokumacılıkla ilgili terimler unutulmak üzeredir: *mekik* “mekik”, *tefe* “tefe”, *masur* “masura” vb; *mangır* “bakır para”, *maraz* “hastalık” gibi kelimelere ise ancak foklor metinlerinde veya deyimlerde rastlanır.

Dildeki söz varlığını zenginleştirmenin yolları ikiye ayrılabilir. Birincisi, dilin kendi potansiyelini ve iç kaynaklarını kullanarak yeni kelime üretimidir; ikincisi ise yabancı dillerden kopyalamadır. Başka dillerden kopyalama özellikleri ayrı başlık altında incelencektir (bk. *4.2. Yabancı Kökenli Kelimeler*), burada ise dilin kendi imkanlarını kullanarak yeni kelime türetme türleri kısaca sıralanacaktır. Sarı (2015, s. 44) yeni sözcüklerin ortaya çıkarılmasında kullanılan şu yöntemlerden söz eder: türetme, kırpma, eksiltme, karma, başharfleştirme, geri oluşum, işlev değişimi, genelleme, ikileme, birleştirme, kopyalama, yansıma, uydurma, eşleştirme. Şüphesiz ki, Türk dillerinde söz yapımının en yaygın biçimi **ekle türetme**dir. Bu tür türetme yapım ekleriyle yapılır: *yev+len-dim* (IV/186), *giim+li* (VII/7), *buz+luk* (VI/62).

Gagauzcada eklemeden başka şu leksikolojik türetmeler de tercih edilir:

a. Kırpma. Kelimenin bazı sesleri veya heceleri düşürülür, dolayısıyla sözcüğün hacmi azalır. Özel isimler çoğu zaman kelimenin başından veya sonundan hecelerin düşmesiyle kısalır: *Sandi* (I/50) < *Aleksandr*, *Fede* (III/150) < *Feodor*, *Niku* (VI/4) < *Nikolay*, *Vani* (X/110) < *İvan*.

b. Birleştirme. Tek bir kavramı ifade etmek için iki kelime bir araya getirilir: *nečin* (I/26) “niçin” < *ne* + *ičin*, *tiblä* (III/113) “böyle” < *te* + *bölä*, *lavïmï yettim* (VIII/20) “söz ettim” < *laf* “söz” + *et-*, *steonoz olduk* (X/40) “nikâhlandık” < *steonoz* “nikah” + *ol-*, *kolverirdi* (XI/20) “koyuverirdi” < *koy-* + *ver-*.

c. Kopyalama. Sözcükler yabancı dillerden kopyalanır. Kaynak dilde bu kelime mevcut olduğu için yeni bir kelimenin ortaya çıkışı söz konusu değildir, ancak hedef dil için kopyalanan kelime yeni sayılır: *armiyă* (I/164) “ordu” < Rus. *armiya* < Fr. *armée*, *drasti*

(II/44) “merhaba” < Rus. *zdravstuyte, klise* (IX/66) “kilise” < Yun. *ekklisia, kalbas* (XIV/52) “sucuk” < Rus. *kolbasa*.

d. Tür değiştirme. Kelime başka bir sözcük türüne evrilir. Örneğin sayı sıfatları isim türüne değişir: *kïrk metră* (XVI/36) “kırk metre”, *bobănïn kïrkï* (III/21) “babamın vefatının kırkıncı günü”; *islä* kelimesi isim, sıfat ve zarf olabilir: *islä üürendim* (I/71) “iyi okudum” (zarf), *islä adamdï* (IX/13) “iyi adam idi” (sıfat), *yašămak isläydi* (XVI/27) “hayat iyi idi” (isim).

e. İkileme. Aynı kelime tekrarlanır ya da anlam veya ses açısından yakın kelimeler bir araya getirilir: *ǰiǰi miǰi* (X/46) “cici bici”, *yavaš yavaš* (X/83) “yavaş yavaş”, *soră soră* (X/149) “daha sonra”, *sïraynăn sïraynăn* (XI/93) “sırayla”, *ölä ölä* (XIII/16) “öylece”.

f. Yeni anlam kazanma. Bu yöntem dilin iç leksikolojik kaynaklarını kullanarak kelime kadrosunun zenginleşmesini sağlar, yeni bir kelime ortaya çıkmaksızın kelimelerin anlam alanı genişletilir: *yazdïrmïš* (VI/61) “sipariş etmiş” örneğindeki *yazdır-* fiilinin esas anlamı 1. “yazmayı başkasına yaptırmak” (GRMS, 1973, s. 208) iken sonradan kazanılmış anlamları da vardır: 2. “sipariş etmek” 3. “kaydını yaptırmak” ve 4. “tarif etmek, tanımlamak”. Yeni anlam kazanmanın tersi anlam yitirme sürecidir. Zamanla bir kelimenin anlam alanı daralabilir. *Dur-* fiilinin “sevgilisiyle konuşmak” anlamının geçmişte yaygın şekilde kullanılmasına rağmen bugün bu anlam için başka kelimeler kullanılır.

Gagauz konuşma dilinin kelime hazinesi öz Türkçe ve yabancı kökenli olmak üzere ikiye ayrılır. Birinci grup, Türkçenin Ana Türkçe ve Eski Türkçe evrelerinden başlayarak çağdaş Gagauzca dönemine kadar ortaya çıkan Türkçe kökenli kelimeleri içerir. İkinci grup ise XVIII. yüzyılın sonuna kadar Türkçeye giren yabancı kökenli sözcükler ve özellikle son iki yüz yıl içerisinde Gagauzcanın diğer dillerle ilişkiler sonucu olarak aldığı kelimelerdir.

4.1. TÜKÇE KÖKENLİ KELİMELER

Gagauzcanın kelime hazinesinde, Türkçe kökenli kelimelerin sayısı yabancı dillerden kopyalanan kelimelere göre daha çoktur (Dmitriyev, 1962b, s. 271-272; Pokrovskaya, 1997, s. 21; Özakdağ, 2019, s. 13). Bu tespiti, XIX. yüzyılın sonunda Rusya’nın Basarabya

bölgesine Gagauzları araştırmak üzere gelen Rus etnograf ve asker Moşkov'un (1904) derlemiş olduğu halk edebiyatı metinlerinden ve Gagauzca-Rusça sözlüğünden hareketle Dmitriyev yapmıştır. Moşkov, onun metinlerini yayınlayan Radlov ve onların ardından Dmitriyev de Gagauzcanın kelime kadrosunun çoğunlukla Türkçe kökenli olmasını Gagauzların Türk asıllı bir topluluk olduğunun işareti olarak değerlendirmişlerdir. XX. yüzyılın ilk yarısında Gagauzların menşei üzerine araştırma yapan tarihçilerin "Gagauzlar kimdir?" sorusuna cevapları genel olarak üç farklı görüş oluşturur: 1. Gagauzlar Kumanlardan gelir; 2. Gagauzlar Oğuzların torunlarıdır; 3. Gagauzlar Türkçeyi benimsemiş Bulgarlardır. Gagauzları ayrı bir Türk halkı ve dillerini ayrı bir dil olarak kabul eden Dmitriyev, Gagauz leksikolojisinin tarihçilerin üçüncü tezini çürüttüğünü yazar (1962b, s. 273).

Bir dilin kelimelerinin kökeni ile o dili konuşan topluluğun kökeni arasında doğrudan bir bağın kurulması tartışılabilir. Tarihte dilini değiştiren topluluklar vardır. Bugün Slav dillerinden olan Bulgarcayı konuşan Bulgarlar, VII. yüzyılda Tuna nehrinin güneyine yerleşen ve Türkçe konuşan Protobulgarların torunlarıdır. Romalılar tarafından Avrupa'ya sürülmüş Aşkenaz Yahudilerinin İbranice ve Almanca karışımından geliştirdikleri Yidiş dilinin söz varlığında İbranice ve Aramice kökenli kelimelerin sayısı sadece %15-20 civarındadır; kelime kadrosunun yarısından fazlası Almanca kökenli olup diğer kısmı da Slav ve diğer dillerden alıntılardır (bk. Jacobs, 2005, s. 2-5). Kuzey ve Güney Amerika'da yaşayan ve İspanyolca veya İngilizce konuşan bazı topluluklar geçmişte farklı dilleri konuşuyorlardı. Kelimelerin kökeni ile halkın kökeni arasındaki doğrudan bir bağın olup olmadığı konusu, bu çalışmanın dışındadır. Ancak XIX. yüzyılın sonunda olduğu gibi XXI. yüzyılın başında da Gagauzcanın kelimeleri çoğunlukla Türkçe kökenlidir.

1930'lu yıllarda Gagauzların tarihi üzerine küçük bir çalışmasını önce Rumence, sonra ise Gagauzca yayınlayan ünlü Gagauz papaz Mihail Çakir, Gagauzcanın Osmanlı Türklerinin dilinden daha "pak" olduğunu yazar. Burada *pak* kelimesi, "söz varlığında öz Türkçe kelimeleri korumuş ve büyük ölçüde yabancı dillerin etkisi altında kalmamış" anlamında kullanılmıştır.

> Gagauzlar lafedeerlar pak tiur[c]cea, iolea, nidjea lafederlearmiş eschi zamanlarda djumlea insanlar, hangâlarâ cechilmiş tiurc halkândan, tiurc soiundan. Gagauzlarân dili, lafâ taa aslâ

> tiur[c]ceadir, taa paktâr Osmanlâ tiurclerin dilindean, zerea Osmanlâlar cioc laf, cioc sioz almâşlar farsizlerdean hem arablardan. (1934, s. 3).
>
> Gagauzlar, Türk halkından ve soyundan gelen bütün toplulukların eski dönemlerde konuştukları saf Türkçe konuşurlar. Gagauzların dili ve sözü Osmanlı Türklerinin dilinden daha halis, daha saftır, çünkü Osmanlılar Fars ve Araplardan çok kelime ve söz almışlardır.[12]

Yukarıdaki tezin bugünkü durumu ne kadar doğru veya yanlış yansıttığını tespit etmek için Kıpçak'ta derlemiş olduğumuz metinler üzerinde bir hesap yapılmıştır. Kaynak kişilerden en genç ve en yaşlı iki kişinin konuşmalarından birer parça seçilerek Türkçe kökenli kelimelerin oranı çıkartılmıştır. En genç kişi (Anna VI, 20-76 öbekler arası) 59, en yaşlı (Afanasiy XV, 21-84 öbekler arası) ise 96 yaşında olup yaşlarında 37 yıl fark vardır. Diğer seçmede ise hesap aynı yaşta olan erkek ve kadın olmak üzere iki kişinin konuşma metni üzerinde yapılmıştır. Konuşucuların her ikisi de (İvan V ve Evdokiya VII) 77 yaşındadır. Bu hesaplama ile aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

1. Kıpçak konuşma dilinin söz varlığında Türkçe kökenli kelimelerin oranı nedir?

2. Hangi kelime türlerinde Türkçe kökenli kelimelerin oranı daha yüksektir?

3. Farklı nesillerden kişilerin kelime kadrosunda Türkçe kökenli kelimelerin oranı farklı mıdır? Farklıysa bu fark büyük müdür? Bu farka neden olan etkenler nedir?

4. Aynı yaşta olan erkek ve kadının konuşmasında bu oran aynı mıdır?

Hesaplamanın hata oranını azaltmak amacıyla ölçülen parçadaki sayılar, zamirler ve ünlemler hesaba katılmayacaktır. Sayılar ve zamirler, kimi istisnalar hariç olmak üzere Gagauzcada Türkçe kökenlidir (Pokrovskaya, 1964, s. 121-126; Özkan, 2019, s. 229-328). İstisna sayılar: *milion* "milyon" < Rus. *million* < İt. *millione, miliard* "milyar" < Rus. *milliard* < Fr. *milliard*; istisna zamirler: *her* "her" < Fars. *her, herkez* "herkes" < Fars. *her* + *kes, našey* "ne" < *ne* + Ar. *şey', bišey* < *bir* + Ar. *şey', ǰümle* "hepsi" < Ar. *cumle*. Ünlemler doğrudan çeşitli duyguları ifade ettiğine göre kökenlerini belli bir dilden çıkarmak yanlış olabilir. Bununla birlikte bazı ünlemlerin yabancı dillerden alındığı açıktır, fakat bunların sayısı çok azdır: *aman* < Ar. *emān, helä* < Fars. *hele*. Ayrıca yansıma seslerden oluşan ünlemler; kuş, hayvan veya doğa seslerini taklit ederek ortaya çıktığı için farklı dillerde

---

[12] Çeviri tarafımızdan yapılmıştır.

aynı olabilir veya bu dillerin fonetik ve morfolojik yapılarına göre farklı şekilleri alabilirler. Örneğin horozun ötmesini yansıtan ünlem dillere göre değişir: Rus. *kukareku*, Gag. *kukurigu* (GRMS, 1973, s. 293), T. *ü-ürü-üüü* (Ataç, 1980, s. 97), Fars. *ququliqu* (PRS, 1970, s. 279), Yun. *kikirikou/koukourikou*.

İnceleme için seçilen yaklaşık 600 kelimelik metin parçalarında, şu kelime türlerinden sözcüklerin sayıları hesaplanarak her kelime türü için Türkçe kökenli sözcüklerin oranı belirlenecektir: isimler, sıfatlar, zarflar, fiiller, bağlaçlar ve edatlar. Başta kişi isimleri olmak üzere özel isimler de çoğu zaman yabancı kaynaklı veya uluslararası olduğu için hesap dışı tutulacaktır: *Alöšă* ~ Rus. *Alyoşa/Aleksey* ~ Yun. *Aleksios*.

Tablo 10. En Genç ve En Yaşlı Kişinin Konuşmasında Türkçe Kökenli Kelime Oranı (%)

Hesaplanan kelime türleri	Anna M. VI (20-40) 59 yaşında	Afanasiy K. XV (20-48) 96 yaşında
İsimler	40	52
Sıfatlar	82	72
Zarflar	33	73
Fiiller	93	98
Bağlaçlar	66	42
Edatlar	100	100
Toplam	61	74

En genç konuşurun kullandığı zarf ve isimlerde Türkçe kökenlilerin oranı en düşüktür (% 33 ve % 40). En yaşlı konuşurun konuşmasında ise en düşük oran bağlaçlardadır (% 42). Anlamlı kelimelerden en çok Türkçe kökenli sözcük fiil türündendir (% 93 ve % 98). İşlevli kelime türlerinden bağlaçlar kolayca kopyalanırken, edatlar çoğunlukla Türkçe kökenli olur. Sayılar, zamirler, ünlemler ve özel isimler hariç tutulduğunda, en genç kişinin söz varlığı % 61, en yaşlının ise % 74 Türkçe kökenlidir.

Tablo 11. Erkek ve Kadın Konuşurların Konuşmasında Türkçe Kökenli Kelime Oranı (%)

Hesaplanan kelime türleri	İvan K. V (1-42) 77 yaşında erkek	Fedora A. XI (1-58) 77 yaşında kadın
İsimler	36	40
Sıfatlar	78	61
Zarflar	50	75
Fiiller	88	95
Bağlaçlar	66	40
Edatlar	100	100
Toplam	60	63

Yukarıdaki tabloda erkek ve kadın olmak üzere iki yaşıt kişinin konuşmalarındaki Türkçe kökenli kelimelerin oranı tespit edilmiştir. Anlamlı kelimelerden Türkçe kökenlilerin oranı en düşük olan grup isimler (% 36 ve % 40), en yüksek olanı ise fiillerdir (% 88 ve % 95). Konuşmada diğer gruplara göre çok az kullanılan bağlaç (% 66 ve % 40) ve edatların (% 100) oranı önceki kişilerin ölçüleriyle hemen hemen aynıdır. Hesaplanan kelimeler toplam olarak karşılaştırıldığında yaşıt kişilerin konuşmalarında fark sadece % 3'tür (% 60 ve % 63).

Her konuşucu; konuşmasında kullandığı kelimeleri durum, konu, duygusal durumu, karşısındaki dinleyici, konuşmanın kayda alınıp alınmadığı ve diğer hususlara göre seçer. Yapılan hesaplamada sondaj yöntemi kullanıldığından elde edilen rakamların her kelime türü için geçerli olacak kapsayıcılığı yoktur. Aynı kişi farklı ortamda veya farklı konu hakkında konuşma yaparsa kullandığı kelime kadrosu değişebilir. Bununla birlikte konuşurların dördünün de toplam ölçülerine bakıldığında Türkçe kökenli kelimelerin oranının üç kişide hemen hemen aynı olduğu görülür: 1. % 61, 2. % 74, 3. % 60, 4. % 63. En yaşlı olan 2. kişinin (Afanasiy K. XV, 96 yaşında) metninde Türkçe kökenli kelimelerin oranı en yüksektir, diğerlerine göre oran % 10 daha fazladır.

Dil, özellikle de konuşma dili, sürekli olarak hem zamanda hem de mekanda değişime uğrar. Değişmeyen diller, ölü dillerdir. Gagauzcanın hem art zamanlı hem de eş zamanlı olarak değişime uğrayan ve hala bu süreç içerisinde bulunan bir dil olduğu söylenebilir. Tarihsel süreçte bir dilin en kolay ve hızlı şekilde değişen kısmı söz varlığıdır. Moşkov'un (1904) derlediği merinlerdeki Gagauzca ile bugün aynı coğrafyada yaşayan Gagauzların Gagauzcası aynı değildir. Kelimeler sadece şekil açısından değil, semantik açıdan da değişmiştir. Örneğin, *dolap* kelimesinin "çuha makinesi" anlamı kullanımdan düşmüştür, *ček-* fiiline ise "internetten indirmek" anlamı internetin yaygınlaşmasıyla sonradan yüklenmiştir.

> Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağız alanları ile yan yana gelişip şekillenen Gagavuz Türkçesi, bu yazı dili ve ağız alanları ile büyük ölçüde ortaklık göstermekle birlikte zaman içinde bir kısım kelimelerin anlam değişmesine uğraması ile ortaya çıkan yalancı eşdeğerlik ilişkisi de göstermektedir. (Özkan, 2019, s. 366).

Gagauzca ile Türkçe arasındaki yalancı eşdeğerler hem Rus, hem Türk araştırmacıların ilgisini çekmiştir (Dmitriyev, 1962b, s. 273-278; Pokrovskaya, 1974a; Büke, 2014). Gagauzcadaki yalancı eşdeğerler hem Türkçe kökenli hem de kopyalanmış olabilir. Aşağıda Türkçe kökenli yalancı eşdeğerlerin bazıları gösterilmiştir.

Tablo 12. Gagaguzca ile Türkçe Arasındaki Yalancı Eşdeğerler

Yalancı eşdeğer kelimeler	Gagauzca anlamı	Türkçe anlamı
daa (= *dağ*)	"orman"	"yer kabuğunun çıkıntılı ve yüksek bölümü"
bitki	"en arkada bulunan, son"	"otsu, odunsu canlıların genel adı, nebat"
aar başlï (= *ağırbaşlı*)	"zorla hareket eden, tembel"	"davranışları ölçünlü, aklı başında olan, ciddi"
čatï	"urgan, halat"	"binanın üst kısmı, dam"
yatak	"köpeklerin saklandığı kafes şeklinde yer"	"uyumak için üzerine yatılan eşya, döşek, karyola"
dargïn	"sinirli, öfkeli"	"darılmış, küsmüş"

kaba	“yumuşak, ince”	“özensiz yapılmış”
ališ-	“iyileşmek, sağlığa kavuşmak”	“bağlanmak, huy edinmek”
geçin-	“ölmek, vefat etmek” (sadece insanlar için)	“ihtiyaçlarını karşılamak, yaşamak”
konuş-	“ziyafette bulunmak”	“düşüncelerini sözle anlatmak”

4.2. YABANCI KÖKENLİ KELİMELER

Yukarıda söz edildiği gibi bir dilin kelime kadrosunu çoğaltma ve yeni leksem türetme yollarından biri başka dillerden kelime kopyalamadır. Dillerin etkileşimi, birbirine çeşitli unsur verip alma süreçlerini ifade etmek için dil bilimcilerin ve diğer bilim insanlarının kullandığı farklı terimler yerine *dil ilişkileri* ve *kopyalama* terimlerini öneren ve kod kopyalama teorisini geliştiren Johanson (2007), temel kod görevindeki sosyal açıdan zayıf (A) dilin sosyal açıdan baskın (B) dilden öge kopyalamasını ele alır. Kopyalama gerçekleştiğinde, “netice reprodüksiyondan (asıla yakın benzerlikten) kapsamlı değişmelere ve yaratıcı bir biçimde yeni şekil vermeye kadar uzanabilir” (s. 34). Rusçadan kopyalanan kelimelerin farklı derecede Gagauzcaya uyarlanması bunun örneğidir: *škola* < Rus. *şkola* “okul”, *vičtili* < Rus. *uçitel* “öğretmen”.

Johanson kod kopyalarını üçe ayırır (s. 36-43):

1. **Genel kopyalar** morfemik açıdan basit veya karışık, bağımsız veya bağımlı olup bir veya birden fazla sözcükten oluşabilir. Anlamlı kelimelerin yanı sıra işlevli kelimeler, dilbilgisel ilişkilendiriciler, bağlayıcılar ve ekler de bu gruba dahildir. Gagazucadaki kopyalardan genel kopyalar en yaygındır, bu grubun içinden ise anlamlı kelime türü olan isimler diğer türlere göre en çok kopyalanır (bk. Tablo 9, Tablo 10).

Gagauzcanın morfolojisinde kopyalanmış eklerden sadece *-(y)ka* dişil eki mevcuttur: *komšuyka*, *yeltiyka*, *ruska* (bk. Menz, 2015). Fakat bu ek işlek olmadığı için türettiği kelimelerin sayısı sınırlıdır. Diğer dillerde de ekler kökler ve gövdelere göre çok daha nadir kopyalanır. Gagauzcadaki sentaktik kopyalar Menz tarafından incelenmiştir (1999).

2. **Seçilmiş kopya**, B bloklarının sadece bazı yapı özellikleri örnek alınarak mevcut A birliklerine kopyalanan parçalara denir. Bu tür kopyalar ses, bitişme, anlam ve sıklık olmak üzere dört parametreden oluşur. Bulgarcada Osmanlıcadan genel kopyalar etkisiyle /c/ sesinin fonemleşmesi bunun bir örneğini oluşturur. Diğer örnek Gagauzcadan verilebilir: Slav dillerinden ve Rumenceden genel kopya niteliğindeki kelimelerle girmiş /ţ/ sesi sadece kopyalarda kullanılır, yani Gagauzcada özel değer kazanmamıştır (Menz, 2010, s. 167). Bu durum /ţ/ sesini içeren kopya kelimelerin az olmasından kaynaklanır, çünkü “sözel genel kopyaların sayısının yükseldiği sesle ilgili seçilmiş kopyalarının etki gücünü artırıyor” (s. 39).

B dilden A dile kopyalanan semantik özellikler de seçilmiş kopyadır, bu durumda mevcut olan A birliğine eşanlamlı B bloğundan sadece anlam kopyalanır: son yıllarda *čïkar*- fiilinin “ev kiralamak” anlamında kullanışı Rusçanın etkisiyle yaygınlaşmıştır (krş. Rus. *snimat’* 1. “çıkarmak, soymak”, 2. “kiralamak”, 3. “çekim yapmak”). Aynı fiilin “film çekmek, çekim yapmak” anlamı da Rusçadan kopyalanmıştır: *(kino) čïkar*- < Rus. *snimat’ (film)*; *čïkărmïštïlar tiblä, nije sän čïkăryeesïn* (X/62) “Böyle senin çektiğin gibi çekmişlerdi”. B bloğundan A birliklerine kelime ve cümlenin dış birleşebilirliği ve iç birleşme kalıpları da kopyalanır. Gagauzca *karar kablet*- “karar almak” örneğindeki *kablet*- kısmı Rusça eşdeğer bloğu olan *prinyat’ reşenie* (Rus. *prinyat’* “kabul etmek”) öbeğinin etkisi altında *al*- fiilinin yerini almıştır.

3. **Karışık kopyalar** en az bir genel kopya içeren birleşme yapılardır. Bu tür kopyalar “çoğu durumda karmaşık bir genel ile basit bir birleşme kopyası arasında bir basamak teşkil eder” (s. 43).

Kopyalanan sentaktik yapılarda genel kopya olan işlevsel birlikler bulunabilir. Orijinal ile kopya arasındaki fark az veya çok olabilir. Aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere kopyanın aslı Rusçadır: *raz deerlă, läăzïm alïšasïn* (IV/152) “diyorlarsa iyileşeceksin” (krş. Rus. *raz govoryat, tı doljna vızdorovet’*). Burada *raz* bağlacı genel kopya, tüm yapı ise karışık kopyadır. Şartlı birleşik cümlenin şart ifadesini taşıyan yan cümledeki yükleme şart kipi ekinin getirilmemesini Rusçanın etkisiyle açıklayabiliriz: *raz deerlă* < Rus. *raz govoryat* “madem diyorlar”. Normal Türkçe yapıya çok uzak olan ana cümlenin yapısı Balkan

dillerinden yapılan kopyadır. Gerekliliği ifade eden bu yapı Türk dillerinde olduğu gibi ekle değil; Yunanca, Bulgarca, Arnavutça, Sırpça ve Rumence gibi dillerde görülen analitik yöntemle kurulmuştur (Balkan dil birliği hakkında bk. Tsivyan, 1979)[13]. Yabancı dillerle ilişki sonucu olarak ortaya çıkan bu özellik; Gagauzca, Balkan Türkçesi, Kıbrıs Türkçesi ve İran Azericesi gibi dillerde ve ağızlarda ortak benzerlik yaratmıştır (Demir, 2002, s. 107; Özkan, 2019, s. 262).

Sıraladığımız bu ayrımları göz önünde bulundurarak aşağıda genel kopya niteliğindeki kelimeler, kopya edildikleri diller, Gagauzcaya uyarlanma dereceleri ve özellikleri ele alınacaktır. Gagauzcanın leksikolojisi üzerine araştırma yapan bilim insanları, Gagauzca söz varlığının temelini oluşturan Türkçe katmanın dışında olmak üzere Arapça ve Farsça, Yunanca, Rumence ve Slav dillerinden kopyalar şeklinde yabancı kelimeleri tasnif etmişlerdir.

4.2.1. Arapça ve Farsça Kökenli Kelimeler

Bilim dünyası Gagauzları çok geç – sadece XIX. yüzyılın ortasında– keşfeder. Arşiv kaynakları Gagauzların geçmişini daha erken dönemden öğrenmeye çok az imkan sağlar, ki bu dönem ancak XVIII. yüzyılın sonundan başlar. Son 250 yıl içerisinde Gagauzların yaşadıkları bölgeler ve temas ettikleri halklar ile kültürler bellidir ve bu ilişkiler kısmen incelenmiştir. Söz konusu zaman içerisinde Gagauzların ne Araplar ne de Farslarla doğrudan temasları olmuştur. Bununla birlikte Gagauzcada –hem Basarabya'ya göç eden hem de Bulgaristan'da kalan Gagauzların ağızlarında– Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin oranının oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir (Sıçeva, 1972).

> Gagauzca, tarihi gelişim süresinin belli bir döneminde (Balkanlarda XIX. yüzyıla kadar) özellikle Türkçe üzerinden yoğun bir şekilde Arapça ve Farsça kelimeleri benimsemiştir. Bu sözcüklerin büyük bir kısmı dilin sözlük fonuna girerek sözlüksel bir zenginlik haline gelmiştir.

---

[13] Gagauzya başkenti Komrat'ta konuşma dilinde rastlanan bu yapının *biz lääzim gitmää* "gitmeliyiz" şekli Sovyetler Birliği dönemi ve sonrasında Rusçanın etkisiyle gelişmiş, istek çekimi yerine Rusçadan mastar kopyalanmıştır (krş. Rus. *mı doljnı poyti*). Gagauzcadaki -*mAA* eki hakkında bk. Pokrovskaya, 1964, s. 162; Özkan, 2019, s. 288.

> Edebi ve tarihi kaynaklar bulunmadığı için Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin Gagauzcaya girişinin yolları ve zamanını testip etmek mümkün değildir. (s. 149).

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında derlenen metinler ve sözlüklerden hareketle yapılan hesaplama Arapça-Farsça kelime katmanının Gagauzca sözlüğün yaklaşık % 10’nu oluşturduğu öne sürülmüştür[14] (s. 22). Kıpçak’taki Gagauzların bugünkü konuşma dilinde bu oran çok daha düşük olup sıklık açısından Arapça ve Farsça kopyalara eşanlamlı Rusça kopyalar tercih edilir.

Gagauzcadaki Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin neredeyse tümünün Osmanlı Türkçesinde ve Türkçenin ağızlarında bulunduğu için bu kopyaların kaynak dilinin Türkçe ve Bulgarca olduğu düşünülür (Pokrovskaya, 1997, s. 26). Ağaşıdaki örnekte olduğu gibi bazı kopyaların uyarlanmış şekilleri Türkçeden Bulgarcaya daha yakındır: Gag. *čukundur* “pancar” < Bulg. *çukundur* < T. *çükündür*[15] < Fars. *çugundur*.

Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin Gagauzca ve Türkçedeki şekil ve daha çok görülen anlam farklılığı, bu kopyaların Gagauzların Balkanlarda Müslüman Türklerle bir arada yaşadıkları dönemlerde girdiğine işaret eder.

Tablo 13. Farklı Anlamlı Arapça ve Farsça Kökenli Kelimeler

Kopya kelimeler	Gagauzca anlamı	Türkçe anlamı
hayïn < T. *hāin* < Ar. *ḫāʾin*	“tembel”	“sadakat göstermeyen”
islää < T. *ıslah* < Ar. *işlāḥ*	“iyi”, “tamam”	“düzeltme, iyileştirme”
ǰanavar < T. *canavar* < Fars. *cānāver*	“kurt”	“korkunç yaratık, yırtıcı hayvan”
yelpezä < T. *yelpāze* < Fars. *bād-bezen*	“demet”	“hava esintisi yapan küçük alet”

---

[14] Kelime türleri açısından bakıldığında en çok isimlerin kopyalandığı görülür: isimler (% 80), sıfatlar (% 6,6), sıfat fiiller (% 4,5), zarflar (% 2), bağlaçlar (% 1,7), ünlemler (% 0,7) (Sıçeva, 1972, s. 151).

[15] Osmanlıca metinlerde farklı şekillerin (*çükündür, çukundur, çuğundur*) olmasıyla birlikte XV. yüzyıla ait olan ve İbn-i Şerif tarafından yazıldığı tahmin edilen *Yadigâr* metninde *çükündür* şeklinde geçer (YTS, 1983, s. 59).

pervaz < T. *pervaz* < Fars. *parvāz*	“duvar üzerinde boyayla yapılan şerit”	“kapı ve pancere kenarlarına geçirilen ensiz parça”
gerdan < T. *gerdan* < Fars. *gerden*	“kolye, gerdanlık”	“vücudun omuzlarla baş arasındaki ön kısmı”

Gagauzcadaki din ile ilgili terimlerin bir kısmı Arapça ve Farsça kökenlidir. Hristiyanlıkta önemli kavramları ifade eden *Allah, ǰendem, dua, kurban, haǰï, ǰan, günah, pišman* gibi terimler İslamda da önemli olduğu için Müslümanlar tarafından yoğun bir şekilde kullanılır. Bu tür sözcüklerin Hristiyan olan Gagauzların dillerinde var olması ve bugüne kadar korunması şüphesiz ki dikkat çekicidir.

Gagauzlarla ilgili çalışma yapmış ve ilk bakışta bir çelişki olarak algılanan bu özelliği fark etmiş etnograf, dil bilimci, folklorcu veya tarihçiler “Müslüman unsurlar Hristiyan Gagauzların diline nasıl girmiştir?” ve benzer soruların cevaplarını bulmaya çalışmıştırlar. Pokrovskaya, bu terimlerin XX. yüzyılın başına doğru Gagauzların da kullanmaya başladıkları Karamanlıca denilen Grek harfli Türkçe –çoğunlukla dini, ama zamanla diğer konuların ağırlıklı olduğu– metinler aracılığı ile Gagauzcaya girişini açıklar (1974b, s. 142-143). Bu tezi doğrulamak için yaptığımız bir çalışmada (Kopuşçu, 2016), Karamanlıca metinlerin etkisiyle dini kitapların Gagauzca çevirilerine çok sayıda Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin girdiğini tespit etmekle birlikte folklor eserleri ve konuşma metinleri ile sözlüklerde yazı diline giren bu sözcüklerin çoğu bulunmamıştır. XX. yüzyılın başında ve hatta ortasına kadar Gagauzlar arasında okur yazar oranı çok düşük olduğuna göre Sovyet Birliği dönemine kadar sadece Arapça-Farsça sözcükler değil, tüm kopyalar işitme yoluyla yapılmıştır.

Tanrı kavramı için kullanılan *Allah* terimi, sadece folklor metinlerinde rastlanan *Tanrï* kelimesinin yerini almış olup bir çok deyim ve kalıp sözlere de girmiştir. Pokrovskaya’nın (1974b, s. 140) aynı makalede verdiği örneklere bakıldığında bu gibi kopyaların konuşma dilinden girdiği görüşü daha kanıtlanmış olur: *vallaa* “vallahi, yemin ederim”, *mašalla* “maşallah, bravo”, *alla roz olsun* “teşekkür ifadesi” < T. *Allah razı olsun*. Bunlara başka örnekleri de ekleyebiliriz: *Allah belanï versin* “beddua ifadesi” (krş. T. *Allah belanı versin*),

Allah kïsmet etmesin “Allah göstermesin”, *Allah korusun* “Allah korusun”, *Allahïn dangalaa* “masum kişi”, *Allahïn kiyadï* “kutsal kitap, İncil”, *Allahtan umut kesmemää* “hastaların iyileşebileceğini ifade etmek için kullanılan söz”, *Allahïn evi* “kilise”, *Allah bilsin* “belli olmayan bir durumu ifade etmek için kullanılan söz”. İçki içildiği zaman birinin “*saalık*” demesi üzerine herkes kadehini havaya kaldırarak veya tokuşturarak “*Allah versin*” cevabını verir.

(143) *šükürüm **Allăha** bitkisiz* (I/32) “Allah’a sonsuz müteşekkirim”.

(144) *dädum benim **Allăhlï** adamdï* (I/43) “Dedem imanlı insandı”.

(145) *Lenă, **Allăhïn** yevindä nahăditsa olyeesïn* (VI/58) “Lena kutsal yerde bulunuyorsun”.

Dini terimler dışında Arapça ve Farsça kökenli kelimeler tarımcılık, hayvanlar ve kuşlar, ev aletleri, yeme içme, kıyafet ve ayakkabı, inşaat, ticaret, tıp, insan vücudu gibi semantik alanlarda bulunur.

Ar.: *dut, ǰeviz, zümbül, karanfil, bakla, zambak, hayvan, kandil, sepet, sandïk, sofra, šarap, rakï, alaf, filǰan, aba, bez, širit, čorap, sedef, zift, katran, hayat, sayvan, set, saat, zaman, vakït, ǰumaa, amel, batal*.

Fars.: *merǰimek, laalä, armut, šefteli, biigir, lelek, ayna, dolap, kilim, peškir, perdä, kilit, mum, teknä, čorba, turšu, šïra, küp, čember, kükürt, duvar, tafta, čaršamba, peršembä, bet, zabun*.

(146) *yer gün gidärdim benim hazäykămïn **mezărïna*** (V/8) “Eşimin mezarını her gün ziyaret ediyordum”.

(147) *vardï ozman rulonnaanăn yeni **peškirlää*** (VI/78) “O zaman top şeklinde yeni peşkir vardı”.

4.2.2. Yunanca, Bulgarca ve Rumence Kökenli Kelimeler

Balkanlarda Gagauzların mensup oldukları Rum Ortodoks kilisesi rahipleriyle irtibatta bulunmak, Bulgarlar ve daha sonra Moldovalılar ile yan yana yaşamak, birkaç yüzyıl içerisinde yaşadıkları Osmanlı idaresinden çıkıp Rusya İmparatorluğu vatandaşları olmak,

Rumenlerin idaresinde kalmak ve Sovyet Birliğinde yaşayarak ikinci dil olarak Rusçayı benimsemek; Gagauzcaya temas ettiği bu dillerden bir çok kelimenin kopyalanmasını sağlayan ve kolaylaştıran faktörlerdir. Komşu halklarla olan ilişkilerin yoğunluğu ve başta tarım olmak üzere üretim kapasitelerinin artışı ile orantılı olarak dilde yabancı kökenli sözcüklerin sayısı da artmıştır.

Yunanca ve Bulgarcadan yapılan kopyalar Gagauzların Balkanlarda yaşadıkları döneme aittir (Hünerli, 2019, s. 13). Rumence[16] kaynaklı kopyalar ise ağırlıklı olarak Basarabya'nın 1918 yılında Rumen Krallığına dahil edilmesinden sonra Gagauzcaya girmiş olsa da (Koltsa ve Tukan, s. 149) Gagauzcanın bu dil ile ilişkileri XIX. yüzyılın başı ve daha erken döneme kadar gider. 1890'lı yılların sonunda bu durumu fark eden Moşkov bunu şu şekilde yorumlar:

> Gagauzların dilinde çok sayıda Moldovanca kelimenin bulunmasına göre Gagauzların bu halk ile tanışması tabiri caizse dün başlamamıştır. Muhtemelen Tuna'nın ötesinde –Dobruca'da– iken de onların yakın komşuları arasında Moldovanlar da vardı. <...> Son zamanlara kadar Gagauzların Ruslar ile temasları az idi. Gagauzların ve Rusların temasları 1874 yılından itibaren güçlenmeye başlamakta; bu iki halk şu sebeplerden daha yoğun bir ilişkide bulunmaktadır: birincisi, 1874 yılından başlayarak Gagauzların askeri görevlerini yerine getirmek üzere askere alınması, ikincisi ise Gagauz köylerinde eğitim dili Rusça olan köy okullarının açılmasıdır. (1900, s. 33-38).

Yunanca kökenli kelimeler genelde Hristiyanlıkla ilgili dini terimlerdir. Gagauzcadaki yabancı kökenli kelimeleri inceleyip kaynak dillere göre tasnif eden Dmitriyev'in listesinde şu kopyalar vardır (1962b, s. 218-219): *ay* "aziz" < *ayoz* < Yun. *agios*, *ayazma* "kutsanmış su" < Yun. *agiasma*, aydimu "kilisenin sunağın bulunduğu bölüm" < Yun. *agion vima*, *arhangil* "başmelek" < Yun. *arhangelos*, *vaatiz* "vaftiz" < Yun. *vaptizo*, *daskal* "kilisede ilahi söyleyen kişi" < Yun. *didaskalos*, *yortu* "bayram" < Yun. *giorti*, *klisä* "kilise" < Yun. *ekklisia*, *stavroz* "haç" < Yun. *stavros*. Dini terimlerin dışında günlük hayatla ilgili kavramlar için de Yunanca kelimeler kopyalanmış, bu kopyaların çoğu Türkçeye de girmiştir: *anatar* "anahtar" < Yun. *anihterion*, *aul* "kapının önündeki bahçe" <

---

[16] Besarabya nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Moldovan halkının dili, bugünkü Moldova Cumhuriyeti ve Romanya'nın resmi dili için ortak isim olarak Rumence ismi kullanılır. Sovyet Birliği döneminde Moldavya SSC'nin resmi dili Moldovanca olarak adlandırılmıştır.

Yun. *avli, keremet* “kiremit” < Yun. *keramida, panayїr* “pazar” < Yun. *panegirion, fidan* “fidan, küçük ağaç” < Yun. *phiton*.

Derlemiş olduğumuz metinlerde her iki gruptan da kelimeler kullanılmıştır.

(148) *bän isteem siz üürenäsiniz okumaa dă, yazmaa dă, saymaa dă, otči naš okumaa dă,* ***stavroz*** *yapmaa, Allăhї yinănmaa* (I/25) “Ben sizin hem okumayı, hem yazmayı, hem saymayı, hem Göklerdeki Babamız’ı[17], hem haç çıkarmayı hem de Tanrı’ya inanmayı öğrenmenizi istiyorum”.

(149) *tez gideriz* ***klisää*** (II/20) “Çabuk kiliseye gidiyoruz”.

(150) *kär* ***Panăiyaa*** *karšї gözümä battїydї kїlčїk* (X/99) “Tam Meryem Ana yortusunun[18] arifesinde gözüme buğday kılçığı girmişti”. *Panăiya* < Yun. *panagia*, Meryem Ana’yı adlandırmak için kullanılan isimdir; kaynak dilde sıfat niteliğinde kullanılır (Yun. *Panagia Thetokos* harf. “tamamen kutsal tanrıdoğuran”), fakat Gagauzcada özel isim olarak tür değiştirmiştir.

(151) *išittik ani Kobeydä, cumăălărda olurdu* ***paneer*** (XVI/64) “Kobey köyünde cuma günleri pazar yapıldığını duyduk”.

Gagauzların hem Balkanlarda hem de Basarabya’da Bulgarlarla bir arada yaşamışlardır. Her iki topluluğun Hristiyan dinine mensup olmasına rağmen aralarındaki sosyo-kültürel benzerliklerin yanı sıra göz ardı edilemeyecek kadar farklılıklar da vardır. Bunların en önemlisi dil farklılığıdır. Basarabya’da Gagauzlar, kolonilerini Bulgarlardan ayrı kurmuştur (Meşçeryuk, 1965, s. 169). Karışık Gagauz-Bulgar yerleşim yerleri çok azdır (Moldova’da: Kirsovo/Başküü; Ukrayna’da: Kobey, Tabak, Novoselovka, Krasnoe). XIX. yüzyılda Gagauzların Bulgarlara karşı davranışlarının o kadar da dostça olmadığını Moşkov şu örnekle gösterir:

---

[17] “Göklerdeki Babamız” duası.

[18] 15 Ağustos’ta (Jülyen takvimince 28 Ağustos’a denk gelir) kutlanan Meryem Ana yortusu.

> Komrat volostindeki[19] Bulgarların nüfusun yarısını oluşturduğu Başküü Gagauzları Bulgarlara olan nefretlerinden köylerindeki tek kiliseyi ikiye bölüp ölmüşlerini Bulgarlardan ayrı kurdukları kendi mezarlıklarında gömüyorlar bile. (2005, s. 49-50).

Sovyet Birliği döneminde Gagauzlar Bulgarlar ile Rusçayı benimseyerek hem sosyo-kültürel açıdan hem de sosyo-psokolojik açıdan her ne kadar yakınlaşmış olsalar da karışık bir Gagauz-Bulgar özerk bölgesi kurmak için siyasi birliği sağlayamamışlardır (Anikin, 2009, s. 487). Muhakkak ki bu hoşgörüsüzlüğün kaynağı, tarihçilerin henüz iyi bir şekilde araştırmadıkları –veya araştıramadıkları– Gagauzların geçmişinin Balkanlar döneminde gizlidir.

Gagauzcaya Bulgarcadan giren kopyaların bir kısmı akrabalık terimleridir: *mamu* “anne”, *tätü* “baba”, *batü* “ağabey”, *kaku* “abla”, *uyçu* “dayı”, *çiçu* “amca”, *bulü* “yenge”, *lelü* “teyze, hala”, *draginku* “kocasının küçük erkek kardeşi”, *kiraţa* “görümce”, *dädu* “dede”, *babu* “nine”, *kumi* “vaftiz oğlu”, *kumiţa* “vaftiz kızı”, *kresniţa* “vaftiz annesi”. Pokrovskaya, arkabalık isimlerinin kolayca değişmeyen bir grup olduğuna dikkat çeker ve bu sözcüklerin kopyalanmasının nedenini eskiden Gagauzlar ile Bulgarlar arasındaki karışık evliliklere bağlar (1997, s. 29-30). Tarım ile ilgili Bulgarca kökenli kelimeler: *borna* “traktör arkası tırmık”, *kosa* “tırpan”, *puluk* “pulluk”, *semička* “ayçiçeği”, *toloka* “işlenmemiş tarla”, *balta* “bataklık”, *pustiya* “boş yer”, *kartofi* “patates”, *morkva* “havuç”, *labada* “labada”, *pelin* “pelin”. Ev eşyaları ve araç gereçler: *plevnik* “saman deposu”, *skïrta* “ot veya saman yığını”, *kurnik* “kümes”, *kočina* “domuz ahırı”, *krivat* “karyola”, *mitka* “bulaşık bezi”, *trapeznik* “ekmekleri örtmek için kullanılan bez”, *fusta* “yetek”, *kožuk* “deri yelek” (Koltsa ve Tukan, 1967, s. 151-153).

(152) *soră bašlardïk* ***punudaa*** *azïrlănmaa* (I/113) “Sonra ziyafete hazırlanmaya başlıyorduk”. *Punudă* < Bulg. *ponuda* “yeni doğum yapmış kadının verdiği ziyafet”.

(153) *büük* ***batüm*** *Fede* ***batüydu****, soră Nüklay* ***batü****, Vani* ***batüm*** *vardï* (I/3) “Büyük ağabeyim Fede ağabeyimdi, ondan başka Nüklay ağabeyim, Vani ağabeyim vardı”.

(154) *hi ha ha ha*, ***bulü*** *dă gülee,* ***kaku*** *dă gülee* (VI/3) “Yengem de, ablam da hahaha diye gülüyorlar”.

---

[19] Volost, Çarlık Rusya’da idari-bölgesel birim.

(155) *alyeez biz* ***četkăy*** *dă boyeez* (VI/72) “Fırçayı alıp boyuyoruz”. *Četkă* < Bulg. *çetka* “fırça”.

(156) *bän uže* ***bolniţăda*** *uže išleem* (VIII/4) “Artık ben hastanede çalışıyorum”. *Bolniţă* < Bulg. *bolnitsa* “hastane”.

(157) *deem,* ***mamo****, sana sesedyerlă* (XII/48) “Anne, diyorum, seni çağırıyorlar”.

Bulgarca kökenli arkabalık isimlerinin iki fonetik özelliği vardır: 1. iki heceli kelimelerde vurgu her zaman birinci hecededir (*MAmu*, *UYču*, *KAku*, *LElü*, *KUmi*, *SVAtu* vd.); 2. bu kelimelerin ikinci hecesinde bulunan [ü] sesi aslında palatal ünsüzden sonra gelen [^{j}u] sesidir, bu yüzden kelimeler ek aldığında önlük-artlık uyumuna aykırı bir durum ortaya çıkar (*batü-nun, tätü-dan, lelü-ǰuk, bulü-suz*). Diğer bir özellik ise morfolojiktir: bazı isimlerin Bulgarcadaki vokatif şekilleri de kopyalanmıştır, fakat bu kelimelerin sayısı çok azdır. Vokatif -*o* ekiyle yapılır, fakat yazıda (ö) harfi ile gösterilebilir, çünkü burada yine palatal ünsüzlerden sonra [^{j}o] söz konusudur (*mamo, tätö, batö, kako, lelö, bulö, čičo, uyčo, dädo, babo*). Bulgarca kökenli akrabalık isimlerinin Vokatif şekilleri Gagauz yazı dilinde yoktur, ancak Kıpçak kasabası gibi kimi yerleşim yerlerinde konuşma dilinde görülür.

Rumence kaynaklı kopya kelimeler farklı dönemlerde ve farklı ilişkiler sonucu olarak Gagauzcaya girmiştir. Birinci dönem Gagauzların Dobruca’da Bulgarlarla yan yana yaşadıkları yüzyılları kapsar, muhtemelen bu dönem Rumence kökenli sözcükler Bulgarca üzerinden kopyalanmıştır. İkinci dönem Gagauzların Moldovanlar ile daha yakından temas ettikleri Çarlık Rusya dönemidir. Üçüncü dönem I. ve II. Dünya Savaşlarının arasına denk gelir, bu yıllar Gagauzca ve Rumence arasındaki ilişkiler en yoğun şekilde gelişmiştir. Resmi devlet dili olan Rumence baskın dil olarak Gagauzcayı diğer dönemlerden daha çok etkilemiştir. Dördüncü dönem ve beşinci dönem Rusçanın baskın dil pozisyonuna geldiği Sovyetler Birliği ve bağımsız Moldova Cumhuriyeti dönemleridir. Bu yıllarda Rumencenin etkisi oldukça azalmıştır.

Tukan ve Udler (1972, s. 58-60) Rumence kökenli kelimeleri 13 tematik gruba ayırmışlardır: akrabalık terimleri, ayakkabı ve giyim isimleri, yemek isimleri, ev eşyaları, tarımcılıkla ilgili terimler, hayvan ve kuş isimleri, bitki ve yer adları, siyasal ve sosyal

adlandırmalar vd. Bu listeye son dönemde kullanılmaya başlayan yenilerini de katarak şu örnekleri sıralayabiliriz: *moš* "yaşlılara hitap sözü", *kopil* "çocuk", *čobotar* "ayakkabıcı", *parinti* "papaz", *portar* "kapıcı", *paraliya* "kenarlı şapka", *keptar* "yelek", *boldur* "iğne", *sandali* "sandalet", *čipiči* "erkek ayakkabısı", *bomboni* "şeker", *garafa* "sürahi", *pat* "tahta veya topraktan yatak yeri", *močuga* "sopa", *furkuliţa* "çatal", *porta* "kapı", *kada* "tek dipli küçük fıçı", *kotika* "iki tekerlekli at arabası", *täska* "üzüm sıkmak için kullanılan baskı", *hïrleţ* "sivri uçlu kürek", *papšoy* "mısır", *mamaliga* "mısır unundan yapılan yemek", *mutu* "suskun, dilsiz", *prost* "aptal", *averiya* "varlık", *nevoya* "sıkıntı", *gara* "tren garı", *kruča* "haç", *primar* "belediye başkanı", *diveč* "ebedi", *kär* "tıpkı".

(158) *olmădï bir aves rukăvăditel saylyee, priţidatil mi,* ***primar*** *mï, dă yapsïn muzey niže lääzïm* (II/65) "Demek ki gerektiği gibi bir müze yapacak hiç bir hevesli başkan –müdür veya belediye başkanı– olmadı".

(159) ***kär*** *olsa dă bän išlämiyǰäm ručnoy* (III/59) "Olsa bile ben el ile (makinesiz) yapmayacağım".

(160) *koyduk o* ***mamăligăy****, yepsi idi* (IV/142) "O mamaligayı sofraya koyduk, herkes yedi".

(161) *ilkin ačan yevlendik,* ***hïrleţnen papšoy*** *yektik* (X/91) "Evlendiğimiz zaman sivri uçlu kürekle mısır ektik".

4.2.3. Rusça Kökenli Kelimeler

Gagauzların Ruslar ve Rusça ile temasları XIX. yüzyılın başında başlamış olsa da XX. yüzyılın ortasına kadar Gagauzlar tek dilli bir topluluk kalmıştır. 1940 yılında Basarabya Sovyetler iktidarına geçtikten sonra Gagauzların büyük kısmı Moldavya SSC'de kalmış, daha küçük bölümü ise Ukrayna SSC'e dahil edilmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda Gagauz yerleşim merkezlerinde 7 sınıflık okul eğitimi zorunlu hale getirilerek Çarlık Rusya ve Rumen Krallığı dönemlerine göre daha çok çocuk ve gençlere okuma imkanını sağlamıştır. 1958-1959 öğretim yılından başlayarak Gagauz köylerinde hazırlık ve 1-3. sınıflarda eğitim dili Gagauzca olmuştur (Pokrovskaya, 1960b, s. 155). Ama birkaç yıl

sonra Gagauzca eğitimine son verilmiş ve tüm sınıflarda eğitim dili Rusça olmuştur. Bu dönem Rusça köylerde yaşayanların bile hayatlarının her alanına girmiştir. Rusça; eğitim, yönetim, kültür, sosyal ilişkiler, din gibi bir çok alanda baskın dil haline gelmiştir.

Rusçanın baskın dil haline gelmesini sağlayan siyasi ve sosyo-kültürel etkenlerden başka ekonomik etkenler de dikkate alınmalıdır. "Sosyalizmin Gagauz köyüne getirdiği yenilikler Gagauzların ekonomi, yaşam tarzı ve kültürlerini kökten değiştirmiştir" (Kuroglo ve Maruneviç, 1983, s. 183). Asfalt yollar, elektirk, doğal gaz ve su altyapıları kurulmuş; evler daha büyük, sağlam ve bakımlı olmuş; günlük kıyafet şehirlilerin kıyafetine benzemiş; geleneksel mutfağa yeni yemekler ve pişirme usulleri gelmiş; okuma yazma bilenlerin oranı kat kat artmış; tiyatro, müzik ve diğer kültürel alanlar daha hızlı gelişmeye başlamış; tarımcılık ve sanayide yeni teknolojilere geçilmiştir.

Gagauzların maddi ve manevi kültürlerine giren unsurlarla birlikte dile yeni kavramlar girmiştir. Bazı kavramlar var olan yapılarla eşleştirilerek seçilmiş kopyalar ortaya çıkmıştır: kolhoz mesleklerinin isimlerinden *saaǰï* "sağıcı" krş. Rus. *doyar*, *saaǰï* "sağıcı" krş. Rus. *doyarka*, *domuzču* "domuzcu" krş. Rus. *svinar*, *domuzčuyka* "kadın domuzcu" krş. Rus. *svinarka* (Koltsa ve Tukan, 1967, s. 155); *čiček koy*- "çelenk sunmak" < Rus. *vozlagat' tsvetı*, *bayrak kaldır*- "bayrak çekmek" < Rus. *podnyat' flag* (*podnyat'* "kaldırmak") resmi kurumlarda bayrak çekme töreni için kullanmaya başlamış, *bayrak dik*- fiilinin kullanımı ise sadece geleneksel düğün sırasında evin çatısına düğün bayrağının asılmasını karşılamakla sınırlı kalmıştır.

(162) ***yesli*** *bizä Boži* ***yardïmǰï olǎǰek****, bizim išimiz ileri* ***gideǰek*** (I/27) "Tanrı bize yardımcı olursa işimiz ilerler" cümlesi karışık kopya örneğidir. Genel kopya niteliğindeki *yesli* bağlacı ile birlikte yan cümlenin yapısı da kopyalanmıştır. Gagauzcada şartı ifade eden yan cümlenin yapısı *(y)eer ... -XrsA* (krş. ***yeer*** *sän* ***gelirsǎn*** *bendän ileri yestradaa, dur präčkǎnïn yanïnda* (VII/15) "Eğer kulübe benden önce gelirsen kapının yanında dur") iken sadece konuşma dilinde olan *yesli ... -Aǰek* yapısı Rusçanın etkisiyle gelişmiştir (krş. Rus. ***esli*** *Bog nam* ***pomojet****, naşe delo budet prodvigatsya* – yan cümledeki fiil ana cümledeki gibi gelecek zaman şeklindedir).

Gagauzcaya genel kopya olarak giren kelimelerin ve yapıların sayısı daha çoktur. Bu kopyalar içinde öz Rusça kelimelerin yanı sıra Rusçaya başta Batı Avrupa dilleri olmak üzere diğer dillerden girmiş olan kelimeler de vardır: *kolhoz* “kolhoz”, *partiya* “parti”, *sobraniye* “toplantı”, *uşilişçe* “mesleki okul”, *literatura* “edebiyat”, *urok* “ders”, *pole* “tarla”, *privivka* “aşı”, *značit* “demek”, *uže* “artık”, *raz* “eğer”, *voyna* “savaş”, *samalöt* “uçak”, *reakţiya* “tepki”, *raketa* “roket”, *načalnik* “yönetici”, *bolničnïy* “hastalık raporu”, *gramatnïy* “okumuş”.

Konuşma dilinde konuşurların yaşına ters orantılı olarak Rusça kaynaklı genel, seçme veya karışık kopyaların sayısı ve sıklığı artar. Daha büyük yaştakiler; bir yandan Rusçayı ikinci dil şeklinde tam benimsemedikleri için, diğer yandan ise dil konusu dahil olmak üzere genelde daha tutucu ve yenilikleri kolayca kabul etmeyen karaktere sahip oldukları için bir çok konuda Gagauzcaya daha sadık kalırlar. Çocukların kullanımdan düşen bir çok kelimenin anlamını bilmediklerini söyleyen yaşlılar, dilin eski şekli için *yevelkiyǰäsïna* kelimesini kullanırlar. Aşağıdaki parçada 77 yaşındaki kadın *gemi* yerine *lotka* < Rus. *lodka* kopyasının tercih edildiğini anlatır:

> (19) bän ačan čaldïm türküyü, dă gemi orda, dă te šini ušăklaa bilmee gemiy (20) däärmišlär, ne o mamu čalêr gemi gemi, biz bilmeez (21) i lotkă, a yevelkiyǰäsïna gemi (22) bana kalsa, alle Turţiyăda dă gemi šini (23) dă gemi, saylyer, bän dă bilyeem, ani türklerdä, saylyer, yevelki, ölä išidirdik, ölä dă čalêêz. (Evdokiya VII).
>
> Ben türkü söylediğimde gemi kelimesi geçti, ama şimdiki çocuklar geminin ne olduğunu bilmiyorlar. Annenin söylediği gemi gemi nedir bilmiyoruz, diyorlarmış. O ise lotka, evvelkicesi gemi. Bence Türkiye’de şimdi de gemi olarak kullanılıyor. Gemi demek, ben Türklerde eski şeklinde kaldığını biliyorum, öyle duyuyorduk, öyle de söylüyoruz.

Rusça kaynaklı kopyalara bakıldığında neredeyse her kelime türünden örnekler bulunabilir. En çok isimler kopyalanırken edatlar gibi işlevsel kelimelerin kopyalanması daha az görülür, ki edatların sayısının da daha az olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Fiiller kopyalandığında Rusça mastarlar *ol-* veya *et-* yardımcı fiilleriyle birleştirilir (Pokrovskaya, 1964, s. 167; Özkan, 2019, s. 368). Tespitimize göre –en azından Kıpçak ağzında kural oluşturacak şekilde– *ol-* yardımcı fiil ile Rusça kaynaklı dönüşlü fiiller (Rusçada -sya ekiyle biten fiiller) birleştirilir: *ščitatsă ol-* (III/78) “sayılmak” < Rus. *şçitatsya*, *stroyitsă ol-* “kendine ev yapmak” (V/6) < Rus. *stroitsya*, *uspakoyitsă ol-* “sakinleşmek” (VI/7) < Rus. *uspokoitsya*, *nahăditsa ol-* “bulunmak” (VI/58) < Rus. *nahoditsya*, *zaminitsă ol-*

“değişmek” (IX/71) < Rus. *zamenyatsya*, *papădatsă ol-* “rastlamak” (IX/101) < Rus. *popadatsya*, *akazatsă ol-* “bulunmak” (XVI/23) < Rus. *okazatsya*, *protivlätsă ol-* “direnmek” (XVI/45) < Rus. *protivlyatsya*. Diğer fiiller (Rusçada -t’ ile bitenler) ise et- ile birleştirelir: *vïstupat+et-* “sahnede oynamak” (I/36) < Rus. *vıstupat’* , *voyevat+et-* “savaşmak” (I/40) < Rus. *voevat’*, *dadelăt+et-* “bitirmek” (III/66) < Rus. *dodelat’*, *postupat+et-* “okula girmek” (129) < Rus. *postupat’*, *prost+et-* “affetmek” (VI/6) < Rus. *prostit’*, *mobilizăvat+et-* “seferber etmek” (IX105) < Rus. *mobilizovat’*, *rešit+et-* “karar almak” (XI/86) < Rus. *reşit’*, *zvont+et-* “telefon etmek” (XIV21) < Rus. *zvonit’*, *otstupat+et-* “geri çekilmek” (XVI/26) < Rus. *otstupat’*.

Konuşurların çoğunda görülen diğer bir Rusça kopya tipi tarih kopyalarıdır. Bazı durumlarda gün, ay ve yıl bilgilerini içeren parçalar koyalanır, bazen ise bu ögelerin sadece biri veya ikisi Rusçada olduğu gibi kullanılır.

(163) *duumam benim bin dokuz üz kïrk dokuzda* ***desätăvă yanvară*** (III/1) “Ben 10 Ocak bin dokuz yüz kırk dokuz yılında doğdum”.

(164) ***sorăk vtarovă godă disätăvă noyăbră*** *roždenyem benim* (XI/1) “Doğduğum gün kırk iki yılında 10 Kasım”.

(165) *benim duumam* ***yirmi üčündä mart ayïn*** (II/1) “Ben 23 Mart’ta doğdum”.

İlk iki örnekte Rusçadan gün/ay ve yıl/gün/ay öbekleri olduğu gibi alınmış (krş. Rus. *desyatogo yanvarya, desyatogo noyabrya sorok vtorogo goda*), üçüncü örnekte ise kelime sırası kopyalanmıştır (krş. Rus. *dvadtsat’ tretyego marta* = Gag. *mart ayïnïn yirmi üčündä*).

Konuşucu çeşitli nedenlerden ihtiyaç duyduğunda iki veya daha çok Rusça kelimeden oluşan öbekleri de kullanabilir. Bu bir kişisel tercih olduğu için kopya parçaların kullanımında konuşucunun duygusal hali, konuşma konusu, Rusçayı benimseme derecesi gibi faktörler ön plana çıkar. Derlenen metinlerden yola çıkarak bu tür kopyaların erkeklerin konuşmalarında daha sık görüldüğü söylenebilir (bk. İvan III, Panteley XVI), fakat bunun üzerine bir genelleme yapmak yanlış olur, çünkü elde edilen malzeme böyle bir inceleme için yetersiz, kaynak kişi sayısı ise azdır.

(166) *sän olăjan böondän ötää dooru* ***zaveduščiy muzeyä*** (II/26) "Bugünden itibaren müze müdürü olacaksın". Gag. *zaveduščiy muzeyä* < Rus. *zaveduyuşçaya muzeya*, bu cümlede Rusçadaki dişil şeklindeki isim (*zaveduyuşçaya*) koyanlandığında eril şeklinde kullanılmıştır (*zaveduščiy*). Konuşucunun kadın olmasına rağmen böyle bir tercih yapmış olması, Gagauzcada –diğer Türk dillerinde olduğu gibi– gramatikal cinsiyet kategorisinin olmaması ve cinsiyet unsurlarını içeren Rusça kelimelerin sadece eril şeklinde kopyalanmasından kaynaklanır.

(167) ***vsü žizn*** *plotničatetti* (III/38) "Tüm hayatı boyunca marangozluk yaptı" < Rus. *vsyu jizn'* "hayat boyunca".

(168) *yer kee, nestä,* ***pervïy mestă*** *aldïk* (III/171) "Her defasında, şey, birinci olduk" < Rus. *pervoe mesto, pervïy mestă aldïk* krş. Rus. *zanyat' pervoe mesto* harf. "birinci yeri almak".

(169) *o čok yardïm etti* ***strayitelnïm materyalăm*** (V/35) "O, çok inşaat malzemesi yardımı yaptı". Buradaki öbek reprodüksiyon örneğidir; Rusçadaki vasıta hali biçimli parça olduğu gibi kopyalanmıştır (krş. Rus. *on mnogo pomogal* ***stroitelnım paterialom***).

(170) *bän deerim bizim olăna ölä, darăm, darăm, o* ***vsö ravno*** *kapălï* (XIV/27) "Ben bizimkiye şöyle diyorum, boşuna, boşuna, nasıl olsa hapistedir" < Rus. *vse ravno* "her durumda, nasıl olsa".

(171) *išidyeem ani adămïn teläsï* ***sostoyit iz semdisät praţentăv vadï*** (XVI/12) "Duyuyorum ki insanın vücudu yüzde yetmiş sudan oluşurmuş" krş. Rus. telo çeloveka ***sostoit iz semidesyati protsentov vodı***.

(172) *taman* ***voskresnïy dendi v avguste meseţe*** (XVI/24) "Tam bir Ağustos pazarıydı". Görüldüğü gibi kopya parçalar çekim eklerini alabilir. Bu cümlede *voskresnïy den* yüklem öbeğine yüklemleştirici -DI getirilmiştir (krş. Rus. *eto bıl* ***voskresnıy den' v avguste mesyatse***).

Konuşma sırasında başkasına ait bir sözü doğrudan aktarmak isteyen konuşucu, üçüncü kişinin sözlerini Gagauzcaya çevirerek anlatabildiği gibi Rusça alıntı şeklinde de söyleyebilir. Rusçaya geçtiğinde kod değiştirmiş oluyor.

(173) *o saldătčïk dee,* ***babuškă****, dee,* ***aalamă****,* ***sizi****, dee,* ***götürmeerlă öldürmää, siz****, dee,* ***gideǰiiniz yašămaa Sibirä*** (XII/24) "O genç asker, teyze diyor, ağlama, sizi öldürmeye götürmüyorlar, siz Sibirya'ya yaşamak için gideceksiniz". Burada konuşucu Rusça konuşan askerin sözlerini çevirerek anlatır.

(174) *dă geldi učtilkă bana, deer,* ***Lena znayeš što, ya tibe padarăk prinesla*** (XII/123) Kadın öğretmen yanıma geldi ve 'Lena, biliyor musun, ben sana hediye getirdim', dedi".

(175) ***kak familiyă****,* ***Kodjebaš****,* ***yest rodstvennik v Rumïnii****,* ***netu****,* ***v Amerike yest****, sorêr,* ***netu*** (XV/87) "– Soyadın ne? – Kocabaş. – Romanya'da akraban var mı? – Yok. – Amerika'da var mı, diye soruyor. – Yok".

4.2.4. Kopya Kelimelerin Uyarlanması

Zayıf dil (A) baskın dilden (B) ilişki sonucu olarak kopyaladığı kelimeleri kendi tipik fonetik özelliklerine göre uyarlar. Orijinal ile kopya arasındaki fark dile göre değişebildiği gibi uyarlama derecesi de farklı olabilir (Johanson, 2007, s. 88).

Aşağıdaki başlıklar altında yabancı kökenli kelimelerin Gagauzcaya uyarlandığı en tipik özellikler ele alınmıştır. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin uyarlanmış şekilleri çoğunlukla –ama her zaman değil– Türkçedeki biçimlerle aynıdır.

1. Ses uyumu. Ünlülerde önlük-artlık ve düzlük-yuvarlaklık uyumlarına uymayan kelimelerde ses değişimi sonucu ses uyumsuzluğu ortadan kaldırılır. Fakat bir çok örnekte bu tür değişimlerin gerçekleşmediğini de belirtmek gerekir. Johanson'un dediği gibi "heceler arası ses uyumu –özellikle ünlü uyumu– hiç de başta gelen uyum tedbirleri arasında yer almaz" (2007, s. 89).

parčăǰïk "küçük kumaş parçası" (I/75) < T. *parça* < Fars. *pārçe*, *seftä* "ilk defa" (III/45) < T. *siftah* < Ar. *istiftāḥ*, *kolădă* "Noel bayramı" (III/166) < Bulg. *koleda*, *bašča* "bostan" (IX/24) < T. *bahçe* < Fars. *bāġçe*, *kayïl* "razı olmuş" (XII/135) < T. *kail* < Ar. *ḳāʾil*.

2. Tek ünlülere eğilim. İkiz ünlülerden kaçınma Türkçenin tipik yapısal özelliğidir (Demir ve Yılmaz, 2011, s. 64). Aynı durum Gagauzcada da geçerlidir. Orijinallerdeki diftonglar

tek ünlüye dönüştürülür, ses olayları sonucunda ortaya çıkan ikiz ünlüleri farklı hecelere ayırmak amacıyla ünlüler arasında “ayırıcı” ünsüz türetilir.

bomboli “şeker” (I/12) < Rum. *bomboană* (çoğul şekli *bomboane*), primăriyă “belediye” (III/177) < Rum. *primaria, duva* “dua” (XV/30) < T. *dua* < Ar. *du‘ā’, Balboka* “yer adı” < Rum. *Bulboaca*.

3. Ünsüz gruplarından kaçınma. Türk dillerinde olduğu gibi Gagauzca da aynı hecede en fazla iki ünsüz yan yana gelebilir. İki ünsüzün bulunduğu hecelere ünsüzle başlayan bir ek getirildiğinde bir arada üç ünsüz olabilir (Johanson, 2007, s. 54-55). Kopya kelimelerin başında, ortasında veya sonunda –ki daha çok ünsüz grupları başta ve sonda olur– iki ve daha fazla ünsüz olursa, bu gruplar Gagauzcanın fonotaktik yapısına uygun şekilde ya düşürülür, ya da göçüşme yoluyla değiştirilir. Aynı hecedeki ünsüzleri ayırmanın diğer yolu ise ön, iç veya son ses durumunda ünlü türetimidir.

drasti “selamlaşma sözü” (II/44) < *zdrasti* < Rus. *zdravstvuyte*, *čivit* “çift” (III/92) < T. *çift* < Fars. *cuft*, *registrăynăn* “register ile” (III/126) < *registră* < Rus. *registr* < Lat. *registrum*, *akïl* “akıl, fikir” (IV/36) < T. *akıl* < Ar. ‘*aḳl*, *metră* “metre” (V/14) < Rus. *metr* < Fr. *mètre*, *šükür* “şükür, müteşekkir” (XI/7) < T. *şükür* < Ar. *şukr*, *komunizmă* “komünizm” (XV/16) < Rus. *kommunizm* < Fr. *communisme*.

4. Son seste ünsüz ötümsüzleşmesi. Türk dillerinde genel olarak kelime sonunda ünsüzlerin ötümsüzleşme eğilimi vardır. Son seste ünsüzlerin ötümlülük açısından zayıflaması Rusçada da görülür. Gagauzcada Arapça, Farsça ve Rusça gibi dillerden kopyalanan kelimelerin son ses pozisyonundaki ötümlü ünsüzler ötümsüzlere değişir.

kayïp “kaybedilen şey” (II/68) < T. *kayıp* < Ar. *ġā’ib*, *trut* “emek” (III/46) < Rus. *trud*, *očeret* “sıra” (IV/170) < Rus. *oçered’*, *kruk* “çevre” (V/12) < Rus. *krug*, *ǰöpleri* “cepleri” (XI/124) < T. *cep* < Ar. *ceyb*, *druklaa* “arkadaşlar” (VI/53) < Rus. *drug*, *gorăt* “şehir” (XII/77) < Rus. *gorod*.

5. Cinsiyetin kullanılmaması. Türk dillerinde gramatikal cinsiyet kategorisi olmadığı için cinsiyeti ifade edecek morfem de yoktur. Gagauzcaya Slav dillerinden kopyalanan kelimelerle birlikte giren -*(y)ka* eki bu kuralın istisna örneğidir (bk. Menz, 2015). Cinsiyet

kategorisinin olmaması Gagauzların Rusça öğrenimi sürecinde zorluklar yaratır. Örneğin, Rusçada zamirlerin üçüncü kişi şekilleri cinsiyete göre değişir (şahıs zamirleri: *on, ona, ono*). İsimlerden, fiiller, sıfatlar ve sayıların da eril, dişil veya nötr olmak üzere cinsiyet işaretleri vardır. Bu tür kopyalar Gagauzcaya uyarlandığında genel olarak kelimelerin veya öbeklerin eril şekilleri tercih edilir. Böylece konuşucu Gagauzcanın gramatikal yapısına uymayan cinsiyet kategorisini tarafsızlaştırmış olur.

gramătnïy adam "okumuş insan" (II/2) < Rus. *gramotnıy (çelovek)*, *muzïkalnïy školă* "müzik okulu" (III/119) < Rus. *muzıkal'naya şkola* (dişil), *Čiläbinskiy oblast* "Çelyabinsk ili" (IV/111) < Rus. *Çelyabinskaya oblast'* (dişil şeklinde), *vadănapornïy bašne* "su kulesi" (V/37) < Rus. *vodonapornaya başnya* (dişil), *krugăvoy lapta* "çocuk oyunu ismi" (VI/39) < Rus. *krugovaya lapta* (dişil), *trudăspasobnïy* "çalışabilir yaşta kimse" (XI/5) < Rus. *trudosposobnıy*, *pervïy yanvarä* "1 Ocak" (XII/138) < Rus. *pervoe yanvarya* (nötr), *rabočiy ruk* "çalışan kişiler" (XVI/22) < Rus. *raboçie ruki* (çoğul şeklinde), *mirnïy naselenye* "sivil vatandaşlar" (XVI/45) < Rus. *minroe naselenie* (nötr). Görüldüğü üzere dişil veya nötr şeklindeki orijinal öbekler Gagauzcada eril eşdeğerlerine değişir, aynı biçimde çoğul şekli de tekilleşir.

6. Çoğul şeklindeki kelimelerin tekil olarak algılanması. Türkçede Arapça ve Farsçadan çoğul şeklinde kopyalanan bazı kelimeler zamanla tekil olarak algılanmaya başlamıştır: *gariban* < Ar. *ġarīb* + Fars. *-ān* çoğul eki ile *ġarībān*, *nüfus* < Ar. *nufūs* (çoğul) < *nefs* (tekil), *evrak* < Ar. *evrāḳ* (çoğul) < *varaḳ* (tekil). Gagauzcada Türkçe ile ortak olan bu tür Arapça kökenli kelimelerin (*fukaara*, *evlat*) yanı sıra Rusça ve Rumence kaynaklı sözcükler de vardır. Kaynak dilden çoğul şeklinde kopyalanan kelimeler tekil olarak kullanılır ve çokluk için Gagauzca çoğul eki alır: *bomboni* "şeker" (I/15) < Rum. *bomboane* (çoğul) < *bomboană* (tekil), *počki* "böbrek" (I/141) < Rus. *poçki* (çoğul) < *poçka* (tekil), *sandali* "sandalet" (III/91) < Bulg. *sandali* (çoğul) < *sandal* (tekil), *čipiči* "erkek ayakkabı türü" (IV/100) < Rum. *cepici* (çoğul) < Bulg. *çepik* (tekil), *tapički* "terlik" (VI/63) < Rus. *tapoçki* (çoğul) < *tapoçek* (tekil).

(176) *bän ačan astăländïm ilkin* ***počkileemdän*** (I/141) "İlk defa böbreklerimden hastalandığım zaman". *Počkileemdän* < *počki-ler-imdän*.

(177) *Todur batünun* ***čipičilee*** *gïrtläänadăn boyaynăn dolu* (VI/65) “Todur ağabeyimin ayakkabıları konçlarına kadar boyayla dolu”. *Čipičilee* < *čipiči*-*ler*-*i*.

4.3. KONUŞMA DİLİNE ÖZGÜ UNSURLAR

Konuşma dilinin leksikolojik açıdan incelendiğinde standart yazı dilinde olmayan veya daha az tercih edilen belli unsurları içerdiği ve bu unsurların bazen çok yaygın hale geldiği farklı dillerin malzemesi esasında tespit edilmiştir (Zemskaya, Kitaygorodskaya ve Şiryayev, 1981, s. 189-190; Kapanadze, 1983, s. 142-143).

Derlemiş olduğumuz metinlerde kişi, nesne, olay ve benzerinin yerine kullanılan *nestä* “şey” kelimesi ve *te* edatı ile işaret zamirlerinin birleşiminden oluşan *töö*- (*töö* < *te o*, *töörda* < *te orada*, *töölä* < *te ölä*, *tööyănï* < *te o yana*, *töözman* < *te o zaman*) kalıplı zamirler yaygın olarak kullanılır. Bu genelleme, 20 000 kelimelik konuşma metni parçasında (bk. Ek 1. Metinler) kıyaslamak amacıyla seçtiğimiz bazı kelimelerin kullanım sıklığı karşılaştırılarak yapılmıştır. Tablonun sağ tarafında her kelimenin toplam olarak kaç defa geçtiği belirlenmiştir. Hesaplanan kelimelerin bütün çekimleri sayılmıştır (örneğin, *git*-: *gittim, gidärdik, gitmišlär, gideǰek* vd).

Tablo 14. Derlenen Metinlerde Bazı Kelimelerin Kullanım Sıklığı

git- “gitmek”	350
mamu “anne”	150
töö- “işte o” vd	144
tätü “baba”	109
šindi/šini “şimdi”	84
nestä/nestet- “şey”/“şey yapmak”	80
klise “kilise”	54
(y)ekmek/(y)ek- “ekmek” (isim ve fiil)	46
islä “iyi”	38

boba "baba"	35
zoor "zor"	8
gözäl "güzel"	7

Yazılı metinler için gereksiz kullanım sayılan olaylar konuşmada rahatlıkla tercih edilir. Sık kullanılan işaret zamirleri, dinleyicinin söz edilen kişi, nesne veya durumu karıştırmamasını sağlar. Bununla birlikte bu tür unsurların normalden daha sık kullanımı özel bir fonksiyon taşımayan konuşma alışkanlığı da olabilir.

(178) *i* ***töörda*** *nesă taa bir, patlăǯan mï, nesăydï, salat mï, bišeyǯik* ***töölä*** (I/105) "[Onların yanına] bir şey daha hazırlanırdı, ya domates, ya salata, neyse onun gibi bir şey".

(179) *tasmălărï sarardï* ***töö*** *sargïsïna,* ***töölä*** *biri birinä* (III/104) "O sargısına şöyle birbiri üstüne tasmaları sarardı".

(180) *dă* ***töözman*** *biz pek čok zoor čektik, imää yoktu* (XII/102) "İşte o zaman gayet çok zorluk çektik, yiyecek yoktu".

Konuşucu hatırlayamadığı veya söylemek istemediği bir kavram için *nestä* kelimesini ve *et-* yardımcı fiiliyle birleşerek kurduğu *nestet-* fiilini kullanabilir. Bu ögeler bazen hiç bir ismin veya eylemin eşdeğeri olmayabilir, bu durumlarda konuşucu unuttuğu bir kelimeyi hatırlayıncaya kadar süren boşluğu doldurmak ister veya daha sonra söyleyeceklerini düşünmek amacıyla konuşmasını uzatır.

(181) *verdilär bana makăzï yem töö širidi yem dă bir büük ambar,* ***nestä****, anătărï kapudan klisenin* (II/24) "Bana makas ile şeridi ve kilise kapısından büyük bir, şey, ambar anahtarı verdiler". Burada *ambar anătărï* tamlaması arasına giren *nestä* kelimesinin esas görevi, konuşucunun "anahtar"ı hemen hatırlayamadığından meydana gelen boşluğu doldurmaktır. Kaynak kişi bir kelimeyi aklına getirmekle meşgul olduğu için bilinçsiz olarak Gagauzcanın sentaktik kurallarına aykırı bir şekilde Rusça yapı kopyasını kullanır, *klisenin kapusundan* yerine *kapudan klisenin* (krş. Rus. *ot dveri tserkvi*: *ot dveri* "kapıdan" = *kapudan, tserkvi* "kilisenin" = *klisenin*). Tipik olmayan bu tür ilgi-iyelik yapıları

Gagauzcanın sentaktik düzenine aykırıdır, Rusçanın etkisiyle kullanıma girmiştir ve nadir denilebilecek kadar az görülür.

(182) *giderlă tätüya* ***nestetmää****, aberlemää* (VIII/38) “Babama şey yapmak, haber vermek için gidiyorlar”.

(183) *o ruskiy* ***nestä*** *sorêr kimdä vopros* (VX/83) “O Rus, şey, kimin sorusu var diye soruyor”. Bu örnekte ise *nestä* kelimesinin durak fonksiyonu söz konusudur; öbeği semantik olarak ikiye bölecek şekilde daha önce söz edilen konunun (*o ruskiy*) hemen ardına getirilir. Duraktan sonraki kısım yeni bilgi içeren odaktır (*sorêr kimdä vopros*).

Konuşma dilinin diğer bir özelliği, yazıya yansıtılmayan jest ve mimik gibi dil dışı unsurlarının kullanımıdır. Konuşma anında konuşucunun sözlü anlatıma paralel olarak vücudunun el, kol, baş ve diğer kısımlarını hareket ettirmesi iletmek istediği mesaja farklı anlam katabilir. Bu tür hareketler yanlış anlaşılabilecek anlamın doğru bir şekilde kavranması için de kullanılır. Aşağıdaki örnekteki sıralama esnasında konuşucu saydığı eylemleri söyleyerek sağ elinin işaret parmağıyla sol elindeki parmaklarını katlar.

(184) *bizi üüretti yem saymaa, yem yazmaa, yem okumaa* (I/5) “Bize hem saymayı, hem yazmayı, hem de okumayı öğretti”. Parmaklar *yem* bağlacı söylenirken katlanır.

Diğer örnekte konuşucu, okulda öğretmenin elini masa üzerine koydurup parmaklarına cetvelle vurduğunu anlattığında elini masaya koyarmış gibi kaldırır ve önüne uzatır.

(185) *tiblä stol üstünä koydum* (IV/15) “Şöyle masa üzerine koydum”.

4.3.1. Ünlemler

Ünlemler; konuşanın sevinç, korku, şaşkınlık, üzüntü, özlem gibi çeşitli ruh hallerini ve heyecanlarını anlatmak; dinleyiciye seslenmek, sormak, onaylamak, işaret etmek, dikkatini çekmek ve doğadaki çeşitli ses ve olayları taklit ederek adlandırmak için kullanılan kelime türüdür (Korkmaz, 2009, s. 1140). Pokrovskaya ses taklitlerini asıl ünlemlerden ayrı olarak inceler (1964, s. 293-294). Özkan Gagauzcadaki ünlemleri “kullanıldıkları yere göre”

duygu ünlemleri, seslenme ünlemleri, sorma ünlemleri, gösterme ünlemleri, cevap ünlemleri olmak üzere beş grupta sınıflandırır (2019, s. 289).

Görevli kelimeler olan ünlemlerin, onları anlamlı kelimelere yakınlaştıran isim çekimine girebilme ve yeni türetme yapabilme gibi özellikleri de vardır (*ahïm, mäula-*): ***ahtï*** *adamdï, čok islä adamdï* (IX/12) "ah adam, çok iyi adamdı". Cümledeki yeri sabit olmayan ünlemler diğer ögelereden bağımsız bir duruma sahiptir, fakat bazen cümlenin diğer ögelerine ünlemlerin anlamını daha belirgin bir hale getirme görevi yüklenir:

(186) *ver parêy /* ***aha****, bendä yok para* (VI/44-45) "– Parayı ver. – Aha, bende para yok".

Ünlemlerin anlatım özellikleri vurgu ve tonla belirlenir. Cümle vurgusu ünlem grubuna düştüğü gibi ünlem öbeğindeki vurgu da ünlem üzerine düşer. Vurgulu olan ünlü – kelimenin tek veya daha çok heceli olmasına bakılmaksızın– normalden daha uzun süreli olabilir: *amaan, yelelee, olölöö, ahaa, oo, vaay*. Bununla birlikte vurgulu ve uzatılan ünlüler aynı olmayabilir: *MAmoo, MAlee, AYdii*. Tonlama, ünlemlerin soru veya cevap, ciddi veya alaycı gibi semantik niteliklerini belirler.

Anlam özellikleri ve işlevleri ses düzeninin parçalarüstü birimlerine doğrudan bağlı olduğu için ünlemlerin incelenmesi ses kaydı yapılmış metinlerde daha elverişlidir. Ünlemler, konuşanın ruh haliyle ilgili konuların anlatımında ve çoğunlukla karşılıklı konuşmada kullanıldığına göre konuşma dili metinlerinde daha yaygındır.

> Öteki kelimelerden farklı olarak ünlemlerin kendilerine özgü tonları ve vurguları vardır. Bu bakımdan söyleyişte çok çeşitlenirler ve derin üzüntüden sevince, tahditten okşamaya varan farklı anlatımlar gösterirler. Bir kısım ünlemler bu anlatım kabiliyetlerini taşıdıkları ses unsurlarından, ses yapılarından, bir kısmı ise kullanıldıkları cümlelerden alırlar. Bu bakımdan ünlemler konuşma dilinde daha çok kullanılan kelimelerdir. (Özkan, 2018, s. 115).

Kıpçak'ta derlenen metinlerde geçen ünlemler aşağıdaki örneklerde üç başlık altında toplanmıştır.

1. Seslenme ünlemleri. Hitap ifadesini taşıyan bu kelimeler birine seslenmek sırasında karşı tarafın dikkatini çeker. *Mari* ünlemi sadece kadınlara seslenmek için kullanılırken, *vă* çoğunlukla erkeklere hitap sözlerinde geçer, *mă* ise sadece *mamu* "anne" ve *male* "büyükanne" ile birlikte veya onların yerine kullanılır.

(187) ***adi** kïzïm, **a** gel, gel čïkărălïm yekmekleri* (I/69) “Hadi kızım gel, gel ekmekleri çıkaralım”.

(188) *Yovă, **adi mari**, gidip getireǰiz iki kazan su* (IV/201) “Yova hadi, gidip iki kova su getireceğiz”.

(189) *mamo, ver bizä šeker **mă*** (VI/17) “Anne bize şeker ver”.

(190) *nerăy siz **vă** čoǰuklar* (XVI/70) “Çocuklar, nereye (gidiyorsunuz)?”.

2. Duygu ünlemleri. Korku, sevinç, şüphe, kıskançlık, pişmanlık, üzüntü, şaşkınlık gibi çeşitli duyguları karşılamaya yarayan ünlemlerdir.

(191) ***bey**, dedi, ne bu vă* (III/49) “Bey, nedir bu, dedi”.

(192) ***măy**, İvan Grigoryevič sän uǰuz alyersïn* (III/135) “Ama İvan Grigoryeviç, sen ucuza iş yapıyorsun”.

(193) ***maley**, nasï čok priklüčenyălaa oldu* (VI/49) “Ama ne kadar çok macera oldu!”.

(194) *ačan o čaldï **ye**, bän sustum* (VII/33) “O türkü söyleyince ben sustum”.

(195) *bän dă bakêêm o oynêê baška kïznăn vals, **ïï*** (VIII/16) “Ben de onun başka kızla vals dans ettiğini görüyorum”.

(196) ***nee**, bän ušak diil amă, köpek tă vermiyǰäm onnêên aullăăna* (VIII/22) “Ne, ben çocuk değil köpek bile evlerine vermem!”.

(197) *ozman **eey**, yïlda kesärsăydïn bir domuz, dă ozman iyeǰän sän* (IX/109) “O zamanlar yılda bir domuz kesersen ancak o zaman yersin”.

3. Gösterme ünlemleri. Bir kişiyi, nesneyi, yeri veya zamanı işaret etmek için kullanılan ünlem türüdür.

(198) *uže **te** yetmiš bütün var, **te** gene **te** tiblä bir stol lääm yapăyïm* (III/63) “Artık yetmişi tamamladım, ama yine de şöyle bir masa yapmam gerek”.

(199) ***ya** bak, dee, siz dă orda* (III/169) “Baksana, siz de oradasınız, diyor”.

(200) ***töö** uže kïrk altïya giryor insan* (IX/85) “Artık insan (bin dokuz yüz) kırk altı yılına giriyordu”.

4. Sorma ve cevap ünlemleri. Soru sorma anlatımı taşıyan ve cevap olarak onay, kabul veya ret manasında kullanılan kelimelerdir.

(201) ***yok**, dee, bän tükürdüümü yalamăăm* (III/62) "Hayır, ben tükürdüğümü yalamam, diyor".

(202) *deem, ye bana kim sööleer ye, **a**, kim, deem, bana sööledi* (IV/223) "Diyorum ki, kim bana söylüyor ama, kim bana söyledi?".

(203) ***da**, doyuryerlă doyuryerlă, gidin* (XVI/71) "Evet, doyuruyorlar, gidin". Bu onaylama ünlemi Rusçadan kopyadır, Rus. *da* "evet".

5. Ses Yansımalı Ünlemler. Hayvanların çıkardığı sesleri, doğadaki nesnelerin hareketlerini ve doğa olaylarından çıkan sesleri taklit ederek telaffuz edilen ve yeni kelimeler türetmeye elverişli olan ünlemlerdir. Örneğin, *trak* > *traklat-*.

(204) ***trak**, koymuš trupkăy* (VI/60) "Trak diye telefonu kapatmış".

(205) *orda **lumbur lumbur** yepsi čalêr* (VIII/33) "Orada tüm çalgılıcılar çalıyor".

4.3.2. İkilemeler

İkilemeler, aynı kelimelerin ya da anlamı yakın veya karşıt olan kelimelerin tekrarlanmasıyla oluşan öbeklerdir. Ses özellikleri yakın olan veya birbirini andıran sözcükler de ikileme öbeği oluşturabilir. Tükçedeki ikilemerin bir kısmı ikinci kelimenin başına /m/ ünsüzünün eklenmesiyle yapılmıştır: *kayıp mayıp*, *oyun moyun*, *şaka maka* (Korkmaz, 2009, s. 242-243).

"Anlamı güçlendirmek, ifade gücünü artırmak, kavramı zenginleştirmek amacıyla oluşturulan tekrarlar da, konuşma dilinde sıkça başvurulan anlatım ögeleridir" (Özkan, 2018, s. 126). Gagauzcada çeşitli kelime türleri ikileme öbeği oluşturabilir: *sürü sürü* (isim), *gözäl gözäl* (sıfat), *birär birär* (sayı), *oyănï biyănï* (zamir) *yakïn yakïn* (zarf), *gidip gidip* (zarf-fiil), *baktï baktï* (fiil), *gibi gibi* (edat), *adi adi* (ünlem).

Derlemiş olduğumuz metinlerdeki ikilemeleri üç grupta sıralayabiliriz.

1. Aynı kelimenin tekrarlanmasıyla yapılmış.

(206) ***soră soră*** *čïktï tapičkilär* (III/91) "Terlikler daha sonra çıktı".

(207) ***ölä ölä*** *ališti benim kavam* (IV/167) "Öylelikle başım iyileşti".

(208) *i geldim bän, yok o,* **duryeem duryeem** (VIII/16) "Ben geldim, o daha yok, durup bekliyorum".

(209) *soră dă, čïktïynăn, kazardïk* ***sïraynăn sïraynăn*** (X/93) "Başa çıkınca da sırayla kazmayla kazıyorduk".

(210) *onnar olurdu koză, soră paklardïk onnărï* **sort sort** (X/128) "Onlar koza olurdu, sonra onları çeşitlerine göre temizliyorduk".

(211) *yapêrïz* ***yavaš yavaš*** *bir maazăǰïk* (XI/83) "Yavaş yavaş küçük bir mahzen yapıyoruz".

(212) *yanêr,* ***čïtïr čïtïr*** *yanêr* (XVI/13) "Yanıyor, çıtır çıtır yanıyor".

2. Anlamı yakın veya karşıt olan kelimelerden yapılmış.

(213) *biz* ***anăda bobăda*** *yedi ušak, iki čoǰuk, beš tă kïz* (III/8) "Anne babamızda ikisi erkek, beşi de kız, yedi çocuktuk".

(214) *čïktïm bän, čoǰuklaa, deem,* **tiblä böölä** (III/147) "Ben çıkıp, çocuklar, şöyle böyle diyorum".

(215) ***geǰä gündüz*** *var niǰe demää išlenildi* (V/30) "Gece gündüz işlenildi denilebilir".

(216) *kïrkïnǰï yïlda geleǰek rus, duva yedin* ***karï koǰa*** (XV/24) "Kırk yılında Ruslar gelecek, karı koca dua edin".

3. Sesleri yakın olan kelimelerden yapılmış.

(217) *imää yoktu, šini niǰe* ***ǰiǰi miǰi*** *var* (X/46) "Şimdi cici bici olduğu gibi yemek yoktu".

4.3.3. Diğer Kalıplaşmış Birimler

Bir dilin söz varlığı tek başına kullanılan kelimeler ve kalıplaşmış birimlerden oluşur. Kalıplaşmış birimler kendi içinde atasözleri, deyimler, ikilemeler, birleşikler ve kalıp sözlere ayrılır (Gökdayı, 2019, s. 20, 23). Bu başlık altında kalıp sözler, birleşikler ve deyimler üzerinde durulacaktır.

Kalıp sözleri diğer kalıplaşmış birimlerden ayıran özelliklerin başında, kullanım sıklığı sonucunda yaygınlaşarak kalıplaşmış olması gelir. Farklı kişiler aynı veya benzer durumlarda asıl anlamını pek dikkate almaksızın kalıp sözleri kullanırlar. Gagauzlar birini yemek yediğinde görünce *bereketli olsun* derler bunun cevabını da *buyur bereketä* şeklinde alırlar. Sofra kurulmuş iken biri geldiğinde gelen kişiye *kayïnnan sever* denilir. Hayır dualar, beddualar, kutlamalar, teşekkür ifadeleri, yeminler, uğurlama sözleri, doğum, ölüm, düğün ve kişisel veya toplumsal açıdan önemli olan diğer durumlarla ilgili sözler de bunların örnekleridir. "Bu sözler, sözlü gelenek içerisinde oluştuklarından konuşma dilinde çok sık kullanırlar" (Özkan, 2018, s. 133).

Gökdayı (2019, s. 28) kalıp sözlerin şu tipik özelliklerini sıralar:

1. Yapı. Tam veya yarı kalıplaşma, tek kelime veya öbek halinde, birleşiklerden dönüşebilme.

2. Anlam. Gerçek veya değişmece anlam, anlamın aktarımı asıl amaç değildir.

3. İşlev. Dilek bildirme, iletişim kurma, duygular tepkileri dile getirme, kültür unsurlarını ve inançları yansıtma.

4. Sıklık. Ayırt edici özelliktir.

(218) ***drasti*** *dädo, geč ičănna* (II/45) "Merhaba amca, içeri geç".

(219) *Sidur Vasilyevič,* ***topraa ilin olsun****, o direktăr dom kulturïydï* (III/175) "Sidur Vasilyeviç, toprağı bol olsun, kültür sarayının müdürüydü".

(220) ***şükür Allăha****, yardïm etti Boži bizä* (XI/7) "Allah'a şükür, Tanrı bize yardım etti".

Birleşikler yapı açısından en az iki kelimeden oluşan birimlerdir. Kalıplaşma tam olmadığı için yapısal ve semantik esnekliği kalıp sözlere göre daha çoktur. Kullanım amacı, tek

kelimeyle ifade edilmeyen kavramları karşılamak. Kullanımında sıklık şartı yoktur. Gerçek veya mecazi anlam ifade edebilir.

(221) *bän* ***sapmădïm prost yola*** (I/33) “Ben kötü yola sapmadım”. *Prost yola sap-* “doğruluktan ayrılıp ahlak dışı işler yapmak”.

(222) *ilkin* ***gülmää aldïlar*** *beni, soră bašlădïlar üfkelenmää bana* (II/15) “Başlangıçta benimle alay ettiler, sonra bana kızmaya başladılar”. *Gülmää al-* “alay etmek, küçümsemek”.

(223) *ozman deystvitelnă ručnoy, sän* ***oynamă šaka*** (III/54) “O zamanlar gerçekten elle yapılırdı, şaka değil”. *Oynama- šaka* “ciddiye almak, şaka yapmamak”.

(224) *o yarïm küüyü* ***yev etti*** *kavăllarnăn* (III/116) “O, kavalları ile yarım köyü evlendirdi”. *Yev et-* “evermek, evlendirmek”.

Deyimler, mecazi anlamda kullanılan, bir düşünceyi dile getirmeye yarayan ve en az iki kelimeden oluşan kalıplaşmış birim türüdür. Bu tür kalıpların ögeleri gerçek anlamlarından sıyrılarak yeni bir anlamı yansıtmak üzere bir araya getirilir. Soyut, anlatımı güç durumlar ve kavramlar, somut nesnelere benzetilerek ve dış dünyadaki kavramlar aracılığıyla örneklerndirilerek dile getirilir (Korkmaz, 2009, s. 176). Deyimlerin işlevi, az kelimeyle geniş kapsamlı anlam içeriğini aktarmak ve iletilen anlamı çekici hale gitrmektir (Gökdayı, 2019, s. 28).

(225) *nečin kolveryersiniz* ***bizim küüdä otlăsïn aalem ayvănï*** (II/12) “Neden yabancıların köyümüzde eski eşyaları toplamalarına izin veriyorsunuz?”.

(226) *deem, nekădar* ***mamăligă lääm imää*** (III/35) “Daha ne kadar çalışmamız gerek, diyorum”.

(227) *bän* ***tükürdüümü yalamăăm****, dedim mi, beem lavïm zakon* (III/162) “Ben tükürdüğümü yalamam, dedim mi, sözüm kanundur”.

4.3.4. Küçültme Biçimli Kelimeler

Gagauzcada –Türk dillerinin batı grubundakilerde olduğu gibi– isimlerin ve sıfatların küçültme yapım ekleri olan -*CIk*, -*CAk* ve -*CAAz* ekleriyle küçültme ve sevgi ifade eden isim ve sıfatlar yapılır (Pokrovskaya, 1964, s. 104-105; Özkan, 2019, s. 165-166). /k/ ünsüzüyle biten kelimeler küçültme ekini aldığında söz konusu ünsüz düşer: *köpeǰik* < *köpek+ǰik*, *küčüǰük* < *küčük+ǰük*. Kelime sonundaki /k/ ünsüzünden önceki ünlü dar ise ekin geniş ünlülü alomorfu seçilir: *kuyruǰak* < *kuyruk+ǰak*, *čürüǰäk* < *čürük+ǰäk*. Tek heceli kelimeler ancak -*CAAz* ekini alabilir: *su-ǰaaz, top-čaaz, kuš-čaaz, ok-čaaz*.

Konuşma dili metinlerinde küçültme biçimli kelimelerin kullanım sıklığı normalden daha yüksektir. Bu eğilim araştırmaya katılan bütün kaynak kişilerde görülür. Küçültme biçimli kelimelerin kullanıldığı örnekleri inceledikten sonra çoğu kez bu kelimelerin küçültme veya sevgi anlamlarını ifade etmediğini söyleyebiliriz. Küçültme biçimli ögeleri kullanan konuşucu, konuşmasının rahat bir şekilde gerçekleşebileceği resmi olmayan bir atmosfer yaratmış olur. Örneğin, derlenen metinlerde *yepsi* “hepsi, herkes” ile *yepsiǰii* şeklinin kullanım sıklığı dörtte birdir (% 24,7): *yepsi* – 67, *yepsiǰii* – 22.

(228) *piličleen* ***yemǰeezini*** *taazelemää,* ***yalăǰïï*** *yïkăyïp taazä pak* ***suǰaaz*** *dökmää* (I/92) “Civcivlerin yemini tazelemek, yalaklarını yıkayıp taze temiz su dökmek”.

(229) *čok para oldu, amă insan* ***yepsiǰii*** *asta* (I/131) “Para çok oldu ama herkes hasta”.

(230) *bir bašlï bir* ***yevǰääzdi****, maază vardï,* ***damǰaaz*** (IV/177) “Bir odalı ev idi, mahzeni, ahırı vardı”.

(231) *gelän yerbir adam kendi soy senselesinin mezărïna* ***suǰăăzïnï*** *alyer dă gider döker* ***suǰaaz*** (V/39) “Her gelen kişi suyunu alıp akrabalarının mezarlarına su döküyor”.

(232) *töö Danileen baayïn* ***üstenǰïïnda*** *täskă vardï* (X/113) “Danilerin bağının üst yanında üzüm baskısı vardı”.

SONUÇ

Başta tarihçiler olmak üzere bilim dünyası Gagauzları ancak XIX. yüzyılda keşfetmiştir. XIX. yüzyılın son yıllarında Gagauzları araştırmak üzere Basarabya'da gelen Rus etnologu Moşkov'un derlediği folklor metinleri, Gagauzca üzerine yapılan ilk dil çalışmaları için kaynak olmuştur. XX. yüzyılda Gagauzca konuşma dilinden standart ve edebi dil olma süreci yaşamıştır. Bu sürecin bugün de devam ettiğini söyleyebiliriz. Gagauzya'da; Gagauzca verilen bazı dersler, radyo ve televizyon ile resmi kurumlar haricinde –ki söz konusu olan bu yerlerde birinci dil konumuna sahip olan dil Rusçadır– Gagauzca konuşma dili olarak kullanılır.

Bu çalışmada, bugünkü Gagauz konuşma dili Kıpçak kasabası örneğinde başta fonetik, fonoloji ve leksikoloji olmak üzere çeşitli açılardan incelenmiştir. Konuşma dilinin morfolojik, semantik ve sentaktik özellikleri çalışmamızın dışındadır. Kaynak metinler Kıpçak kasabasında derlendiği için tezin iki boyutlu olduğu söylenebilir. Birinci boyut konunun Kıpçak ağzına odaklanmasını sağlayan diyalektolojik boyuttur, ikincisi ise konuşma dilinin yerel şeklinden yola çıkarak genele götüren genelleme boyutudur. Bu yüzden araştırma sürecinde elde edilen sonuçların ikiye ayrılması uygun görülmüştür.

1. Kıpçak ağzının tipik özellikleri.

Bu özellikler dilin ses seviyesindedir. Gagauzca merkez ve güney olmak üzere iki büyük ağıza ayrılır, Kıpçak ağzı ise bunların arasındaki geçiş ağızdır.

1.1. Merkez ağzıyla ortak özellikler: İsimlerin ve fiillerin ünlüyle biten son hecelerinde ve vurgulu eklerde [e] yerine [ä] sesinin kullanımı (*geǰä, beklä, köklär, severäk*); tekil 1. ve 2. kişi zamirlerinin [ä]'li şekli (*bän, sän*); ses olayları sonucunda ortaya çıkan [e:] yerine [ä:] (*gezmää, köpää, selǰääz*).

1.2. Güney ağzıyla ortak özellikler: /y/ ve /ǰ/ ünsüzlerinden önce /a/ ve /e/ ünlülerinin daralmaması (*birăyï, sobăyï, gideǰek*); çoğul ekinin sonundaki /r/ ünsüzünün düşmesi ve ondan önceki ünlünün uzaması (*gittiläă, almïšlaa, peškirläă, sokăklaa*); kelime başında /h/ ünsüzünün düşmesi ve arkasındaki [e > ye] değişimi (*ava, ayvan, yepsi, yenez*).

1.3. Diğer özellikler: /a/ foneminin vurgusuz konumlarda [ɐ] (vurgudan önce) ve [ə] (vurgudan sonra) varyantlarıyla temsil edilmesi. Vurgulu heceler ve kelimenin ilk hecesi güçlü pozisyon oluşturduğu için bu hecelerde fonemin asıl varyantları tellaffuz edilir. Vurgulu heceden önceki hecede birinci derece indirgeme (*kalăba* [kɑɫɐˈbɑ]), sonraki hecede ise ikinci derece indirgeme (*sormăyïn* [ˈsɔ˙ɾməjɯn]) söz konusudur.

Kelime başındaki /ö/ –diğer ağızlarda görülen durumun aksine– diftong şeklinde telaffuz edilmez ve önünde /y/ türetmez (*öbür, öpüš, ölčü* krş. *ᵘöbür*, *ⁱöpüš ~ yöpüš*, *ⁱölčü ~ yölčü*).

Aynı hecede çarpmalı [ɾ] sesinden önce gelen /a/, /ä/, /e/, /o/, /ö/ fonemleri ve varyantları yarı uzunluk kazanır. Gerek köklerde gerek eklerde çalışan bu kural dar ünlüler için geçerli değildir. Köklerdeki pozisyon uzunluğu hem vurgulu hem de vurgusuz gecelerde görülür (*nekădar* [ˈnekɐdɑ˙ɾ], *tarlă* [ˈtɑ˙ɾɫə], *ikär* [iˈcæ˙ɾ], *ilerki* [ile˙ɾˈci]).

Şimdiki zaman ekinin fonetik yapısı merkez ağzınınkiyle kısmen benzeşir, bazı fiillerde ekin eski şekli (*-yer*) korunmuştur (*bakêr, gider, gülümseer*, fakat *oturyer, alyer, gelyer*) krş. merkez ağzı (*bakêr, gider, gülümseer, oturêr, alêr, geler*), güney ağzı (*bakiy, gidiy, gülümsiy, oturïy, alïy, geliy*).

Kıpçak kasabasında derlenen metinlerin tahlili sonucunda, konuşmada kullanılan ünlü seslerin 17 fonem oluşturduğu ve bu fonemlerin 36 varyantla temsil edildiği tespit edilmiştir. Aynı şekilde 21 ünsüz fonemin 25 varyantla temsil edildiği ortaya konmuştur. /g/, /k, /l/ ve /n/ fonemlerinin ikişer varyantı vardır: [ɟ] – [g], [c] – [k], [l] – [ɫ], [n] – [ŋ]. Belli şartlar altında meydana gelen bu varyantlar anlam ayırıcı özelliği taşımaz, çiftlerin aralarında tamamlayıcı dağılım ilişkisi söz konusudur.

2. Konuşma dilinin tipik özellikleri.

İnsanların anlık olarak hazırlıksız ve rahat bir şekilde konuştukları dil ile resmi sayılan yazı dili arasındaki farklılık derecesi çok değişebilir. Gagauz yazı dilinin oluşma ve şekilleşme süreci tamamlanmadığı için konuşurların çoğu yazı diline hakim değiller. Dolayısıyla konuştukları dil başta fonetik olmak üzere değişik seviyelerde standart yazı dilinden farklılık gösterir. Derlemiş olduğumuz metinlerden hareketle Gagauz konuşma dilinin ana hatlarını şu maddelerle belirtebiliriz.

2.1. Birincil uzun ünlüler Türkçe kökenli kelimelerin bazılarında korunmuştur: *aaz* "az", *aara-* "aramak", *aač* "aç", *kaar* "kar", *yaarïn* "yarın", *koor* "kor", *geeri* "geri", *beeri* "beri". Arapça ve Farsçadan kopyalanan uzun ünlülü kelimelerin çoğunda da uzunluk korunmuştur: Ar. *'ālem* > *aalem*, Ar. *mā'i* > *maavi*, Ar. *lāzim* > *läązïm*, Fars. *tāze* > *taazä*.

2.2. Ünsüz düşmesi, kaynaşma, büzüşme ve ulama gibi çeşitli ses değişmeleri sonucunda meydana gelen ünlü uzunlukları kalıcı uzunluk (*dooru, yaamur, saabi, imää, iščääz*) ve değişken uzunluk (*braa- ~ brak-, baa ~ bana, dääne ~ deyni, günaa ~ günah*) olmak üzere ikiye ayrılır.

2.3. Konuşmada rastlanan [ɛː] ve [øː] ünlüleri, uzunlukları anlam ayırıcı olmadığı için ayrı fonem sayılamaz (*bašlêêr* [bɑʃˈłɛːɾ], *böön* [ˈbøːn], *söölä* [søːˈlæ], *böölä* [bøːˈlæ]). Bu sesler /eː/ ve /ö/ fonemlerinin varyantlarıdır.

2.4. /i/ ve /ï/ fonemleri en kısa süreli (0.10-0.17 saniye), kelime başındaki /oː/ ve /uː/ fonemleri ise en uzun süreli (0.41-0.46) ünlülerdir. /e/ ve /eː/ arasındaki uzunluk farkı en azdır (% 155). /i/ ve /ï/ fonemlerine kıyasla /iː/ ve /ïː/ seslerinin süresi üç katına çıkar (% 290-300), bu fonemlerde görülen uzunluk-kısalık oranı en yüksektir.

2.5. Genelde vurgu kelimenin son hecesine düşer, fakat bu kuralın istisnaları vardır. Yeri sabit olmadığı için vurgunun anlam ayırıcı işlevini yerine getirdiği çiftler mevcuttur.

2.6. Kelime vurgusu, /a/ ve /ä/ fonemlerinin asıl varyantlarını tespit etmekte büyük rol oynar. Vurgusuz hecelerde bu ünlüler boğumlanma aygıtlarının gevşemesinden dolayı bazı ses özelliklerini kaybetmiş durumda oldukları için asıl varyantları vurgulu hecelerde bulunur. Bu fonemler için vurgusuz heceler zayıf pozisyon, vurgulu heceler ise güçlü pozisyon sayılır.

2.7. Konuşma dilinde durağın anlam ayırıcı olduğu duraklı-duraksız karşıt öbekler mevcuttur.

2.8. Konuşucu söylediklerine duygusallık katmak amacıyla tonu yükseltip alçaltabilir. Konuşucunun ruhsal durumu ve genel yapısı da ton yüksekliğini doğrudan etkileyen unsurlardır.

2.9. Konuşma sırasında ezginin bir çok amacı vardır: iletişim altyapısını kurmak, bildirinin amacını aktarmak, bilinen ve yeni bilgiyi ayırmak; konuşucunun ruhsal durumunu belirtmek, dinleyiciyi etkilemek; sentaktik bir birlik oluşturmak; konuşmanın kulağa hoş bir biçimde söylenmesini sağlamak. Biten ezgi, süren ezgi ve soru ezgisi bu amaçlara ulaşmaya yarayan parçalarüstü birimlerdir.

2.10. Konuşmada dinleyicinin bağlamdan ve önceki tecrübesinden çıkartabildiği ögeler düşürülebilir. Bu yüzden konuşmacı rahatlıkla gerek leksilolojik gerekse sentaktik eksiltmelere başvurur.

2.11. Başta Rusça olmak üzere yabancı kökenli kelimelerin sayısı bazen Türkçe kökenli kelimelerin sayısında daha çoktur (isimlerde % 60'a kadar çıkar). 90 yaşlarındaki kişilerin konuşmalarında Türkçe kökenli kelimelerin oranı daha yüksektir (yaklaşık % 10).

2.12. Gagauzcanın Türkçeden uzaklaştığı son 200 senede bu dillerin arasında yalancı eşdeğerler ortaya çıkmıştır (*alıš-, bitki, čatï, yatak, kaba, dargïn*). Yalancı eşdeğerlerin arasında ortak Arapça ve Farsça kökenli kelimeler de vardır.

2.13. Gagauzcanın hem Balkanlar döneminde hem de Besarabya'ya göç ettiklerinden sonraki dönemlerde Yunanca, Bulgarca, Rumence, Rusça gibi farklı yapıya sahip dillerle ilişkileri olmuştur. Bu ilişkiler sonucunda Gagauzcaya değişik düzlemlerde genel, seçme ve karışık kod kopyaları girmiştir. Daha erken dönemlerde yapılan kopyalar Gagauzcanın düzenine daha çok uyarlanırken, son dönemlerde giren kopyalar çoğunlukla orijinal şekillerini korumuştur.

2.14. Doldurucu kelimeler (filler), ünlemler, ikilemeler, kalıp sözler ve deyimler gibi unsurların kullanımı konuşma dilinin tipik özelliklerindendir.

Sürekli değişen dil –özellikle de konuşma dili– çeşitli yönleriyle ve çeşitli yaklaşımlarla araştırılması gereken bir hazinedir. Muhakkak ki, Gagauzcanın incelenmesi gereken bir çok konusu vardır. Konuşma dilindeki kod kopyaları, baskın dil olan Rusçanın etkisi, konuşma dilinin sentaktik özellikleri gibi konular gereken özenle araştırıldığında başta dilciler olmak üzere bilim dünyasına bir çok açıdan yeni bilgi kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

Akalın, Ş. H. (2014). Türkçede Eksiltili Yapıdan Sözlükselleşme. *Edebiyat Fakultesi Dergisi, 31* (2), 13-29.

Akın, L. (2015). Konuşma Dili Grameri ve Sözlü Derlemlerden Yararlanarak Konuşma Dili Özelliklerinin Tespiti. *Türkiyat Mecmuası, 1* (25), 1-28.

Amirov, R. H. (1972). *Osobennosti sintaksisa kazahskoy razgovornoy reçi*. Alma-Ata: Nauka.

Anikin, N. V. (2009). O roli sotsionormativnoy kulturı bolgar i gagauzov yuga Moldavii. *Kursom razvivayuşçeysya Moldovı. Gostepriimstvo i yarmarki kak institutı sotsionormativnoy kulturı* içinde (s. 480-492) (M. N. Guboglo, L. V. Fedotova, Yay. Haz.) (C. VII). Moskva: Starıy sad.

Ashby, M. ve Maidment, J. (2005). *Introducing Phonetic Science*. Cambridge: Cambridge University Press.

Aslan, S. (2006) Türkiye Türkçesinin Morfolojisi Üzerine. *Türk Dili, 654*, 546-557.

Avrutina, A. S. ve Guzev, V. G. (2014). *Fonologiya i morfonologiya sovremennogo turetskogo yazıka. Uçebnoe posobie*. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskiy gosudarstvennıy universitet.

Bang, W. (1918/19). Aus türkischen Dialekten. *Keleti Szemle – Revue Orientale, 18*, 7-28.

Baskakov, N. A. (1952). K voprosu o klassifikatsii tyurkskih yazıkov. *İzvestiya Akademii nauk SSSR. Otdelenie literaturı i yazıka, 11* (2), 121-134.

Benzing, J. (1941). Noch einmal die Frage der Betonung im Türkischen. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 95* (2), 300-304.

BER (1996). *Bılgarski etimologiçen reçnik* (İ. Duridanov, Ed.) (C. V). Sofiya: Akademiçno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”.

Brazil, D. (1984). The Intonation of Sentences Read Aloud. *Intonation, Accent and Rhythm: Studies in Discourse Phonology* içinde (s. 46-66) (D. Gibbon, H. Richter, Ed.). Berlin, New York: de Gruyter.

Brendemoen, B. (2002). *The Turkish Dialects of Trabzon: Their Phonology and Historical Development* (C. I: Analysis). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Buran, A. (2006). Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkincil Uzun Ünlüler. *II. Kayseri Ve Yöresi Kültür, Sanat Ve Edebiyat Bilgi Şöleni, Erciyes Üniversitesi (10-12 Nisan 2006, Kayseri)*, 1-16.

Büke, H. (2014). Gagauz Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eşdeğerler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6* (10), 215-229.

Bybee, J. (2015). *Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chelliah, S. L. ve Reuse de, W. J. (2011). *Handbook of Descriptive Linguistic Fieldwork*. Dordrecht: Springer.

Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.

Crystal, D. (1969). *Prosodic Systems and Intonation in English*. Cambridge: Cambridge Univesity Press.

Crystal, D. (1992). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (3. bs.). Oxford: Basil Blackwell.

Crystal, D. (1995). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language* (D. Crystal, Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Demir, N. (1998). Ağız Araştırmalarında Kaynak Kişi Meselesi. *Dursun Yıldırım Armağanı* içinde (s. 171-180) (M. Özarslan, Ö. Çobanoğlu, Ed.). Ankara.

Demir, N. (1999). Ağız Araştırmalarında Derleme Teknikleri. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)* içinde (s. 77-88). Ankara: TDK Yay.

Demir, N. (2002). Kıbrıs Ağızları Üzerine Notlar. *Lars Johanson Armağanı* içinde (s. 100-110) (N. Demir, F. Turan, Ed.). Ankara: Grafiker Yay.

Demir, N. ve Yılmaz, E. (2011). *Türkçe Ses Bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.

Demir, N. (2017). Temel Kavramlar. *Türkçe Biçim Bilgisi* içinde (s. 2-25) (H. Pilancı, Ed.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.

Demircan, Ö. (1981). Türkçe Ezgilemeye Giriş. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten, 28-29*, 65-79.

Demircan, Ö. (1996). *Türkçenin Ses Dizimi*. İstanbul: Der Yay.

Dmitriyev, N. K. (1955). Dolgie glasnıe v gagauzskom yazıke. *İssledovaniya po sravnitelnoy grammatike tyurkskih yazıkov: Fonetika* içinde (s. 203-220) (N. K. Dmitriyev, Ed.). Moskva: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

Dmitriyev, N. K. (1962a). Fonetika gagauzskogo yazıka. *Stroy tyurkskih yazıkov* içinde (s. 202-250). Moskva: İzdatelstvo vostoçnıh yazıkov.

Dmitriyev, N. K. (1962b). K voprosu o slovarnom sostave gagauzskogo yazıka. *Stroy tyurkskih yazıkov* içinde (s. 271-284). Moskva: İzdatelstvo vostoçnıh yazıkov.

Doerfer, G. (1959). Das Gagausische. *Philologiae Turcicae Fundamenta*. *Tomus I* içinde (s. 260-271) (J. Deny, K. Grønbech, H. Scheel, Z. V. Togan, Ed.). Wiesbaden: Aquis Mattiacis Apud Franciscum Steiner.

DTS (1969). *Drevnetyurkskiy slovar* (V. M. Nadelyaev, D. M. Nasilov, E. R. Teneşev, A. M. Şçerbak, Ed.). Leningrad: Nauka.

Dvoretskiy, İ. H. (1976). *Latinsko-russkiy slovar* (2. bs.). Moskva: Russkiy yazık.

Eker, S. (2007). Türkçenin Sesbirimleri ve Belirgin Altsesbirimleri. *İlmi Araştırmalar, 0* (24), 23-42.

Erdem, M. D. (2008). Birincil Unlü Uzunlukları ve İmâle. *Turkish Studies, 3* (6), 251-276.

Eren Özdemir, F., Özdemir, A. B. (2020). Türkçede Sözcük Vurgusu. *Kuramsal ve Uygulamalı Sesbilim* içinde (s. 73-99) (İ. P. Uzun, Ed.). Ankara: Seçkin.

Ergenç, İ. (1989). *Türkiye Türkçesinin Görevsel Sesbilimi. Sesbirimlere Genel Bir Bakış*. Ankara: Engin Yayınevi.

Ergenç, İ. (2002). *Konuşma Dili ve Turkçenin Söyleyiş Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.

Ergenç, İ., Uzun, İ. P. (2020). *Türkçenin Ses Dizgesi* (2. bs.). Ankara: Seçkin.

Ergin, M. (2009). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebayatı Bölümeleri İçin Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.

ESTYA (1974). *Etimologiçeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na glasnıe* (C. I) (E. V. Sevortyan, Haz.). Moskva: Nauka.

ESTYA (1978). *Etimologiçeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvu 'B'* (C. II) (E. V. Sevortyan, Haz.). Moskva: Nauka.

ESTYA (1980). *Etimologiçeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvı 'V', 'G' i 'D'* (C. III) (E. V. Sevortyan, Haz.). Moskva: Nauka.

ESTYA (1989). *Etimologiçeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvı 'C', 'J' i 'Y'* (C. IV) (E. V. Sevortyan, L. S. Levitskaya, Haz.). Moskva: Nauka.

ESTYA (1997). *Etimologiçeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvı 'K', 'Ķ'* (C. V) (L. S. Levitskaya, A. V. Dıbo, V. İ. Rassadin, Haz.). Moskva: Yazıki russkoy kulturı.

ESTYA (2000). *Etimologiçeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvu 'Ķ'* (C. VI) (L. S. Levitskaya, A. V. Dıbo, V. İ. Rassadin, Haz.). Moskva: Vostoçnaya literatura.

ESTYA (2003). *Etimologiçeskiy slovar tyurkskih yazıkov. Obşçetyurkskie i mejtyurkskie osnovı na bukvı 'L', 'M', 'N', 'P', 'S'* (C. VII) (A. V. Dıbo (Ed.). Moskva: Vostoçnaya literatura.

Fidan, D. (2002). *Türkçede Ezgi Örüntüleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Gamkrelidze, T. V. ve İvanov, V. İ. (1984). *İndoevropeyskiy yazık i indoevropeytsı: Rekonstruktsiya i istoriko-tipologiçeskiy analiz prayazıka i protokulturı*. Tbilisi: İzdatelstvo Tbilisskogo universtiteta.

GDOPK (2015). *Gagauz dilinin orfografiya hem punktuaţiya kuralları* (P. A. Çebotar, M. İ. Kopuşçu, İ. D. Bankova, Ed.). Kişinev.

Gemalmaz, E. (1997). Türkçede Bağlayıcı (Yardımcı) Ses Konusu Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 7*, 1-5.

Gökdayı, H. (2019). Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler, Bu Sözleri İçeren Bir Sözlük İhtiyacı ve Hazırlama Yöntemi. *TÜRÜK, 7* (19), 18-35.

GRMS (1973). *Gagauzsko-russko-moldavskiy slovar* (G. A. Gaydarci, E. K. Koltsa, L. A. Pokrovskaya, B. P. Tukan, Haz.). Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.

Gussenhoven, C. (2004). *The Phonology of Tone and Intonation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gülsevin, G. (1990). Eski Anadolu (Türkiye) Türkçesinde 3. Kişi İyelik Ekinin Özel Kullanılışı. *Türk Dili, 466*, 187-190.

Güner Dilek, F. (2015). *Güney Sibirya Altay Türkçesi Ağızları: Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*. Ankara: TDK Yay.

Hess, E. H. (1959). Imprinting. *Science, 130* (3368), 133-141.

Hünerli, B. ve Arnaut, T. (2017). Ukrayna Gagauzları. *Tehlikedeki Diller Dergisi, 7* (11), 17-50.

Hünerli, B. (2019). *Mihail Çakir'in Gagauzca (Türkçe)-Rumence Sözlüğü (İnceleme-Metin)*. Çanakkale: Paradigma Akademi.

Ivošević, S. (2011). *Bürün, Bilgi Yapısı ve Sözcük Dizilişi Etkileşimi: Türkçe-Sırpça Örneği* (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

İshakov, F. G. (1955). Harakteristika otdelnıh glasnıh sovremennıh tyurkskih yazıkov. *İssledovaniya po sravnitelnoy grammatike tyurkskih yazıkov: Fonetika* (s. 60-106) (N. K. Dmitriyev, Ed.). Moskva: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

İşsever, S. (2000). *Türkçede Bilgi Yapısı* (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Jacobs, N. G. (2005). *Yiddish: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Johanson, L. (1998). Structure of Turkic. *The Turkic Languages* içinde (s. 30-66) (L. Johanson, É. Á. Csató, Ed.). London-New York: Routledge.

Johanson, L. (2007). *Türkçede Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler* (N. Demir, Çev.). Ankara: TDK Yay.

Kapanadze, L. A. (1983). Leksiko-semantiçeskie osobennosti razgovornoy reçi. *Russkaya razgovornaya reç. Fonetika. Morfologiya. Leksika. Jest* içinde (s. 142-171) (E. A. Zemskaya, Ed.). Moskva: Nauka.

Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.

Kaseviç, V. B. (1977). *Elementı obşçey lingvistiki*. Moskva: Nauka.

Kodzasov, S. V. ve Krivnova, O. F. (2001). *Obşçaya fonetika*. Moskva: Rossiyskiy gosadarstvennıy gumanitarnıy universitet.

Koltsa, E. K. ve Tukan, B. P. (1967). *Vostoçnoslavyano-moldavskie yazıkovıe vzaimoontoşeniya* içinde (s. 148-155) (S. G. Berejan, M. A. Gabinskiy, N. M. Peçek, R. Ya. Udler, Ed.). Kişinev.

Kopuşçu, V. (2015). *Çakirlär: Ay-Boba Mihail Çakir* (C. I). Komrat.

Kopuşçu, V. İ. (2016). Vliyanie karamanliyskoy literaturı na religioznuyu terminologiyu gagauzskogo yazıka. *Materialı Mejdunarodnogo molodyojnogo nauçnogo foruma "Lomonosov-2016"* içinde [Elektronik kaynak] (İ. A. Aleşkovskiy, A. V. Andriyanov, E. A. Antipov, Yay. Haz.). Moskva: Maks Press (https://lomonosov-

msu.ru/archive/Lomonosov_2016 /data/8326/uid102260_report.pdf adresinden 6 Nisan 2021 tarihinde ulaşılmıştır).

Kopuşçu, V. (2019). Kratkiy oçerk istorii prihoda. *Materialı po istorii Uspenskoy tserkvi sela Kopçak* içinde (ss. 8-74) (V. Kopuşçu, Ed.). Komrat.

Korkmaz, Z. (1994). *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*. Ankara: TDK Yay.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi* (3. bs.). Ankara: TDK Yay.

Kowalski, T. (1949). Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili (Ö. F. Akün, Çev.). *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 3* (3-4), 477-500.

Kuroglo, S. S. ve Maruneviç, M. V. (1983). *Sotsialistiçeskie preobrazovaniya v bıtu i kulture gagauzskogo naseleniya MSSR*. Kişinev: Ştiintsa.

Labov, W. (1963). The Social Motivation of a Sound Change. *Word*, *19* (3), 273-309.

Lian, A-P. (1980). *Intonation Patterns of French. Student's Manual*. Melbourne: River Seine Publications.

Lyons, J. (1968). *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Martinet, A. (1980). *Eléments de linguistique générale*. Paris: Armand Colin.

Menz, A. (1999). *Gagausische Syntax: eine Studie zum kontaktinduzierten Sprachwandel*. Wiesbaden: Harrassowitz.

Menz, A. (2010). Gagavuzcanın Söz Dizimi ve Dil İlişkisi. *Gagavuz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni (27-29 Aralık 2007 Ankara)* içinde (s.161-168) (M. Argunşah, A. Terzi, A. Durkun, Yay. Haz.). Ankara: TDK Yay.

Menz, A. (2015). The Gagauz female marker -(y)ka. *Turkic Languages*, *19* (1), 53-62.

Meşçeryuk, İ. İ. (1965). *Pereselenie bolgar v yujnuyu Bessarabiyu 1828-1834 gg. (iz istorii razvitiya russko-bolgarskih drujeskih svyazey)*. Kişinev: Kartya moldovenyaska.

Moşkov V. A. (1900). Gagauzı Benderskogo uezda. *Etnografiçeskoe obozrenie*, *44* (1), 1-89.

Moşkov, V. (1904). *Obraztsı narodnoy literaturı tyurkskih plemen, izdannıe V. Radlovım. Çast X: Nareçiya bessarabskih gagauzov* (V. Radlov, Ed.). Sankt-Peterburg: Tipografiya İmperatorkoy Akademii Nauk.

Moşkov, V. (2005). *Turetskie plemena na Balkanskom poluostrove* (S. Bulgar, Yay. Haz.). Kişinev.

Özakdağ, N. (2019). *Valentin Moşkov: Besarabya Gagauzlarının Ağızları (Söz Varlığı)*. İstanbul: Efe Akademi Yay.

Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri* (1. bs.). Ankara: TDK Yay.

Özkan, M. (2018). *Sahafat'ta Konuşma Dili*. İstanbul: Akademik Kitaplar.

Özkan, N. (2019). *Gagavuz Türkçesi Grameri* (2. bs.). Ankara: TDK Yay.

Pokrovskaya, L. A. (1960a). Osnovnıe çertı fonetiki sovremennogo gagauzskogo yazıka. *Voprosı dialektologii tyurkskih yazıkov. Tom II* içinde (s. 170-190). Baku.

Pokrovskaya, L. A. (1960b). Pervıe itogi razvitiya literaturnogo gagauzskogo yazıka. *Voprosı yazıkoznaniya*, *3*, 154-156.

Pokrovskaya, L. A. (1964). *Grammatika gagauzskogo yazıka. Fonetika i morfologiya*. Moskva: Nauka.

Pokrovskaya, L. A. (1973). Kratkiy oçerk grammatiki gagauzskogo yazıka. *Gagauzsko-russko-moldavskiy slovar* içinde (s. 612-664) (G. A. Gaydarji, E. K. Koltsa, L. A. Pokrovskaya, B. P. Tukan, Haz.). Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.

Pokrovskaya, L. A. (1974a). Otrajenie foneticeskih i grammatiçeskih shojdeniy balkanskih yazıkov v turetskih i gagauzskih dialektah. *Dokladı i soobşçeniya sovetskoy delegatsii. III Mejdunarodnıy syezd po izuçeniyu stran Yugo-Vostoçnoy Evropı (Buharest, 4-10 sentyabrya 1974)* içinde (s. 1-9). Moskva: Natsionalnıy komitet istorikov Sovetskogo Soyuza.

Pokrovskaya, L. A. (1974b). Musulmanskie elementı v sisteme hristianskoy religioznoy terminologii gagauzvov. *Sovetskaya etnografiya, 1*, 139-144.

Pokrovskaya, L. A. (1997). *Sovremennıy gagauzskiy yazık (kurs lektsiy)*. Komrat.

Polivanov, E. D. (1991). *Trudı po vostoçnomu i obşçemu yazıkoznaniyu*. Moskva: Glavnaya redaktsiya vostoçnoy literaturı izdatelstva Nauka.

PRS (1970). *Persidsko-russkiy slovar* (Yu. A. Rubinçuk, Haz.) (C. I-II). Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.

Reformatskiy, A. A. (2000). *Vvedenie v yazıkoznanie* (V. A. Vinogradov, Ed.). Moskva: Aspekt Press.

Reformatskiy, A. A. (2018). *Fonologiya i morfonologiya. İzbrannıe rabotı* (M. A. Reformatskaya, Ed.). Moskva: Yurayt.

Rozanova, N. N. (1983). Supersegmentnaya fonetika. *Russkaya razgovornaya reç. Fonetika. Morfologiya. Leksika. Jest* içinde (s. 5-79) (E. A. Zemskaya, Ed.). Moskva: Nauka.

Russev, D. (2012). "Tatarı kak-to sovsem isçezli..." (Poslednie mesyatsı istorii Budjakskoy ordı). *Rusin, 1* (27), 137-153.

Ryasenen, M. (1955). *Materialı po istoriçeskoy fonetike tyurkskih yazıkov* (A. A. Yuldaşev, Çev.). Moskva: İzdatelstvo inostrannoy literaturı.

Saaya, O. M. (2018). Emfatiçeskie dolgie glasnıe tuvinskogo yazıka. *Vestnik: Sotsialnıe i gumanitarnıe nauki, 1*, 48-53.

Sarı, İ. (2015). *Türkçede Ekleme Dışı Sözcük Yapımı ve Sözlükselleşme* (Basılmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Saussure, F. de (1933). *Kurs obşçey lingvistiki* (A. M. Suhotina, Çev.). Moskva: SOTSEKGİZ.

Schacter, D. L. (1987). Implicit memory: history and current status. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition, 13* (3), 501-518.

Schroeder, C. (2002). On the Structure of Spoken Turkish. *Essener Linguistische Skripte – elektornisch, 2* (1), 73-90.

Selen, N. (1973). *Entonasyon Analizleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.

Sığırcı, İ. (2013). Öğretimsel Açıdan Türkiye Türkçesinde Temel Tonlama Türleri ve İşlevleri. *Litera, 26* (2), 15-28.

Stamova, M. (2001). *Gagauz Türkçesinin ve Ağızlarının Karşılaştırmalı Ses Bilgisi* (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Stamova Tufar, M. (2007). Gagauz Türkçesinin Ses Düzeni. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 4* (3), 91-104.

Şabaşov, V. A. (2006). Etnogenez. *İstoriya i kultura gagauzov* içinde (s. 8-43) (S. S. Bulgar, Yay. Haz.). Chişinău: Pontos.

Şahmatov, A. A. (1941). *Oçerk sovremennogo russkogo literaturnogo yazıka* (4. bs.). Moskva: UÇPEDGİE.

Şçeka, Yu. V. (1993). *İntonologiya turetskogo yazıka i problemı ii obşçeteoretiçeskogo obosnovaniya* (Basılmamış Doktora Tezi). İnstitut yazıkoznaniya Akademii Nauk, Moskva.

Şevyakova, V. E. (1990). Aktualnoe çlenenie predlojeniya. *Lingistiçeskiy entsiklopediçeskiy slovar* (V. N. Yartseva, Ed.). Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.

Tekin, T. (1980). 3. Kişi İyelik Eki Üzerine. *Ankara Dilbilim Çevresi Genel Dilbilim Dergisi, 7-8*, 10-17.

Tekin, T. (1989). Türk Dili Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi. *Erdem, 5* (13), 141-168.

Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg Yay.

Tekin, T. (2000). Türkçede Kaynaştırma Sesleri. *13. Dilbilim Kurultay Bildirileri, 13-15 Mayıs 1999* içinde (s. 109-112) (A. S. Özsoy, E. E. Taylan, Yay. Haz.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.

Tenişev, E. R., Levitskaya, L. S., Pokrovskaya, L. A. vd. (1984). *Sravnitelno-istoriçeskaya grammatika tyurkskih yazıkov. Fonetika*. Moskva: Nauka.

Trubetzkoy, N. S. (1931). Gedandek über Morphonologie. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague. Cilt 4. Réunion phonologique internationale tenue a Prague 18-21/XII 1930* içinde (s. 160-163). Prague: Jednota Československých Matematiků a Fysiků.

Trubetskoy, N. S. (1967). Nekotorıe soobrajeniya otnositelno morfonologii. *Prajskiy lingvistiçeskiy krujok* içinde (s. 115-118) (N. A. Kondraşov, Ed.). Moskva: Progress.

Trubetskoy, N. S. (2000). *Osnovı fonologii* (A. A. Holodoviç, Çev.) (2. bs.). Moskva: Aspekt Press.

Tsivyan, T. V. (1979). *Sintaksiçeskaya struktura balkanskogo yazıkovogo soyuza*. Moskva: Nauka.

Tukan, B. P. (1964). *Vulkaneştskiy dialekt gagauzskogo yazıka* (Basılmamış Doktora Tezi). İnstitut yazıka i literaturı AN Moldavskoy SSR, Kişinev-Moskva.

Tukan, B. P. ve Udler, R. Ya. (1972). Moldavsko-gagauzskie yazıkovıe vazimootnoşeniya. *Sovetskaya tyurkologiya, 6*, 55-67.

Urinbayev, B. (1978). *Sintaksiçeskiy stroy uzbekskoy razgovornoy reçi*. Taşkent: Fan.

Uzun, D. (2010). Kıpçak küüyündän insannarın lafetmesi. *Gagauz dili hem literaturası, 2* (4), 16-17.

Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.

Wells, J. C. (2006). *English Intonation: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

YTS (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü* (C. Dilçin, Haz.). Ankara: TDK Yay.

Zajączkowski, W. (1966). *Język i folklor Gagauzów z Bułgarii*. Kraków.

Zemskaya, E. A., Kitaygorodskaya, M. V., Şiryayev, E. N. (1981). *Russkaya razgovornaya reç. Obşçie voprosı. Slovoobrazovanie. Sintaksis*. Moskva: Nauka.

Zinder, L. R. (2007). *Obşçaya fonetika i izbrannıe statyi* (L. V. Bondarenko, Yay. Haz.) (2 bs.). Moskva: Academia; Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskiy gosudarstvennıy universitet Filologiçeskiy fakultet.

EKLER

EK 1. METİNLER

I ANNA A.

Yaşı: 72

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: ortaokul

Kayıt tarihi: 18 Temmuz 2019

(1) bän duudum Kïpčak küüyündä (2) benim vardï dädum, bobam vardï, anam vardï, vardï üč batüm (3) büük batüm Fede batüydu, soră Nüklay batü, Vani batüm vardï (4) biz büüdük pek šen (5) benim dädum pek gramătnïydï, bizi üüretti yem saymaa, yem yazmaa, yem okumaa (6) taa beš yašïndan bilirdim okumaa dă, saymaa dă, molitvămï bilirdim, otči našï okurdum (7) avšam olurdu, dädum sorardï yepsimizä (8) sän nasï sööliyǰän, ya bakăyïm, dooru mu bilyersin (9) söölärdik (10) söölärdi malădeţ bizä (11) biz sevinirdik pek, ani biz bilyeriz, ne o üüredyer bizi, tutêrïz aklïmïzda (12) alïrdï šekerčik mi, bomboli o vakït vardï (13) kanfeti demää biz bilmäzdik o vakït (14) onnărda kiyătčïk tă sarïlï yoktu (15) alïrdï bizä bomboni v padušečku küčüǰük (16) otururduk üč batü yem bän, yem küčük (17) sorardï bizä tabliţăy (18) angïmïz bilirdik vïzlï söölemää, tez söölemää yem dooru söölemää, o kabledirdi šeker ili bir bomboli (19) angïmïz oya sööliyǰek, ona düšmäzdi (20) o bizi aǰïmazdï, nečin ǰanï aǰïyǰek ačan bizä, biz üürenmiyǰiz (21) sabaa o gene aǰïyǰek tă gene vereǰek (22) ama o ölä däärdi (23) siz beni annïyǰïïnïz büüdüynen (24) šindi ačan bän sizi aǰïyǰam, siz üürenämiyǰiiniz (25) bän isteem siz üürenäsiniz okumaa dă, yazmaa dă, saymaa dă, otči naš okumaa dă, stavroz yapmaa, Allăhï yïnănmaa (26) nečin bizä Allah ilkin, yepsindän ileri, bobădan dă, anădan dă, dădudan dă ileri (27) yesli bizä Boži yardïmǰï

olăǰek, bizim išimiz ileri gideǰek (28) yem ačan biz yïnanmïyǰïz, biz ozman ilerläämiyǰiz, išimiz dă ileri gitmiyǰek (29) biz sevdik Allăhïn yolunu.

(30) böönkü günädăn dă bän yep giderim klisää dua yetmää (31) čok kahïrlar gečti bašïmdan (32) ama šükürüm Allăha bitkisiz, ani o pek čok bana kuvet verdi, fikir verdi (33) bän sapmădïm prost yola, kahïrlărïma görä ičkiyă bän kïrïlmădïm (34) kahïrlarnăn bän, Allahlăn, klisää gideräk duaylăn böönkü günädăn bän ayăktayïm (35) iš tă yapêrïm taa, aalemä dă yardïm ederim, giderim baa baalămaa dă, dikerim klisää nezman lääm olyee (36) örmää lääm olyee ušăklăra vïstupatetmää, bän savăšyeem yardïm etmää (37) ki benim olsun faydam yem insăna, yem Allăhïn önündä benim olsun gečmišim gibi demää (38) on yedisindä avgustun olăjam yetmiš iki yašïnda, yetiširsăydïm o uura.

(39) dädu, bin sekiz üz doksan bešinǰi yïlda duumăsïydï, öldü bin dokuz üz seskendä (40) ǰengä dă gitmiš, voyevatetmiš onnar ačan, akoplar ičindäymiš (41) kïšmïš ozman, onnar giyärmiš balăban kalpak o vakït koyun derisindän yem polušupkălar abădan, yakălï (42) dă nezman pule gečärmiš (43) dädum benim Allăhlï adamdï, o čok yep molitvălar okumuš, o pek čok molitvă bilirdi, yem moldvančă bilirdi, yem ruščă, yem gagăuščă (44) pule däärdi gečmiš kalpăăndan, delmiš iki tarăftan kalpaa dă gečmiš, amă ona ilišmemiš (45) o čok yerdän pek kurtulmuš Allăhïn kuvedinnen, Allăhïn yardïmïnnăn (46) Allăhï yïnănărak o gelmiš sapăsaa, onda bir rană olmămïš, bir kusurluk olmămïš (47) čok adămlar ölmüš onun dolăyïnda, kavădărlar, druzyălar, amă ona bišey olmămïš, nečin ona čok Allah yardïm etmiš (48) šükür Božiyă, bizi dă üüretti, biz dă savăšyeez Allăhï yïnănărak yašămaa.

(49) dädunun kardăšlărï vardï čok, orda varmïš ikinǰilik (50) benim dädumun familyăsï, laabï Arnăuttu, vardï Arnăut Mihăyïl, batüsu benim dädumun, vardï Hadži İvan Simyon yem Hadži İvan Aleksandr, Sandi dädumuz (51) benim dädum gittiydi Moskvaa, biz taa pek küčüktük, takeynen biz taa gezärdik (52) amă ačan dädum geldi Moskvădan, dolăštï Sandi batüsunu, geldiynen, bizä pek annăttï, ačtïk aazïmïzï dă sesledik (53) orda televizăr varmïš, orda görünürmüš insănnar, lavedirmišlär diri, nasï te šindi bän lavedyerim (54) ačan geldi dă sööledi, biz šašmaa kaldïk, nasï var nasï yaščiin ičindä görmää diri insănï, yem lavetsin, dă seslemää onun lafïnï (55) pek bizä šašmak gelirdi, amă šindi nelär čïktï,

kampyutărlar, mobilniklär, televizăr (56) o vakït bizdä bišey yoktu (57) bizä dädum čizärdi skameykaa tebeširnen bir kuran, dizärdi orêy tepeǰik fasüleǰikleri, oynardïk, kim üsteliyǰek, kim taa fikirli čïkăǰek (58) yem oynardïk šaški, iki kiši oynardïk, biz dururduk iki kiši bir tarăfta (59) adi vă dädo, bizä nezman sïra geleǰek, biz dă isteeriz oynămaa (60) šindi kïzïm, šin te bän pobeditedeym, sade bän gečeyim ileri, fsö, sizä vereǰäm (61) o beenmäzdi kalmaa geerdä, o beenirdi yep yïlk olmaa (62) soră bizä dă verirdilär (63) tabliţăy üüredirdi, yazmaa dă, okumaa dă, biz pek šen semyăda büüdük.

(64) bän görmedim ne sarosčuluk bizdä, ne süümäk, bobam zarăbătkiyä gidärdi (65) akïna o yevdä pek durmazdï, güzün gelirdi, para getirirdi, giidirirdi bizi, alïrdï ne läzïm (66) yïlkyaz oldu, turnelärnen bilä o dă gidärdi zarăbătkiyä gene, güzün gene gelirdi (67) ölä biz yašădïk dädumuzlăn, mamuylăn (68) mamu kolhoza gidärdi, yekmekleri fïrïna koyardï, biz dädumnăn (69) adi kïzïm, a gel, gel čïkărălïm yekmekleri (70) adi biz dädumnăn piličleri bakardïk, yekmeklee čïkărïrdïk, domuščuk bakardïk, süpürürdük, toplardïk (71) dädum üüretti čok išlerä, čok üürenmeklerä, pek islä üürendim dă školăda, pek bildim dă čok (72) dikmää dă mamu üüretti, rubă dă diktim, satïn almădïm bišey (73) bän kendiǰiim kendimi yep savăštïm giidireym (74) küčüktüm, anam dikärdi aalemä rubă (75) beki bir parčăǰïk kalmïš materyăǰïk, mamu kolhoza gittiynen, girip ičeri bän saklï dikärdim bir takeǰik (76) vardï lelüm, götürürdüm onun ušăklărna o takeǰii, giidirirdim, ölä sevinirdim, ani bän dă nesă bišey beǰeryerim yapmaa, pek sevinirdim (77) ölä yašădïk šenniktä pek.

(78) dädumda varmïš dört ušak (79) varmïš anămïn bir Kosti batüsu, anam dă ikinǰi ušaa dädumun, bir dă kardăščïï anămïn varmïš, Triunǰuk, bir dă Ankăǰïk, onnar üčü dă ölmüš (80) anam kalmïš bir ušak bobăsïna, benim däduma, dă o yalnïzdï (81) anam yevlenmiš on sekiz yašïnda yilkin (82) otuz sekizdä anam yevlenmiš, otuz dokuzda bulunmuš yïlk ušaa, Fede batüm benim (83) iki yïldan soră, kïrk birdä mamu kalmïš aar güüdäynen, koǰăsïnï almïšlar končentrariye (84) bän küčüktüm, annămam yoktu, neräyï onnărï almïšlar, voynaa navernă (85) vardï Simu dädum, vardï malim, ani batülărïmïn malileri (86) onnar beni dă kabletti kendi sürüsünä niǰe kendileenin ušaa, onnar beni ikinǰi saymădï (87) dă o mamunun yïlk koǰăsï geeri gelămemiš kardăšïnnan Liškuynăn, dă mamularïmïz kalyer dul iki ušaklăn

(88) dă soră kïrk üčtä Kobeydän gelyer benim bobam olăǰaa, toplănyerlăr anamlăn (89) dă soră olyer üčünǰü batüm Vani kïrk dörttä, i benim dă duumam kïrk altïda (90) dört ušak bulunduk semyămïzda, ölä büüdük.

(91) oynămaa čïkardïk, ačan gün bašlardï ašaa inmää, aklïmïza gelirdi, ani anălăămïz geleǰek kolhozdan, kačardïk yevä (92) čabuk lääm kuuney süpürmää, bulăšïǰïï yïkămaa, kapu önnü süpürmää, piličleen yemǰeezini taazelemää, yalăǰïï yïkăyïp taazä pak suǰaaz dökmää (93) geldiynen, mamu bizä baarmăsïn (94) bän beenmäzdim bana baarsïnnaa (95) bän kayïldïm ilerǰä yapăyïm o išleri, ačan anam geleǰek, sevinsin, güleräk aula girdiynen, karšlăšălïm anăǰïïmnăn (96) pek isläydi anam dă, diktik tă, ördük tă anamnăn, yerbir išlär yaptïk, beǰerirdi imää yapmaa (97) gidärdik kiraţălăăna, draginkulărna düünnerä izmetetmää, aščïlïk edärdi onnăra (98) sevinirdim, ani benim anămï sayerlă büük gibi, ani o beǰerikliydi karï (99) yapardïlar kurban bulguru, suvănnï manǰăsï yapardïlar, laană kaurdurdular (100) ilerki düünnär olurdu böölä (101) yoktu šindiki imeelär o vakït (102) koyardïlaa činilerä laanăǰïk, kartoli piširirdilär (103) pomanălăra gidärdi yardïm etmää, orda dă öläydi imeelär, kartoli, fasüle, sarma (104) ilerki imeklär gene doyunǰăydï, čokar, ama čok türlü diildi (105) üč sïǰak imää yapardïlar de ki, i töörda nesă taa bir, patlăǰan mï, nesăydï, salat mï, bišeyǰik töölä, čii manǰă dädum däärdi (106) bän, däärdi, doyunyerïm čii manǰăylăn (107) biz šindi čevirdik ruščaa yepsini, salat deeriz onnăra, a ileri onnăra denirdi čii manǰăsï (108) ölä büüdük.

(109) ušaa getirdiynen seftä aula, birkač komušu toplanïrdï, däärdik de ki ona tütüčkă (110) orêy čok kiši čaarïlmazdï (111) ušaan iki malisi olsun, varsăydï, anăsï, iki komušu, beki var kakusu, bulüsu, töölä birkač karï (112) toplăšïp, oturup, bir iki bïkă alïrdïk zakuskă, birär filǰănǰïk tă šarap ičärdik, dă olurdu yïlk konuškămïz, tütüčkă (113) soră ačan biräščïk luusă kendinä gelyer, biräščïk ayăklănyer, soră bašlardïk punudaa azïrlănmaa (114) punudaa čaarïlïrdï taa biräščïk zeedä insan (115) beki čičunun ušăklărï var, uyčunun ušăklărï, otuz kïrk kišiyä kadar toplănïrdïlar (116) imeelär gene öläydi, sarma, biber doldururduk, kartoli piširirdik, bir suvănnï manǰăsï mï, bir kaurmăǰïk mï, kušlăn mï, kuzuylăn mï, kimdä ne varsăydï (117) kimin kuvedi niǰe gelirsă, ölä yapardïk (118) soră olurdu krešteni, ušak

vaatiz olurdu (119) krešteniyä uže gelirdi soylar kojǎlärïnnǎn (120) orda uže saadïč, kresniţǎ gelirdilär (121) koltuklarï varsǎ alïrdïlar koltuklǎrnï, soylǎrnï, onnêên kïskärdǎšlǎrnï adamïn tarǎfïndan, karïnïn tarǎfïndan (122) o konuškǎ birǎščïk taa büük olurdu (123) i, dökärdilär ilkin üzär gram rakï, deyni orda uže adǎmlaa dǎ bilä, šarap dökärdilär (124) iyirdik, duva yedärdik ušaa saalïk, kïsmet, uzun ömür (125) ölä konušurduk kreštenidä (126) sorǎ ačan ušaan yašï olurdu, gelirdi nunǎsï kojǎsïnnǎn, kesärdilär ušaan birǎščïk sačïndan (127) strižbǎ denirdi ona, o lav gene ruščǎ gider amǎ, taa ilersini bilmedim, ne däärdilär (128) bän nije yetištim, strižbǎ yapardïlar, ušaan saččǎäzïnï kesärdi nunǎsï, getirirdi baašïš ušaa, igruškǎjïk mï, oyunjǎjïk, bir iki rubǎjïk mï, ne kuvedi varsǎydï (129) yepsi birtakïm yoktu nasï olsun (130) o vakïtlaa para pek yelimizä gečmäzdi, yalïn kat yašardïk, ama saalïknǎn yašardïk (131) šin čok oldu rubǎlïk, čok para oldu, amǎ insan yepsijii asta (133) yok saa insan uže dünyǎda, sanyerïm ani (134) küü bütünü asta, ne Kišnöv kalyee, ne Čadïr, ne küü bolniţǎlǎrï, insan yepsi aptekǎlǎra götüryee (135) pensiyǎ parǎläämïz, sade aptekaa kabledyeez o parêy (136) bindän zeedä bir kurs lečenyaa lääm olye ödemää töö on günä (136) bekim sekiz mi, on mu (137) čok para ödeeriz, aptekaa götüryeriz (138) šïkarnǎ yašǎmaa parǎlǎrmïz yok.

(139) ileri pek astǎlanmardïlar okǎdar čok, yem bilmäzdik ne astǎlǎnmïš (140) insan ölürdü, ama biz bilmäzdik ozman ne pečen, ne žïludǎk, ne počki (141) benim dädum, bän ačan astǎlǎndïm ilkin počkileemdän, däärdi (142) nerdǎ kïzïm senin počkileen, bendä yok allele onnar (143) götürürdüm däduma yarïm yekmek sïčak, tuzlǎyïp, biberleyip (144) iyirdi, pek gözäl iyirdi (145) däärdim, dädo bän bukǎdar sïčak yekmek iyäydim, bän ölejiidim sabaadǎk (146) bän ne makǎron iyirdim, ne sïčak yekmek, ne lokum, ne kïïrma (147) mučnoy, un išlerni imedim bän čok yïllar (148) dädum iyirdi pek gözäl, uyurdu dǎ gözäl, bir tabletki o ičmedi, bir okol koydurmǎdï (149) o bulundu seksän altï yašïnda yïlǎčlǎnïlmǎdïk (150) yašǎdï saalïklǎn, duaylǎn yašǎdï (151) bän onu bilyerim onuštan, ani o čok dua yetti Allǎha, dǎ Allah onu ajïyrak astǎlïk vermedi ona (152) bissǎydï birǎz baššïz olduyduk bir vakït (153) kliselerǎ pek gidilmäzdi, küüyümüzdǎ kapǎlïydï, Bolgrǎda dǎ (154) bütün afta ištǎ, pazar günü biz savǎšïrdïk iš yapmaa, günaa toplǎmaa (155) ušǎklǎrï lääm tertiplemää, ičersini lääm tertiplemää, aulda beki iš var (156) biz iš yaptïk, biz günaa

čok toplădĭk, onuštan dă biz astayïz čok okădar (157) băn ölä tanïyerïm kendimi, ani băn sade duvăda čok durmădïm, taa čok iš yaptïm, aalemä dă ördüm, aalemä diktim dă, băn yep išlen (158) benim vakïdïm olmădï oturmaa dă Allăhïn kiyădïnï, lafïnï okumaa (159) duva yedärdim yatăĵăăna bırăščïk, kalktïynăn bırăščïk, unutmădïm Allăhï, duva yettim aklïmĵă, amă oturup tă ani kiyat okumaa, bana sïra gelmäzdi (160) ölä yašădïk.

(161) ušăklărïm saalïklăn büüdülär (162) büük čoĵuum Andrey, altmïš sekizin duumăsï (163) üürendi sekiz klas, gitti üürendi Tiraspoldă tehnikumda selskăhozäystvennïy agranom ičin (164) dört yïl üürendi, iki yïl dă armiyă yaptï (165) soră geldi ordan, koydular onu kolhozda zveno išlemää (166) o beenmedi o iši, bana dedi, mamo băn dört yïl üürendim dă băn šin zveno mu išleym, băn gideĵăm zarăbătkiyă dă düzeĵăm kendimă yev, yevleneĵăm (167) băn dă sandïm, ani o dooru (168) băn dă yalvărdïm direktăra, bütün afta örüdüm onun kabinetinä (169) yalvărdïm čïkărsïn onu školădan, dă gitsin üürenmää (170) de ki o, duumăsï dekabrinin bitkisindä, dă o dedi, yesli băn on klas gideĵăm, soră dă armiyaa gideĵăm dă băn armiyădan geldiynen nerăyï postupatedeyim, băn unudăĵam yepsini ne üürendim (171) băn bildim, saydïm ölä, ani o dooru, ušăklăra yol lääm vermää (172) băn ona atkaz olmădïm ič (173) yalvărdïm direktăra, aldïm ne läăzïm, gitti, üürendi dört yïl, iki yïl armiyă yaptï (174) ordan geldiynen, soră ačan zveno koydular, o beenmedi, gitti Čitaa, Arlovsk (175) orda išledi dört yïl, gidärdim peregovorïya, Tarăklïda vardï kenărda ta telegraf (176) ačan lääm olurdu lavetmää, o yollardï bana izvestiye, dă băn gidärdim, lavedirdik orda, telegrăfta (177) dört yïl lavettik, kiyat tă yazdïk biri birlerimizä (178) soră ne oldu, dušman araa girdi, o kaybeldi, geeri gelämedi, aber dă yollaamădï bišeyĵik, dă böönkü günădăn dă taa yok (179) otuz yïldan čok oldu, onu čok güč getiryeem, ani kolvermäydim onu, băn kabăătlï kalăĵïïdïm, ona uymïyĵïïdï (180) istedim ona uysun, bana kahïr geldi büük, amă Allăha belli (181) gezdim, manăstïrlăra dă gittim, bakïmĵïlăra dă, zodiyaa dă, günaa girdim pek čok (182) pek čok arăttïm onu, amă ačan Hïnkuya manăstïra gittim, ölä sööledilär (183) Allăhïn önündä ölü yok, diil lääm arămaa, Allaa bilyee nerăda o, yekmek ver, üleštir onun adïna saalïk ičin, yok Allăhïn önündä ölü (184) băn dă ölä savăšyerïm yapmaa, nasï orda sööledilär (185) soră baška băn gitmedim bireri, gezmedim bireri (186) a do yetăvă čok gezdim, falĵïlăra dă gittim, čok günaa toplădïm, orda pek bana

baardïlar, ama bän saydïm kendimi, ani bän kabäätlï (187) bän sandïm, ani sööliyǰiklär nerdă o, osă kim bileǰek Allăhtan kaari nindă o.

(188) soră ikinǰi ušaam yetmiš birin duumăsï, sentäbrinin on sekizindă (189) o kïščaaz duudu, Allaa bana baašlădï onu, ani böönkü günădăn benim dă olsun dayaam, kanădïm, yardïmǰïm (190) o dă bašärdï on klas, o dă üürendi Komrătta kanditer, yarïm küvä tort yaptï düünnerä, yaptï islä išlär (191) böön dă anêrlăr onu o insănnar, kimä o yardïm etti (192) para almădï kimseydăn, sevinirdi, ani o dă nesă beǰerekli oldu, ani läăzïm insăna deyne (193) o dă islä, o dă yevlendi yirmi yašïnda, var onun bir kïzï, bir čoǰuu var (194) kïzïnïn var čoǰuǰaa, pravnuk bendä var (195) sevinyerim onnăra pek (196) üčünǰü čoǰuum dă yetmiš üčün duumăsï, o dă dekabrinin on dördündä (197) o dă bašärdï on klas, školaa gideräk üürendi traktărist, verdilär onnăra škola̋da prava (198) o üürenmää bireri gitmedi, o bašärdïynăn školăy, girdi kolhozda traktăra dă böönkü günădăk yep trakturda išleer (199) kazănyer, semyăsïnï bakêr, o dă yevlendi yirmi bir yašïnda, onun dă var iki oolu, bir kïzï (200) kïščăăzï yevlendi, var čoǰǰaa onun dă, bendä iki pravnuk čoǰǰăklaa var, bän onnăra pek sevinyerim, pek severim onnărï (201) i dă böölä te yašêêrïz sevineräk ušăklarïmïza yem unukălărïmïza, pravnukălăra (202) šükür Allăha bitkisiz, ani böönkü gündä biz ayăkta adamnăn ikimiz dă, iščääz yapêrïz taa, gezeriz taa, kendimizi dă bakabilyeriz taa (203) šükür bitkisiz.

II ANASTASİYA T.

Yaşı: 68

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: mesleki okul

Kayıt tarihi: 18 Temmuz 2019

(1) benim duumam yirmi üčündä mart ayïn (2) bin dokuz üz yetmišinǰi yïlda bizim küüdä bir adam, Manăstïrlï İlya Dmitriyevič, gramătnïy adamdï, učitel, bašlădï toplamaa küüdä yeski rubălărï, yevelki tertipleri (3) ama o, čok gečmedi, astălăndï (4) ne toplădï, onnaa

daaldï (5) başlădïlar bizim küüyä başka aşïrï küülerdän gelmää adămlar, karïlar maşïnălarlăn, taligălarlăn toplămaa bizim küüdän o tertipleri, ne toplardï İlya Dimitriyeviç (6) gezerlă, insăndan nindă paraylăn, nindă parăsïz alyerlă (7) gözäl gözäl dikişlär, gözäl gözäl dokumălar, palălar, yastïklar, yorgănnar, döşeklär, peşkirlär, goda peşkiri, düün peşkiri (8) bän bunnărï siiredä siiredä başlădïm kïskănmaa (9) işlärdim bän ozman selsovettä, naloklărï toplardïm (10) başlădïm bän mïrïldămaa bizim selsavet başlărïna (11) pritsidatel Pötr Harlampyeviç Gaydărzïydï, İlya Ulyanăviç sekretardï, başlădïm bän onnăra mïrïldămaa (12) neyä bakêrsïnïz, neçin kolveryersiniz bizim küüdä otlăsïn aalem ayvănï (13) neçin biz toplamăăz, ne biz taa mï prost, neçin biz toplamăăz (14) bizim uşăklar läăzïm olăǰek gitsin orêy dă orda üürensin bizim tertipleri, Kïpçaan (15) ölä ölä onnar nestä, ilkin gülmää aldïlar beni, sonră başlădïlar üfkelenmää bana, kurtulamăălă bendän.

(16) amă geldi vakït, bin dokuz üz seksän dördünǰü yïlda tekli yettilär beni partorga kalhoza, Vladimir Sidărăviç Angelçev (17) siz işittim, ani sevärmişiniz bu bizim yevelki işleri, bilirmişiniz çok masal, bilirmişiniz insănnar nelär annădyerlă, istoriyălar türlü türlü, alïnsănïze (18) deem, no bendä yok abrăzăvanye, bän näbărïm orăda, bilmeem näpmaa (19) bir dă sïkï sïkïya on dokuzunda oktăbrinin bin dokuz üz seksän dördünǰü yïlda geldi pretsidatel selsaveta, geldi sekretar, sekretar partiynăy argănizaţiyi, kolhozun başï geldi, Nikălay Antonăviç Topalov, yepsiǰii benim kabinetăma (20) tez gideriz klisää (21) bän şaştïm, neyä beni klisää götüreǰek bu adămlaa (22) aćtïlar klisey, birkaç insan toplăndï, geldi ţïkădan kompartiyădan adămlar (23) i, oldu orăda büük nestä, topluş (24) toplămïşlar kolkoznikleri, uçtileleri, uşăklarï, yepsiǰiini (24) aćtïlar klisenin kapusunu, bir kïrmïzï şirit geerdilär, onu dă kestilär, verdilär bana makăzï yem töö şiridi yem dă bir büük ambar, nestä, anătărï kapudan klisenin (25) verdilär onnărï bana (26) sän olăǰan bööndän ötää dooru zaveduşçiy muzeyä (27) bişey bilmeerim, niinï dooru dönmää, ne yapmaa (28) toplădïm bän kendimi, başlêêm bän toplămaa aalemdän ne var insănda, ne kaldï (29) gezeem bän o ihteerdan bu ihteerdan, taa çok ihteerlăra gezdim, biri birleendän onnar beni yollêêrlă ondan buna (30) nesă, bulyerïm bän onnărï, nindă taligăylăn, nindă omuzuma urup tă getiryerim onnărï (31) angïsï kabledyer dă kolveryer tavăna pineyim dă arăyïm, orda nelär var yeskilik, çanak, çölmek, küp (32) onnărï bän pinerim, alyerïm yanïma bir

šarăvară, giyerim bän o šarăvarăy dă pinerim tavăna (33) yepsini ayïryerïm, ne bana görünyer ani tertipli, var niǰe almaa, var niǰe göstermää onnărï (34) toplădïk biz onnărï, yardïm etti kamsămol, ozman išlärdi (35) yardïm etti pravlenyădan adămlar, ani čalïšïrdïlar bu iši (36) amă bän ozman hič annamădïm, ani onnar varmïš laf ačmaa kliseyi (37) dă o kliseyi vermemää insăna klise yerinä, amă ačmaa muzey (38) ölä bän išledim bu kliseǰiktä dört yïl, toplădïm, doldurdum bän orăsïnï, iki bin yeksponat toplădïm bän orêy, dizdim onnărï (39) čözgüleri, moldvan čözgüsü, gagăuz čözgüsü, netürlü buldum, hepsiǰiini dizdim (40) altărin yerinä koydum, nestä, yeni buttibi ruba, o büük ičer (41) orăda dă günaa yedindim.

(42) geldi bir adam bizim küülü, Tabunščik Pötr, kroytor däärdilär ona (43) o ölä dă dikärdi, kožuk dikärdi, nestä, žuketka dikärdi, abădan rubă dikärdi insănnăra, dă däärdilär ona kroytor (44) geldi o adam, deer bana, drasti kïzïm (45) drasti dădo, geč ičănna (46) bän gečeǰäm ičănna, amă sän korkmăärsïn mï bïrda durmaa (47) nečin dădo bän korkăyïm bïrda durmaa, bän däduya sorêêm (48) dădu deer, bïrăda ayozlu yer, a sän (49) yey dădo, ačan ayozlu yer, ne prost olur bana (50) girdi dădu, baktï kapudan uzun uzun (51) dă dedi, bunnêên yeri diil bïrda kïzïm (52) čïktï o, soră bašlădïlar baška dădulaa gelmää bana, bakêrlă, babular uurêêrlă (53) ye kïzïm kïzïm, islä iš yapêrsïn sän, bu dă läăzïm bekim amă ye bïrda lăäzïm klise ačïlsïn (54) deerim bän onnăra, ačan läăzïmdï klise ačïlsïn, yeer ačïlïrsăydï klise, veriseydilär sizä ölä yizin, gelin, bana sade sööläyin (55) bän sizä anătărlêê veryerim, čïkăryeez sizinnen bilä te bunnărï, bakêêz bir yer, dă buyurun, bän dă klisää geleǰäm (56) dădunun biri dedi bana (57) seni išä kabletmiyǰikläă baška yerä, sän nindă olăǰan (58) geleǰäm, deem, mum satmaa (59) ölä dă soră sonunda beni čïïrdïlaa klisää mum satmaa (60) üč gün bän išledim bïrda, klisedä mum sattïm (61) i soră bana gözüktülär ötedän, ani muzeyi läăzïm götürmää ileri dooru (62) bän ozmăndan beeri sayïlyee muzeydă išledim otuz bir yïl.

(63) bibliotekăda bir odă verdilär bana, dă töö odăǰïï doldurdum polkăynăn, polkălăra bir biri üstünä ekspănatlărï (64) böön orda dört binä yakïn ekspănat var (65) amă ozmăndan beeri te otuz bir yïlïn ičindä olmădï bir aves rukăvăditel saylyee, priţidatil mi, primar mï, dă

yapsïn muzey niǰe lääzïm (66) yepsiǰii ölä dee, para yok, o bekliyǰek, o durăǰek (67) amă šindi böön bän uže išläämeerim (68) bän korkêrïm ani onnar kayïp olăǰeklar (69) töölä var benim bir sanǰïm.

III İVAN M.

Yaşı: 70

Cinsiyeti: erkek

Öğrenim durumu: mesleki okul

Kayıt tarihi: 25 Temmuz 2019

(1) duumam benim bin dokuz üz kïrk dokuzda desătăvă yanvară (2) yesli tak baktïynăn faktičeski, kïrk sekiz, ama dvaţăt vasmoye dekăbră (3) amă yïlïmnăn gideyim službaa deyne, amă nečin koymămïšlar pervăvă yanvără, bilmeerim, o uže raditeli, at ih slov (4) bobam vosemnaţătăvă goda vosemnaţătăvă fevrălä, vosemnaţătăvă dă dekăbră, te bu čislolar ye, ölä savpadenye ţïfrălar saylyee vosemnaţăt vosemnaţăt (5) v vosemsăt čitvörtăm gadu dă saalïï braadï (6) anam dă, o yirmidăn duumăsï, mart meseţ duumăsï saylyer (7) o dă öldü iki bin birinǰi yïlda, onda yašămak taa uzădï bіrăščïk (8) biz anăda bobăda yedi ušak, iki čoǰuk, beš tă kïz (9) birisi saalïïnï braadï, yem büük ani benim ardïma (10) o gečindi saylyer, kalănïmïz yepsimiz saa, yem küčüü İtaliyăda, Duse (11) kalănï bïrda, te Kirlovkă, Kayrăklï.

(12) dädu Todur, o gelmä dädu Pavliynen, benim dädumnăn, gelmä Lenă maliyä (13) onun koǰăsï ölyer, dă te kalyer Sidur čiču bizim, Pavlileen Sidur (14) onnar üč kardaš, boba, Tanas čiču, Pavlileen Tanas (15) te o ani Satăresku deersin ye, o yem küčük kardaš (16) yepsindän büük boba saylyer, soră Tanas čiču, soră Kobeydä Kati lelümuz, o yirmi üčtän (17) boba on sekiz, Tanas čiču on dokuz, lelü yirmi üč, Miti čiču dă yirmi beš (18) Sidur čiču te ütöögünnär oldu niǰe otuz üč yïl mï (19) seksän dörttä boba öldü, ardïna dă gitti o dă (20) däärdi, Ligor azïrla bana dă yer, ardïna giderim (21) bobănïn kïrkï nestetmää deyne, vosemnaţătăvă dekăbră öldü, o dă pervăvă fevrălä buduščevă goda, v vosimsăt pătăm gadu

(22) te töörda nekădar pramežutăk, o dă čok sürtmedi saylyer (23) Miti čiču yašădï yetmiš sekiz yašïnadăn (24) deem, bakêêm tiblä, bän uže, deem, yetmiši tamannădïm (25) deerim, bizim nestedän sade bir nestä, čiču saylyer, adam tarăfindan, o yetmiš sekiz yašïnda (26) deem, po nasledstvu gittiynen, boba altmïš altïn ičindä öldü, i bän dă läämdï gideyim, amă te yetmiši gečtim uže.

(27) gidärdik nestä ačan mezărlaa, yer ǰumertsi giderim, dädu Örgi Šayku, o seksän iki yašïnda, dädu Tanas doksan iki yašïnda, bän dă altmïš iki yašïnda (28) ili bän onnêê ardïndan yetištiryem, ili že nestä, čïktïynăn mezărlïktan, geerdä (29) deem, dädulaa, deem izvinitedin, deem, bän, deem, lääm nestä, bir adamnăn lääm bulušăyïm, deem (30) i sän dee genčsin, dee, sän dee, bizä bakmă (31) deem, diil pek genč, deem, dädu Tanas amă, deem (32) deer, bän, deer, senin bobannăn, deer, akran, deer, on sekizdän (33) deem, dädu Örgi, sendän, deem, bän yirmi yaš, deem, küčük, sendän dă dädu Tanas, deem, otuz yaš (34) čekettilär gülmää, ölünǰe, öldülär gittilär, yep ačan karšï gelirdik, ne vă diil pek küčük (35) deem, nekădar mamăligă lääm imää (36) amă gene šükür Allăha bitkisiz, böönkü günä šükürüm bän (37) deem, yalnïz, amă diilim yalnïz, Allaa benim üstümdä, O bana kuvet veryer, yardïmlêêr beni.

(38) vsü žizn plotničatetti, vsü žizni (39) bu išlär dă oldu, ačan aldïm bän te bu stanoǰuu, ozman o vakïtlărda ye, yoktu nestelär, načnik, te tibu svetlär yoktu (40) načnik, nasï söölemää, te niǰe kandillen, nasï ozman zrenye dă varmïš onnărda (41) yem yedi tayna ušak lääm büütmää, yem kolhoza gitmää (42) yepsiǰii ručnoy, onda diil bir plotnää, iki plotnää, daži üčünä deyni dă vardï instrument, onnar dă yepsiǰii yapïlma kendi yelinnen (43) stameskălar, rendelär, rubankă, fugan (44) naǰak, adam getiryer diil šin niǰe, amă krugläk getiryer (45) boyundruk testeresi biz neyä deeriz, pilăramă, töölä bir birimizä čekeez (46) o ne trut döktü ye, yelli yïl išledi, naǰaklăn yonêr, boyundruk testeresinnen čekeer, lääm čïkărmaa kapu yannăănï, ramkălïk, yepsini lääm čïkărmaa (47) bän ačan seksän ikidä te bu stanoǰuu aldïm, posïlkă yaščii (48) i, sekiz penčeră mï yapmaa, dört beš kapu mu, bir gündä bän onnărï yepsiǰiini yïkădïm bunda, o sade čizdi šipleri, avšămadăk yenserledik tă söveleri (49) bey, dedi, ne bu vă (50) deem, šin, deem, ölä (51) bu, deer, vardï bir aftaa bana, yeh olsa urmaa bir beš yïlǰaaz geeri dă, deer, doyunǰă išleyim (52) deem, az dă išlemišin (53)

yellinin adï var, diil šaka iš, butuk yonmaa (54) dă bän ne isteerim söölemää, ozmănkï vakïdïn išleri, ozman deystvitelnă ručnoy, sän oynamă šaka (55) a šindi, bän daže var dediim, hazäyinin birinä deerim (56) Vanüškă vă, Dubăsarï, deem, durgudursăylar svetleri, näbăǰïz, pïksăy islä speţiălist (57) deer, dädu Vani, bilyer misin, deer, sana, deer, vereǰäm (58) sana deyne, deem, lääm olăǰek bir fortučkă yapmaa, sän näbăǰan, deem, yok, instrumendin yok (59) kär olsa dă bän išlämiyǰäm ručnoy (60) deem, sän gečeǰän dă (61) iki kat, dedi, ödiyǰäm, amă išlämiyǰäm, sana, dedi, ödiyǰäm (62) deerim, islä, sän düšünyersin islä, amă ölä že olmäär (63) te šin böönnen böön, uže te yetmiš bütün var, te gene te tiblä bir stol lääm yapăyïm, te niǰe dayănyersïn, te tiblä, aliz tiblä yapăǰam, amă büüǰäk o saylyee olăǰek (64) tööna deyne ölä bakêrsïn, islä, amă diil töö kuvetlär uže, diil töö dviženyălar (65) amă boba öldü gitti, yelindä rendä kaldï, bašărdïm bän nestey, iki kapu alïndïydï, pa Puškină töördă ašääda vă, lääm biläsin (66) dă dadelătettim bän uže, saylyer beem avezim vardï, bän bobădan üürendim (67) amă stanok var stanok, ručnoy var ručnoy, te bän dă böön kollăăma buyuramäärïm (68) töö nestä gibi, išlär üsteleer (69) töölä öldü gitti, čok, čok trut döktü.

(70) škola gittim, sekiz gittim gündüz, soră uže nevoyălïk, kaldïk večerniyä ötää dooru nestetmää (71) soră gittim muzïkalniyä, šeesät šestoy got Čadïrda (72) ordan geldim, bir yïl išledim zavklup muzïkant (73) bizim te böön liţey nomer adin ani, orda töö var ani yol ye, orăsï sokaktï, dă klup tă bu tarăfta (74) v šeesät sedmom gadu išledim bän seylyee, v šeesät vasmom gadu bän armiyădaydïm (75) ordan dă gečtik saylyer, i, armiyădan geldiynen, nu, armiyaa gideǰiikăn yevlendim (76) pišmănnïïm dă yok kanešnă, ani yevlendim bän yerken, böönnen böön saylyer on üč unukă var, yedi dă pravnuk (77) ikisi školaa gider, pravnuklaa, a böön biri yok yanïmda.

(78) čarïklarnăn školaa, te bïrda, bolniţănïn nestesindä, orda dört klas bašărdïm (79) soră školă nomer dva saylyee, magăzin nomer dva, ona karšï, bizim liţey, Yanăkoglunun böön ščitatsă olyer saylyer (80) orêy, bešinǰi klas uže gečtik orêy, orda üürenmää (81) i vardï töölä yešek, pineesin paduškălarnăn nestetmää deyne, ölä merăpriyatiyălar olurdu (82) i orda kaar yok pek amă, su dökärdik, dă buz tutulyer (83) avšamniin čarïklar dikildi, yem

čïkma čarïk (84) domuz derisindän, i yeni čarïǰïklar (85) i, kaya kaya altlărï bitmiš, geldiynen yevä soyunmaa, sade dolăylărï kalmïš (86) mamu raametli, ikisinin dă topräklêê ilin olsun (87) bă näptïn sän, avšăm, deer, dikti (88) šini näpmaa, deer, ne giyeǰăn, deer, sabaa (89) i, boba, yetišyee bobaa (90) yamardïlar, ökčä yïrtïldï, yamăǰïk koyersïn, nestedyersin (91) soră soră čïktï tapičkilär, sandali, üč ruble (92) böön dă ič unutmăărïm, avšamdăn dikti bir čivit čïkma, töönu istedim söölemää (93) o gene čarïk, čarïklar, amă nestesindän, ayvan derisindän, diil domuz derisindän (94) i, dikti onnărï, giidim bän onnărï (95) yok avtobuz, bišey, nestetmää deyni, Tarăklïya yayan kačărak, gittim univermaa (96) te šini böön orda töö köprüy gečtiynen, dönersin ačan Čadïra dooru, dă saa tarăfta univermaktï, vot, v to vreme (97) girdim, aldïm bän sandalileri, dă töö köprüy gelirkänă beeri dooru, aldïm o čarïklêê dă sïbïttïm nestää, derä ičinä (98) bakêêm, niǰe töö karabliki, bakêêm, gittiläă (99) sandaliläă ayăkta, yee, beem gibi yok, kačărak yevä gelyerim, nestedyerim (100) bă, čarïklaa nindă, gene mamu (101) deerim, i, sïbïttïm, năbăyïm, deem, aldïm sandali (102) bă näptïn sän, dee, avšăm dikti, dee, sana čïkma, dee, ani uže töö niǰe tutmălïk gibi yesăbï (103) yeey, onnar sän ne lavedyersin, čïkma (104) tasmălărï sarardï töö sargïsïna, töölä biri birinä, yok ani olsun nestä, ozman gene varmïš töö kakoytă nestä (105) nasï sööleyim, te šini ütülü donnăn git ili šini yenez yïkămïšïn te niǰe bän te šini spiţovkălarnăn tiblä (106) baškăja navernă ani ütülü donnăn gidee (107) sargï tasmăǰïknăn, diil ani burušuk olsun, nestetsin (108) o vakïtlar sargïlar nestedirdilär, kušak, kïrmïzï kušak belindä (109) gideǰek pirdänkăsïna, gideǰek köšä orusuna (110) onnar uže basïldï, yepsi bu išlär yok bizdä uže.

(111) nerdă böön stadion, aliz orda, yey bän uže, nasï sööleyim sana, nu detstvă (112) značit, oru olurdu, töö dădu Yorgi Šayku, onnar genčtilär ozman (113) beem čeketmäm muzïkăntlïïm piisät, nasï sööleyim sana, tiblä kopildim, piisät devätïy, šiisätïy godï, töölä te, daži net, taa ileri (114) tavan dă doldu garmoškăynăn yererǰii, nemeţkiy stroy, Ganččălăăn Miti, vsö, Ligor batö (115) boba dă kavălǰï, kaval čalardï, bän onnăn yep düünnerdä gezdim (116) o yarïm küüyü yev etti kavăllarnăn, sän ne lavedyersin (117) onnar aačtan čekilmä, aačtan (118) daži te Šopi Kostiy bilyersin, bän onun düünündä dă čaldïm, Yovă kakunun dă, onun kaksunun, düünündä čaldï boba (119) altmïš altïda bän

Čadïrda bašärdïm muzïkalnïy školăy, kursï, dă ozman letniy estradă vardï, soră nu živaya muzïka klupta kïš vakïdï (120) aydi saat on birädăn, yarïm on ikiyädăn izin var (121) adi vă İvan Grigoryevič, yarïm saatčaaz, adi yarïm saatčaaz (122) deerim, siz beni gözdăn čïkăryersïnïz, baa diil problemă (123) amă ozman izmet edärdik (124) soră aldïk o garmoškădan soră, gittim İzmaila, aldïm bayănï (125) bän uže kursïlărda üürenyerim (126) aldïm onu, iki registrăynăn, a do etăvă bobaynăn gideez, Taraklïdan alyeez "Belarus" garmoškă (127) taa Taraklïdan yevădăn čalărak gelyerim, benim gibi ič yok, bobaynăn ikimiz (128) yolda duryerlă mašïnălaa almaa, amă net, yayan (129) aydi ondan soră ačan postupatettim dă aldïm bir kremennăya, soră dă iki bayan aldïm bän (130) töönnää dă asïllădï unukălaa (131) dedim, üürenin čoǰuum, verdim kapră gessinnää, nestetsinnää, dă bozmušlar, yok apasnă bišeyǰik.

(132) kavălda te istedim pek čalmaa, savăštïm dă üürenămedim (133) a ölä seksän sekizădăn izmet ettim yep düünnerdä, pek čok čaldïm (134) vardï töölä nestä, bizim kolegălar (135) măy, İvan Grigoryevič sän uǰuz alyersïn, üz ellidän ašaa, dee, almă (136) deem, seslä bïrêy, sän, deerim, beni izvinitet, siz, deem, istääsănïz alïn iki üz dă (137) bana, deem, yeteǰek seksän dă (138) ozman yïkărdan gün yakêê, yerdän yer yakêr, üč rubläă išlee insan (139) bizdä, pravdă, iki sutkădan zeedä, ǰumertsi čekedyeesin, taa pazertsi avšamliin bitärdi (140) soră dă vtornik dă nestä, salï günü dă duak almak, vot (141) a pazertsi čingenelik, dă saat beš daži taa geč gelirdim yevä (142) bän yer pazar yem yer afta arăsï dă, näändă kumătriyăymïš, näändă raždenyăymïš, bän yep zanet (143) gelyeem bän bir cumaa günü yevä, bakêêm üč kiši duryer, uže kïš vakïdï, ozmannar kïšlar biräz taa serinǰăydi (144) deerim, nestä, ne iš vă, deem, čoǰuklaa, bakïn, deem, baška, var biräščïk beem zoorum (145) bän giryeem ičeri yem sööleem kendi kendimä, bulüna deem, bilyeemisin ne, šini onnaa dă išidyee (146) deem, sööliyǰäm ölä bir ţena, ani onnar dă utkaz gelsinnär, bän dă, deem, dinneneǰäm (147) čïktïm bän, čoǰuklaa, deem, tiblä böölä (148) ilk düštü, ikinǰi dă düštü (149) üčünǰü, Vani batö, diil üz seksän, vereǰäm, dee, iki üz ruble (150) deerim, dur bă, näbärsïn sän, bă Fede (151) bän săydï nekădar yep izmet ettim ye, bän nikăgda ţenêy yok söölediim (152) bän sorêêm sana, te kïz düünündä dopustim elli ruble (153) sööledim ye, yïkărdan gün yakêê, bïrdan yer yakêê (154) adam doyuryee, sulêê seni (155) yorgunnuk

var, a o yorulmăăr mï, bütün ay išleer (156) a sän alyeesïn bütün ayïn parasïnï bir geǰedä, iki, dooru mu (157) Vani batö dee, bir ay gezdim, yarna lääm, dee, bayrăk dikilsin, näbăyïm bän (158) batü, dee, armiyăda, batsü dă Angil, o dă üürendi, bilä üürendik, yem duumămïz dă yakïn (159) o, dee, yardïm edeǰek saa (160) yalan dă diil, elli proţent yardïm etti, o bak dever olyer, te niǰe bän bizim Mitidä (161) aliz dă yardïm etti, bitkidä bän uryeem geeri, al, deem (162) yok, dee, bän tükürdüümü yalamăăm, dedim mi, beem lavïm zakon, kak gavăritsă (163) vakïdï töölä gečirdik (164) kopilliimdä dönärdim o papšoy unun dolayïnda, aallêêm, sadää götüryeelă, präčkănïn altïndan čïkêêm, ne iščin (165) otur töörda vă, te šini olsa, ič gelmiyǰăm yevä aylăn.

(166) kolădă gezmää nasï bašlădïk, muzïkalnïy adam, golăs var (167) toplăndïk ozman, te Sandi dädu Yorgi, Komrăda iki üč kere gittik (168) var kimär kee gösteryerlă ti bu atrïvki, ačan Kolădaa karšï saylyer (169) bizim čoǰuk var čok kere, ya bak, dee, siz dă orda (170) deem, amă bak angï yïl, dvutïšči pätïy got, töö yïllar saylyer (171) yer kee, nestä, pervïy mestă aldïk, nu gezdik (172) te bïrda dă, te bïldïr gene gezdik (173) Vani batö vă, ay bir sizon taa (174) deem, ayăklăăm aǰyee vă uže, saylyee, gezdik gene, šükür (175) čekettik dom kulturădan, Sidur Vasilyevič, topraa ilin olsun, o direktăr dom kulturïydï (176) muzïkăynăn yepsiǰii, gezärdik taligălarnăn (177) verirdi primăriyă kakiyetă padarki ihteerlăra, lääm gidäsin (178) dă taligălarnăn gidärdik, čalardïk, nestedirdik geč vakïdadăn, nu geǰarsï gečärdi (179) niǰe ilerdän töö türkülär, töönnar yep gider (180) yeni te gagăuščă biz birtürlü nestedämeez, lääzïm perevăditetmää, onnar počti yepsi bulgarǰă.

IV STEFANİDA K.

Yaşı: 83

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: 1 sınıf

Kayıt tarihi: 27 Temmuz 2019

(1) oldum šindi seksän üč yašïnda dă seksän dördü aldïm (2) gitmišlär kïzlar bizim maaledän, yoktu ozman, yazmazdïlar školaa, gitmišlär bizim maaledän kïzlar, Pripăzlêên Marinkă, Tudorkă, kumiţănïz (3) dă gitmišlär školaa, geldilär, mari, bilyeesin mi niǰe islä školăda, sän dă gel, seni dă yazdïrdïk (4) deem, aydi gideyim, bän dă gideyim (5) ozman bišey yok, bir čantă sade alïrdïk, bir nesteǰik (6) i gittik, i, oturduk klasta, ozman vučtilkă yoktu, vučtili, adămlar vučtiliydi (7) vardï bilyeem ani Aleksandăr Mironăvič Kayrăklïdan, soră bir gene Kayrăklïdan vardï, Födăr Andreyevič bizim küüdän benim vïčtilim (8) bizi töö, bilmeem nerădandï o učtili (9) gittim bän dă bunnarlăn bilä oturdum (10) i, okuyer sabaaliin familyălărï, kimi (11) okuyerlă, dee, kim orda, deem kalkıp tă, prezent, kim orda, a kim yok, apiţent, ölä deerlă (12) beni okudu, bän dă kalktïm, brezent, brezent, a ozmănadăn gitmedim, yep okumušlar apiţent (13) nestä, vinen koči deer, yanïna, o oturyer skameykăda, stol dă önündä, vinen koči (14) gittim, bišey baška sormădï, koy yellerini (15) tiblä stol üstünä koydum, bir lineykăsï vardï, kalïnǰa mïydï ne, okădar aǰïttï beni (16) buna urdu iki, buna dă iki (17) töö lineykă okădar aǰïtmădï tibrasïnï, nekădar stol aǰïttï orăsïnï (18) prămă yaktï, okădar aǰïttï (19) i, ay, git yerinä otur (20) geldim oturdum yerimä, bašlădïm aalămaa (21) deerlăr, te geläydin ileri urmïyǰïïdï, šindi geldin, urdu (22) deem, te bän šinään soră dă vopšče gelmiyǰäm (23) dă oldu ačan saylyee peremenă, čïkêêm dă yevä yïrtêêm kačărak, yakïndïk biz orda, školă te nindă bolniţă (24) gittim aalïyrak, sööledim, deerim, učtili urdu, saylyee, yellermä, gitmemišim nečin šindiyadăn (25) dă birtaan gitmedim, basmădïm (26) gitti romun, rus geldi (27) rus geldi, uže yazdïlar sokăklărda ušăklărï (28) bizim dă vučtilimiz Ligor Andreyleen Todur, Födăr Andreyevičti, islä vïčtiliydi.

(29) i bizdä deem ye, birär čantă, verdi birär tetradi, birär dă karăndaš (30) bän gideem školaa, bir parča malay, malay ozman, yekmek yoktu pek, bir parča malay torbaa, bir salkïm üzüm yem tetradiy nestäylen, karăndašlăn (31) kimisindä vardï töö doskăǰïk töölä küčük, grivillen yazmaa, bendä yoktu (32) gideem, čïkăryeem tetradiy, süzülyer üzümdăn (33) deer adam, ne bu senin tetradin böölä (34) übürlär dă ölä, diil sade benim (35) deem, üzümü yoktu neyä koyăyïm dă koydum orêy üzümü (36) tetradiy dă alsam ye yelimä, amă akïl ozman, dangălak (37) i, yarïsïnda o tetradinin arifmetikă, yarïsïnda dă gramatikă,

bukvălar (38) yazêr doskăda adam, biz dă yazêêz tetradiyă, i sorêr, saylyer, birlen iki kač, ikiylen üč kač, onnêê beem aklïm yeree, sööleerim (39) malădeţ deer, islä, saylyer var kavăda (40) gittik birăz, bilmeem bir iki ay gittik mi, dă oldu kïrk altï (41) oldu kïrk altï, yok imää (42) biz že gideriz, orda veryerlăr töölä birär kïymïǰak yekmek yem birär stakan čay, veridilär (43) adi yekmää veryee ačan, koynuma koyurdum, getireǰäm, var kïzkărdăščïklêêm yevdä, onnăra (44) čayï dă ičeem orda, yepsi ölä yapardï (45) soră bašlădï bu, geroydu ozman, varmïš imää navernă yevdä (46) bekleerlă kapuda čïkarkănă, alyerlă yekmää yelimizdän, kačêrlă (47) biz čïkêrïz fïzlï, almăsïnnar yekmeemizi, adam dă kapuda duryer, braamăăr čïkmaa (48) bunnar ardïmïzdan gürr, adam töö yešiklerdän, balăban yešiklerdän ta yerä, tukurlăndï, düštü (49) kalktïk tă geldik yevä biz, ölä yapardïlar (50) dă birtaan bitti školă, kapăndï školă, kantină dă yok, školă dă yok (51) üürenmäk tă bitti, školă dă bitti, dă yašădïk aačlïkta.

(52) aačlïk oldu, školă yok, yevdä bišey yok imää (53) pineriz tavăna, süpüryeriz tavănda, bakêrïz nindă deliklerdä, sïčan delikleendä bekim papšoy čïkăǰek ili terekä, yok, čïkmăăr (54) deerlă nestä, kïsa kočan düvärmišlär, kesärmišlär kïsa kočănnărï, düvärmišlär dübektä dă yaparmïšlar pitä (55) i bän dă ölä yaptïm, düüdüm kïsa kočan, koydum tepsilerä fïrïna, kuruttum, čïkărdïm, dübektä düüdüm, yïslăttïm biraz suylăn, tepsilerä koydum (56) attïm fïrïna ačan, kočan attïm, kočan dă čïkărdïm, olur mu kočăndan yekmek (57) beki var yapêrlăr, amă katardïlar beki un dă birăščïk, bendä yok un (58) mamu yok yevdä, tätügili aldïydïlar oyănï kïrk dörttä (59) mamu aldï toplădï sandïkta bir iki partal ne var, gitti satmaa Bolgrătta (60) ondan almïšlar o rubălărï, čalmïšlar, mamu dă yevä gelmeer (61) bän yevdä, iki kïzkărdăšïm vardï, onnarlăn bilä biz (62) soră deerlă semičkă köklerin ičindän yaparmïšlar gene imää, pazï mï, pită mï, ne (63) i aldïm bän onnărï da, čïkărdïm yepsini, kïrdïm nesteleri, yaptïm, fïrïna attïm, čïkărdïm (64) döktüm suǰaaz ačan, yepsi čïktï suyun üstünä, töö ičleri semičkălărïn, o dă olmădï (65) diil aftaylăn, ama aylăn görmedik yekmek (66) tätü Magnităgorskidä, gelmedi, orda, mamu dă gitti, mamu dă gelmeer, dă bän töö iki kïščaazlăn, kïzkărdăšlarïmnăn (67) sabaa oldu, alïp torbăyï koltuuma, giderim, Tonilerin Dimulărï bilirsăn, orda verirdilär terekä (68) giyip, tomak tă yoktu, čarïk, čarïǰïklărï, nestesiz, čorăpsïz (69) giderim, kaar šïkïrdêêr, yeriyer, gideem töörêy (70) duryeez yerdä,

töö kaar ičindä, duryeez, bekleez yep, okuyǰuklar (71) okuyerlă birkač kišiyi, sö, böön bĭkădar, sabă, kalănĭ sabă, kimi okumădĭk, sabă okuyǰuz (72) ay gelyerim gene geeri bakĭnărak, orda, nestä, kim čĭkarkănă töölä daadyerlă birăščĭk yešiklerä, ordan bir iki tenä toplêêm auǰuma (73) ušăklar dă bekleer, bän geleǰäm dă getireǰäm (74) getiryeem auǰumda bir iki tenä papšoy, gelyer sabă, sabă gideriz gene orêy (75) sabă dă okuyerlă birkač kišiy (76) sö, bitti uže, yok, bitti terekä, ačan getireǰiz terekä gene, geleǰiiniz tă kabledeǰiiniz (77) töölä gečirdik (78) tarlă vardĭ amă, kim išliyǰek tarlăy, kĭšĭn bu oldu, kĭšĭn (79) yaz oldu ačan, yok inǰe išleyim bän tarlăy, tätü yok, mamu yok, bän töö ušăklarnăn (80) aldĭlar adămlărĭ, čok adam oyănda kaldĭ (81) daži tibu dädu Vaniy dă, onnărĭn Myalču dă gelmedi, onnărĭ dă aldĭlar, vopše bizim Miti čiču dă, Aleksi čiču dă, yepsi oyandaydĭ amă (82) onnaa kimisi po bolničniy geldi, kimisi kačtĭ, geldi (83) kačtĭynăn, bizim kaynătămĭz dă ordaymĭš, kaynătă kačmĭš dă gelmiš (84) tebu Todur batü annadĭrdĭ, bĭrdan čekedyer orêy kačmaa dă kösteklendi, deer, dă düštü, dă tuttular, aldĭlar dă vsö, koydular türmää.

(85) bobam gelmedi, kĭrk altĭda gelmedi, kĭrk yedidä gelmedi, kĭrk sekizdä geldi (86) Vani uyču kĭzkărdăšlăămĭ götürdü bolniţaa, astălăndĭlar, kiilä vardĭ, kiilä dolu kavălărĭnda, yara (87) götürdü bolniţaa, dă orda ölmüšlär ušăklar, ikisi dă kĭščăăzlar (88) kĭrk dokuz muydu, yevlendiydi tibu Kosti batü, geldi ona düünä (89) i bän bilmeem, ozman koǰa kĭzdĭm, amă šindi čok išlär bilyerlăr, biz bišey bilmäzdik (90) giindilär ne varsă, darĭ unundan alle mamu yaptĭydĭ yekmek, gittilär düünä (91) geldilär ačan düündän, čekišyerlă, baarĭšyerlă (92) tätü bana deer, seni alăǰam bilä, gel benimnen, sän baari deer ölme, kurtul (93) bän dă deem, bän gitmiyǰäm, bireri gitmiyǰäm, bän mamuynăn bĭrda durăǰam (94) dă gitti tätü, gitti kĭrk sekizdä, kĭrk dokuzda gene geldi tätü otpuskaa (95) geldi, amă bizä gelmedi, dädugilä gelmiš, gelmiš Kolădaa karšĭ (96) čoǰuklar dă gelyerlă, zvezda gezerlă, geldilär (97) Stvană, tätün geldi dädunnăra, demiš gidäsin orêy (98) deem mamuya, năbăyĭm ye (99) git bak ne gelmiš (100) i gittim bän, almĭš tätü bana bir kufaykăǰĭk, bir tekir šalinkăǰĭk, bir fistan, bir don, bir čivit čipiči, bir čivit tă čorap (101) giidirdilär beni, dădu saa orda, bulü, čiču (102) deer, nestä, tätü, geleǰän mi beemnen bilä (103) deem, gideǰäm, uže gideǰäm (104) mamuylăn ikimiz yăšêêrĭz, zoor yašêêrĭz (105) čiču dă, bulü dă deer, git tätünnăn, bĭldĭr geldi, gitmedin, ačan gitmiyǰän, sän dă öleǰän (106) dă bir aftădan soră iini yĭl günü, čĭbĭk

günü, veryee bulü biräščïk papšoy unu, biräščïk dă vasüle (107) koydu tätü čemădănǰïïna (108) ordă yattïk o afta, örtünmää dă ozman yoktu yorgan, örtündük tätünun šubăsïnnan, dar patta yattïk (109) dă gittik, bän dă gittim Magnităgorskiyä (110) bïrdan Tarăklïya yayan, Tarăklïda pindik poyeza Kišnövadăn (111) Kišnöfta yaptïlar, töö ne yapardïlar, biletleri, ordan pindik Moskvaa, Moskvădan Čiläbinä, Čiläbinskiy oblast, Čiläbindän uže soră, bir afta gittik (112) pazertsi čïktïk bïrdan dă pazertsi yetištik.

(113) ačan gittik, bän bilmeem, tätüsăy orda yevliymiš (114) gidärkănă bän yatyerïm yïkärda, bagăčlar niindă (115) orda amă, yep aalêêrïm, gidärkănă aalêêrïm (116) deer insănnar, ne aalêêr bu ušak, yep aallêêr (117) kim bilyee, tätü ne sööleer onnăra, bän bišey bilmeem, rusčă bišey (118) tätü deer, ne iš ičin aalêêrsïn (119) deem, nerăy biz gideriz, deem, mamu, nestä, yevdä, biz dă gideriz, mamuyu braktïk (120) ay, deer, sus, šini mamun geleǰek vïzlï poyezlăn, yetišeǰek tă, gečeǰek tă, sus (121) yok, gelmedi mamu, yetištik Magnităgorskiyä, orda barak, dă komnătălar, kvartirălar saylyee, birär komnătă (122) aldï tätü čïkärdï ǰöbündän anatărï, ačtï bir komnătăy, ay gir, girdik (123) bir kirvat orda, bir stolǰaaz, bir dă plita, plităda yapêrlă imää (124) i bän bïrda bilirdim, saylee, yapmaa, fïrïnï yakardïm taa küčükkănă, inǰä malay yapardïm, aačlïktan ileri (125) girdik, getirdi odun, baška yok kimsey, tutušturdum bän, ayïtlădïm, koydum fasüley, töölä sivri dipli kastrüle vardï (126) piširdim orda kastürledä vasüley (127) adi vasüley yok neyä bošăltmaa, čanăklar var, demir tas, taščăăzlar (128) bir iki čanaa döktüm o vasüley, yïkădïm o kastürley (129) ay orda šini dă mamăligă yapêrïm (130) yaptïm bän onda mamăligă, döktüm stola, bir dă geldi Mane bulü, Zenü batünun karïsï (131) Zenü batü ordaydï, Mane bulü yem Antošă (132) orda onun olmuš iki ušaa, amă ölmüšlär, bizim tätü vaatiz etmiš o ušăklărï (133) dă geldi ilkin Mane bulü, išitmiš ani bän geldim (134) geldi, drasti, drasti, näbärsïn, mamun yevdä mi, mamun seni kolverdi mi, sordu yepsini (135) sööledim, bir afta biz dädugildä yattïk, dă kalktïk ordan dă geldik, mamu, deem, bilmee daži bän ani geldim (136) deer, sän bilyersin mi ani var sendä bïrda baška mamu, Mane bulü (137) bana prost bašlădï gelmää, nasï mamu (138) deem, Mane bulö, nesoy mamu vă (139) deer, šini onnar ištä, šini geleǰek, deer, o karï, Lena adï, yem, deer, kïzkärdăšï, o dă bïrda yašêêr (140) ištän soră adămlar geldi, čok adam bizim küülü (141) yepsi geldi, doldu töö komnătăǰïk, yok

nindă kïpïrdăsïnnar (142) ay, koydu o vasüleǰii ne vardï, koyduk o mamăligăy, yepsi idi (143) čalêrlă türkü, oynêêrlă ičerdä, toplăštï, saylyee, yepsi gagăuzlar (144) čïktïlar, gittilär, beni dă alyer o Ană lelü, dă gideez banää (145) beem dă kavămda yara var, gittik banää, băn batiǰäknen dartïlï (146) orda veryerlă leen yïkănmaa, i beni yïkădï o, yererimi yïkădï, bašïmï yïslamădïk, geldik, yattïk.

(147) sabaaliin tätü aldï beni dă götürdü bolniţaa, kavam yaraynăn dolu (148) koyăǰïz onu bïrda yatmaa (149) gorăttan ötää, adelnă, te niǰe Tarăklïnïn var ye bolniţă (150) băn aalêêrïm, ič bilmeem ruščă (151) deer, götüreǰăn onu orêy, napravlenye veryeez, dă braaǰăn onu, dă orda ilăčlănăǰek o (152) tätü deer, năbăǰïz, raz deerlă, lääzïm alïšasïn (153) götürdü tätü beni orêy, braadï orda beni (154) üč kere sačlăămï yoldulaa birär birär ǰimbizlen (155) alyer medsestra baǰăklêên arăsïna, yolêr yolêr yolêr (156) bana ačan prost gelyer, băn kolverilyerim, našădïrnïy spirt kokudyer bana, birăšč̆ïk duryerïm, ay gene (157) üč gün yetti kavămï yolmaa deyne (158) soră bir gün ötlen yaalêêrlă bütünnü, yertisi günü töölä niǰe salidol yaa, ölä išlen yaalêêrlă (159) čok orda var paţănnar, kïščăăzlar, amă onnărda aaz (160) durdum orda üč ay băn, ačan geldim yevä, lavedămäzdim gagăuščă (161) getirirdi sestrălaa iplik bana, băn örärdim onnăra, dikärdim, aylak durmaa var mï niǰe (162) paţănnar oynardı, ölä kruk vardï (163) ačan bir ay oldu, götürdülär goroda gene bolniţaa dă koydular rengenä, baktïlar (164) gene benim büüdü tiblä sačlărïm, gene yoldular, taa bir kere yoldular, gene ölä yaalăn yaalădïlar (165) üč kere üč ayda yoldular sačlărïmï, amă ačan koverdilär, dedilär, yer gün gideǰăn priyoma (166) giderim orêy, orda alyerlă iki üč sač, čïkêryerlă, koyerlă bir šišeǰää, analiz yapêrlă navernă, yertisi günü gene (167) ölä ölä alïštï benim kavam (168) školaa dă orda yok niǰe gideyim, băn lääzïm pervïy klas gideyim, a benim akrănnêêm uže pätïy šestoy klas giderlă, büük (169) birtaan beni koydular, mamu išä lelüynăn, tätü išă, băn saat altïda kalkêrïm, gideem lafkaa (170) tutêêm yekmek ičin očeret, produktï almaa nesă očeret.

(171) töölä yašădïm orda iki yïl, elli birdä ilkyazïn, po moyemu, geldik yevä (172) băn istämedim yevä gelmää, neči bilmeem (173) tätü, yevä, băn küüyä gideyim lääzïm, küüdä yašïyǰam (174) geldik ačan, mamu yašêêr yevdä yalnïz, mamu dă yevlenmiš, o dă yok,

türmedä mi nindă, mamu yalnïz yašêêr (175) i bän čekettim kolhoza gitmää, kolhoz vardï uže, bulüylăn, Miti čičun karïsïnnăn (176) tätü, bän bilmeem, söölämedi bana, satmïš yevi, mamu orda yašarkăn tätü satmïš yevi (177) yev yapmïš bin iki üz ruble ozmankï vakïtta, bir bašlï bir yevǰääzdi, maază vardï, damǰaaz (178) dă birkač yïl orăda yašădïk, ič bilmeem (179) mamunun varmïš kïzï detdomda, dă giderlă mamuynăn, alyerlă o kïzï, Tudorăyï (180) tiblä kïščaaz geldi, parăliyăǰïklăn biyaz, sumkăǰïklăn, yepsimizä mamkă däärdi, bana dă, mamusuna dă (181) dă yašădïk bïrda iki yïl mï, sööläämiyǰăm, yašădïk bu yevdä (182) tätü soră, küčüǰük bïrăsï, yok aul (183) dă tätü bunu sattï dă aldï aşăăda, Nadi orda yašardï, yalnïz bir karï (184) aldï töö yevi, aulu büük, tätü čobandï, Železlerdä koyunnărï bakardï (185) ordan getirirdi alaf bizim koyunnăra dă aullar ičindän, ozman setkă yoktu (186) dă ordan dă yevlendim, everdilär beni, bän kendim yevlenmedim (187) Todur batü Čekič, Tanku čiču yem tätü evermišlär beni bensiz, bän bilmeerim (188) biz pirdänkăda oturyeez Kalemlerdä, čïkêrlă, giderlă, gülerlă, gelyerlă bïrêy pirdänkaa (189) bän dikerim, išimä bakêrïm, gülüšyerlă, onnar gidip bakarmïšlar penčerdan bizim (190) penčerlar ozman niǰe, yoktu perdä yadă bišey, gazetăynăn tïkălï (191) gazetănïn yïrtïïndan görmüšlär, bizdä var insan ičerdä, gelyerlă gene gülüšeräk, bana bišey söölämeerlă (192) Krustoylăăn Lambu, onnar benim nunălărïm, deer, kumiţă mari, ne lavedyee bu kïzlaa, deer, yeveryerlă seni (193) deem, yok ne iš yapsïnnaa dă yeveryerlă (194) bitti pirdänkă, yepsimiz yevä, gittik ačan, točnă, bizdä adămlar ičerdä (195) dädu bizim, saadï, saylyee, Tanku čiču, Nüklay čiču, Todur batü, Todur batünun mamusu bizdä, babu (196) deerim, ne iš bïrda olyer, aklïmǰă bän, bišey söölämeerim (197) biz dă Yovăylăn geldik, deerim, gel bizä dă, bir küčük baščaaz vardï, yatăǰïz orda (198) bir dă bu babu, nerey gidiin, nerey yatïïn (199) nerălïydï, baška küülüydü o karï (200) su yok, git suya, git getir su, bana deer (201) deerim, Yovă, adi mari, gidip getireǰiz iki kazan su, ordan Mažărlêên pïnărïndan (202) getirdik iki kazan su, giin, babu deer, giin (203) Sovi bulü dă orda, Todur batünun karïsï, asmăda onnar (204) giin, šini geleǰeklär seni yavklu yetmää (205) deem, kimä yavklu yedeǰeklär, bän görmedim čoǰuk, bišey bilmeerim (206) deem, nasï yeveryerlăr, ne bän köpek mi osăy ayvan mï (207) bän, deerim, görmedim čoǰuu, lavetmedim (208) čoǰuk tă däärmiš, gidin dă annašïn, brakïn ušăklêê bana bakmaa (209) o dă yok gittii kïza (210) masal, yok išittiim butürlü yevlenmäk (211) Yovaa deerim, su getirdik onnăra, gel dă yatăǰïz te bïrda (212) net,

geldi Sovi bulü, giin, giinin, šini te geleǰeklär karïlar dă (213) aullar ičindän manǰăylăn, kartoli manǰăsï yapmïšlar, gelyerlă (214) adi yettilär, girdi karïlar ičeri, biz bïrdan görmeez näbêr onnar orda, biz yep yatmaa neetlenyeriz (215) deerlă, yatmă, durun azïr, te šini yel öpeǰiiniz (216) deem, kiminnen yel öpeǰiz, bilmeerim, vopšče görmediydim, var lavettiim, amă baška čoǰuklarnăn, saylyee (217) deerlă, te göreǰăn sän šini, geleǰek tă göreǰăn güveeyi (218) bir dă girdi Mokan Mišă, girdi Mišă, bu dă ardïna girdi (219) bir prostoy don, bir kustüm, bir šapkă, čipičilär baǰăända (220) Mišă ileri gider, bu dă ardïna, geldilär (221) aydi yannašïn dă yel öpeǰiiniz, ayătta yannăštïrdïlar bizi, Yovă dă orda (222) aman mari, sän bana dă söölämeersin (223) deem, ye bana kim sööleer ye, a, kim, deem, bana sööledi (224) ay yannašïn dă öpün, dädu Vani saadï (225) dädunun yelini öpeǰăn ilkin, soră tätsu, Simu čiču, Nüklay čiču, Tanku čiču, Marină bulü, Nüklay čičunun karïsï, İrinkă bulü (226) aydi öpün yel (227) ne deerlă, onu yapêrïz, yok sormak (228) yok išitiim böölä yevlenmäk (229) te šini koyăǰïz soorêy, siz gidin übür baša, orda iyeǰiiniz siz, biz dă bïrda (230) ay biz Yovăylăn, onnar dă ikisi Mišăylăn, getirdilär bizä manǰă imää (231) güvää bana bakêr, bän dă ona bakêrïm (232) deerim, nasï yevlenmäk bu, böölä dă yok gördüüm (233) deer, Mišă dă, šindi ölä yeveryerlă, ölä yevlenilyer (234) Mišă taa lavedyee, bu lavetmee, susêê (235) idik orda biråščïk yekmek, dă gitti bunnar (236) bir dă godă olăǰek, tepää kolač, kolač koyăǰăklar tepää (237) deerim, nasï kolač koyăǰïïnïz tepää, kimseyin aberi yok bu iši (238) töölä, bakïn, bulun kolač, peškir, basma kolăǰïn üstünä (239) buldular, koydular, dă durdular gündüz, bïrdan indilär ašaa (240) däärmišlär, mari, godă gelyer, kimin godăsï mari (241) töölä yevlendim bän.

V İVAN K.

Yaşı: 77

Cinsiyeti: erkek

Öğrenim durumu: ortaokul

Kayıt tarihi: 30 Temmuz 2019

(1) benim karïm ačan gečindi, öldü bin dokuz üz yetmiš bešinči yïlda dekabrinin yirmi dördündä, ondan soră benim yolum düštü Aleksandrovskiy manăstïra (2) băn duhovnă pitalsä orăsïnnăn seksän üčädăn (3) i, orêy giderăk băn düšündüm ne yapmaa yïnsăna dääne dabro, ani olsun palezna (4) aklïmdan gečirdim ane köprü yapmaa, doyarkălaa išlärdi kalhozda, deredän gečärdilär čamur ičindän (5) nu, köprü yapmădïm băn, fikirǰesinä gečtim pïnar yapmaa (6) pïnar dă istedim yapmaa bolniţaa yakïn, orăda malădöž taman stroyitsă olurdu (7) nu, diil niǰe băn isteerim, amă niǰe Boži isteer (8) yer gün gidärdim benim hazäykămïn mezărïna, paseščätedärdim onu, saylyee, dolăšïrdïm (9) i, geldi bana, portaa tutundum, geldi ölä kakbï yïkărdan Božidăn, ani (10) a tibïrda yapsană săn bu pïnărï, onun yeri bïrda (11) băn mezărïn ičinä girmedim, ačmădïm präčkăy, döndüm geeri (12) orăda vardï, Maslinţăda bizdä niǰe yakêrlă, fillingă ičin skat yakmïštïlar, dă külü durudu orda kruk tombărlak (13) băn döndüm geeri dă bakïndïm dört tarăfa, pïnar yakïn yoktu birerdä (14) i, koydum, ani bïrăda onun yeri olăǰek, niǰe koydum aklïma, fikirimä, ani otuz metră derin olăǰek, ülä dă čïktï, yirmi sekiz bučukta geeri döndük, bašlădïk tašlămaa (15) ilkin kimseyä istämedim söölemää bu iši, čekettim taš čïkărmaa (16) firmăda adămnar išittilär, ani pïnar ačan isteerim yapmaa, geldilär čooyu, yardïm ettilär kuvedinnen (17) var niǰe demää pek, ačan izin var Allăhtan, kapu gibi tašlar büük, sade kïr, išlä, daat (18) geldilär, skotniklär kalhozun išitti, garăštan angï adam yakïndï ani, tašïdïlar, bir seksän kup taš uurăttïk biz ordan, azïrlădïk, bir tarăfa koyduk onnărï (19) beni soră rukăvăditel čïïrdï, buyuruǰu, deer (20) biz seni yerindä bulalïm, băn sklatta išlärdim, biz sana yazăǰïz taš kalhozdan (21) yazdïlar, ödedim băn onnărï (22) nu yazmaa, na vstreču gittilär, yazdïlar yelli kup taš, insan yardïm etti (23) ačan Allăhtan izin var, Allaa düzdü onu, băn sade arganizatăr, baška yok niǰe deyim băn (24) yïnsan išledi, insan kendi kendini doyurdu, on yedi dă kurban kuzu baašlădïlar, băn bilmäzdim năbăyïm onnărï, nerăyï koyăym onnărï.

(25) i, Kolădă oruǰunda oldu pïnar, yepsiǰii ilkin günä birär kiši kim istärdi ani doyurmaa, ilkin birär kiši doyururdu üülen yekmeeni yem avšamliin (26) a soră bašlădïlar görmää, ani uže iš yaklašyer bitkisinä dooru, güǰenik čooyu kaldï, ani doyuramïyǰïklar (27) bašlădïm gündä iki kišiy koymaa, săn üülendä doyurăǰan, săn dă avšamliin doyurăǰan (28) a hazäyin Dimov İvan Dmitriyevič pek izmet etti, onun hazäystvăsïnda, yevindä bizi yer see karšlădï o, orda doyuruldu (29) onnărï läăzïm yep anmaa yer gün liturgiyăda, yerbir službăda, pek

čok yardïm ettilär (30) išlendi pïnärda kïrk beš sutkă, gejă gündüz var nije demää išlenildi (31) pïnărïn genišlii kazïldï üč metră (32) üz elli kuptan üz altmïšadăn gitti sade taš, tašlăn išlendi pïnar (33) i var baška adămnar dă, soră örtü koyduk, yaptïk, plaščatkă düzdük (34) örttülär Malăčlï Aleksandăr Dimitriyevič, batüsu Dimitriy Dimitriyevič, Malăčlï Pötăr Davidăvič, onnar išledi, var nije demää para dă almădïlar (35) i Angelčev Pötăr Födărăvič, o čok yardïm etti strayitelnïm materyalăm, böön dă var agraždenye, böön dă ne var auljuklar düzülü, onun büük yardïmï oldu (36) bölä oldu bu pïnar (37) düzüldüktăn soră inžiner kalhoza Kurdov Viktăr Harlampič istedi, ani o yerdä yapalïm, küyä dääne su verelim, vadănapornïy bašne koyălïm, amă istedilär kapămaa (38) bän kayïl olmădïm, nečin ani raz geldi bana ülä videnye, ani Božidän ses geldi, ani bïrda olăjek onun yeri, ölülär dă su ičejek, i, dirilär dă ičejek (39) neči ölülär ičejek, neči gelän yerbir adam kendi soy senselesinin mezărïna sujăăzïnï alyer dă gider döker sujaaz (40) töölä oldu bu pïnar (41) bin dokuz üz yetmiš altïda noyabrinin on ikisindä čekettik dă bašărdïk onu bin dokuz üz yetmiš yedidä dvaţatăvă yanvără, tašlădïk yepsijiini (42) o pïnar diil benim, o Božinin, eto Božiy dar (43) bän yašămăktan gidejăm, kim izmet edejek, o pïnar kalăjek ona, o onun (44) neči ani adămïn biri däärmiš, bän alăjam sendän satïn pïnărï (45) dädu deer ona, bän seftä išidyerim, ani pïnar satïlsïn, ačan bän ölejăm, izmet edejek kim, o pïnar onun dă olăjek.

VI ANNA M.

Yaşı: 59

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: ortaokul

Kayıt tarihi: 31 Temmuz 2019

(1) bunnaa taa ileri vidimă lavettilăă, nesă annăttïlaa, jümbüš nesăydï (2) iyeez yekmek biz, čeket bunnaa gülmää soorăda yepsijii (3) kaldïrdïlaa, kim nerăy, vasüle birin puflêê aazïndan, hi ha ha ha, bulü dă gülee, kaku dă gülee (4) tätü kalktï yavaašïjïk, bišey demedi, Alöšă batüy dïšărï, Niku batüy dïšărï, Mišă batüy dïšărï, Grišă batüy dïšărï, Todur batü küčük, biz kaldïk (5) a dïšărda suuk, jïngïrdêê suuk (6) bunnaa geldi penčeraa, tätö prostet,

baška gülmiyǰiz, ač vă (7) ačan uspakoyitsă olăǰïïnïz, ozman gireǰiiniz, dee, durun biz iyelim, dee, soră biz kalktïynăn, siz gireǰiiniz (8) gelyee Grišă batü, tätö ač adi, prostet, baška gülmiyǰiz vă (9) girdi bunnaa, oturdulaa, šini yepsi susêêlă, gene kavrădïlaa mamăligălăă, vasülelee iyeelă (10) näptïlaa, ne yettiläă, Grišă batü ne mïšlădï, nestetti dă, kimin ne var aazïnda, puf yepsiǰii dă (11) tätü sade dedi, surat yok sizdä (12) soră gittiläă komorkaa, dă o komorkănïn duvărlêê titiree, güleelă.

(13) mamu yepsimizä veryee birär parča šeker, buţă (14) alyee bizdän šekerleri, alyee arkăsïna, bir kruk, alyee šekeri (15) bendän aldï, Mitidän, yepsimizdän, Todur batüdan, bizdä ič yok, yekmeklär kaldı, a šeker ič yok (16) ičerdä biigirǰik oynêêz Grišă batüynăn (17) Grišă batü idi šekerleri, biz gene, mamo, ver bizä šeker mă (18) mari šini verdim (19) ne verdin mă, Grišă batüynăn biigirǰik oynădïk, tă Grišă batü idi šekerleri (20) ey, daul yalăklï, mamu baaryee Grišă batüya, seni halerăsïnï, seni ya (21) yepsindän toplămïš šekerleri bu bă, yepsindän toplămïš (22) aydi, gečer biräščïk, mamu almïš nesăy, alviţă vardï kilăynăn, töölä büük alăǰălï alviţălar, yepsimizä birär alviţă (23) ay verin yarmïšar alviţă, sööliyǰäm sizä masal (24) veryeez ona yarmïšar alviţă, yatyeez, o bizä masal sööleer (25) Grišă batü čeketti, varmïš bir däduynăn bir babu (26) ey, onnêên dă yokmuš ušăklărï, šini bunnaa gidee daaya ušak arămaa (27) gidä gidä, gidä gidä, gidä gidä, nu dinmišlär, oturyeelă bunnaa, biräz dinnenyeelă, kalkêêlă gene (28) gidä gidä, gidä gidä, Todur batü uyyee, bän uyyeem, Miti uyyee, Grišă batü yep gidee (29) bir dă Miti bizim, e, Glišuri, yep gideelă, onnaa nezman geleǰek vă (30) yertisi geǰä gene masal, gidä gidä, yep o gidä gidä, yep bir masal, nezmănsă gideǰek tă geleǰek onnaa.

(31) bir kere nestä, mamu gitti išä bizim, bän yep töölä, mamu yep yollaadï lavkaa, mamu ič bilmärdi rublelee saymaa (32) bän gidärdim, alïrdïm, seksän kapeykă mï, bir ruble mi (33) vardï čïkïǰïïm, toplardïm yirmi otuz rubläädăn, ilerki vakïtta o para (34) čïkïlardïm, koyardïm, saklardïm čïkïǰïïmï, vsö (35) bir kere bizim Grišă batü, mamu baa sïmärlădï yerlee yïkămaa, ičerleri yïkămaa, mamu gidee tütünä (36) bän, Grišă batö, onnaa dă, drem yok bir kapeykă, onnaa să paţan, isteelă neräysă gitmää (37) Grišă batö, yïka yerlee (38) vereǰäni beš ruble (39) bän deem, vereǰäm, a sokăkta ušăklaa, mamoo, nestä, krugăvoy

lapta däärdik, töö utki i ahotniki (40) beem gözleem fïrlădï, bän top oynămaa, azart bendä büük topa (41) verejăm, yïka, verejăm (42) yïkădï batü ičerleri, silmiš penčerlăă, yïkămïš yerlee, silkti, döšedi palălăă, dïšărda yešikleri yïkădï (43) uže vsö, čïïrdï beni göstermää, vsö prinimatedeyim (44) ver parêy (45) aha, bendä yok para (46) gel bïrêy, čok düšünmee, yïkămïš ani yerlee, träpkăy aazïma, sïkïštïrdï o träpkăy aazïma (47) baaryem, baaryem, baaryem, baaryem, kudurăjam baaryerïm, ani träpkăy sïkïštïrdï aazïma, ič lavedämeem (48) na, baška kere sän beni aldatmïyjan (49) maley, nasï čok priklüčenyălaa oldu.

(50) gidee bulü klisää, almïš bulü yarïm kilă rakï dă saklămïš fïrïn aazïna (51) buna dă gelyee töö onun svatusu, ičejeklär (52) däärmiš, ey bizdä var bir šišä rakï, gelin dă čakïverejiz karï poka klisedäykănă (53) druklaa gelyee, a čakmaa šišä ič yok (54) Vanüškă sän mi vă, ya čïïr sročnă Lenă bulünu telifona (55) orda dă ičănda telifon dururdu (56) bulü olyee bimbiyaz, gelyee, ajăba ne oldu (57) giryee, alö (58) däärmiš, Lenă, Allăhïn yevindă nahăditsa olyeesïn, bilyeem ani yalan söölämiyjăn, nerdă šišäylăn rakï (59) bulü däärmiš, fïrïn aazïnda bă (60) trak, koymuš trupkăy (61) gittiläă bizim Pašunun düününä deyni bunnaa vinzăvottan almaa šarap, iki altmïš kilălïk flăgă, üz yirmi kilă šarap yazdïrmïš Todur batü düünä (62) buzluk, Pašu ačan yevlendiydi, yok nije, mïyaktï buzluk, Miškăylăn kotikăylăn (63) kotikă dă, almïštïlar boya, dă gelirkănă o boya dökülyee bizim kotikaa, dolêê bunnêên tapičkilee boyaynăn (64) geldiläă bïrêy, yepsi saroš, kotikă dolu boyaynăn yem tapičkilee dolu boyaynăn (65) Todur batünun čipičilee gïrtlăănadăn boyaynăn dolu (66) vă batö, deem, bulü asăjek (67) yok strašnă, dee, bišey, bän, dee, onnêê silkejăm šini dă (68) nasï silkejek, boya, nasï silkinejek, nestä, biyaz boya (69) tibrăda rimonttu bizim, dă getiryeelă boya, boyïyjïz ičerleri (70) aman mari, indi bunnaa, yepsi saroš, i islä (71) koydum bän onnăra, idiläă, gene ičtiläă, gittiläă bunnaa yevä (72) i ne yapmaa, alyeez biz četkăy dă boyeez, bütün boyêy yayeez kotikaa (73) kurudu kotikă, kotikădan ye, su ičmää var nije, doldurduynăn kotikăy, birerdän sïzmăăr bir su, okădar nestä (74) gitti bunnaa, koydulaa iki batlak (75) gelirkănă bunnaa yayan, biigirdän yedektän gelyeelă (76) yetištiynen tibrêy, Popăzlêên yanïna, dartêê Miškă nasï buzlărdan, darttïryer dă, batlăklaa biri birinä, suuk, biri patlêê dă gider šarap, akêê bütünü, kïrïlyee flăgă, töö altmïš kilălïk plasmăslaa (77) yepsi akêê kotikaa (78) gelyee bunnaa bizä, alyerlă bir biyaz peškir,

škembeli peškir, vardï ozman rulonnaanăn yeni peškirläă (79) süzerlă peškirnen, dolduryerlă flägăy, bir kapli gitmemiš yerä (80) dolduryeelă aliz aazïnadăn gene flägăy (81) peškiri alyeelă, sïbïdyeelă bunnaa (82) getirdiläă bunnaa batügilä nesteleri (83) däärmiš nestä, Grišă, batü däärmiš, ey, ilkin islä šarăbï ayda, ikinǰi günä brak bu nestey (84) ikinǰi günü gelyeelă tatlï rakïya, däärmiš, batö vă, biz yepsimiz avšăm saroš olduk o flägădan, bän šašïrdïm flägăy (85) sän ne vă (86) däärmiš, i ne vardï, kotikăǰïk paktï, süzdük, šarăpta bišeyǰik yoktu vă.

VII EVDOKİYA S.

Yaşı: 77

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: ilkokul

Kayıt tarihi: 1 Ağustos 2019

(1) duumam yanvărin yirmi yedisindä, yetmiš sekiz yašïnda uže, yaš var doyunǰă, amă bana az (2) bïrda duumam, bïrda ihteerlădïk, kolhozda büüdük, kolhozda dă ihteerlădïk (3) bišey üürenmedim, sade dört klasïm var (4) iki kere doyarkă, bir kee delikănnïykănă, bir kee yevliykănă, lavkăda išledim dört klaslăn adamlăn bilä, dört yïl mï, beš mi (5) tuflă zavodunda, kolhozda, yererdä, yerbir ištän dattïm, amă šükür, Allaa verdi kuvet, sabur (6) dört tă ušaam var, amă adam öldü, otuz yïl oldu öleli (7) mamu bizim bilmäzdi čalmaa, bana navernă Allăhtan bu (8) bir kere išittim, bän tez tutardïm aklïmda (9) töö častuškilee šini birini tutmăăm aklïmda, bir častuški bilyeem sade, bilirdim ruščă (10) radivăǰïk ozman vardï, yoktu televizărlar, bän kïščaazdïm, durudum, kulăămï dayardïm, čalardïlar ruščă türkülär ozman (11) mamu baarïrdï, adi mari, bulăšïk yïkamăăr, türkü sesleer (12) bän srazu, bir kere, iki kere, onnar ne vakït čalardï, dă üürenirdim (13) bir častuškim, saylyee, yep čalêêm šindi dă ruščă.

(14) bendä o bir Tudorkă, ani nestä, nestedyer, yavklu olyer dă asta olyer (15) asta olyer dă gelyer yep dolăšmaa güväă dă deer, nestä, yolda gelirkănă onnarlăn bilä ani yavklu

olmušlar, ušaklăn, kolačlăn giderlăr (16) bu güveeyä zoor gelyer (17) geldiynen, Tudorkaa däärmiš, bizimlen bilä yavklu olănnar, däärmiš, kolač gezdiryerlar, ušak kučăklăända, kolač kollăända (18) mamusuna deer, getir benim nïšan barezimi, fistănïmï, giineyim dă düzüneyim, dă bän dă genčlerä benzeyim (19) bän ačan čaldïm türküyü, dă gemi orda, dă te šini ušăklaa bilmee gemiy (20) däärmišlär, ne o mamu čalêr gemi gemi, biz bilmeez (21) i lotkă, a yevelkiyǰăsïna gemi (22) bana kalsa, alle Turţiyăda dă gemi šini (23) dă gemi, saylyer, bän dă bilyeem, ani türklerdä, saylyer, yevelki, ölä išidirdik, ölä dă čalêêz.

(24) gittik Nastănïn düününä, dă Gendulăăn Alöšă, senin Alöšă batün (25) dă azïrlămïš bir iki türkü, adam čalăǰek (26) i biz dă düündä, bizim kaynătă, bir iki stakan šarap ičtiynen, ya sööläyin bizim gelin Dočiyä gelsin (27) biz ayătta, ozman yoktu palatkălar, bišey, bir ičer, bir dă ayătčïk (28) i nasï seslämiyǰäm kaynătăy, dayăndïm bän kapunun sövesinä, onnar ičerdä, biz ayăttaydïk (29) čekettim ačan čalmaa, i ses vardï, bir türkü Alöšă batün čalmămïš (30) nestä, Katină Kosti dă bizdä zvinoydu (31) yertisi günü išä gittik, dee, Doči nindăn o sesi sän aldïn mari, penčerlar titiree (32) dă deer Kosti batü, yertisi günü ičtik bizdä šarap, däärmiš (33) biiy, bän dă azïrlăndïm, türkü čalăǰam, Kosti batö, ačan o čaldï ye, bän sustum, birtaan yok niǰe čalăyïm.

VIII NADEJDA O.

Yaşı: 67

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: ortaokul

Kayıt tarihi: 2 Ağustos 2019

(1) geǰä školăsïna gidärdim, saylyer, dă o dă školaa gelirdi, saylyee, školă bizim tarăfta vardï sade, übür maaledä, saylyer, bïrda yoktu večerniy (2) o tarăfta üürenirdik dă orda buluštuk (3) dă soră gitti armiyaa, bän bekledim onu, saylyee (4) armiyaa gitti, geldi armiyădan, bän uže bolniţăda uže išleem (5) deer karïlar bana, mariy, kapu önündä var bir saldat, nestä, kimisă bekleer (6) o să bilyee ani bän bolniţăda išleem, saylyee (7) ačan attïm

gözümü penčeraa, besetkălaa vardï orda, bolniţănïn önündä, saylyee, duryee saldat rubăsïnnan giimli, bir diši vardï yalăbïk tibu aazïnda (8) oturyeem, čïkmaa čïkmădïm, čïkmădïm (9) vuže avšam oldu, bän yevä gelyeem, vardï demir lavkăsï orda, dă o oturyee töö köšedä, saylyee (10) čïktï ačan önümä, sansï su ičindä kaldïm, yok näbăsïn uže, ay gittik yevä (11) deerim, bir köšä kaldï, gelme taa yevädăn, tätü zeem baarăǰek, pek baarïrdï tätü (12) ay, birtaan uže gelirdi, alïrdï nestää, stadiona, vardï yestradă ozman ye, dă gidärdik ozman tanţa, yestradaa, saylyee (13) yirmi kapeykaa mï, kïrk kapeykaa mï nestelär olurdu kinolar, kinaa gidärdik, saylyee (14) bilmeem, nekădar onnăn lavettim, o geldi, saylyee, ne vakït geldi o, yaz vakïdï geldi o (15) deer baa, yeer sän gelirsăn bendän ileri yestradaa, dur präčkănïn yanïnda, yeer bän gelirsăm, bän bekliyǰăm seni präčkănïn yanïnda (16) i geldim bän, yok o, duryeem duryeem, čalêê muzïkă, oynêê, bän dă bakêêm o oynêê baška kïznăn vals, ïï (17) bilmeem, güzädăn yep o kïzlăn gidee, gečiryee, bana bakmăă (18) oldu bizim maaledä düün, komušulărda orda, dă geldi o dă zasevä, zasev vardï ozmănnar ye (19) oynêêz biz šindi, aldï beni oynămaa, saylyer, dă isteer beni almaa kačak, bän dă korkêêm.

(20) i mamu nestetmiš, bennedi olmălï beni, i sabaa oldu, bän mamuya lavïmï yettim, saylyee, tiblä tiblä, saylyer (21) mamu dee, a yapmă ölä kïzïm, dee, tätün baarăǰek, sor tätüna, dee (22) tätüya sorêrïm, tätü dee, nee, bän ušak diil amă, köpek tă vermiyǰăm onnêên aulläăna (23) bän onnăra išleem, serbest adămnaa, onnaa väna, bän onnaa vermiyǰăm seni (24) bän să isteerim, vermiyǰăn ačan, kačăǰam ozman (25) gideem bän yertisi günü išä, alyeem bän bir čïkï rubă, fistan, mikă, nesoy akïlmïš ozman, git tă bul uǰunu (26) aldïm onnêê, gittim išä (27) geldiläă, kačak götüryeelă beni, i kïzkărdăšïm dă, saylyee, beemnen bilä, saylyee (28) gidee kačărak yevä dă däärmiš mamuya, mamo, kakuy aldïlar kačak (29) ïï, tätü kalkêê dă ozman, saylyee, vardï töölä bir dolăbïmïz, dă parălar orda (30) däärmiš, dur bakăyïm bän aǰăba parêy dă almădï mï (31) ačan gidee, para duryee, däärmiš mamuya, ne isteersin yap, git tă getir onu taa bu aušam geeri (32) gelyee mamu bizim raametli, alyee Ulyan batüy, geldi ikisi onnaa nestää, bïrêy, kayïnnăgilä geldiläă (33) orda lumbur lumbur yepsi čalêr, garmoškă vardï, daul düverlăr, onnar bilyerlăr ani kačak olăǰek uže, azïr olmušlar, saylee (34) geldi mamu, aalêê, nestedyee, tätün ne dee, te šini taa yevä geläsin (35) raametli dee, gideǰek, amă diil bu aušam, baška keräă, baška aušam

gideǰek (36) gitti mamu aalïyrak, dă bän kaldïm (37) i lääm šini prostetsinnää, etmeer, vsö etmeer (38) giderlă tätüya nestetmää, aberlemää ani geleǰeklär prostetmää dään (39) tätü alïp koyunnêê gidärmiš kumnaa otlătmaa saylyee (40) raametli Kabak Vasi batü däärmiš, yapmă böölä, yalvăryeem sana, prostet vuže ušaa (41) i adi, gelsinnär adi (42) gittik bir pazar onnăra, soylar toplăndï te kač kiši, gittik orêy (43) yoktu ozman mašïnălaa, taligăylăn gittiydik, ihteerlaa, biz uže yayan gittiydik (44) i biz duryeez sokăkta, mamugili aldïlaa aula, kayïnna kaynătă, onnêê aldïlaa aula, ičeri saylyee (45) i šini bizi čïïryeelă prostetmää dään (46) yepsi oturyee stolda, nestä, insănnar, soylar, saylyee, tätü mamu ayakčă duryee, saylyee (47) i adi girdik biz šindi, stämee yetmää gene (48) kalktï kaynătă, dee tätüya, svatu, bän dă baardïm Koliyä, šinään soră bundan yapmăsïn böölä iš (49) yepsi bašlădï gülmää, uzăttï yelini, öptü, töölä dă prostetti beni.

IX HARLAMPİY G.

Yaşı: 92

Cinsiyeti: erkek

Öğrenim durumu: 2 sınıf

Kayıt tarihi: 5 Ağustos 2019

(1) Lambu adïm benim, yirmi altïdan benim duumam (2) alïrdïlaa ozman, učtili düvärdi (3) bizdä vardï bir učtili, direktur Kožan (4) ačan böön gitmiyǰän školaa, yarïna lobut (5) beni töölä šašïrdïrdï yevdä tätü dă (5) alyoo biygirleri yedemää kïra, böön alyoo, yarïn almăăr, lobut (6) bän ič gitmeerim soră, gidämeerim školaa, dă basïldï benim školăm, bitti benim školăm, saylyer (7) škola bendä olmădï birtadaan (8) škola bïrdaydï, nindă stadion šindi, stadionun yerindä, školălar ordaydï, ikisi dă školălar (9) büük škola büük školăydï, diil ütää beeri školăydï, taštan ölä bir školăydï, ey, ne sän (10) orda tebu, ani načalniklär, orda üürendilär, bizim načalniklär, ani oldular načalnik, pušti büünădăn, onnar buyurdular, orda üürendilär (11) daži ačan Baranovski, o üüretti onnărï yepsini, töö načalnik, ani bizdä učtili oldular, primar oldular, prisidatil oldular, töö üüretti onnărï yepsini (12) Georgi

Kanstăntinăvič Bolgrătlïydï, o dă zavučtu sayïlyor, ahtï adamdï, čok islä adamdï, isläydilär onnar pek (13) te Barănovski gene islä adamdï, sö, islä adamdï.

(14) romunda nasï yašardïk, gene islä yašardïk biz, prost yašămazdïk, bän ölä diyǰäm, prost yašămazdïk (15) üčtän bobam benim amă, vardï topraa, kendi topraa vardï, tarlămïz vardï kïrda (16) ekärdik, bičärdik, düvärdik arman, te šindi arman düvärdik biz (17) šindi istämeerla čïkmaa dïšarï süpürmää kapunun önünü dă (18) arman te šin te sïǰak, düveriz arman, pïnar dă siirek, čok siirek yerdă vardï pïnar, ordan su tašïyoruz (19) su tašïyoruz sïrtlăn, biigirleri sulêêrïz, kušlărï sulêêrïz, kendimiz ičeriz (20) bizä pïnar primernă, sän söölä nekădar rastăyanye (21) orda dă, gideǰän, durăǰan yarïm saat očeredä dă (22) tarlă te šindi nindă išleer kalkoz, töördaydï tarlălar bizim, o tarăfta dă, bu tarăfta dă (23) baalar dă Bolgrat yolundaydï, te bu tarăf baadï, yem Satïlïk, böön pïstiyălïk, baalărlar ordaydï (24) a bašča dă čekedirdi kavaan yanïndan dă taa Kayrăklï čizisinădăn, insan bakardï bašča (25) taa toprak pay olmădaan, yedinǰi yïl, yedinǰi yïlda diil, taa o bešinǰi yïlda mï, dördünǰü yïlda mï, tutêr töö hazäyin töörăsïnï (26) mečtateder o, načit, ne olăǰek orda (27) tutêr orăsïnï, sürer, eker (28) brakmăărlar baa koysun o, saklï koyer baa (29) Yalpïda čöšmenin altenǰïïnda Tïlmăčlarïn (30) dă o yer, saylyor, üč yïl ič savermeer onu yïkărï, yep kök boyundan alyor görünmesin (31) ačan yedinǰi yïlda toprak pay olyor, ona kïrda vermeerlăr toprak, a töörăsïnï ölčerlăr ona (32) salveriyor baa bir parčăsïna, kalan yerini, saylyer, bašča bakêr, biber, patlăǰan, laana, fsäkiy bakêr orda (33) büük čöšmäydi, ačan yetištim bän, töö čöšmä iki kurnăynăndï, dolusu gelirdi su, dolusu gelirdi su, iki kurnăynăndï (34) šindi birnen dă yok orda su, bozdular čöšmey, yem bizimkilär bozdular (35) išleerlăr čöšmeyi, ačêrlăr anăsïnï onun taa niindăn (36) anăsï čölmektăn, ačêrlar, dă baarïrmïš, ne vă, nasï orda vă (37) kaybeldi su Allăhtan, Allăhtan, diil šaka iš o ye (38) kaybeldi su, dă bir kurnăynăn dă kaldï amă, gene yavašïǰïk geliyor, amă orda su vardï (39) yepsi giderlăr yara šini sular, yara gider, šaldïrdêêr (40) töö o kulăkta, girdiydim o kulaa, geliyor su, šaldïrdêêr akêr.

(41) romun gitti kïrkta, rus geldi, durdu gdetă bir yïl, kïrk birdă gitti (42) kïrk birdăn kïrk dördădăn romun buyurdu, romunnăn nemţe karïštïydï (43) nemţăă verilmišti romun, nemţe, slovăklar, Slovakiye (44) bïrda išledilär onnar (44) nemţelär oldu bïrda, zer nasï (45) rus

gelmää dään, bïrda vardï nemţe küüleri, Sofiykă, Albotă, načat, buyanda, oralărï nemţe küüleriydi (46) nemţelär orda yapïnmïštïlar, amă ölä yapïnmïštï, eyey (47) aldï dă kaldïrdï onnărï nemţe semyălărïnnăn, evlär kaldïlar pustiyălïk (48) Ukrayinăda tože samăyă, Berezino, orăsï yererǰii nemţeydi vă (49) čergălărï taligălarnăn, nekădar taligaa alăǰan săn, nekădar var niǰe alasïn (50) semyăsïnnăn aldïlar, dă ašïrdï Germaniyaa vrodi, amă onnar kaybeldilär yollarda (51) te bizim Angilnă kakumuz, karïnïn kaksu, onnărï bïrda kaldïrdïlar (52) aldïlar onnărï dă aydădïlar Altăya (53) ačan gitti Altăya, orda nemţe adamlar (54) angïsï geerdä uže yetištiryor rus, aydamăär ötää, amă aydêêr kendi teritoriyăsïna, Rusiyănïn tertoriyăsïna aydêêr (55) dă veryer onnărï savkozlăra (56) savkozlărda išleerlăr adămnar, dedi (57) bizi, dedi, baktï onnar, ačan gittik, dedi, bizdä yok imää bišey (58) orăsï dă, dedi, bir kilă yekmek veriyor (59) yarïm kila yekmek bir kišiyä (60) yarïm kila yekmek, saylyor, sutkaa, ne istärsăn.

(61) klise šini niǰe išlee, ölä išlärdi, popăzlărïn vardï yevleri, nindă šindi büük školălar, iki köšedă dă, orta yerdä dă daskaldï (62) popăzïn adï ateţ İliyă, neydi adï öbürünün dă, köšedekinin bilmeerim, unuduyorum (63) a oteţ İliyăyï islä tutêêm aklïmda, o genčti, a bu ihtäärdï taa (64) romunǰă götürürdülär službăyï, soră onnar gittilär, Romuniyaa gittilär (65) braktïlar yepsiǰiini dă Romuniyaa gittilär, kačtïlar (66) kliselerin dă oturdular üstünä žuliklär, klise bizim čok vakït išlämedi soră (67) nastăyaščiy popaz niǰe šini išleer popăzlar yoktu, šini oturduu yerindă išleerlăr, nastăyaščiy klise oluyor te šin te (68) gidersin, klisen var, komkăn var, službăna dua et, niǰe săn kendinǰăsïna, o seni zapriščat etmeer (69) băn kïrk dörttă yevlendim, klise diildi ačïk, biz Kobeydă stevnoz olduk (70) Kobeyin klisesi išlärdi, Bolgrat išlärdi, yem Bolgrat išledi do sih por, Bolgrat išledi, yep išledi (71) orda popaz zaminitsă olmădï, saylyer, popăzlar orêy toplănïrdïlar.

(72) kalkozlar čeketti nasï, aačlïktan soră čeketti kalkozlar (73) kïrk yedidă čeketti kalkoz bizim, Katovsk, kïrk yedidă noyabridă (74) adïnï yaptïlar ani kalkoz, amă kim girdi, girdi, yirmi yedi kiši girdik (75) bir yaz išledik yirmi yedi kišiynen, yepsi dă ručnoy (76) biigir dă on yedi biigir sade bütün kalkozda (77) kimdă inek kaldï, kimdă bir öküz kaldï, inekleri košardïk getirmää töördan bir arăba bičinti mi, nesăydï saylyor (78) soră kïrk sekiz čeketti

kalkoz, oldu islä, kïrk sekiz, bašlădï insan kïpïrdămaa, toplădï kendini birăščïk (79) yep yok amă, diil ani dübüdüz yok, dübüdüz yokta yašădïk biz, dübüdüz yok, bir tenä papšoya asrettik (80) tiblä gečirdik aačlïï, zoor gečirdik (81) stanţiyaa gidärdik, orda terekä, tašlêên arăsïnda tenä, ayïtlêêrïz telǰääz alïp tă iyeriz čii (82) yarïsï küüyün öldü (83) a dädu Tanas tätüna demiš, daži temin aklïma geldi (84) koray toplêêr, amă akïllï adamdï dädu Tanas (85) küüyün, deer, yarïsï öleǰek, güzün, töö uže kïrk altïya giryor insan (86) nečin vă, dädo Tanas (87) nečin terekeyi aldïlar, deer, insănï braktïlar aač (88) insan ölmiyǰiidi, amă čok aldïlar, bizdä čok fenălar oldu, ani načalnik kaldïlar, čok fenaydïlar (89) čok büük ayïrsïzlïk yaptïlar, čok büük fenălïk yaptïlar (90) koydular, stribitil deerlăr, gelip yevdä ičerdä aarêêr, ne bulyor alyor (91) zoor yašădïk pek (92) dädu Nüklay aalïyrak gider čuvălïn ardïna, bir čuvălǰïk terekä saklămïš, alyorlăr onu dă (93) übür maaledă štap olduydu, dă orda tarakïllï onnărïn üstünä (94) dädu aalêêr, čuvălïn ardïna gider (95) te aldïlar, bän böön yok ne iyeyim, te šindi yok ne iyeyim bän (96) tanïyor musun čuvălǰïïnï (97) dee, tanïyom, gir, dă veryer dädu Nüklaya töö čuvălǰïï (98) götürăbileǰän mi, deer, savăšăǰam.

(98) cengă dă aldïlar angïsï rus familyăsïnda, Trudnenku, Aleksey, Dimov, Duminikă (99) angïsï rus familyăsïnda, aldïlar onnărï (100) romïnda armiyaa gidärdilär, amă cengä gitmedilär (101) angïsï papădatsă oldu službăda, o dă kaldï službăda, amă onnar dă yapamădïlar bišey (102) romunu aldï nemţe, dă savermedi nemţe onu ič buyursun saldăta (103) onnar soră geldilär, amă romun načalnikleri ölä demiš (104) te gideǰiiniz, amă durmïyǰïïnïz yevdä, sizi alăǰïklar gittiynen taa (105) ačan toplăndïlar, mobilizăvat etti yepsini Rusiyaa (106) dă kim kačtï Rusiyăda, tutuldular, türmaa, ölünǰe türmăda (107) čok insan zän oldu, yok ne taa sööleyim.

(108) te šin te biz taa čok iyeriz (109) ozman eey, yïlda kesärsăydïn bir domuz, dă ozman iyeǰän sän (110) kuš tă töörda bir pilič keseǰeklär, vsäkiy, a inek yep vardï, yep südümüz vardï, garantiye (111) zoordu rubă ičin, šindi ne sän, ölä rubălar bakêrïm, ǰanïm aǰïyor, amă biz giyämedik onnărï (112) gölmek yïrtïk, yok nerăy taa, yama yama arăsïnda (113) kiilä bïkïnǰă, šindi özledim kiiley daži görmää, našey o kiilä (114) ayăklăra čarïk, kendimiz yapardïk čarïk, domuzun derisini imäzdik, amă soyardïlar, tööndan čarïk yapardïk (115) sïïr

derilerini veriridär Bolgrăda, orda čïkma yapardïlar, soră satardïlar, bir čivit čarïk yelli frank ili otuz frank (116) sarêrsïn sargï, tasma gene deridän, sarêrsïn, baalêêrsïn dă gidersin (117) yevlär yepsi kamuš yem toprak yem čok, kuunelär čok toprak (118) siz dă yašădïnïz toprăkta, töö kuunedä, yev dă sizin tibläydi aykïrï (119) bän aldïm bu yevi, te bïrda vardï bir kuune, hič akmazdï, uzundu, bir damï vardï, ayădï hem bir baš (120) ačan aldïm, bïrda dă bir keremet yevǰääz vardï, ačan girdim bïrêy kïrk sekizdä kïrk kašïkta (121) yev bir bašlïydï, bir dă ayat, te keremetlär töönnar yep (122) oyăndan getirirdilär keremet, kimdä varlïk vardï, keremet getirirdi, teneki getirirdi (123) šini čereščur yapêrlăr (124) kerpič yapardïn, dă čamurdan, bu pazar bir čamur, ikinǰi üčünǰü taa bir čamur, dört čamurda kaldïrïrdïn yevi (125) yev dă diildi bïkădar büük ye, on on iki metră, dört metră dă genišlii, i vsö, topu (126) diil yapsïn yirmi metră yevi uzun.

X. EKATERİNA M.

Yaşı: 90

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: 1 sınıf

Kayıt tarihi: 10 Ağustos 2019

(1) pirdänkă ilkin yazïn otururduk sokăkta aynăn (2) bir sokăkta otururdular, biz dă bïrda otururduk (3) išidirdik seslerini, gülärdik onnăra, marêy, var šamăta, var gelyer čoǰuklar, a beki bizä dă geleǰeklär (4) soră o gečer, duryeez, gelyer baškăsï (5) mare, te gelyee bir čoǰuk soyumuz, te bu filannăn biz isteeriz lavetmää (6) otururduk, lavedirdik, prămă yerdä, pală döšeyip tă otururduk palăda (7) soră baška čoǰuk gelmiš, onu baškăsïna bulurduk (8) ölä ölä, ölä ölä geǰey gečirirdik biz (9) adi ičeri giryersin ačan, ičerdä gasnăn, lampăynăn, deer kïzïn biri (10) ey, bulö, kabletsäne benim sïrămï, mamu kabletmeer bizim, tätü sarošmuš (11) kablet tă bän getireǰäm gas (12) čoǰuklar gezer geǰä, nindă šavk var bakêrlăr (13) i biz türkü čalêrïz, güleriz, nasïsăydï (14) i bulyerlă, yellešyeez, bulyeez bir birimizi, layedyeriz (15) kim čok layetmiš bir čoǰuknăn, onu uže bilirdik (16) öläydi o vakït (17) adi o geǰä gečmiš, soră gene (18) sïra gelirdi kimär kere, bizim bobămïz astaydï yep

želudăăndan (19) Marinkă mari, kabletmesäne, yep sän kabledyersin (20) i oldu, komšumuzun kïzï getirmiš bizä rubălărïnï (21) bïrdan giryerlă čoǰuklar, i lavettilär, lavettilär, adi daalïšăǰïz (22) toplăštïk, lavettilää nekădar, daalïšăǰïz (23) kïzïn biri alyee rubălărïnï dă gidee (24) yepsi gitti yevä, gel komšuykă, niindă, mari, niindă bizim kïz, mari, niindă kaldï, mari (25) i yepsi čïktï bilä, bilmeez (26) osă bilyeem, ličnă bän bilyeem (27) i ölä böölä, gitti kïz kïzăknăn, kaar yaadïydï, kïzăknăn gittilär (28) ölä dă o soră yašamădï dă pek (29) birăz betva yetti mamusu tätsu amă, saylyee, soră prostettilär onnêê, birăz vakït yašădï onnar.

(30) i bizim düünü dă töölä, aačlïktï kïrk sekizdä (31) bizdä vardï yevdä kayămïz, raametli gelirdi, alïrdï bir kazan azimkă mï, nesăy, gelirdi bizdä čekärdi (32) biz kïzkărdăšlărïmnăn diišilä diišilä čevirirdik, yapardïk sabaadăk iki üč kazan un (33) dă yaptïk düünneri, onnar yevdä, saylyee, biz dă yevdä (34) čektik unnărï, yaptïlar kolač, nasïsăydï, i pazărsï uže düün (35) bizdä oldu düün diil böölä, niǰe šin toplăšyeelă (36) bizä koydulaa bir komnătăda güväänen ikimizä bir čanak manǰă iki (37) o dă ne manǰă, laană yem balïk, čičumuz däärdi ölä, bir kilă balïk, üč kilă kïlčïk (38) öläydi bizim düünümüz (39) Kobää gittik steonoz olmaa, steonoz olduk orda, bïrda yoktu popaz (40) gittik Kobää, steonoz olduk, čïktïk, gelyeez, bir bayïra urduk, bizim taligăda biigirin biri düštü bïyănna, öbürü dă bïyănna, übür taligălaa ardïmïzda (41) dă geldik yevä ačan, ballădïlaa, nasïsăydï (42) düünümüzdä dă deverimiz öldü, bir aylïk ušak, kïrk günnüktü (43) dă ondan, dedilär, olmušmuš ölä biigirlär, biri oyănna düštüydü, biri bïyănna düštüydü (44) oturduk, iki üč saat oturdular, aydi birkač komušu, saadïčlar (45) i braadïlar bizi dă gittilär ölüyä, batümun büük čoǰǰaa öldüydü (46) imää yoktu, šini niǰe ǰïǰi miǰi var, onu yapêrlă, bunu yapêrlă, šašïryerlă uže (47) šindi uže günaa Allăhtan, yepsi var (48) šükür, năbăǰan, niǰe yazïlmïš, ölä gečiryeriz.

(49) kimdä kuvetčik vardï, yapardï bir punudăǰïk (50) šini niǰe yapêrlăr tütmäk, ozman o punudăydï (51) punudăǰïk yapardïlar (52) bizim te Yordan batüna, dädun tutmuštu iki tavšam, laanăynăn mï yaptïydïlar onnărï, neynen (53) iki üč tă pazï yaptïydïlar, dă pazïynăn (54) Mokan Todur karïsï, nunănïz diil miydi o, Veră (55) o, onnar bilä išlärdilär, yekmek yapardïlar, o, mamu, iki üč tă komšu, okădardïk bizim punudăda (56) yepsi ušăklar oldu

islä, saalïklärïnnăn, bolniţaa girmedim küčükkănă (57) vaatiz yetmää gider kresniţă sade, šini yepsi gider bilä (58) kresniţă alyer ušaa, kaldïryer, gider, vaatiz yeder ušaa, getiryer (59) ne yapăǰïïdï, gene getiryee kresniţăyï, saadïǰï yem bizim tarăftan mamu, tätü (60) geldiynen, getirirdilär, kalbur ozman vardï, kalbura (61) getiryee ačan, deer, čïvït aldïm, deer, ristiyan getirdim, čïvït aldïm, ristiyan getirdim (62) bu lav ičin dă nekădar güldülär bana Sadovăyda, čïkărmïštïlar tiblä, niǰe sän čïkăryeesïn.

(63) oldu kurak, papšoylar tüblä kaldï, kočănnărï angïsïnïn vardï, ayvăna, onnărï toplădïlar, amă yekini alamădïlar (64) ne vardï insănda, töönnăn savăštïlar (65) angïsïnda vardï, vardï (66) bizi taa čok baktï Avram dădugil, onnărda vardï, verirdilär birărăščïk (67) bizdä inek vardï yevdä tätümda, čalardïk yuurt dă alïrdïk terekä (68) yuurt verip, alïp tekerekä, kimdä vardï terekä, kayăda čekärdik, yapardïk mamăligă (69) yuurt bizä dă braayïrdï, dökärdi mamu tepsiyä (70) yepsiǰii taman imää ušăklar, raametli tätü bizim bakmïš bakmïš dă däärmiš, dediydi o bän koǰa kïzdïm (71) Marinkă, böölä olmïyǰek, yepsiǰii niǰe isteer iyer kačărak kačărak, angïsï doyunyee, angïsï doyunmêê (72) yepsinä koy birär činiyä birär porţiye, dă yepsi birtăkïm isin (73) onu dă yaptïk, adi ne vardï, sayler, yevdä unu bunu, čïktïk biz (74) ilkyazïn aldï tätü rubălăă toplădï, donnărïnï, sargïlărïnï, pală, čukman dă gitti, sattï onnărï dă getirdiydi üč dört čuval papšoy (75) dă töö papšoynăn gene ilkyazïn, soră dă baš lădï iišillik olmaa, pïndïk (76) dutlar uyăndï, dut yapraannăn mamăligă, yuurtnăn, ineǰii yep tuttuyduk (77) töölä yašădïk nasïsăydï, a kimisindä o dă yoktu (78) öldü, öldü, öldü, čok öldü (79) soră dă bašlădïydïlar vermää tiblä insăna, kim kalăbălïk, nasïsăydï (80) yazmïšlar už bizi, tätü gidămäzdi, tätü astaydï birăz (81) gittim bir iki kere, nasï deerlă onnăra vă, Tonilerin Dimulaa, orêy gittim bir iki kere (82) vardï bir kuunelee tiblä aykïrï, töörda karï yapmïš köpeklerä yekmek, koymuš penčeraa, bakêêz mamăligaa (83) o yev doluydu terekäynen, aul dă dopdolu, vereǰeklär, dă gideǰeklär (84) bir tenä düšärdi, angïsïnda yič yok, töö teney kaldïrïp tă iyer.

(85) kïra gidärdik, bir biigirmiz kaldïydï (86) šini deerlă Kirlovkă orêy, orêy biz däärdik Tabur (87) Bulgurlar deerlă, te onun tätsu, bizim tätü, birär biigir, dă gideriz orda yekmää (88) yekmišlär, saylyee, onnaa, mašïnkălămaa, biz dă kazăǰïz (89) alïrdïlar birăz dă tezek

taligănïn ardïna, dă geǰă dă kalïrdïk orda, dă yakardïlar tezek sineklär dalamăsïn (90) a bän puluk aydardïm ozman, mašïnkă, töölä (91) kolkozda išledik, ilkin ačan yevlendik, hïrleţnen papšoy yektik, hïrleţi saplêêrsïn, saveryeesin teney (92) gidip gelirdik, gidip gelirdik (93) soră dă kazardïk, biigirläänen, angï biigirlär vardï, onnar mašïnkălardï, soră dă, čïktïynăn, kazardïk sïraynăn sïraynăn (94) yoktu böölä puluknăn, yoktu bišey, hïrleţnen diktiydik papšoy (95) sažalkăynăn, kimdä vardï sažalkă, kim, saylyee, yapardï, nestedirdi, onnar ölä yekärdi, amă sïraynăn, saylyee, yep bir poledä (96) yekinneri soră bičmää bičärdilär, toplardïk onnărï tepää, tïrmălardïk (97) angïmïz küčük, onnar tïrmălardï, angïsï büük, onnar tepä toplardï, yapardïlar tepä (98) soră getiridilär, vardï polivoy, orêy, dă orda düvärdilär kumbaynăynăn (99) kumbaynăda dă išledim, kär Panăiyaa karšï gözümä battïydï kïlčïk, dă indirdilär beni batozun üstündän (100) dă ašăăda koydular beni tozaa, taa islä yerä (101) ölä yašădïk.

(102) taščaaz tašïmïš mali, dă išlemišlär pïnărï (103) o tiblä bir pïnărǰïktï, suva pïnar (104) orda baa vardï, taa ötedä boš yer vardï, baa yeri dă boštu, ordan alïrdïk taligăynăn kartoli, kabak (105) gidärdik dă pïnărdan suǰaaz alïrdïk, saylyer, amă dă suuk suyu, alčak yerdä o (106) soră baalărda išledik raametliynen, saylyer (107) o izdăvoy, bän dă, Grišă küčüktü, giderim (108) orda bakăǰek, deer, dädular, babular (109) baaya gittim bozmaa, bozêrïz (110) dädu Vani, o dă orda, gelin Kati, ya gel bïrêy, bu ušak gene uyăndï (111) ay gelyeem, yïkêêm elleemi, bakêêm, diištiryeem onu, doyuryeem (112) kayïl olurdular amă, ozman yepsiǰii taa kolkoza girmediydi, biz ne vakït išledik orda (113) töö Danileen baayïn üstenǰïïnda täskă vardï, mašïnkălar, gečirirdi adămlar orda (114) bizim dă tašïrdï üzüm, raametli, taligăynăn (115) bän soră išledim pamuklărda, elli dörttä, te parmaam dă kusurlu (116) kazardïk pamuklărï, yem kazêêm, yem bu aǰyer (117) alyerïm bir sarmăšïk, sarêrïm, gene kazêrïm (118) Vasi bašta čardăkta (119) soră ačan kalkïndïlar, urdu tolu dă olmădï o yïlïn pamuk, dă birtaan yekmedilär (120) o ačărdï töölä čiček tă toplardïlar, bän ozmănnar gitmediydim, angïsï gene küčüktü (121) gidärdim paklămaa kozălărda, pamuklărï čïkărïrdïk, saylyer, dă yollardïlar nerăy onnărï, onu tutmăăm aklïmda (122) bööǰek baktïm, taa kïzkăn dă baktïm, soră dă baktïm (123) getirirdilär onnărï töölä karïmǰă gibi, dă bašlardïk vermää onnăra dut yapräǰïï (124) o geǰä imišlär ani, paklardïk, koyardïk yendän

taazä yaprăǰïk (125) bir kiši kalïrdï bïrda, bakardï onnărï, kalănïmïz gidärdik kïra, čuvăllarnăn getirirdik yaprak, yertisi gününä dă olsun (126) soră yertisi günü gene, verirdilär taligă bizä, bir izdăvoy (127) angïmïz ilinǰä pinärdik yïkărï aaǰa, čekärdik, onnar toplardïlar (128) onnar olurdu kozä, soră paklardïk onnărï sort sort (129) angïsï ligălï bir tarăva, angïsï kayet biyaz bir tarăva, angïsï sarï onnărï bir tarăva (130) dă onnărï götürürdük Čadïra, dă Čadïrda yapardïlar onnar, nestä, iplik (131) a bïrda dă vardï bir babu, koyardï onnărï sïǰak suya, dă töö sïǰak sudan tiblä čekärdi čekärdi, išlärdi, dă ipliǰäk olurdu (132) yapardï aršïnǰïk gibi onnărï, kelep, siz bilmeersiniz onnărï (133) töölä sarardï sarardï kelebä (134) soră o kelep doldu, baška yapardï (135) onnărdan mamu bana yaptïydï perdä üč güǰülü.

(136) düzeni čözärdik, alïrdïk kalemä iplikleri, kač čilä, kač endezä (137) töönnărï alïrdïk aršïna, soră čözärdi mamu, aršïndan, saylyer, kalemä alïrdïk, vardï čïkïrïk (138) čïkïrïïn tekerlää, alle, bizim tavănda dă taa (139) soră dă koyardïk onnărï masurlăra, čözärdilär onnărï kač endezä, nerăydăn čïbïk koyardïk (140) čileleri sayïp, kač čilää, krosnuya sarardïk, krosnudan soră güǰülerä, güǰülerdän soră taraa, soră birtaan düzenä (141) bïyănna bir mekik, bïyănna bir mekik (142) pală olsun, peškir dokudular ozmănnar, parča pală, pamuk pală (143) sargï dă dokurduk, nestä dă, kušak (144) bu kïšïn lelünnărda, karïnïn biri deer, aa, yapamïyǰam uže, kïzïm, ona läāzïm tertip yem išlemää (145) bän uže kesildim, yapamïyǰam o iši (146) adămlăra dă dokurdular dimi dört güǰüynen, dă götürürdülär dolăba, dă kalïn olurdu (147) karïlar čukman giyärdi (148) kimdä elindä vardï, onnar alïrdï rubăǰïk, gelirdi, rubă dă vardï lavkălărda (149) soră soră bašlădï yepsiǰii almaa birär parča (150) iki türlüdän vistan giyärdik, ašăäsï iišil, yïkărsï pembä, mamu ölä dikmišti (151) ayăklarïna ne giyärdilär, taa čok yalnaak, kïšïn dă čarïknăn, bän ne čarïk giidim, don dă yoktu ič, öläydi (152) bašïna deyne čember vardï, kalïn satin dvoynoy, dă yapardïlar čember (153) inǰeräk satindän yapardïlar šalinkă (154) kara makărădan yapardïk kïvrădïp tă püskül, dă gečirirdik dă baalardïk (155) yaptïydï mamu bir biyaz šalinkă bana, biyaz ipliktän, saylyer, püskülleri, plat tă biyaz asa (156) dă olsun kaskătï deyne, kïrardïk iki yïmïrta dă aklărïnï düvärdik düvärdik, dă yïslardïk, dă olurdular kaskătï (157) gidärdik deräă suya, baǰăklărïmïzï yïkăyïp, oruya gidärdik (158) deräă gidärdik bakïrlarnăn, i čoǰuklar gelyer, angïsïnnăn

lavetmišin dolduryerïz bakïrlărï (159) biz gideriz, o tutêr suvăǰïnïn bašïnï, dă lavedirdik (160) oru olurdu te šindi nindă klise, klisenin beräänǰïïnda futbol oynêêrlă (161) düdük čalardïlar, Petikălar vardï, kemenčă dă vardï (162) soră bašlădï bu tarăvda, bu köšedä olurdu oru (163) o maalä orda oru yapardï, bu maalä dă bïrda, köšä orusu, karănnaadăn orda (164) Petikă Simönkă gelirdi čalardï, yavklusu dă İrinkă kakunun kakusuydu, ona dă gittiydi, amă öldüydü Simönkă tez.

XI. FEDORA A.

Yaşı: 77

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: 6 sınıf

Kayıt tarihi: 13 Ağustos 2019

(1) duudum Kïpčăkta, soră̆k vtarovă godă disătăvă noyăbră roždenyem benim (2) školaa gittim, ozman školă yedi klas, semiletkăydï (3) amă biz kalăba, ušăklărï tätünun mamunun vardï, beni braktïrdïlar altï klasnăn (4) altï klasnăn bän gittim kolkoza baa, papšoy kazmaa (5) bän on üč yašïnda uže trudăspasobnïy, böön var knižkăm (6) i ušăklêê mamugilin vardï, beš ušăklărï vardï ozman uže, dă školăy braktïrdïydïlar beni (7) šükür Allăha, yardïm etti Boži bizä (8) aačlïkta biz dört ušaktïk, birisi, te kardăšïmïn duumăsï kïrk bešinǰi yïldaydï, kïrk altïda bir yašïndaydï (9) amă tätüynăn mamu bizi baktïlar, öldürmedilär dört ušăklărï (10) bütün maaledä öldülää, yevlää boš kaldïlaa, a bizi öldürmedilär (11) amă niǰe baktïlar, nevoyăynăn baktïlar, idik, mïndar šey imedik (12) amă idik ardal tezää, mamu yïkardï, čendiledän süzärdi, yapardï pităǰïk, niǰe te šini drožži yapêrsïn, töölä yapardï (13) piširirdi fïrïnda dă doyururdu bizi (14) vardï semičkă tezää, bitti, un bišey yok, amă inekleri vardï (15) tutardïlar, bir ičerdä biz yatïrdïk, ušăklar, tätü, mamu, bir ičerdä dă inää tutardïlar (16) girmišlär, arttan duvărï delmišlär dă savăštïlar inää almaa, dă tätü duydu, alamădïlar inää (17) töö ineknen, saylyee, kurtărdïlar bizi, ölmedik (18) dört ušaktïk, dördümüz dă yašădïk (19) i ačan oldu ilkyaz, ilkyazïn uže tezek yok, ot (20) mamu kïyardï naǰăǰïknăn, niǰe piličlerä, koyardï čüvenä su, kaynêêr su, kolverirdi ona töölä bir auččuk un, ot (21) dökärdi

tepsiyä, üstünä dä koyardï yuurt, dă iyärdik kašïknăn, ölä dă tatlï iyärdik (22) sanyeem te šini yapăyïm, iyeǰäm gene, ozman tatlïydï (23) idik, ot idik, amă töölä ani kedi ili köpek ili pali, ölä šey imedik (24) altï yašïndaydïm, amă ilkyazïn ačan gečärdi taligă o kenărdan bïyănï dooru, taligă (25) doldururdular ölüleri ičerlerdän taligaa, saurulyee kavăsï, baǰăklêê saurulyee (26) kimisi soluyer, ani ikinǰiyä olmăsïn gitmää dään, taligă ölüynen gidärdi mezărlaa üklü (27) pek tutêêm aklïmda, aulun boyuna čïkïp tă görürdük (28) yem mamu söölärdi dă, bilirdim dă kim onnaa, amă šini unuttum atlăänï (29) taligăynăn ičerlerdän, töö sokak kaldïydï, čook yev boštu (30) soră ačan uže kïrk yedi, kïrk sekiz, uže bašlădïk kïpïrdămaa, bašlădïk töö yevlerdä oynămaa (31) gidip tă oynardïk yevlerdä, boš yevlär, pek az insan kaldïydï (32) boš yevlär, taa kenăradăn yevlär boštu.

(33) soră uže kïrk sekizdä, kïrk sekizinǰi yïlda kolkoz bašlădï (34) kolkoz bašlădï ačan, bašlădïlar polelärï yekmää (35) bizim tätü, mamu gidärdilär, getirirdilär (36) papšoy ilkin oldu, aačlïktan soră ilkin papšoy oldu (37) tätü düzdü kayă, kayăda tätü bir ručkăda, biz dă batüynăn bir ručkădan čekeriz bir kazan papšoy (38) mamu yapêr yekmek, atêr fïrïna o yekmekleri, čïkăryee yekmekleri, papšoy (39) devirirdi ačan sovraa, daalyer, bütün sovra, kašïknăn iyärdik (40) i soră oldu kïrk dokuz, uže azimkă (41) melniţă yoktu, adi gene kayăda (42) beem bobam ičkijilik yapmădï, saroščuluk yapmădï, süümäk yapmădï, düüšmäk tă yapmădï (43) onda yoktu fenălïk ič (44) adi bir kazan un čekärdik, mamu yapardï yekmek ačan, uže vsö bašlădïk yekmek imää (45) onnar dă kolhozdaydï, čeketti kolkoz, išlärdilär (46) i tätü išledi čok vakït zveno kolhozda, dă baktïlar, šükür, baktïlar, bizi baktïlar.

(47) soră kïrk sekiz, kïrk dokuz, kaldïrdïlar zenginneri, amă bizimkilär zengin diildi (48) onnar bïrda kaynătăgil zenginmiš, zenginnikleri niǰe, pek iščі (49) biigirleri pek isläymiš, kayïnnă o altïnnărïnï uvarmïš, biigirlerä püsküllü palălar döšärmiš (50) onnărïn biigirleri gibi yokmuš (51) inekleri varmïš, öküz varmïš, veyălkă varmïš, hepsi (52) dă šini niǰe kaldïrsïnnaa dă kaybetsinnää severä (53) bakêrlă yok toprak, toprak yok, alyerlă kaynătăyï türmää, sööledim ye, türmää alyerlă (54) i koyerlă, kanfiskăvat ederlă rubălărï, alyerlă ne var imuščestvălărï, brakêrlă bir ušaknăn kayïnnăy (55) soră koyer nalok, koyerlă ödesin,

dolk ödesin (56) i ne ödiyǰek, onda bišey yok (57) kayïnnăy dă alyerlă kapêrlă türmää (58) te kayïnnă dă oturyee türmedä (59) i soră kalyer dokuz yašïnda ušak, ušak kalyer, sokăkta brakmïšlar (60) amă niǰe brakmïšlar ölä okădar bilmeerim (61) sokăkta brakêrlă, i iki čoǰuu onnêên varmïš amă, ačan išidyerlă ani kaldïrăǰïklar (62) biri alyer čïkêr bir yevä, biri dă dvaţatïy (63) ikisi dă čïkêê dă brakêrlă bunnărï yalnïz, dă bunnărï kaldïrsïnnaa (64) i soră alyer te, gider beem adămïm dokuz yašïnda, brakêrlă onu yalnïšča (65) bir yorgan, bir došek, iki dă kayïnnănïn fistănï brakmïšlar ona (66) i bir geǰă yatyer o patta yalnïz, dokuz yašïnda ušak (67) gelyer čingenă Vasilikă almaa üstündän yorgănï, alamăăr, duymuš (68) a yatyer dă ičerdä köpeknen, varmïš palileri, dă alyee ičeri, korkêê (69) i yertisi geǰă gelmee, birkač geǰă gečer ačan, bu ič duymêê, ačan uyănyee, ič yok yorgan üstündä (70) i alyee kendini gideǰek batsünnăra, orêy gideǰek (71) i bu güzün onnêê kaldïrmïšlar, i kïš suuk, kraa, yalnaak (72) gider, töö bayïrï čïkïnǰă, Songrovlăăn bayïrïnï, oturup, deer, üflärdim ayăklăămïn altïnï, aalardïm (73) gider, yetišyer batsüna, i orda dă batsü pek saap čïkmămïšlar kayet ona amă (74) o dă üšümüš ušak, yaparmïš pišini dään, döšeerlăr yeră bir čuval, üstünä dă bir čuval (75) dă soră veryelă onu dă deddoma (76) dă deddomdan soră čook vakïtlaa pišman oldu neči gelmiš (77) pek muzïkant čalmaa üürenmiš dă neči gitmemiš (78) i soră bïrêy türmedän gelyerlă, yelli altï, yelli yediyä dään türmedän gelyee tătüsu, soră dă gelyee mamusu (79) dă alyerlă onu deddomdan dă yapêrlă tebïrda bu yevǰeezi (80) amă yapêrlă te sööleem ye, lesăpolăstan keserlăr dal, makaz yapêrlă, semičkă kökünnen tavănï bastïryerlă (81) dă băn ačan yevlendim, yelli sekizinǰi yïlda băn bïrda gelin oldum (82) băn olăǰek altmïš yïl te bu auldayïm (83) ič yok ne maaza, maazaa tašïyerïm taš fartăynăn yardan, yapêrïz yavaš yavaš bir maazăǰïk (84) yevi, tavănnărï karaydï, aydi bozduk, suvêêrïz tavănïnï (85) i soră soră bizim oldu ušăklăămïz, bïrăščïk išlemää bašlădïk, kazănmaa (86) adam izdăvoy girdiydi, kazănmaa ačan bašlădïk, ay rešitettik, yevi yok niǰe yïkmïylïm, tavănnaa düšeǰek üstümüzä, semičkă kökü (87) nekădar o semičkă kökü durăǰek (88) i ay düšürdük tavănnărï, i bïrda dă išlärdilär, liniyăy düzärdilär, Yalpuda liniyăy düzärdilär (89) dă saldătlar düzer, saldătlăra veryer bizim adam ozmănnaa üč kilălïk bir bankăynăn šarap (90) getirdilär bir mašïnă zil špal, devirdilär kapunun önünä (91) dă bizim töö yev bütün špaldandï, kapular dă, penčerlar dă, pollar dă, yepsiǰii, dă saylyee kolaydï (92) i baktïydïk ozman bir dă danăǰïk, aydi danêy sattïk, šifer

aldǐk (93) dă töölä aživatettik dă bizim dă sǐraynăn sǐraynăn oldu yedi ušăămǐz (94) i biriǰii, Boži aldǐ, dokuz yašǐnda astălăndǐ dă öldü (95) i böön var saa altǐ, altǐsǐ dă yevli, šükür Allăha, on dört unukă var, on dă praunukă (96) dă bän gene yalnǐzǐm, amă Boži brakmăsǐn dua ederim.

(97) düzeni niǰe kurardǐk, düzeni alǐrdǐk, i ozman vardǐ čatǐ, kalǐn čatǐlar ani fiskultură yapêrlă, ne yapêrlă (98) onnărǐ sökärdik, kǐvrădǐrdǐk, soră čözgü vardǐ, čözgüynen čözärdim (99) soră krosnuya sarardǐm, soră krosnudan ulardǐm güǰülerä, güǰülerdän ulardǐm taraa (100) soră ayăklǐklăra baalăyǐp, soră dokurduk düzeni (101) pală dă dokudum, kilim dă kǐrdǐm, yorgan dă dokudum (102) te tibu pală dokunmuš, bilyeesin mi kač yǐllǐk (103) benim dokunma, amă yevdä boyădǐydǐm, ipliklee yevdä boyădǐydǐm (104) Simku brigădir, dă karǐsǐnnăn pek islä yašardǐk (105) šolk ipliklär, amă te šini yapmǐyǰǐz, yem yok šini tiblä boyălar (106) te šini yǐkêêrǐm, bir boya čǐkmăăr (107) bir boya čǐkmăăr, dă ušăklăra dă dokudum, dă kendimä dă dokudum (108) kendim boyădǐm, kendim čözdüm, kendim ulădǐm (109) yalvarmădǐm birinä, birinä yalvarmădǐm iš yapmaa dään, bilmeem, Boži niǰe fikirledi (110) čukmăna yem abaa yapaa yǐkăyǐp, tarădǐp tă išlärdim rökedä yapăăǰǐǐ, amă neynen išlärdik, lapmăynăn, yok ozman svet (111) iinen išlärdim dă gene töölä čözärdim, gene dokurdum, gene dokurdum (112) beni üürettiydi taa yevdä küčüktüm, vardǐ Magadilär, te šindi böön dă deerlăr Magadilär (113) Magadi Vasi böön dă saa, onun mamusu kobeyliykăydǐ, Zenă bulü (114) dă o pek bilirdi düzen kurmaa, dă bizä gelirdi dă kurardǐ düzeni (115) mamuya däärdi, Stvană, senin tibu kǐzǐn yepsini yapăǰek, o yepsini üüreneǰek (116) dă töö karǐdan üürendiydim dă ulămăyǐ dă koyardǐm, peškirǰik tă kǐrdǐm, ulădǐm dă, kǐrdǐm dă, dokudum dă (117) yorgănnar ulămădandǐ, taa böön dă kullănyeem, töö bulüdan üürendiydim (118) a fistan dă dikmää, dikärdi bizim maaledä, vardǐ, däärdilär Zǐrnă Vani (119) dă gidärdim ona dă däärdim, Marinkă bulü maa, kessäne benim yanǐmda mari (120) töö karǐ kesärdi benim yanǐmda, dă ondan üürendim (121) sorardǐlar bana, nindăn üürenmišim (122) deem, birerdä üürenmedim, Allaa beni üüretti (123) yanǐmda kestirirdim dă tööndan üürendiydim dă dikärdim, niǰe göreǰäm, ölä dikeǰäm, niǰe göreǰäm, ölä dă öreǰäm (124) Vani geldi bizim armiyădan, görmüš Tarăklǐda bir čoǰukta ǰöpleri tiblä sviter, kǐynaš (125) mamo, bir čoǰukta gördüm tiblä kǐynaš örülü, örsäne töölä bana (126)

ördüm ona, soră yepsină gösterdim (127) örmää dă ačan örmedim ükledeym arăbaa (128) te bu ušăklăra čekettirirdim bir maykămï, bir geǰă, iki geǰă uyumïyǰam, onnêên sïrtïna öreǰäm, giidireǰäm, dă gideǰeklär.

(129) Bolgrăda tätü gidip alïrdï bizä birär saldătlărdan, yeskiǰilerdän šubă, kvaykă (130) kvaykă dikärdi dă, pamuk, pamuk vardï kïrda (131) pamuklărï didip, mamu kvaykă dikärdi, güüslüǰäk dikärdi (132) töölä yašădïk (133) biz bašlădïk aačlïktan soră dirilmää, gidärdi Bolgrăda paneeră taligăynăn, alïrdï birär čivit sandali (134) sandalileri ani sïbïdăǰïklar, parmaklărï ič yok, delik, amă bizim gibi ič yoktu školăda, gezärdik biz sandaliynen, baškasïnda onnar dă yok, biz sandaliynen (135) bir dă böön dă bilyeem yešil bir palto bulmuš, almïš tätü (136) benim gibi ič yoktu školăda, omuzlăămda gezeem, bendä palto var (137) ölä yašămăklar oldu.

(138) ilerki imeelär, turšuǰuk, koyardïlar turšuǰuk (139) turšu suyundan mamăligă yapardï mamu, turšu suyunnăn iyärdik (140) laană koyardïlar, laanăy kïyardï, kïrmïzï biberlärdi, oloylardï (141) amă orêy yetišinǰe biz idik tezeǰik (142) pilkă, varmï pilkă, ani pilăramăda, töö, yarï yarïya unnăn katardïk, dă mamu yapardï pazï (143) plităda piširirdim pazï, bän aačlïkta ye, pazï piširirdim, plitănïn kapăănda yakmïštïm tiblä čukmănïmï (144) pazï piširyeem, altï yašïnda ušak (145) šini altï yašïnda ušaa yaptïrăǰan iš mi (146) irmidă dă stämeerlă šini yapmaa (147) ičerdä tätü plita yaptïydï, dă plităda piširirdik pazï, amă yarïsïnï mamu koyardï, töö pilkăy yelärdi isläă dă koyardï ufăǰïïnï (148) nekădar pilkă, okădar dă un, yoktu un, dă pazï yapardïk (149) a imää dään šeker yoktu, kanfeti yoktu, yoktu onnar bišeyǰik (150) üzüm yoktu aullărda, aullărda ardal yekiliydi, soră nesoy bir baška türlü (151) ardăldan oloy čekärdilär, oloy čekärdilär, dă iyärdik (152) soră ačan kalkoz uže islä yerlešti (153) diyǰiz ki yelli dört, yelli beš, verdiydilär zenginnerin baalărlăănda semyălăra dördär sïra baa, bešär sïra baa (154) tibu kumlukta verdiydilär bizä dört sïra baa (155) i šini ačan tibu Panaiya tutulyee oruǰu, üzümlär bašlêêr olmaa (156) i bizi batüynăn mamu yollêê üzüm getirmää, iki kazan suvăǰïda (157) ayăklăămïzda ič yok bišey, yalnaak, čökelek vaar, o čökeleklär batêr (158) yaprak koyup tă gideriz, toplêêrïz üzüm (159) yemen gelyer, ačan o üzümleră yaklăšyeez, iyeǰiz o üzümleri čotuklărïnnăn

(160) yoktu kanfeti bišeyǰik (161) ay iki kazan doldurup, üstünä čotuk yapraa yolup, gelirdik, interesnăydï dă tatlïydï dă, šini diil tatlï, nečin šini biz tok (162) pazar geldi, mamu yollardï, tätü, yollardïlar (163) ölä yašădïk, amă šükür, büüdüydük, böön yašêêz šini üč kïz (164) yen küčük kïzkărdăšïm böön olyee altmïš dokuz yašïnda, roždenyăsï, pozdravtettim temin (165) čoǰuklar, dört čoǰuk, dördü dă öldü, yedi ušaktïk (166) mamuda dört čoǰuk, üč kïz, bendä dă oldu dört kïz, üč čoǰuk (167) bendä dă yedi oldu, bän dă gittim mamunun ardïna.

XII. NEONİLA U.

Yaşı: 79

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: ortaokul

Kayıt tarihi: 17 Ağustos 2019

(1) duumam bin dokuz üz otuz dokuzdan, semnaţïtăvă aktibră (2) bobămï kaldïrdïlar, biz beš ušaktïk, ikisi, büük batülar bïrda kaldï, onnar yevliydilär, yevleri vardï (3) a biz dă beš, yem tätü yem mamu, yedi ǰandïk biz (4) bizi kaldïrdïlar, yerken geldilär, biz niǰe ileri, yoktu böölä divănnar, kirvătlar čok, patta yepsimiz yatïrdïk (5) bobam duydu, ani, saylyer, geldilär kaldïrmaa, taa bir iki gün ileri o išitmišti, ani geleǰeklär kaldïrmaa (6) dă aušămdan taa rubălărïn biräzïnï komušulăra götürdü mamugil (7) dă geǰenin bir vakïdï köpeklär salêr, tätü, vardï yevin ardïnda komorkă, penčerăsï vardï, atlădï ordan, gitti aullar ičindän (8) mamu kaldï bizimnen, a Peti batü büüktü, saylyer, o yoktu yevdä o geǰä, nindăydï yok ne sööleyim (9) uryerlă uže portălăra, i onnar ačtïlar kendileri, girdilär (10) girdilär, kapu kitli, saylyer, mamu ačtï kapuy (11) ozman šavk yoktu, lampăy yaktï mamu, girdilär, bašlădïlar okumaa semyey, saylyee, kim var (12) yorgănï üstümüzdän aldïlar, i biz oturduk, okuyerlăr, okudular yepsini, saylyee (13) nindă, Peti batüy sorêrlă (14) mamu deer, yok o yevdä (15) bilmeem, ne sööledi, neräy gitti (16) hazäyin nindă, o, deer, gitti Bolgrăda avšămdan oloy satmaa, Bolgrăda (17) kayïšï să tätünun kalmïštï kirvădïn bašïnda (18) te hazäyin bïrda, dee (19) i onu koymădï (20) tätü să atlădï dă gitti (21) i bašlădïlar, saylyee,

söölemää, ani bireri kïpïrdamăărsïnïz, giinin, azïr olun, aydïnnăndïynăn, gelyee mašïnă, dă sizi alyeez (22) i kaldï, braadïlar, saylyee, bir saldat, bizim yanïmïzda, saylyee, ičerdä (23) i biz aalêêz, mamu aalêê (24) o saldătčïk dee, babuškă, dee, aalamă, sizi, dee, götürmeerlă öldürmää, siz, dee, gideǰiiniz yašămaa Sibirä (25) al, dee, yepsiǰiini neyin senin var, ušăklărïn dă, senin dă, alïn, al topla, deer, yepsiǰiini (26) i mamu, ozman yoktu böölä čok rubălar, az, nesăy var, yepsini mamu toplădï (27) dă komorkăda sobănïn üstü, ozman sabun dă yapardïlar, sabunnar sobănïn üstündä (28) dă o saldătčïk deer, babuškă, tam mïlă, ruščă, saylyee, mamuya (29) deer, da (30) zabiray babuškă, zabiray, saylyee, söölee mamuya (31) aldï o yelinnen düšürdü düšürdü patïn üstünä onnărï (32) beri babuškă, deer, beri, slušay menä.

(33) bunnărï yepsini tutêrïm aklïmda, dokuz yašïndaydïm, dokuz bučuk bän uže, amă tutêêm aklïmda (34) mamu aldï toplădï onnărï, i kïšlïk birär nestä, šubăǰïklărïmïz vardï, töönnărï yepsiǰiini (35) Triun yedi yašïndaydï, Bori batü kačtï, otuz yedidän, on iki mi, on üč yašïnda mï töölä gelyee o (36) kïrk dokuzda šestovă iyulä (37) dă aydïnnăndï ačan, čekildi mašïnă, dă yepsini (38) mamu daži almïštï papšoy unu, čüven (39) o saldat deer, čüven dă al, deer, bekim gidärkăn imää dă yapăǰïïnïz (40) nindă yapăǰan imää, yok nindă yapmaa amă (41) dă pindirdilär bizi mašïnaa dă aydădïlar (42) ozman bän bilyeem ani, reabilitaţionnïy kiyătta dă yazïlï, ani selo Gašlăma, orda durguttular, saylyer (43) o nerăsï, diil mi Tabaki, bilmeersin mi (44) dă orda durguttular, bir čukur, dă dedilää, saylyee, angïnïz isteer ne var imää, saylyee mamăligă yapmaa, inin tibrêy ašaa (45) biz, bän dă indim, Triun dă, Bori batü, toplêêz čïrpï, odunǰuk, nesăy var orda, toplêêz (46) mamăligă mamu yaptï (47) taman töö mamăligăy yaparkănă, bir dă nestä, sesedyerlă, Nedioglo, Nedioglo baaryerlă (48) deem, mamo, sana sesedyerlă (49) a biz, saylyee, ačan pindik mašïnaa ye, uže čïkmaa deyne, Yană bulü, büük bulüm, saylyee, Nikulnă bulü, onnar sokăkta, onnar sokăkta aalêêrlă, onnar yevleendäydi (50) dă baardï mamu čïkarkănă, saylyee, gelin, sööläyin tätüna dă, Petiyä dă, čïksïnnar, bän yok năbăyïm bu ušăklarnăn (51) čïksïnnar dă gelsinnär (52) dă onnărï soră yertisi günü, diil, o günü, bizi ačan aydădïlar, o günü onu nestettilär (53) geldilär, saylyee, saldat sesetti, dă mamu geldi ačan, biz dă geldik onun ardïna, nestä, mašïnădan onnar inerlă (54) Peti batü daži vardï ašlăma zerzelimiz,

toplămïštï biräz zerzeli (55) dă tätü dă geldi, Peti batü dă geldi, dă yepsimiz, saylyee, beš ušak, tätüynăn dă mamu dă, yedi ǰan aydădïlar.

(56) mašïnăynăn götürdülär bizi stanţiyaa, stanţiyăda pindirdilär vagona, nestä, ayvan ani tašïyerlă, töö vagonnăra (57) nestedän, Taräklïdan dă, baška yerlerdän dă, ama biz töö vagonda yalnïz salt gagăuzduk, yepsi tukankăydï, bulgardïlar, saylyer (58) dă götürdülär ačan töö, deem ye, yazïlï selo Gašlăma, amă bana gelyee, ani Tabakidä durguttular, dă töö mamăligăy yaptïk (59) dă getirdi mamu, dă birär parča mamăligă idik (60) i soră uže yepsinä gene vagona dediläă pinmää, pindik dă gideriz (61) sutkăda bir kee durgudurdular kïr uväsïnda ili verirdilär bir kazan su, bir yekmek (62) onu dă kesärdilär töölä inǰeǰik dilimǰiklär, yetmiš kišiydik o vagonda biz, yetmiš kiši, karïlar, adămlar (63) kïr uväsïnda durgudyer, sööläămiyǰăm sabaaliin mi, avšamliin mi, saylyer, dïšärï diyni (64) dă inärdi ilkin adămlar ili karïlar ušăklarnăn, soră karïlar pinärdi, adămlar inärdilär, töölä (65) on sekiz sutkă, on sekizinǰi sutkăda yetištik ačan, karănnïk (66) i bašlădïlar demää, ay bašlayïn inmää, indirin ne bagăǰïnïz var, i indiryeez, indirdik, saylyee, karănnïk (67) dă mamu, saylyer, braadï bizi dă töölä gider ileri dooru (68) dönmüš geeri dă deer, bilyer misiniz ne, uže liniyă yok ötää dooru (69) poyez, deer, duryer, ötää dooru liniyă yok (70) dă duryeez, bašlădï aydïnnănmaa ačan, mamu gene görmüš (71) ya bakïn tööyănï, ya mašïnălärï dizili, bizi taa, deer, götüreǰeklär (72) mašïnălar kalonnă töölä dizili (73) i aydïnnăndï ačan, bašlădï mašïnălar bïyănï dooru gelmää (74) ay gene miliţiyălar saylyee, okuyerlă semyăyï (75) bïrêy taa bir semyăyï, biz üč semya pindik töö mašïnaa (76) bagăǰï aldïk, kendimiz pindik (77) osăy soră üürendik, gorăt Aleyskmïš (78) a soră bizi aydădïlar selo Ust-Kalmanka yem Kalmanskiy rayon, Rasiyă.

(79) tätü mu soră üürenmišti, niǰe bizä Kišnöv, te okădar yermiš, nerăy bizi götürdülär (80) aydïnnïk uže, yetištik, orda, nestä, gördük ani terekelär tepäynen, nindă kurudyerlă terekelee (81) uzun ambärlar var, bizi indirlär orda, deerlăr, tibrăy koyun bagăǰïnïzï, geleǰeklär soră, dă koyăǰïz uže nerăda yašămaa (82) i geldi bir taligă, bir däduǰuk (83) te buna pinersiniz dă gidersiniz, te bu adam sizi götüreǰek (84) götürdü o bizi, orda bir yev, büük bir yev (85) orda dă taa ileri, kïrkta mï, gene kaldïrmïšlar insănnărï, dă bir babuǰuk o

yevdä yašardï unukăsïnnăn (86) i girdik, uže karănnïktï, dädu deer, te bu evdä, bïrăy giryersiniz dă bïrda kalyersïnïz (87) i tätü ilkin gitti bakmaa, saylyee, o adam dă gitti, gösterdi (88) lampučkă, saylyee, šavklar var, tätü deer, bilyer misiniz ne, bïrda diil lampă, bïrda lampučkă var (89) bizdä săy yoktu, soră yelli yedidä geldi, gene yoktu, sorăn oldu (90) i girdik, paţannăn babu otururdular (91) o girirkănă taa kapunun yanïnda bir kirvăttaydï, biz dă bir kösää (92) töörêy, deer, gečin siz, gečtik biz orêy dă konduk orda (93) soră sabaaliin gideez miliţiyaa, miliţiyă dă yakïndï, töölä ţentraa yakïndï töö yev (94) biz, saylyee, gene kïsmetliydik, baškăsïnï aydădïlaa brigadălăra kïra, dă orda yem yašădïlar, yem išledilär (95) tätü ustălïk bilirdi, miliţiyaa gitti, yazïldïlar ani onnar bïrda, tätü, mamu, kaku, Peti batü, dördü, biz küčük školnik (96) Bori batü bïrda gitmišti dört klas, bän nulevoy gittiydim, Triun taa gitmedi bïrda školaa (97) dă yazïldï onnaa, soră ay kolhoza, girdi tätü kolhoza, Peti batü, kaku (98) tätü išledi stoler, plotnik saylyer, a Peti batüyu koydular konnik biigirleri bakmaa (99) kaku doyarkă, o dă derenin ötäändă, reka vardï Čarïš, nasï, geniščäydi o, derinnii dă därdilär üč üč bučuk metră (100) lotkă gečirirdi, sütleri gečirirdilär lotkăylăn (101) kaku orêy gečti, aftăda bir kee gelirdi yevä, diišmää, imää almaa (102) dă töözman biz pek čok zoor čektik, imää yoktu (103) ačăn yetištik, imää yok, töö papšoy unǰăăzï dă bitti ne mamu almïštï (104) tätüya, mamuya, kakuya, Peti batüya verirdilär yarmïšar kilă yekmek, yekmek diil, un, sorăn bašlădïlar yekmek vermää (105) a un dă, mamu gidip kabledirdi sklattan, onnêên familyălăă var, ani onnar kolhozda (106) mamu gidip kabledirdi iki kilă un (107) yelemäzdi mamu unu, irileri alïrdï, yelediynen čok gideǰek athoda (108) dă yapardï mamu pazï, töölä pazïǰïklar, tätüya bir, kakuya, batüya bütün, a bizä iki pazïyï yarmïšar verirdi mamu.

(109) ačan orêy gittik, uže sentäbri gedi, i mamu gitti uže bakmaa, ani kabletsinnää školaa deyni (110) i sööledi ani Bori batüy čitvörtïy klas gider, osă hïyar, iki yïl gitti čitvörtïy (111) bän pervïy, nestä, Triun o yïlïn gitmedi, yoktu yedi yašïnda taa, ozman yedidä alïrdïlaa (112) ne giyeǰiz, suuk, kïrk kïrk beš gradus suuk, šindi orda olmăăr suuk, döndü avălar orda dă (113) bän te televizărda bakêêm, vasimnaţit, dvaţit dva, a ozman kïrk beş (114) mamu sarardï bir büük šalinkă bana, kendi šalinkăsïnï (115) baǰăklăra dă, orda yepsi valinkiylen, bän terliklen, mamu ördüydü terlik (116) yevdăn istediydi, bïrdan posïlkăynăn

yollădïydïlar iplik, terlik ördüydü, altlărï dă rizină (117) kopêrlă tez, dă rizină mamu dikärdi, tätü getirirdi, nindănsă bulurdu (118) bän gelirkănă kayărak gelyerim, kopêrlă dozdolay ipliklär (119) mamu baarïrdï, mari kaymă mari, kaymă mari.

(120) orda yoktu aullar, kim nekädar isteer išleer, ne setkă, ne aul, bišeyǰik, töölä yakïnǰăǰïk yašardï učtilkă (121) o yïlïn o vermedi bana valinki, yertisi yïlïn, ačan kïš geldi (122) bän dă islä üürenirdim, yazardïm dă, yepsindän isläydi benim počerkăm (123) dă geldi učtilkă bana, deer, Lena znayeš što, ya tibe padarăk prinesla (124) bän susêêm, bakêêm yerä, sarïlï koltuunda, čïkärdï, eski valinki, amă yamălï altlărï dă deer (125) vot nadevay valenki, a svoi šlöpki astavi (126) a školăda basardïlar baǰăklăăma bilyeesin mi niǰe, baarïrdïlar čerevički, čerevički (127) baǰăklărïmï kasardïm dă yep otururdum, kimi kere bašlardïm aalămaa (128) učtilkă gelirdi, kto abidel yeyo, kto abidel (129) ay učtilkă ugăla koyardï, ozman ugăl dă vardï, ninžesăy.

(130) bulü dă išlärdi ozman, nestä, domuzlêê bakarmïšlar, dă aydămïšlar bizim bu rayona domuz (131) dă onnar ačan gelmišlär bïrêy, išitmišlär ani var bïrda gagăuzlar, iki kïzmïš onnar, ikisi dă kongăzlï (132) nindă kalmaa sorušturyerlă, dă buldular onnar bizi dă bizdä kaldïlar (133) Peti batü dă geldi kïrdan dă gördü batü onu (134) soră kïš ičin aldïlaa kïzăk kolhozdan, kaku, Peti batü pindilär dă gittilär o küüyä (135) gitmišlär bulušmušlar, bulü kayïl olmuš, saylyee, yevlenmää (136) bir iki gün gečtiynen, gene kïzaa, suuk, mamu pindi, šallăn sarïndï, yorgan (137) mamu beki bilirdi oruǰu, amă orăda ozman Allah yoktu, ne klise vardï, bišeyǰik (138) pervïy yanvară düünneriydi v piisät čitvörtăm gadu (139) soon kaku dă yevlendi orda elli beštä, beš ay yašădï dă ayïrïldï (140) bän sekiz klas gittim orda (141) elli yedidä biz sentäbrinin on sekizindä uže bïrdaydïk (142) geldik uže islä vagonnărda (143) inek, koyun tätü yedindi, kuš vardï, yepsini sattïk (144) angïsïnï verdi mamu orda komušulăra kušlărdan (145) aulumuz vardï, bïrdan yollardïlar toom, mamu yekärdi biber, patlăǰan, amă olmazdï nasï läăzïm (146) mamu bordevǰïk gibi yapardï örtärdi onnărï donmăsïnnar, amă donardï uže (147) šini să orda avălar diišilmiš, yok orda uže kïrk kïrk beş gradus (148) gidärdik školaa, gelirkăn karšlardïlar, tri tri nos svoy, donmuš, biyaz

olurdu (149) kaku gelirdi kïšïn, yep yanăklărï soyuktu tiblä, ikisi dă soyuk (150) ozman pek zoordu suukta, a šindi yok ölä suuk, televizărda bakêêm.

(151) ačan geldik, bizim yevdä yašardï kolhozda buhalter kayrăkïllï, tuuyandï o (152) tätü gitti, saylyee, sormaa kolhoza, saylyee, kabletsinnää, kabledyerlă (153) yevi sordu, vermeerlă (154) ozman tarakliyskiy rayondu, orăyï dă gitti sordu, yok sizä yev, dă vermedilär yevi (155) dă biz durduk Todur batünun yanïnda, Peti batü dă durdu Aleksi batünun yanïnda (156) biz kïšlădïk, ilkyazïn ay kolhoza, bän dă kazmăyï omuzuma (157) yelli altïda Bori batüy ordan slujbaa gečirdik, o sorăn bïrêy geldi (158) Kaliningradskiy oblăsttä slujit etti (159) sorăn güzün mamu deer, olmïyǰek böölä, biz mišat edeez batüna, onun dă var iki ušaa, biz dă kalăbălïk, saylyer (160) sizin maaledä Kolev Vasigil gitmištilär Kazăhstăna (161) biz čïktïk o yevä, orda dă yašădïk bir bučuk yïl mï, sööläämiyǰäm točnă (162) dă sorăn bu yev satïlïk oldu, boštu, dă tätü aldï bu yevi (163) tätü dă, mamu dă bïrda öldülär (164) sekiz yïlda biz sïnăštïydïk, ič istämediydik gelmää dă (165) mamu, götürün beni yevä, gelin geeri (166) tätü dă dön döner, neyä gideyim, deer, kim bilyee, vereǰeklär mi yevi, vermiyǰiklär mi (167) yepsiǰii bakăǰek bizä aykïrï, küüdän uurătmïšlar bizi (168) mamu aalêêr, götürün beni, dă gelin geeri.

XIII. MARİYA T.

Yaşı: 82

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: ilkokul

Kayıt tarihi: 20 Ocak 2020

(1) romïn školăsïna pek az gittik biz, bizi bobămïz götürdü Gavnozaa (2) biz orda yašădïk, benim duumam dă orda (3) kakuynăn batü vardï, onnar küčüktü, küčükmüšlär, ačan götürmüšlär (4) kardăšïm Mišă, bän yem Lenă kïzkărdăšïm, bizim duumămïz orda (5) e biz islä yašardïk pek, varlïï dă vardï bobămïn (6) amă soră tibu kïrk altï ačan geldi, vardï ineemiz, töö inää te kaptïlar (7) soră ačan baš lădï kïrk altï, aačlïk, yok, bitti ne vardï, inää

aldïlar (9) götürürdü mamunun čiiz rubălărïnï, satardï onnărï, alïrdï azimkă (10) geldiynen dă kayăda čekärdik, yapardï mamu kašăǯïk, mamăligă yoktu, yok neynen tïkïzătmaa (11) Antošă batü yep mamunun yeteendä, ona nasï, kašïǯaknăn veryersin, diil mi (12) biz dă onun ušăklărï, amă biz oynămăkta, sokăkta, nindăsăydï bulunyerïz (13) ölä ölä, čïktïk kïštan biz (14) čok ölümlär oldu, amă biz ölmedik (15) soră beeri dooru ačan bašlădïk yekmeǯik imää, kašăǯïk, mamăligăǯïk, soră yekmää döndük (16) puluu vardï tätünun, biigirleri vardï, bir tarlăǯïk yekärdi töörda, dă ölä ölä dirildik biz, ölmedik (17) amă pek čok öldülär, pek čok (18) taligaa koyardïlar ölüleri, bir, iki, dizärdilär onnărï (19) baǯăklar ašăăda sallănyer, dip yok, yakïššïn koymaa (20) töölä götürüp gömärdilär bir kuyuya tepäynen (21) škola orda gittik iki klas, iki yïl sayïlyer, pervïy, vtoroy gittik tă, soră geldik biz bïrêy (22) birtaan bašlădïlar olmaa yepsi, terekesi dă, bïrda škola dă gittik (23) romïnǯă üüredirdilär, amă bilmăzdik.

(24) bïrêy ačan geldik, tätü aldï bir yev, bir dă önündä vardï plan (25) bïrda dă gittik biraz škola, školadan soră išledik, kolhoza girdik (26) büüdük, ay soră dă yeverdilär, dă beeri dooru te yep yašêêrïm (27) klise kapănïnǯă biz gidärdik klisää, vardïk čok orda (28) te Yordană bulü, soră Tudorkă bulü Alăza, soră druškăm Nastă, taa bir druškăm Nadi, biz druškălar (29) gideriz mi, gideriz, i orda dă isläydi, čalardïk, pevčik (30) var öldü onnar čok, kalmădï orda (31) soră ačan klise kapăndï, niinï gideǯiz, yok niinï (32) Bolgrăda gidärdik, Bolgrăda klisää gidärdik (33) i ozman yol uǯuzdu (34) gidärdik klisää, alïrdïk imeelik, ačan islä uže tutunduk yašămăktan (35) i nasï, insan isteer islä dă imää (36) irmi rubleynen doldururduk sumkăy, gelyeriz yevä sevineräk, yevä, semyaa.

XIV. LÜBOV G.

Yaşı: 77

Cinsiyeti: kadın

Öğrenim durumu: ilkokul

Kayıt tarihi: 23 Ocak 2020

(1) yaptïm patlăǰan manǰăǰïï, šindi gittiynen lääm ayïtlăyïm vasüleǰik tă, Griškăǰïk getirdi pïnărdan su (2) amă nasï yaadï, kim nindă zarar var, bïyănsï čok čirkin čaktï (3) deerim, kalk tă čïkar telifonu, televizărlăă (4) čïkărmïš holădilnii dă, yertürlü iš olyer (5) yelli sekizdä bizim damlar yandï, tašlar dă yandï, mezar tašlărï (6) nečin onnar damdaymïšlar, bän bilmeem (7) yïldïrïm uryer dă yanêr (8) biz doyarkăydïk, Yalpuda inekleri saayerïz (9) bizim yevimiz dă te nindă šindi Todur batü, bän ordan čïkma (10) yem büük Yankă kaku, soră dă Vasil, soră dă Manuil, soră dă Todur, soră dă bän (11) kïrk altïyï tutêrïm aklïmda zere, dädu dă kïrk sekizdä öldü, yatălaktï (12) azimkălărï saklardïlar pata, üstünä dă yatïrdïk, almăsïnnar, dă gene aldïlar (13) öküzleri dă aldï, düümää mašïnă vardï, yepsini, biigirleri dă aldï (14) mamu beni braamïš iki yašïnda, ölmüš (15) tätüdan sekiz yašïnda üüsüz kaldïm, mamudan dă iki (16) Groznïya dă götürdülär, deddomda dă durdum, nečin yok neynen doyursunnar beni (17) nelär gečirmedik, yep malay iyirdik (18) Kirčioglu Petiynen biläydik Taraklïda deddomda, a Groznïyda bän Vasil batünun yanïndaydïm (19) o orda išlärdi, dă beni dă orêy götürdülär (20) amă čok durmădïm, Vasil batüyu aldïlar armiyaa, dă biz Mane bulüynăn geldik yevä.

(21) Varkă kakugilä zvontetti dädu bizim, dă sordu čoǰuk gelmiš mi, yok taa (22) biz ninǰe yevi yïktïk, gitti dă gelmeer, ič zvonit tă yetmeer (23) dört yïl oldu gelmeer, deerlă kapălïymïš, a bïrăsï saklêêr (24) teminǰik zvontetti bizim dädu, näbărsïn, yok mu aber bišey (25) deer, yok, ne zvonok, ne kendilee gelyee (26) gelmărmiš biri kakunun kapusunu ačmaa (27) bän deerim bizim olăna ölä, darăm, darăm, o vsö ravno kapălï (28) o bošta olaydï, geleǰiidi.

(29) biz aldïk Kirlovkăda yev kakuylăn ikimiz, bän bašăramădïm orda (30) ordan gidärdik doykaa ineklerä, bir geǰä uyumaa yok niǰe, brïïn brïïn, asvalt (31) dă Čilingirleen Miyal gitti orêy, biz dă geldik Čilingir Miyălïn yevinä (32) dă bän bïrdan yevlendim, Čilingirleen yevindän čïktïm (33) balïk vardï ozman, töölä balïǰïklar (34) Lübănïn düünündä balïk vardï, ölä isläydi balïk (35) kallä, balïǰak, töölä küčüǰük balïǰïklar (36) ačan bïrêy geldik, kallä (37) karïlar gelyerlă birär čanak unnăn, podarkă (38) altmïš dörttä bän yevlendim, noyabridä yirmi birindä girdim bu aula, Vanüškă dă altmïš bešin duumăsï (39) vardï bir

lavkă, töörda ašăăda nindă Tanku (40) aldï bir čuval un, aman mari, yuurdum bän o yekmää (41) git tă unut sän, iini gelin, tuz koymămïšïm yekmää (42) mamu dă deer, karï iši, deer, yertürlü olyer, bak išinä (43) ne diyǰek karï vă, yekmeklär dă kara kepek, kara un, bilyersin mi niǰe (44) kepek, ona dă tuz koymămïšïm (45) ačan bän geldim, mamu Ole bulügilä ušak baktï (46) altmïš sekizdä däduyu üč aya aldïlar, voyna olyer ye, Čehăslăvakiyăda (47) armiyaa gitti dă, geldi dă, dă soră yendän aldïlar (48) bän luusă, üč aylïktï ušak, geldilär, onu aldïlar (49) tavan bastïrïlmïš, biz ič yok nindă yašïylïm (50) on iki ruble yazmïšlar mamuya pensiyă, pek büük para, töö on ikiǰiknen dă karï gečindi (51) a biz ayda yetmiš ruble kabledirdik (52) töö yetmiš rubleynen gidärdim Bolgrăda dă gelirdim, bir sumkă kalbas, nesăyǰïk (53) čok iš gečirdik, šindiki ušăklăra ölä iš gelmesin (54) yok ninǰe Allaa dayănsïn, uže azïdyerlă, nesă yapăǰek o (55) bän dört bučuk klas gittim, dă kaku čïkărttï beni školădan, dă koydu beni doyarkă (56) sansïn kolhozun inekleri daalăǰek šini (57) školă lavkaa karšïydï, vinzăvodun yanïnda dă klup, gidärdik oynămaa, svidanyaa orêy (58) dün gittim batügilä, kaläskăynăn kapu önündä, bulü dă šašïrdyee (59) kiraţă maa, dur bän lääzïm išă gideyim, te yevä lääzïm gideyim (60) šašïrdyee karïy, dă ikisi dă asta dă, nasï deerlă, rak kostey mi, baǰăklărdan, kemikleendä (61) babu gezer, amă šašïrdyer (62) koydum tavšămï dă götürdüm sïǰăǰïk amă, bir parčăǰïk aldï dă imedi (63) gelin götürdü holădilnää, dă doyurăǰek soră (64) Todur batü dă ič kalkmăăr, yatïrkăn dă süvärmiš, yatïrkăn dă susmăăr (65) bulü gezer, amă ondan ileri gideǰek, yatïrkănă dă fenălïk yapêr (66) ačan gezärdi, küreknen urdu karïnïn kavăsïna (67) bana deer, gelme, gelme ačan, gelmiyǰäm.

XV. AFANASİY K.

Yaşı: 96

Cinsiyeti: erkek

Öğrenim durumu: ilkokul

Kayıt tarihi: 27 Ocak 2020

(1) benim bobam kiyătčïydï, islä kiyătčïydï, klisež̆iydi (2) gider Kobää yirmi ikinǰi yïlda, Kobey te bïrda, bilyersin sän, orêy küüyä dostlărïna, soylărïna (3) kïšïn kaar var yerdä (4) gider ačan, klisenin yanïndan mï gečärmiš (5) durgudyor orda, ya gideyim klisää, kliseǰiydi (6) klisedä annădyer Allăyïn učenii brat Nüklay (7) annădyer orda bir kopilǰik, yalnaak kaarda gezer (8) sormuš tätü, üšümeersin mi, üšümeem, Allaa bakêr (9) üč gün annădyer orda, tätü durmuš bir gün (10) dă tätü čïkêr, košêr taligăy, dă gideǰek soylărïna (11) o čïkêr, peydălănyer önünä onun (12) Vani, almaz mïsïn beni Kïpčaa (13) därmiš, alïrïm (14) Čiišidän bïrdaydï üč adam, alăǰeklar beni, čïktïm, gitmišlär (15) piner taligaa, čuval varmïš, oturdyer (16) Vani, geleǰek kïrkïnǰï yïlda, ozman komunizmă čekettiydi taa on yedidä, on sekizdä, Rusiyă, sayïlyee, bïyăndan (17) kïrkïnǰï yïlda geleǰek, yok Allaa, deyeǰek, inanmăyïn (18) yem olăǰek čok, nestä, yalănǰï proroklar, te bu ani, nestä, šini veruščiy, yogă gogă (19) dönmeyin dininizdän, dönmeyin (20) tätüya deer, tätü kiyătčïydï (21) senin čoǰuun var, taa olăǰek ušăklêên (22) a beni sööleer, bän dört yašïndaydïm (23) o olăǰek uzun ömürlü, te šini dă giderim bän uzun ömürlü, üzä yakïn (24) düšeǰek službaa, kïrkïnǰï yïlda geleǰek rus, duva yedin karï koǰa (25) mamu, saylyer, tätü duva yetsinnär, düšeyim ili Kišnöva, ili Bolgrăda, ili Akkermana Kobey tarăfïnda (26) yeer düšmärsă bïrêy, düšärsă Romuniyă, Bulgariyă, graniţălărdan gečämiyǰek soră, urăǰăklar (27) a düšärsă orêy, geleǰek, voyna olmïyǰăk, verileǰek rumun (28) ikär ölä, tätü mamu, bän büüyerim, olyerïm on yašïnda, on beš (29) bey, službaa gideǰek, aǰăba nerăy düšeǰek (30) i duva yedä yedä, aldïlar beni, gittim, nestä, Kišnöva düštüm (31) kim var benim akrănnêêm orda, tiblä olăǰek, tiblä, e, inanmăărlăr (32) bän tanklărdaydïm, tanklăra düštüm (33) deerim, bän bilyerim ani olmïyǰăk voyna, geeri döneǰiz (34) ačan yaklăštïk košmaa nestey, rumun padišaasï verildi, vsö (35) geldi rus, yok patlătmak (36) benimnen vardï bizim küülü, bilmiyǰăn kim, Yankun Yorgileen Radi, dă söölärdim ona, inanmazdï (37) soră ačan döndük geeri, bän baaryerïm, ne vă, bän sana demedim mi (38) Allăăyïn lavï, čïkêr aslï.

(39) bizi aydădïlar geǰă, Kišnövun ardïna gečirdilär (40) soră yertisi günü kačamăărïm, var angïsï atlêêr yeră, kačêr (41) soră yetištik Rumuniyănïn graniţăsïna, nečin durguttular, annaamăărïm (42) osăy baška yerdän čïkmïšlar önnerinä (43) duryer yanïmda fiţer, duyer ani bän kačăǰam (44) dïšărï, deem, dïšărï gideǰăm, kovermeer (45) deer rumun fiţeri,

rumunǰă bilmiyǰän sän (46) pïn la akumă, deer, noy stăpïne (47) šindiyadăk biz, deer, stăpïndïk, šinään soră siz, rumunǰă (48) ačan išittim ani čïkmïš önnerinä, gittim süütlük ičinä (49) aarădïlar beni, aarădïlar, girmedilär süütlük ičinä, gittilär (50) buldum bir adam orda, biigiri saklêêr (51) verdi bana imää, nestä, dă soră bir čoǰuk buldum orda (52) dă čekettik geǰä, dă iki bučuk gündä geldim yevä, doorudan taa Rumuniyănïn graniţăsïndan (53) o gelmiš yarïm gün ileri, gitmiš karï sormuš nindă.

(54) deerlăr rumun gelmesin, ölä mi, a biz yašădïk, ne beni düüdülär, ne bobăy (55) düvärdi, išidirdik, kim čalêr, amă ozman yoktu ölä čok čalmak, tauklărïnï almïš, ili bir kuzu (56) rumunu beenmeerlăr, diil dooru (57) bana dediydi boba, demiš brat Nüklay (58) kïrkïnǰï yïladăk olmaa načalnik, kïrktan ötää basăǰan kresta (59) oldu mu bunnar, dedilär mi, yok Allaa (60) yïrttïlar, yïktïlar krestlărï dă, kliseleri dă (61) rumunda kendi tarlăn var, kendi ušăklărïn, anan boban (62) yoksăydï kazïǰï, karïlar kazardï, bir aftăda kazêr, biter, soră ikinǰi kazma (63) ili orak, nekădar yesăplăyïm, bütün yïlda üč ay išlemää gündüz geǰä, soră yevdä (64) a šini săy gündüz dă, geǰă dă ič raat durmak yok, išleer insan (65) čïrak gibi išleer, yep naprižon (66) gider kesmää, kaar var yerdä (67) a ileri săy yep yevdä, biigirǰiklär var, čitlär dolu papšoy, bilmeem (68) kimin var topraa dă istämeer išlemää, o dă bakïnyordu topräklarnăn (69) a bizdä tätünun bir disitină, vermištilär on yedinǰi yïlda, yedinǰi yïlda, diil on yedinǰi (70) mamuya bir disitină, tätüya dă bir (71) soră olyor ušăklărï, biz beš altï ušak (72) tätü čalïškan, yarïya išleer, bïrda pek bulunmăăr yarïya (73) gideriz, alyerïz papšoy, yekeriz papšoy, soră ušăklaa biz kazêêz (74) olyer ačan papšoy, tašïyerïz ona yevä biigirlärnen, soyerïz, koyerïz čitinä (75) bizim soră getiryeriz papšoyu, kočănnêê dă kïšïn getiryeriz (76) ölä kazăna kazăna, tätü aldï toprak Kirlovkăda, üč disitină aldï satïn večnă, beš altï dă aldï aylïk (77) soră geldi rus, bitti, yepsi topräklêê aldï (78) tätü dă öldü, kïrk birdä čeketti voyna, o dă taa čeketmedään öldü (79) Paskelle oruǰunda öldü, kliseǰiydi pek (80) sovetskiy geldiynen ozman kïrkta, yapêr sobranye (81) kim dă gitmiyǰek, alyer zametkaa dă kaldïrmaa deyni (82) tätü gider, var insan gider (83) yaptïynăn sobranye, o ruskiy nestä sorêr kimdä vopros (84) tätü čïkêr dă deer, te kliseleri ačsănïză, ačïn kliseleri (85) alyer yazêr o adam, insan dolu orda (86) soră tätü gene deer, ačsănïză kliseyi, biz isteeriz klisää gitmää (87) kak familiyă, Kodjebaš, yest rodstvennik v Rumïnii, netu, v

Amerike yest, sorêr, netu (88) bïrdă adămlar, Koǰăbăšï kaldïrăǰïklar, kïrk günădăn korktu dă öldü (89) bunnărï bän bilmeerim, sän čïkărăǰan bekim, zakon beenmiyǰek bunu (90) zakon diišileǰek, siz bilyersiniz mi, bilmeersiniz mi, bän popăzlăra sööledim (91) zakon diišileǰek, čatlayïn, bän sööleem, diišileǰek, baška zakon olăǰek (92) kim ani inanmădï Allăyï, asăǰăklar (93) bendä radivă, televizăr yok (94) taa bobaa demišlär, televizăr čïkăǰek, onu taa ii görmeyin, nečin deyni türlü išlär gösteryer.

(95) geldi popaz bana, veryer komkă, sorêr bana popăzlărïn adïnï (96) ačan gitti o, soră geldi aklïma benim (97) deerim Miläă, söölä batüškălăra, Sergey, bilyeem ani romunda (98) soră sora sora, var bir čoǰuk, bendän iki yaš küčük (99) onnar išledi romun vakïdïnda popăzlêên topräklêênï (100) öbürü dă Sergeymiš, ikisi dă Sergey (101) biri o köšedä, biri bu köšedä (102) šini sovetskiy yïktïlar, yaptïlar školă (103) bän bilyerim brat Nüklăydan, ne sööledi yirmi ikinǰi yïlda, yepsi čïktï do yedin (104) sööledi ani insan čïplak olăǰek, yerersi rubă, amă čïplak gezer (105) olăǰek pislik, ayïplïk, bän bilyerim (106) bilyeem ani diišileǰek, Allaa prost yetsin, kim ani inanmădï Allăäya, asăǰïklar (107) pametnik vardï klisenin önündä (106) klise kïsaydï, yaptï Kazănǰï, primardï ozman (107) gosudarstvă yaptï, ozman kliseǰiydi (108) kendinä dă yaptïydï bir yapï, klisedän arttïrmïš (109) küčüktü, dă büülttü klisey, o basămăklărï o koydu, küčüǰüktü pek (110) bän kopil ozmandïm, ačan yaptïydï (111) klise kapăndïydï taa kïrkta, soră oldu voynălar, geldi romunnar, geldi popăzlar bïrêy (112) kïrk bir, kïrk iki, kïrk üč, kïrk dört, kïrk dörttä yenidän geldi voyna buyănï (113) Amerikă verdi pomuš, vermiyǰiidi pomuš Amerikă, amă Gitler yanïldï (114) Gitler kaaviydi, Moskovaa gireǰiydi o, yakïndï girmää (115) yazïda dă vardï, brat Nüklay söölemišti pritčăsïnï (116) kïrkta geleǰek rus, soră tez döneǰek geeri, olăǰek voynălar (117) birkač yïl gideǰek voyna, kečiynen koč düüšeǰek (118) keči üsteliyǰek koču, dizledeǰek, kalkăǰek koč, taa gideǰek birkač yïl, dă kïrăǰek boynuzlărïnï (119) primer, uže üsteleer, Moskovă kalăǰek (120) böön kïrăǰek boynuzlărïnï, üč günădăk üč boynuz büveǰek, Amerikă, Angiliyă, Franţiyă.

XVI. PANTELEY Y.

Yaşı: 85

Cinsiyeti: erkek

Öğrenim durumu: ilkokul

Kayıt tarihi: 28 Ocak 2020

(1) v soräk pervăm gadu, v iyune mi, čeketti vtaraya mirăvaya vayna, tutêêm aklïmda (2) bizdä ayerodrom vardï bïrda, nindă šindi bizim tok, ordan čekedirdi o čukurdan dă taa töö iini kvartăllăradăn vsö ayerodromdu (3) Stalin vidimă tože, razvetkă išleer, bilyer ani nemţă napădatsă olăǰek dă azïr olurdu (4) biz častniktik ozman, išlärdik, baa vardï, kesersin, kazêrsïn orda (5) živ, samălötlar gečer üstümüzdän bizim (6) ačan čeketti vayna, srazum bïrdan ayerodromdan kalktï samălötlar (7) gdetă v rayone Çomay boy gitti, onnărdan bir düštü, bizdän iki düštü (8) Yalpuya gidärkănă nindă yol, yolun beräännă düštü samălöt, biz dă orda bulunduk, vardï Lišku Uzun (9) čičunun vardï orda tarlăsï, dă onnar mašïnkălardï, biz dă kazardïk (10) dă gördük niǰe yanêr samălöt, bän gözlerimnen gördüm (11) düštü dă adam yanêr orda, amă biz yok niǰe sokulălïm, korkêêz (12) šindi okuyeez, išidyeem ani adămïn telăsï sostoyit iz semdisät praţentăv vadï (13) yanêr, čïtïr čïtïr yanêr, a su, ozman gördük voočiyu (14) i soră dă tez dă ayerodromu aldïlar bïrdan, evakuirovat ettilär baška yerä, nečin deyni gelyer vayna uže.

(15) geldiynen rus, čeketti škoIă, vardï direktur bir adam, Dimov Födur Födurovič (16) nindă lavkă, klisää dönärkăn povorotta yašardï o, isläydi bir adam (17) soră üč tă taa vardï genč čoǰuklar, dördü dă Kayrăklïdan (18) vardï ukrăinkă bir kïzčaaz, soră o dolgă išledi, posle vaynï dă geldi, išledi (19) bän taman gečtim pervïydan vtoroya, srazu voyna čeketti dă bitti (20) dädu astălăndïydï, mali astălăndïydï, častă alïrdïlar beni orêy išlemää, išči läăzïm (21) čobănǰïk, ayvănǰïklărï bakmaa, ayvan vardï čok (22) bïrda tätüda az yektardï, pek läăzïm olmazdï rabočiy ruk (23) no v soräk čitvörtăm gadu, ačan ikinǰiyä geldi rus, orda akazatsă oldum, Kïrbăălïda (24) taman voskresnïy dendi v avguste meseţe (25) bütün geǰä nemţelär otstupat etti, romun yem nemţă (26) gdetă üülendän soră čeketti onnar, tanki, mašinï, pehota, bütün geǰă moldvănnar otstupat ettilär Kaula (27) üüleninnen uže tihă oldu, uže kimse yok, ne romun, ne rus, te ozman yašămak isläydi (28) üülendän soră čeketti bir

uultu, o günü pazar (29) dädu deer, al čoǰuum inekleri, koyunnărï dă čukura (30) bïrda, deer, nemţă gider, alăǰek, rus tă taa bilmeez ne yapăǰek (31) ačan gittim orêy, čukur dolu, siïrlăn dolu, paţănnar (32) aldïk yekmek, dă bütün gün orda čukur ičindä otlădyez, okădar gördük diri nemţă kučükkănă (33) bizdä onnar voyevat etmedi, bizdä front gečmedi (34) nemţălar fenălïk yapmădï, romun yaptï, düvärdi dă, kapardï dă, alïrdï dă (35) onnărïn vardï bïrda štabï, tolko sväzistï, Kara tepä vardï, orda bir vïškă vardï (36) truba otuz kïrk metră, ahrană, sokulmazdïk (37) gelirdi Čehiyă, Slovakiyă, gotovit ettilär kadrï fronta (38) yesli romun geleǰek, alăǰek besplatnă inää, koyunnărï (39) nemţă ili čeh ili itălyanţï geleǰek, markă ödärdi (40) doynïy inek almăăr, yesli bua, dana, koyun, bïzaa, onu alyer (41) isteer misin satmaa, istămeersin mi, al parêy, para ödärdi (42) ozman pek uǰuzdu o markă, a bizdä romunskiy ley gečärdi, bak romun bïrdaydï (43) bizdän aldïydïlar beš koyun, tätü gitti, diištirdi mi, ne yaptï, töönu söölăämiyǰäm (44) var mïydï ozman abmen valütï, boh yevo znayet (45) kim protivlătsă olmăăr, mirnïy naselenye öldürmăzdi nemţă.

(46) nečin biz kaldïk aač v sorăk šestom, biyaz yekmek pek olmădï, az oldu, amă papšoyǰuk oldu (47) papšoyu biz kazardïk üč sefer, diil iki see (48) daži šindi almăărlăr o urăžăyï, ani biz ozman alïrdïk (49) a biyaz yekin alamădïk, nečin deyni puluk suva alyer, ačan dă kurak, yok yaamur, pek az urăditsă olurdu (50) kimi yïl alïrdïk, bir kilä däärdilär, bir kilä yetă čitïrnăţat kilăgram (51) a šini alyerlă iki üč ton biyaz yekin (52) Kïpčăkta yekămäzdik güzlük, sade čavdar yekärdik, i to kimdä vardï čok yektar (53) no biz aač kalmïyǰïidïk, aldïlar to što biz ödedik nalogi, ödeštik polnăstyu (54) soră dapălnitelnă verdilär, soră font Krasnăy Armii (55) očen plohoy privïčkă, dangălăklïk, dă ordan gelyer, davayte taa, taa (56) onnar peredăvik olmaa deyni, aldïlar yepsini (57) angïsï taa šalvirǰă, yeră gömdülär, iki duvara taa bir duvar yapardïlar (58) ičeri kučültmüš, araa dökmüš, dă ašăădan akïdyer (59) gelyärdilär, alyardïlar, štïklarnăn saplăyïp (60) bïrda pravitelstvă, Stalin diil kabăătlï, tolko bizim mestnïy vlast yaptï galădovkă (61) aldïlar insăndan pasledniy yekmeǰii, dă insan öldü (62) bizim maaledä komšu insan vardï, iki kardaš kaldïydï, karïsï, ušăklărï ölyer (63) batüsu ölyer, dă kabărïnï kesip dă iyer, komušular sööledilär (64) sööliyǰäm bir moment taa, biz ušăklar, taman gdetă desit adinăţat let, išittik ani Kobeydä, cumăălărda olurdu paneer (65) paneer günü, pazar günü ay toplăštïk on mu, on beš kiši (66) dă gideǰiz Kobeyä, dă

doyurăǰїklar bizi dă (67) bu yol yoktu prämoy, soră ani yaptїlar pametniktän ötää (68) köšedä taman dädu Savelinin baayї, töörêy yetištik (69) gelyer ordan üč mü, dört mü kiši, biz dă paţănnar bir sürü (70) nerăy siz vă čoǰuklar, te biz išittik ani orda doyururmušlar, aǰїktїk dă gideriz imää (71) da, doyuryerlă doyuryerlă, gidin (72) gösterdi Toduru, sän büüǰäk, tuuyansїn, deer, seni ilkin keseǰeklär dee (73) seni keseǰeklär, sizi dä birăz besliyǰiklär, übürlerini doyurăǰїklar, soră sizi keseǰeklär (74) gitmeyin, keseǰeklär, dă bikliey imiyǰiiniz (75) gidin yevä, dă varsa taa yašămaa, yašăǰїїnїz (76) keserlăr, dee, dă veryerlă ondan ona (77) dă döndük geeri, vidimă, taa ozman keseǰiydilär, dă iyeǰiydik.

Ek 2. Etik Kurul Onay Formu

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : 35853172-300
Konu : Victor COPUŞCIU Hk.

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 22.03.2019 tarihli ve 26674787-300/00000520879 sayılı yazı.

Enstitünüz Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı Türkiyat Araştırmaları Doktora Programı öğrencilerinden **Victor COPUŞCIU**'nun **Prof. Dr. Nurettin DEMİR** danışmanlığında yürüttüğü **"Gagauz Konuşma Dili: Kıpçak Kasabası Örneği"** adlı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **02 Nisan 2019** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr adresinden e4d71758-0230-4f2e-852a-697dcee446b4 kodu ile erişebilirsiniz.
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr

Duygu Didem İLERİ

Ek 3. Orijinallik Raporu

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 30/06/2021

Tez Başlığı / Konusu: GAGAUZ KONUŞMA DİLİ: KIPÇAK KASABASI ÖRNEĞİ

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 140 sayfalık kısmına ilişkin, 30/06/2021 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 1'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

30/06/2021

Adı Soyadı: VICTOR COPUŞCIU
Öğrenci No: N16140272
Anabilim Dalı: TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
Programı: TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI
Statüsü: Doktora

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

Prof. Dr. Nurettin DEMİR

GAGAUZ KONUŞMA DİLİ: KIPÇAK KASABASI ÖRNEĞİ

ORİJİNALLİK RAPORU

%1	%1	%0	%0
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	Submitted to Anadolu University Öğrenci Ödevi	<%1
2	nek.istanbul.edu.tr:4444 İnternet Kaynağı	<%1
3	zh.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1
4	en.wikipedia.org İnternet Kaynağı	<%1
5	ro.wikipedia.org İnternet Kaynağı	<%1
6	vdocuments.site İnternet Kaynağı	<%1
7	Submitted to TechKnowledge Öğrenci Ödevi	<%1
8	paper.researchbib.com İnternet Kaynağı	<%1
9	Submitted to Sivas Cumhuriyet Universitesi Öğrenci Ödevi	<%1